

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK

1909

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

AXEL OLRIK, At sidde på høj	1
AXEL OLRIK, Ludvig F. A. Wimmer	11
CARL S. PETERSEN, Fra Rasks ungdom	15
SVEND GUNDEL og MARIUS KRISTENSEN, N. M. Petersen og Carl Säve	26
VIGGO J. VON HOLSTEIN-RATHLOU, Jörgen Sorterups ligprædiken over Peder Syv (1702)	34
SVEND DAHL, Peder Syv som zoolog, et gammelt udkast til en „Nordisk Fauna“	51
AXEL OLRIK, Løke i nyere folkeoverlevering. II. De gammelnordiske lande	69
THORKILD GRAVLUND, Kristrup ved Randers	85
JOHAN MISKOW, Mere om Romanier og rejsende	104
JEAN FISCHER, Nyt og gammelt fra Bjerre herred	109
THORKILD GRAVLUND, Reersø og oplandet	129
MARIUS KRISTENSEN, Fra Als	149
THOMAS LAUB, Omkvæds-rytmen	165

KULTUR OG FOLKEMINDER

En Prisopgave	148
Heltedigtningens udspring (<i>A. O.</i>)	188
Helgendyrkelsen i Danmark (<i>Thomas B. Bang</i>)	191
Nordisk åndsliv (<i>A. O.</i>)	199

FRA HOLBERGTIDEN

Hans Grams breve (<i>Hans Brix</i>)	117
M. Jernskjægs bryllupsvers (<i>M. Kr.</i>)	119
En Poet fra 1728 (<i>C. Behrend</i>)	120
Til Jacob von Tyboe, II akt 1ste scene (<i>D. Simonsen</i>)	122

FRA SPROG OG LITERATUR

Til teksten af „Den tapre Landsoldat“ (<i>I. F.-H.</i>) (<i>H. Brix</i>)	123, 219
Svecismer hos Baggese og Staffeldt (<i>Ruben G:son Berg</i>)	124
„Kærlighed under Karantæne“ (<i>Fredrik Poulsen</i>)	126
Ønavne (<i>A. O.</i>)	204
Fra de sidste års sproggranskning (<i>M. Kr.</i>)	206
De gamle dyrerim (<i>M. Kr.</i>)	211
„Vel født er vel en trøst“ (<i>O. Andrup</i>)	216
Et gammeldansk digt-fragment (<i>Kr. Kålund</i>)	217
Strøgods: Brystdugs-digtning (<i>S. Skouboe</i>)	127

AT SIDDE PÅ HÖJ

(OLDTIDENS KONGER OG OLDTIDENS THULIR)

AF

AXEL OLRIK

I Saksens norske saga om Balder og Høder forekommer et sted den udtalelse, at kong Høder efter nederlaget strejfede ene og sorgfyldt om i Sverig, „men han plejede ellers fra toppen af en høj at give kundgørelser til det rådspørgende folk“¹.

En del steder i sagalitteraturen viser, at denne skik en gang har været ret almindelig. F. eks. hedder det, at da Harald hårfager underlagde sig Norge og allerede var nået til Trøndelagen, indså kong Hrollaug i Numedalen, at han ikke kunde forsvare sit rige. Han gik da op på den høj, hvor kongerne plejede at sidde, lod det kongelige højsæde opstille og satte sig i det; dernæst lod han lægge hynder på fodbrædtet, hvor jarlerne plejede at sidde; derpå væltede kongen sig ud af højsædet og ned i jarlesædet og gav sig selv jarlenavn. Så drog Hrollaug kong Harald i møde og overgav ham sit rige og tilbød at blive hans mand“².

Til endnu tidligere tid går vel det sagn tilbage, at kong Eystein den onde undertvang Trønderne og satte hunden Saur til at være konge over dem. Der blev nu lavet ham et halsbånd af guld- og sølvtråd; og når det var snavset, bar hofmændene ham på deres skuldre; „der blev indrettet højsæde til ham, og han sad på høj ligesom konger; han boede på Inderøen, hans bopæl var ved Saurshøj.“ Her fik han sin død en dag da der kom ulve i hans hjord; da han så dem, sprang han ned af højen og løs på ulvene, men de rev ham ihjel³.

¹ Saxo 122: consueverat autem in editi montis vertice consulenti populo plebiscita depromere. ² Heimskringla, Har. hårf., k. 8; kortere antydnet i Egils-saga k. 3. ³ Heimskringla, Håkon den godes saga, k. 12.

En udførligere beskrivelse forekommer i en fantastisk islandsk fortælling fra 14de årh., Stjerne-Oddes dröm. „Dernæst lod kongen bygge sig en bolig, og man rejste ham den høj han skulde sidde på. Så blev kongen sat i en stol, som stod på højen, og man hævdede ham således på særlig måde til kongelig værdighed, og de gav ham på ny kostelige gaver og hædrede ham på alle de måder de kunde. Dagfinn skjald tænkte da, at ingen var nærmere end han til at hædre kongen med et kvad. Han gik da op på højen til kongen og faldt på knæ for ham, böjede sig dybt og hilste, sagde at han havde digtet et kvad om kongen og bad ham lytte til. Kongen sagde venlig ja, og han fremførte digtet“¹.

I alle disse tilfælde er pladsen på højen den form, hvorunder kongen viser sig i sin fulde kongelige værdighed, og giver foretræde for dem der opsøger ham, udsteder sine kundgørelser for det rådsøgende folk, som Sakse siger.

Mere kortfattet lyder skildringen i et af de ældste eddakvad: „Thrym sad på høj, tursernes drot; han snoede guldbånd til sine hunde og glattede sine hestés manker,“ — da Loke kommer at søge ham med budskab fra asernes verden. Også her synes sædet på højen at være en konges (jætternes konges) daglige plads, uden at vi dog ser hans egenlige grund til at sidde der. Derimod er højens plads tydelig: ligesom i de to forrige tilfælde er den lige udenfor kongens bolig; „her i gården går guldhornede kør,“ siger tursekongen.

I første kapitel af Volsungasaga fortælles om den barnløse kong Rere, der havde påkaldt guderne for at få afkom; Frigg sendte da sin mø Osk til ham med et æble. Hun kom i krageham flyvende „derhen hvor kongen var, og han sad på høj; hun lod æblet falde i kongens skød, han tog det og kunde nok forstå hvortil det skulde tjæne, gik så hjem fra højen og kom til sine mænd, traf dronningen og hun åd en del af det.“ Også her synes det at sidde på høj at være kongens daglige beskæftigelse; mærkeligt er det at hans hirdmandsflok udtrykkelig forudsættes ikke at være tilstæde.

I denne sammenhæng må nævnes en fortælling, der tilsyneladende handler om noget ganske andet. Der fortælles i Gautreks-saga, at kong Gautreks dronning døde og at han efter den tid sad hver dag på hendes gravhøj, og imens lod sin høg flyve for dog

¹ Stjörnu-Odda draumr, k. 5 (Bárðarsaga osv., udg. Vigfusson, s. 113).

at korte tiden med noget. Den kloge Nere jarl råder da den fattige Ræv til, at han skal sætte sig bagved kongens stol og, når kongen rækker hånden bagud for at få noget at kaste til høgen, skal række ham en hvæssesten; så vil Gautrek nok gengælde ham gaven. Ræv følger rådet, og kongen rækker, uden at se sig om, en guldring til den tjenstvillige hjælper¹. Denne konge, der stadig sidder på en høj nærved kongsgården og leger med sine dyr, svarer i virkeligheden ganske til de andre konger, der sidder på høje. Den døde dronning spiller ingen rolle i sagaen; sorgen over hendes død er øjensynlig blot opfundet for at forklare kongens vane at *sitja á haugi*. Men det er ganske overflødigt at finde en forklaring for dette enkelte tilfælde, da det øjensynlig har været almindelig sædvane for oldtidskonger. Det er kun en islandsk sagamand fra 14de årh., der har fundet det nødvendigt at opdigte dette træk med sorgen over dronningens død. I den tilsvarende fortælling hos Sakse står der blot, at Gøtrik havde ladet sit højsæde opstille (*sella posita*) og sad og uddelte sold til sine hirdmænd, da Ræv kom til ham og fik ringen i gave.

Alle disse overleveringer omhandler den forhistoriske tid, tiden forud for at Norge samledes til ett rige. Nogle ret tvivlsomme efterretninger lader den samme skik også gælde i historisk tid. En meget legendarisk fremstilling af Olaf den helliges liv beretter, at han som ung vikingekonge overholdt strænge fasteregler og gav lækkerier og vin til en krøbling, som kom til ham på „den høj, hvor han plejede at sidde“².

I en enkelt overlevering er det en almindelig storbonde på Oplandene, Torleif spake, der sidder på højen ved sin gård, da kongens hirdmand Halfred kommer til ham forklædt som tigger og beder om hans hjælp³. Men da alle andre overleveringer netop betragter det som et kendetegn på kongeværdighed at *sitja á haugi*, kan sagaen om Halfred let have taget fejl.

Til de tvivlsomme steder hører også eddakvadet om Helge Hjörvardssøn. Her hedder det i prosa-indledningen, at Helge sad på høj, da han så ni valkyrjer komme ridende, og den forreste af dem tiltalte ham. Men i selve kvadet står intet om højen; og i

¹ Gautreks saga k. 9 (udg. Ranisch s. 35. 39—40). ² Fornmannasögur V 160. ³ Hallfreðar saga k. 6 (Fornsögur udg. Vigfússon s. 98); i Fornmannasögur II 59 gengives dette: Þorleifr var því vanr, sem mjök var fornmennisháttir, at sitja löngum úti á haugi einum eigi langt frá bænum.

hvert fald kan der ikke menes en sidden på høj i samme betydning som de andre kilder har, der taler om at kongens tronstol er indrettet på højen.

Tager vi overleveringen som helhed, vidner den, at det er et kongeligt værdighedstegn at *sitja á haugi*; de udførlige og stedfaste efterretninger om det knytter sig til norske småkonger i tiden førend riget samles under én hersker. Højen ligger nær ved kongsgården, kongen har dær sin daglige plads på et højsæde; her søger de af folket ham, der vil kræve hans afgørelse eller hædre ham som hersker, og ellers leger han med sine heste, høge og hunde eller har lignende småbeskæftigelse.

Dette billede af kongens liv og hans kongegerning har det mærkelige, at det passer meget dårlig med hvad vi ellers hører om den nordiske oldtids kongemagt. Kongen er ellers altid i første række krigersk, ikke blot i den ældste nordiske litteratur, men hos alle de beslægtede folk; det er ad krigersk vej, at det gotisk-germanske kongedømme — i og inden folkevandringstiden — har hævet sig til at være en magtfaktor. Kongens skikkelse viser sig overalt som krigersk, virksom, altid på færde, omgivet af den hirdstyrke, hvorpå hans magt beror; — og så tegner disse overleveringer os billedet af en konge, der sidder dagelangt ene på højen. Endogså hans optræden som dommer, især i denne stilfærdige form, er fremmed; ti vi er vant til, at domsmagten er hos tingfolket, og at den udøves på faste tingdage.

Sagen synes os at være en gåde, eller en ganske vrang overlevering. Dog opdigtet er den næppe; dertil passer den altfor lidt med det sædvanlige begreb om en konges foretagender, og den optræder jo ikke blot mange gange, men også knyttet til bestemte steder og med en fylde af enkeltheder i sagn fra det nordenfjældske Norge (fra Trøndelagen og fra Numedalen). I alt fald her må man vente, at den har hørt med til småkongedømmets sædvaner, indtil Harald hårfagers erobring skabte en ny skik.

Men hvor skal vi søge forklaringen på denne sidden på høj? En praktisk årsag til den vil være vanskelig at finde. Hensigten dermed kan ikke være, at kongens ord lettere skal høres af den samlede folkeskare; ti paa højen sidder han ofte alene, og han opsøges af den enkelte, der har ærende til ham; og den står aldrig i forbindelse med offentligt tingsted, men med kongens bolig. Vi får heller ikke rimelig forklaring ved at opsøge andre personer,

der i oldlitteraturen sidder på høje. Således hører vi, at hyrder sidder på høje; men det gør også nutidens hyrdedrenge, ganske simpelt fordi de dær har overblik over deres hjord, og hvad der sker i egnen, og fordi der intet andet sæde byder sig¹. Dette jordbundne sæde har intet med kongestolens plads at gøre. Endelig kunde man også tænke sig, at han sad som jorddrot og så ud over sin ejendom, ligesom i vore folkeviser riddersmand eller frue „står ved borgeled“ og spejder ud ad vejen. Men i så fald vilde storbonden være nærmere dertil end kongen; dog det er jo netop så, at en meget fyldig overlevering opfatter det som kongeskik, og kun en eneste — måske misforstående — kilde lader det gælde for en bonde. Tillige vil det ikke give nogen tilfredsstillende forklaring på, at det så stadig er kongens sæde, hvor han giver foretræde for sine undersåtter.

Vi står öjensynlig ikke overfor et praktisk livsforhold, men overfor et ceremoniel, en nedarvet höjtidelig form, som han bruger for at give sine undersåtter foretræde. Men et ceremoniel må en gang i sin tid have udtrykt en bestemt mening, en höjtidelig, ofte en religiøs handling. Lad os se de vink, som overleveringen giver.

Også for tingforsamlinger har höjen en gang spillet en rolle. Islændingen havde på altinget sit *logberg* og sin *þingbrekka*, ligesom Vermelændingen sit *logbergh*; en mængde jyske herredsting har været holdte ved høje; de saliske Frankers tingsted hedder *malloberg*, retshjærg, osv.². Denne sammenhæng mellem høj og dommerforsamling er så gennemgående, at den synes at bunde i en bestemt tanke: en vis følelse af, at det ophøjede sted er det mere hellige og höjtidelige. Kongens sidde på høj for at give sine kundgørelser for de rådsøgende og tingfolkets eller tinglederens kendelser fra lovbjærget synes at være ensartede i deres væsen, selv om de i dagliglivet optræder adskilte.

Foruden kongerne træffes én stand til, der har et ophøjet sæde: det er sejd- eller spåkvinderne, völverne. Allerede Tacitus kender spåkvinden Veleda, der fra et höjt tårn forkyndte guddommelige åbenbaringer for dem der søgte råd. Den nordiske völve må, for at komme i forbindelse med åndeverdenen, sætte sig på en træforhöjning, båren af stolper, en *seidhjallr*. Jeg kan

¹ Skirnissfor 11. Hører også herhen *gýggjar hirdir*, der slår harpe på höjen i *Völuspá* 42? ² Amira i Paul, Grundriss II, 1 s. 183; Årb. f. nord. oldk. 1902, 292 ff.; Grimm, Rechtsaltertümer. ² 800 f.

minde om den velkendte skildring af kong Frodes gildehal, hvor der er rejst en høj hjall, völven tager plads på den, og kongen udfritter hende om hvor Halvdansönerne er skjulte. Hun sætter sig i magisk tilstand, slår munden højt op og gisper stærkt, og da kan hun kende at kongesönerne sidder ved ilden; hun springer ned af forhøjningen og frem imod dem. En anden velkendt skildring er det grønlandske völvegilde i Erik den rødes saga, hvor kvinderne står i kres om völven på sejdhallen, og en af dem kvæder den tryllesang, der kalder de stærke magter til.

Meningen med völvens plads på hjallen er tydelig nok den at afsondre hende fra berøringer med den omgivende verden, da dette kan øve en forstyrrende eller skadende indflydelse på hendes samkvem med ånderne.

Spørmålet er nu, om vi kan anvende en lignende forklaring på kongerne. I det ydre er der jo en kendelig lighed mellem kongerne, der skal sidde på høj for at udføre visse kongelige forretninger, især den at afgive kendelser til dem som søger deres råd, og völverne, som fra tårn eller hjall forkynnder åbenbarelses til dem der fritter dem. Spørmålet om den indre sammenhæng må sikkert besvares med ja. På en mængde steder med primitiv kultur svarer det overtroiske ceremoniel, hvormed kongens person afsondres og værnes, til den måde hvorpå troldmanden holdes utilgængelig for alle jordiske påvirkninger; og hos mange folkeslag er folkets konge også dets største troldmand, levende afsondret i sin hytte eller hal, og kun under visse former ladende sig til syne for undersåtterne. Et overordenligt stort stof, der belyser dette forhold, er tilvejebragt af Frazer i hans store værk om misteltenen (*The Golden Bough* — den gyldne kvist). Jeg henter derfra nogle eksempler. På kysten af det Sorte Hav boede en rå og krigersk folkestamme, Mosynerne, gennem hvis land de 10,000 Hellener måtte bane sig vej på det berømte Anabasis-tog år 401 f. Kr. Disse barbarer holdt deres konge skjult øverst oppe i et højt tårn; og når han først var valgt til konge, blev det ikke tilladt ham atter at stige ned, men han måtte herfra udtale domme for sit folk. Var folket ikke tilfreds med hans styrelse straffede man ham ved en dag igennem at lade ham uden fødemidler eller ved rent ud at sulte ham ihjel. I Sheba i Arabien var der i oldtiden en præstekonge, den såkaldte *makarrib* (o: velsigner), der aldrig viste sig udenfor sit slot; men øverst oppe på dets mur var der et

vindue, og den som havde en sag at bringe for kongens dom kom til vinduet og drog i en kæde som førte op til det. På samme trin står spåkvinden Valeda hos Germanerne, der kun fra et höjt tårn giver sine kundgørelser til de rådspørgende. Men også sagaernes konge, der kun fra en høj udsteder sine domme eller kundgørelser til de rådspørgende, svarer så vidt hertil, at dette tör betragtes som levning af et gammelt kongedømme, der holdt sig i en eller anden magisk afsondrethed fra folket.

Dette dømmende og rådgivende kongedømme er atter kun en gren af det religiøst-præstelige kongedømme, eller af den troldmandsvælde som vi kan spore omkring hos så mange folkeslag. Jeg anfører her et enkelt eksempel, fordi det ligger de nysnævnte særlig nær. I de bjærghøje der skiller Cambodia fra Annam bor der endnu den dag idag præster der fører navn af „vandkongen“ og „ildkongen“, syv tårne på forskellige bjærghøjder tjæner disse konger til bolig. hvert år flyttes de til et nyt; de lever i en vis afsluttedhed fra omverdenen, men modtager dog kostbare gaver og nyder en slags tilbedelse af dem der kommer til dem; egentlig politisk magt har de ikke men i høj grad religiøs; i kraft af visse talismaner, der er nedarvede i deres slægt (en slyngplantefrugt, en rotang og et sværd) har de magt over naturen, og de af dem årlig sendte gaver holder på magisk vis alt ondt borte. Atter den enligboende „konge“ i tårnet, som søges af de mennesker der trænger til hans hjælp, men denne gang ikke i retslige men i præstelige former, hvad der sikkert er det oprindelige¹. —

Man har tidligere ment, at kongedømmet overhovedet var en forholdsvis ny indretning hos hele den gotiske folkeæt. Imod denne opfattelse har Chadwick vendt sig i sin „Origin of the English Nation“². Allerede i Romertiden træffer vi hos mange gotiske stammer, navnlig de østlige og nordlige, et fuldt udviklet kongedømme; og han hævder, sikkert med rette, at det ikke er begyndelsen til det opvoksende folkevandrings-kongedømme, men levning af en gammel præstelig kongemagt. Selve den skik at sidde på høj vidner om, at der har været et kongedømme med et ceremoniel, der står fremmed for folkevandringstidens hird-kongedømme, og efter sit væsen er religiøst eller magisk. —

¹ Frazer, *The golden bough*, I² 164 f. ² Cambr. 1907, s. 303—23 (jf. DSt. 1907, 193). Nærværende afhandling er iøvrigt udarbejdet för fremkomsten af Chadwicks bog.

Indenfor de nordiske lande er det kun Norge, der har fortællingerne om kongernes sidden på høj. Grunden er øjensynlig den, at her holdt smårigerne sig længst; i de andre lande var storkongedømmet tidligere dannet og havde skabt statsformer der passede for et større samfund. Tillige knyttede sagnene om konger sig tidlig til den sten, som kongen stod på ved sin kåring, Dane-rygen ved Viborg, Kongstolen ved Lejre, Morastenene i Sverig¹. Alt hvad vi véd om kongeværdighedens ydre form er betegnelsen *Hleidrarstóll* for kongevælden; Kongens „stol“ ved Lejre svarer til det på højen rejste *hásaeti* i de norrøne overleveringer. —

Det gamle kongedømme med højsædet på højen har berøringspunkter med en anden klasse af folkets ledere i oldtiden. I oldkvad og på en dansk runesten træffes navnet *thulir*, egenlig „sangere“, men stadig brugt i betydningen „vismænd“ eller snarere „læremestre“. Flere steder i Håvamål opfordrer til at lytte efter den gråhårede læremesters ord, „ofte er det godt hvad gamle folk siger“; *thul'*ens undervisning synes først og fremmest at være livserfaring (formaningerne i Håvamål til den unge Loddfåvne), dernæst vel også tryllekundskab; Odin er selv „den store thul“, der har ristet de mægtige trolddomsruner. Læremesterens råd meddeles i sang eller versform (*mál es at þylja*), og selv sidder han da i en læremester-stol (*þular-stóll*), han meddeler til den enkelte tilhører den visdom, som han på lønlig eller underfuld måde har tilegnet sig ved selve Urdsbrønden, skæbnestyrelsens lønlige kilde. Denne *þular-stóll* minder altså om tårnet eller hjallen, hvorfra völven giver sin åbenbaring, og endnu mere om den „stol“ eller det „højsæde“, hvori kongen sidder på høj og meddeler sine svar til de rådspørgende. Det er rimeligt at en sådan hellig foredragsplads også har været anbragt på et ophøjet sted.

Den ældste kilde, hvori ordet *thulr* forekommer, er på den runesten, der er funden i Snoldelev syd for Roskilde, og som henføres til beg. af 9de årh. Dens indskrift lyder *Gunnwalds stæinn, sunar Hróalds, þular á Salhaugum* (Danske runemindesmærker; II 344). De enkelte ord er tydelige nok: stenen er rejst over en Gunvald, der var søn af Hroald, og en af dem — fader eller søn — har været thul på Salhaugar (Sal-højene, 3: den lille landsby

¹ Se min Danm. helteedigtning I 195; Folklore 1903, 28 ff.; S. Bugge, Norrøne skrifter af sagnhistorisk indhold, s. 362—63; Kek, Einleitung zur slav. lit. 2601. — Om „Kongestol“ se Grimm, Rechtsaltertümer 242.

Salløv tæt ved Snoldelev). Stenen er prydet med religiøse symboler, hagekors og det trehornede mærke; „jeg anser det for sandsynligst“, siger Wimmer „at der ved Snoldelevstenens *pulx* menes en gejstlig taler, snarest en Odinspræst.“ Elvad der endnu står tilbage at oplyse, er den bestemte tanke der ligger i ordene *pulx á Salhaugum*. Det er dårligst at opløse tanken i to, 1) at han var taler eller præst, 2) at han boede i Salløv; ti runestenen plejer ikke at give tilfældige oplysninger om personers bopæl. Heller ikke er det troligt, at den lille by Salløv har været nogen berømt helligdom, især når man har herredets midtpunkt Tune og de to Thorslunde'er tæt ved. Men hvad der har været ved Salhaugar, er først en „sal“, et anseligt boligshus eller en hal, og dernæst „höje“. At være *pulx á Salhaugum* skal da forstås ganske bogstavelig som „læremester på Salhöjene“: han har sin *pular-stóll* stående på en af „höjene“ og bor selv i „salen“, — en vismand som folket kan søge til om råd eller lære, formodenlig tillige som opmand i trætter. Han svarer da til de norske bygdekonger, der fredelig „sidder på høj“ og lader sig hylde eller spørge om afgørelser af landets folk. Han bliver en styrer af egnen, men med fredelig præstelig karakter, til hvis rolige vismandsfærd det religiøsmagiske *at sitja á haugi* allerbedst passer.

Udenfor Norden træffes det samme ord *thul* igen i angelsaksisk *thyle*. Det forklares i gamle glossarer ved „orator“, en taler; i Beovulfdigtet forekommer han som en embedsmand, der fører ordet på kongens vegne, og hvis plads i hallen er lige ved kongens fødder. Han repræsenterer så at sige den fredelige side af kongemagten, mens selve kongens værdighed først og fremmest er krigersk. Den måde, hvorpå han er underordnet kongen, er sikkert et yngre trin: det forudsætter et større statsmaskineri, og det fjærner sig ganske fra den nordiske *thul*, der er selvstændig. Bag ved den nukendte angelsaksiske *thyle* må der da ligge en anden stilling, en folkeleder af ordførende, rådgivende og formodenlig dømmende art. I primitive samfund finder man ofte flere konger eller hövdinger, særlig en krigsfører ved siden af en religiøs og borgerlig fører: omtrent således må vel *thyle* og *cyning* have stået jævnsides hinanden en gang. Oftest er det krigerhövdingen, der tager magten: den nordiske *pulx* svandt bort med hedenskabet, og den angelsaksiske *thyle* blev underordnet under kongen.

Den fremstilling, jeg her har givet af *thul*'ens væsen, afviger

ganske fra den, der er den gængse i nyere videnskabelig literatur: Siden Müllenhoff skrev sin *Deutsche altertumskunde* (V 292—310), har forskerne været ret enige om at opfatte oldtidens *pulr* slet og ret som „sangere“, „bærerne af Nordens samlede poetiske overlevering“, de der i fyrstehaller eller som vandrende sangere spillede en lignende rolle som skjaldene senere gjorde. Denne opfattelse har vundet almindelig indgang; kun Wimmer i sit runeværk udtaler sig med kølighed om den, og i tilslutning til ham har siden Møgl taget afstand¹. I virkeligheden bör den fuldstændig forkastes. Ordet *pulr* som enstydigt med *skald* forekommer ikke för i 12te årh., på en tid hvor man ikke havde anelse om dets gamle kultur-betydning². Müllenhoffs teori, at *pulr* i Danmark og Sverig har været det gamle navn for sangerne af eddakvad, og at ordet *skald*, skjald, var ukendt, strider mod de virkelige forhold³. Så vi har ingen grund til at blande thulerne ind i den almindelige digtergerning; vi lader den gamle skjald (*skald*) beholde sin betydning, og tillister ikke thulerne noget af hans hværv. Vi lader *thul'*en blive ved sin sal og på sin høj, i hans thularstol, med sin religiøse indvielse, magiske baggrund, moralske belæring og borgerlige hövdingedømme. Hvor gammel og hvor betydningsfuld hans opgave har været, aner vi ud af det forhold, at han var oldkongers ligemand i at have værdighedssædet og *at sitja á haugi*.

¹ Paul, *Grundriss* II ² 575. ² Finnur Jónsson, *Oldn. literaturs historie* I 80.

³ „Hiærne skald' i 'Gesta Danorum på danske' (Gammeldanske krøniker udg. Lorenzen, s. 22—3); jf. min *Danm. helte* II; jf. Söderwall, *Ordbok: skald*; jf. Liljegren, *Runurkunder* 129 (og vist flere steder). — [Tilføjelse i Korrekturen:] Ifølge Blankenstein i *Indogerm. Forsch.* XXIII 134 må den gængse opfattelse af *pulr* som „sanger“ vistnok opgives (ordene *pylja* og *pula* er snarest afledte af *pulr*, ikke omvendt); ordet må være i slægt med de slaviske ord for „tolk“ (urur **tl-qos*), og grundbetydningen er da „forklarer“ (vel snarest af den guddommelige visdom og af gudernes åbenbarelses).

LUDVIG F. A. WIMMER

Professor Ludv. Wimmers 70-års fødselsdag, d. 7de februar 1909, kommer på en måde som en overraskelse. Hven har egenlig tænkt på, at den forfatter som med få års mellemrum sender det ene vægtige bind efter det andet af sit stolte livsværk „De danske runemindesmærker“, -- at han skulde have nået en alder der for mange er grænsen for den kraftige ydeævne. Men mærkeåret i hans livsgerning er der altså, som en linde hvorfra han og vi kan se tilbage på hvad der er udrettet i dette åremål.

Næppe nogen, der har fået indtryk af Ludvig Wimmers personlighed, vilde tænke sig at han er født i slutningen af Frederik den VI's tid i en af Danmarks mest afsides og stillestående købsteder, det lille Ringkøbing. Mindet om hans barndom knytter sig til Kolding (fra 1848 af), til den lærde skole og til det Borchske købmandshjem, hvor den livlige dreng efter faderens bortrejse blev optaget, efter at faderens sprogsans og den folkelige vækkelse fra treårskrigen hver på sin måde havde øvet indflydelse på hans stræben i livet. En mærkelig blanding af rap energi og forsigtig soliditet må her have præget ham, man synes at have den senere universitetspædagog lyslevende for sig, når man hører om hans undervisning for kammeraterne: sikkerhed i alle begyndelsesgrunde for let at arbejde sig gennem senere vanskeligheder. Hvis han var en stor pædagog da, drev han det ikke nær så højt i forfatter-skabet; det indskrænkede sig til råd mod rotter og mus i Wisbechs almanak, uden at han lod sig friste af den gamle forlæggers opfordringer til at skrive en „originale“ (en novelle).

Et næste billede er den unge Ludvig Wimmer i København, — student 1857, — higende frem med at tilegne sig det ene efter det andet af de stambeslægtede sprog, påvirket af Schleichers klare ordning af sprogenes afstamning, — eller læsende hjemme i studerestuen hos professor Westergård, tilegnende sig hans lærdom,

ædruelighed og skarpsind, optagende også derigennem hans kærlighed til Rasmus Rask, hvis forskning og personlighed blev ham nær som Westergårds egen.

Så kom tiden ved 1864, med folkets lammelse, — de historiske naturer måtte skue ind i fortiden for at føle sig nærmere ved livsroden i folkets tilværelse, — da A. D. Jørgensen (kun et år ældre end Wimmer) fik sit pludselige kald, og da Troels Lund (et år yngre) fandt sin opgave. Denne tid finder Ludvig Wimmer ved studiet af udspringet til de nordiske sprogs særpræg. 1865 tog man magistergrad i nordisk filologi.

En periode med frodig videnskabelig virksomhed begynder, han kunde kalde det i særlig mening den sproghistoriske periode af Wimmers liv. Runeindskrifterne står i forgrunden, men de er ikke arbejdets mål; fastsættelsen af hovedpunkterne i sprog-lærens udvikling føles som opgaven. Det er doktorafhandlingen om „Navneordenes bøjning i ældre dansk“ (1868), den oldnordiske formlære (1870, siden ofte udvidet eller forkortet), og det er fremfor alt den række afhandlinger der pryder „Årbøger for nordisk oldkyndighed“ for årene 1867—74.

Den wimmerske undersøgelse er altid klar. De vanskeligste spørgsmål bliver under hans hånd simple, så enhver kan fatte dem.

En anden forfatterejeendommelighed er den stadige trang til ikke blot at opstille det rette, men at udrydde det vrange; her og ikke sjælden senere vender den sig bestemt mod forgængerne for at bekæmpe dem. Hans første afhandlinger er den knusende anmeldelse af Stephens' 'Runic Monuments'. Morsom er den tanke-snarhed, som blandt meget famlende og uklart netop udpeger hans fortolkning af Ψ -runen (Stephens' efter egen forsikring store opdagelse, at den har lydværdien *a*, — hvorfor dog beviset aldrig leveres) som afgørende kendetegn for værkets art. Men man vil i ikke mindre grad lægge mærke til, at Wimmers kritik fører frem, ikke blot mod den rigtige læsning af indskrifterne, men til en fremstilling af den hele „urnordiske“ sprogperiode, — at hans forståelse på én gang bundet i den da nåede sproghistoriske indsigt, og tillige lader den nyopdagede periodes hele ejendommelighed træde lige så klart frem som de tidligere kendtes. Ejendommelig er forskellen mellem ham og Sophus Bugge, der samtidig trængte ind i de urnordiske runeskrifter, fremfor alt med sin guldhornstolkning; han har på ganske anden måde trangen til at haste

videre efter nye gåders løsning. For Wimmer er den udtømmende klarhed langt værdifuldere. Afhandlingen om „Den historiske sprogforskning og modersmålet“ (1868) fremtræder på én gang som hans program og som den — i lange tider eneste — på tidens højde stående fremstilling af den danske sproghistorie.

Wimmers ydre stilling ved denne tid er: 1871 docent i sammenlignende sprogforskning, 1876 i nordisk filologi, 1878 søgende sammen med V. Thomsen og Fausbøll professoratet i sanskrit som efterfølger af Westergård, 1886 Konrad Gislasons efterfølger som professor i nordisk filologi.

Som universitetslærer øvede han, især i 70erne og ind i 80erne, en på den tid enestående indflydelse på alle der studerede nordisk sprog. Det var ikke alene de klare linjer i hans sproghistoriske forelæsninger, — han var så „let at skrive efter“ —; det var ikke mindre hans tekstgennemgang, dens sikre analyse af hver form uden henfald i enkeltheder; og undervejs tændtes det ene lille blus efter det andet, når et vanskeligt udtryk opklaredes ved denne sikre forening af sans for ordets lydform og for betydning og sammenhæng. Der er andre videnskabsmænd, som har deres styrke i tekstrettelser; Wimmers styrke var den klarøjede påvisning af, at netop det der stod var det naturlige og rigtige. Det var en ting der også gjorde ham til den store runetolker.

Med 1874 begynder runeperioden i Wimmers forskning; den strækker sig over ikke mindre end 20 års forberedende arbejde, og over de sidste 15 år, hvori hovedværket er udkommet.

Den indledes pragtfuldt med undersøgelsen af „Runeskriftens oprindelse“, hvor dette hidtil ganske dunkle spørgsmål flyttes indenfor det klare dagslys. Så kommer årene sidst i 70erne med de omfattende rejser, af og til udfyldte ved senere undersøgelser. Og fra 1895 begynder „De danske runemindesmærker“ at udkomme i mægtige bind med få års mellemrum, indtil sommeren 1908 bragte indledningen, og slutningen — glossaret m. m. — rentrykkes i årets slutning.

Det er vistnok enestående, at en forsker i Danmark arbejder så længe på et enkelt værk og når at føre det til lykkelig afslutning. Og få værker synes som dette stemplede fra deres fødsel af med en uforgængelighed, der er i slægt med selve de gamle granitblokkes.

Den ejendommelige samletthed af alle åndsævner, som rune-

studiet kræver, har her været tilstede. Den danske literaturs historie vil blandt sine minder også gemme billedet af Ludv. Wimmer foran oldtidsmindernes ru flade, med det ihærdige blik følgende hver fure, og vurderende hver mulighed for det udviskede tegns fuldstændiggørelse. Eller hans studsende opmærksomhed, når aftrykspapiret på stenen tørres og de gamle tegn i et kort øjeblik træder frem i skarpe omrids. Filologen vil dog tillige mindes, hvilket overblik over sprogets historie, og hvilken på en gang dristig og fintfølede tolkersans der er nedlagt i de videnskabelige redegørelser. Ja netop en mængde slående tolkninger vil sprogmandene knytte til Wimmers navn: Vedelspangstenenes *wt*, Vordingborgstenens *i Þjóðu* og mangfoldige andre. Ligesom vi fra ikke få doktordisputationer husker Wimmer dukkende op, kastende lys over det enkelte kildested: Didriksagaens *væringjar* tagende skikkelse som nordiske købmænd i Novgorod, ell. lignende.

I det sidst udkomne bind har vi nu den kloge og forsigtige indledning til runeværket. Forfatteren har øjensynlig med forsæt bundet sig stærkt til det kildefaste, overladende mere specielle — og måske mere forgængelige — særartikler at uddybe de enkelte spørgsmål. Her kan navneforskeren, arkæologen og mange andre finde marken ryddet til fremtidigt arbejde. „Danske Studier“ og „Dania“ har allerede tidligere kunnet knytte udfyldende småartikler til hvert af de tidligere bind, og håber på fremdeles at kunne gøre det. Men vort danske tidsskrift må fremfor alt bringe en tak og lykønskning til værkets fuldendelse, men mere end dette: en varm tak for hvad Ludvig Wimmer i de henrundne år har været for al dansk sprogforskning.

Nu for få dage siden kom „De danske runemindesmærker“, 4de binds 2. halvdel (tillæggene og den nøje gennearbejdede samling af ord og navne, ofte en hel afhandling om hvert enkelt) — den festlige gave til sit folk og sin videnskab, hvorved forfatteren fejrer sin mindetag sammen med dem der dyrker vore oldtidsminder og vort sprogs historie gennem tiderne.

FRA RASKS UNGDOM.

VED

CARL S. PETERSEN.

Den vigtigste kilde til underretning om Rasks liv og personlige forhold er naturligvis hans egenhændige dagbøger, der opbevares på Det kgl. Bibliotek, og hans omfattende brevvexling, af hvilken noget er bevaret her i landet (på de københavnske biblioteker og i Sorø), medens andet må søges spredt rundt om i udenlandske biblioteker. En del af dette materiale er blevet benyttet som hovedkilde i de to mere omfattende levnedsskildringer af Rask, som vor litteratur besidder: N. M. Petersens fra 1834 og F. Rønnings fra 1887, men det har aldrig været forsøgt at samle det i dets helhed. Dette er det min hensigt, efterhånden som tid og lejlighed tillader det, at gøre, og jeg vilde derfor være meget taknemmelig for enhver meddelelse om utrykte breve fra eller til Rask, navnlig om sådanne, der måtte være i privat besiddelse.

De to i det følgende meddelte småstykker, der ligesom det af mig i Dania X (1903) Side 155—70 offentliggjorte „Bidrag til Rasks levned“ (om hans rejse i Indien) falder noget udenfor en eventuel udgave af hans dagbøger og brevvexling, vil formentlig ikke savne interesse, da de vedrører den mand, i hvem nordiske filologer ærer deres videnskabs grundlægger.

1. BRUDSTYKKE AF EN SELV BIOGRAFI.

Såvidt man hidtil har vidst, er det eneste selvbiografiske, som foreligger fra Rasks hånd, de meget kortfattede meddelelser i Østs Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst V (1826) Side 163—66, der var fremkaldte af en artikkel om ham i et foregående

hæfte af tidsskriftet. Han havde imidlertid otte år i forvejen begyndt på en fremstilling af sit levned, der var anlagt langt udførligere, men som aldrig kom ud over begyndelsen, og som vistnok har henligget ganske upåagtet indtil dato. Det er denne, som meddeles her. Den blev fremdraget af frk. cand. mag. Ellen Jørgensen på en registreringsrejse til Stockholm for den af Videnskabernes Selskab nedsatte „Kommission for Registrering af literære Kilder til dansk Historie i Udlandet“, og det var ved at gennemse frk. Jørgensens hjembragte registratursedler, at min opmærksomhed henledtes på den.

Selvbiografien består af 4 tæt beskrevne oktavblade, der er indlagte i et brev fra præsten Anders Cnattingius († 1864) til overbibliotekar A. I. Arwidsson († 1858). Brevet lyder således: „Denna avtobiografi eller början dertill, af Prof. Rask, fick jag i bref från honom Febr. 1818, kort efter hans afresa från Stockholm. Fortsättningen, som han lofvade, kom aldrig, oaktadt påminnelser derom, efter hans återkomst till Köpenhamn från Ryssland och Ostindien.“¹

Selvbiografien har Rask skrevet på svensk. Ligesom han med forkærlighed skrev til sine islandske venner på islandsk, således anvendte han ofte svensk i breve til venner i Sverige. Blandt de af frk. Jørgensen registrerede breve fra Rask til Arwidsson og P. A. Wallmark, som alle findes i Kungl. biblioteket i Stockholm², er adskillige på svensk, og det samme er, ifølge meddelelse til mig fra hr. biblioteksamanuensis I. Collijn i Uppsala, tilfældet med de der opbevarede breve til I. H. Schrøder³.

Så ringe af omfang denne begyndelse af en selvbiografi end er, indeholder den dog adskilligt, hvorom man tidligere ikke har haft kundskab. Navnlig vilde det være interessant at få en sagkyndig udtalelse om, hvorvidt det, som det synes, ret alvorlige forgiftningstilfælde, Rask har været udsat for i sin barndom, kunde have været medvirkende årsag til den afslappelse i hans viljesliv, som man sporer på forskellige tidspunkter af hans liv.

¹ Breve fra Cnattingius til Rask findes på Universitetsbiblioteket, Additam. 198, 2°, men der er ikke i disse breve noget om denne sag. ² Tilstedeværelsen af disse breve var tidligere kendt af Elof Tegnér's „Kongl. Bibliotekets samling af svenska breffvexlingar“, i „Kongl. Bibliotekets Handlingar“ II, 1880. ³ Om Rasks anvendelse af svensk sprog se også Kr. Kålunds udg. af Heiðarvíga saga, p. XXXIII.

Grisslehamn dj. 24. Febr. 1818.

Några Biografiska, korta underrättelser
om R. R.

Jag undertecknade är född i en bondby vid namn Brännkälla (Brændekilde), 1 mil från Odense på Fyen, dj. 22 Nov. 1787. Min fader Niels Rask var skräddare till Profession, men gaf sig mäst af med att kurera sjuka, hvaruti han lyckades så utomordentligt att han var ryktbar icke endast öfver hela Fyen utan äfven fick rådfrågningar från Seland och Slesvig, och kallades allmänt den kloge Mand, hvilken titel min styfmoder sedan ärfde, och heter ännu den kloge Kone. Han hade två gånger varit soldat, liksom hans förfäder, hvilkas bragder han ofta och gerna berättade. Hans morfar, för att anföra ett exempel, hade utmärkt sig så mycket i kriget med Sverige, att konungen förärade honom en mycket stor bondgård bredvid Odense. I ett slag hade han fått ett sabelhug midt i hufvudet och en musketkula igenom högre bröst¹ och skullra, när han red bort såg han en svensk ryttare, som syftade på honom med en pistol: „hör du! sade han, du ser jag är ganska illa tillredd, skjut mig åtminstone midt i hjertat, efter det skall så vara.“ „Ja väl, sitt stilla då!“ han gjorde det, men när den sv. ryttaren höll pistolen enda till bröstet, grep han den hastigt med vänstre handen, sköt honom död på stället, och undkom i säkerhet. Min far hade nästan intet lärt, utom professionen, när han blef soldat i sitt 19de år, men under mynstrings-tiden i Köpenhamn lärde han sig till att skrifva och räkna äfven någorlunda att läsa och tala Tyska. Han hade en otrolig håg för läsning, skaffade sig historier, geographi och landkartor, till och med latinskt apparat, i hvilket språk han dock icke bragte det vidt. För sina barns undervisning var han utomordentligt nitisk och tillika ganska sträng. Han var trenne gånger gift, med sin andra hustru Berta (Birte) hade han fyra barn af hvilka jag var den 3dje i ordningen de andra äro alla döda, men vid första hustrun hade han 1 dotter, som lefver än och af sista giftet har jag också ännu en liten bror och syster. Min far ansåg mig för trög och dum i min uppväxt, men min mor höll mäst af mig, som var den yngsta, emedan min yngre syster dog kort efter födselen. När jag var på 10. eller 11ta året dogo begge mina äldre fullsyskon², som också verkligen utan tvifvel voro bättre utrustade af naturen än

¹ Ovenover er skrevet: „eller axeln“. ² Ovenover „full“ er skrevet „hel“

jag; min far var otröstelig, men min mor dref det slutligen igenom att jag såsom deras enda son blef satt till studeringar; det enda, som bestämde mig sjelf var ärelystnad och min mors önskan. Förut hade min far låtit mig lära att spela litet på Fiolin, dock icke förr än efter mine syskons död; emedan han ansåg mig oskicklig att lära någonting alls. Att läsa, skrifva och räkna, samt litet Tyska lärde han mig sjelf förr jag blef skickad i skolan. Undertiden hände det att jag på ett främmande ställe, der jag skulle lära någon ting, fick en ganska stark portion arsenik på en smörgås. Jag känner personen, som gaf mig den för att hämnas på mig eller min far, jag vet anledningen och erinrar fullkomligt väl den minsta omständigheten; men mitt samvete säger mig att jag var oskyldig, och jag har länge sedan förlåtit denna sak, hvarföre jag ingen vill nämna. 9 å 10 timmar efter erhöill jag en stark kräkning, och kände mig ganska sjuk. Jag begrep icke orsaken då, och min far försökte sin konst utan att ana det, som vållat sjukdomen; den tog hvarjehanda besynnerliga vändningar, och slöt med en stark frossa, efter att den varat ett år, hvilken tid jag för det allra mesta ständigt låg till sängs. Naturligtvis hade denna händelse en stark verkan på min hela kropp, i synnerhet i knän och föttren, der jag känner det än i dag; dock hoppas jag att hufvud och hjerta blifvit oskadade¹. För jag kom i skolan erbjöd sig Prästen i hyn² att förbereda mig i Latin och Geografi, hvilket min far äfven antog, men detta halfva år var ett af de ledsammaste och onyttigaste i min lefnad; och endast skammen återhöll mig från att tvärt afbryta med all studering; jag hittade emedlertid på mångahanda knep og konster till att lätta plågan, till slut gjorde jag mig sjuk, og min mor, som utan tvifvel gissade sjukdomens sanna orsak, utan att likväl förlora sin goda tanke om mitt hufvud, begagnade sig af min fars stigande ömhel och räddhoga för att mista sin enda son, och yrkade att om jag lyckligt genomgick denna sjukdom, borde hann [!] utan dröjsmål sätta mig i skolan. Jag skyndade mig med glädje och ängslan att tillfriskna så fort som försiktigheten ville tillåta, och blef inskrifven i Odense Cathedralskole i mitt trettonde år³.

¹ Herefter er skrevet, men atter udstreget: „Annars har den äfven i mitt hela väsende och öde“ [resten fattes]. ² Peter Jacobsen, f. 1749, d. 1805.

³ Herefter er skrevet, men atter udstreget: „dock blef min ålder uppgifven mindre“.

Rector scolæ Prof. L. Hejberg¹ examinerade mig förut med mycken vänlighet och värdighet, hvilket gjorde ett djupt intryck på mig. Äfven som hans yttring att jag möjligtvis skulle kunna försvara en plats i 2dra klassen (*Tredie Lectie*), fast det vore bättre jag gick i den första (*Anden Lectie*) en kort tid för Latinets skull. Min far gjorde ingen invändning; och min första lärare, sedermera Auditör Thune² hjälpte mig privatim i Latinet så väl, att jag knapt ett qvartal efter genomgick den offentliga Examen med mycken heder och erhöll en hederlig plats i 2dra klassen ehuru jag på den korta tiden fått känna ett ganska hårdt slag af ödet. Min innerligt älskade mor upplefde nemligen icke den glädje att se sin förmånliga tanke om mig på något vis rättfärdigad, utan afsomnade med förtröstan, emedan hun såg mig glad och nöjd med min nya ställning, samt med en uppmaning, som alldrig utplånats af mitt hjerta. Min far gifte sig på nytt med en fattig bondflicka, som han alldrig sett eller hört, efter anvisning af en bondhustru i byn, som han för ringa betalning hade fullkomligen kurerat af en svår sjukdom, hvilken de ordentliga läkarne hade uppgifvit såsom alldeles inkurabel. Jag följde med honom när han friade, det var ganska kort, och efter ett par ömsesidiga besök var allt afgjort. Ägtenskapet var i högsta mått lyckligt och välsignadt, och min styfmoder Anna Katrina var det aktningsvärdaste och förträffligaste fruntimmer, jag känner. I medler tid fortsatta jag mina studeringar med mycken lycka och slutade dem på kortare tid än de flesta af mina kamrater. Skolans hela inrättning blef nämligen under tiden alldeles förändrad och mycket svårare³, så att många gingo ut, andra fingo bli kvar flera år längre än annars varit att förmoda. Icke dessmindre genomgick jag ensam den andra klassen efter den nya inrättningen på ett halft år och de andra på vanlig tid. Vid en examen i 3 klassen erhöll jag af min Lärare i Mathematik Dr. och Prof. C. F. Degen⁴ den vittnesbörd att jag fullkomligen förstod det som han nästa curs ämnade genomgå, hvarföre jag blef fritagen från att bivista hans lexioner, hvilket dock sedan, emedan jag ett par gånger använde nästa[!] hela timman till lek, blef förändrad derhän att jag, på en plats för mig

¹ Ludvig Heiberg, f. 1760, d. 1818, broder til P. A. Heiberg. ² Vel: Poul Abraham Thune, f. 1782, d. 1817. ³ Ved skolereformen af 1809, der allerede i novbr. 1802 indførtes til prøve i Københavns, Odense og Kristiania lærde skoler. ⁴ Carl Ferdinand Degen, f. 1766, d. 1825.

sjelf, fick utarbete passliga mathemat. problemer. Jag skäms icke för att tillstå att denna böjelse för lek och munterhet, när jag är i sällskap efter mitt lynne, har följt mig till den dag i dag; jag är icke eller den förste häruti, redan den gamla skalden sjunger:

Σκηνή πᾶς ὁ βίος καὶ παίγιον, ἡ μαθεὶς παιζειν
τὴν σπουδὴν μεταθεῖς, ἡ φερε τὰς οὐνάς!¹

En af lärarne nl. Hr. Suhr² nu lärare i Roskilde skola erbjöd mig och ett par af mina meddiscipler att gifva oss undervisning gratis i Engelskan, ett par timmar i veckan; jag begagnade icke endast detta anbud, utan äfven infann mig vanligen ett ögonblick förut, för att bese hans betydliga boksamling. Ibland annat såg jag här första gången Schöningens upplaga af Sturleson; jag kunde icke begripa hvad det var för ett språk, och blef så nyfiken, som jag knappast någonsinn förr eller sedan varit; emedlertid gaf Hr. Suhr mig den underrättelsen att det var Isländska, och att det var nästan det samma som gammal Danska. Detta frapperade mig; ty gamla Danskan hade länge intresserat mig, men jag var likväl icke istånd att läsa detta. Han visade mig derpå att många ord voro dock ännu lika med Danskan, och sade mig att *p*, hvilket jag läste för *p*, hade betydelse af *th*. Dessutom hade han godhet nog till att låna mig hem denna praktupplaga, en del efter den andra. Jag genomgick den med otroligt besvär i sjelfva texten, emedan alla försök på att erhålla Runolf Jonssons språklära eller Hickeys thesaurus misslyckades. Under tiden inträffade den för mig högst viktiga omständigheten at [!] landsdomare sedan By-skrifvare G. L. Baden flyttade til [!] Odense, hann [!] understödde mig, uppmuntrade mig, och lättade mig arbetet med boklån och all upptänklig välvilja. Hann [!] introducerade mig också hos Gehejmekonferensrådet J. Bülow på Sanderumgård, samt Prof. Nyerup, hvilka två ersatte hans plats, då jag kom till Universitetet, den förstnämnde med frikostighet och uppmuntringar, den sednare med anvisningar, boklån och råd. Redan i skolan hade jag gjort utkast till min „*Vejledning til det Islandske Sprog*“ efter jag omöjligen kunde taga reda på den bestämda betydelsen och meningen annars, äfven hade jag gjort utkast till en Isl. ordsamling, hvilken jag sluteligen helt omarbetade, ehuru en kamrat, som såg den första upplagan, beklagade det mycket sköna papper, jag hade ödt

¹ „Hele livet er en scene og et legetøj, lær enten at lege, idet du sætter i veren til side, eller bær smerterne!“ ² Jochum Evans Suhr, f. 1779, d. 1860.

dertill. Jag hade äfven den hedern i skolan att läsa Isländska för en af mina lärare. En annan af dessa yppade deremot. att om jag använt bara hälften af den tid og flit på Latin och Grekiska, skulle jag kunnat blifva en lärd man; mäd afseende dertil [!] valde jag mitt motto på första upplagan af min *Vejledning*¹. Hr. Suhr lånte mig äfven den sista vackra upplagan af Bedas histor. eccles. som också är på Anglosaxiska, och hos Landsdomare Baden fick jag till låns Zahns Ulphilas, men bragte det likväl under skolgången icke långt i dessa språk. Sturleson, som Hr. Lärare Trojel² (sedan Rector i Nyköping) skaffade mig till premie vid en skolexamen sysselsatte nästan alla mina lediga stunder³. (fortsätt. c. a. gång).

(Orig. i Kgl. Bibliotek, Stockholm: Handskrifter, Biografi, Dansk.)

2. EN SKOLEKAMMERATS DOM.

Da N. M. Petersen gik til udarbejdelsen af sin levnedsskildring af sin afdøde ven, støttede han sig ikke alene til sit mangeårige kendskab til Rask, men han studerede dennes papirer og dagbøger og henvendte sig også til sine og Rasks gamle skolekammerater om materiale. Fra overlærer H. I. Hansen i Ribe († 1850), der var den mand, som stod Rask nærmest i de ungdomsår, da hans livsstudium klarede sig for ham, modtog han en række breve, som må have været meget værdifulde, men som nu, hvad der alvorligt må beklages, vistnok må anses for uhjælpeligt tabte. Fra en anden skolekammerat I. G. Clod († 1850), der da var adjunkt i Nakskov, modtog han nogle personlige erindringer, hvorefter han gjorde flittigt brug hist og her i sin fremstilling. Disse erindringer meddeles her i deres helhed.

Her sender jeg Dig, Gode Petersen! nogle Erindringer Rask betræffende, som Du maaskee iforvejen kjænder, men som Du maaskee ikke just strax kaldte Dig selv i Minde. Dog da de

¹ „Nogle maaskje mene, at der var vel andet i det latinske og græske Sprog, hvorpaa jeg heller burde at anvende Tiden; men mig bør jo først at vide mit Fædreland og dets Sprog nogen Ære. *P. Syn.*“ ² Thomas Trojel, f. 1774, d. 1839. ³ Om Rasks skoletid se R. J. F. Henrichsens Rasmus Rasks Skoleliv, Tale ved Translocationshøitideligheden 1860, i Indbydelsesskrift til Afgangsexamen og Hovedexamen i Odense Cathedralskole i Aaret 1861.

mueligen ofte ville vedrøre mig mere end ham, tør jeg kun ansee dem som en Pose Avner. hvoraf Du kanskee kunde opsanke Dig et enkelt Korn til Nytte.

Som et Beviis paa, hvorledes det der i menneskelige Øjne synes det allerubetydeligste kan blive et menneskeligt Under vil jeg anføre disse Ord af Sal. Rask's Fader, da R.s to ældre Brødre vare døde, disse skal nemlig have været stærke og anseelige af Ud-vortes, han derimod klejn og liden, „hvad der duede tog vor Herre bort, Snavset lod han mig holde tilbage“. Det er efter R.s egen Fortælling. Hans Manddom maa man da vist nok sige blev det gedigneste Guld af Ennii Skarn. Som et Hovedtræk i R.s Charakter kunde man vist anføre en ædel Simpelhed. I Spidsen for denne vil jeg anføre hans Klædedragt ved Indtrædelser i Skolen: en Slags Kofte af blaåt Vadmel, blaa Knæbuxer af samme Slags, blaa Strømper, rødtribet Verggarns Vest, en Hat hvis Skygge omtrent var firkantet, et Par Sko med store Tinspænder, hvis¹ Næse var Buen af en meget stor Cirkel; hos mig selv mindes jeg paa samme Tid et Par gule Skjægs Knæ-Buxer, hvori min Fader havde paraderet som Student, bemældte Buxer havde tillige den Egen-skab, at jeg aldrig kunde faae dem til at forgaa, dog endelig smilede Haabet mig imøde fra Flipperne ved Knæspænderne, hvis Torne ærlig hjalp mig til mit Maals Opnaaelse; uden disse Torne havde min Søn naaskee endnu kunnet komme til at paradere i disse ulykkelige Buxer. Ogsaa den tredie Discipels Dragt i den Klasse vil jeg berøre, det var en poppegøjegrøn Kjole med Buxer af s. Sl. — Men jeg skulde hente nogle Expl. paa R.s indre Simpelhed og i Almindelighed tillige paa hans Tarvelighed. Mens vi gik i Skolen gjorde vi to flere Aar i Rad eengang om Sommeren en Vandring ud i den frie Natur hele Natten igjennem; og hvad var da paa en saadan Vandring vor Kost? To eller tre Stykker Rugbrød rundt omkring Brødet uden noget dertil, uden vor ungdommelige Appetit, forøget ved Vandringen og krydret ved den Bemærkning, hvor sødt dog dette Brød var, som hans Moder havde bagt, fremfor det almindelige Brød. Ogsaa erindre vi jo alle, at han i adskillige Aar paa Regjentsen, som Volontør paa Universitets Bibl. da han aldeles intet havde at leve af, levede hele Dagen igjennem af tørt Suurbrød og Vand; og fordrede Nødvendigheden da endelig engang, at han matte[!] see at gjøre sig lidt tilgode

¹ Ovenøver er skrevet: „Skoenes“.

med varm Mad, da var det sædvanlig om Aftenen i en af de ringeste Kjældere, hvor man kunde have Kjød og Ærter for 5 ß o. s. v. Sædvanlig havde han en gammel Chenille paa, og var temmelig ukjændt; dog har han fortalt mig, at han engang kom til at sidde lige overfor den store Portner fra Regjentsen med det blaarøde Ansigt, som Du nok erindrer; men denne var saa klog, at han lod som han ikke bemærkede ham, og i den følgende Tid, som om han ikke havde bemærket ham. Dog fortalte R. mig og, at Hungeren engang drev ham derned midt paa Dagen. Naar Nogen sagde til R., at denne Levemaade ved Brød og Vand maatte være haard. at gaae paa, har jeg oftere hørt ham sige paa fyensk Bondemaal: „Det er godt nok at gaa gennem in Taarm“. Ved R.s Indtrædelse i Skolen var det første, der forbavsede mig, hans dejlige Fracturskrift, dernæst den poetiske Gejst, der tidlig udviklede sig hos ham; saaledes mindes jeg han forfattede et lidet Digt over Longobardernes Udvandring, der forekom mig langt dejligere end noget homerisk Epos er istand til i en modnere Alder. Imidlertid bleve dis[se] Fantasieblomster, der vist vare blevne til den yndigste Have, om han havde vedbleven at opholde sig i dette Parradis [!], snart fortrængte af den Frugthave, der maaskee gjorde ham til Verdens udødeligste Sproggrandsker paa sin Tid. En Dag kom han hjem fra nuværende Rector Suhr med Schönnings Udgave af Snorre Sturlesen, og sagde, at det vist var en rar Bog, al den Underretning han havde faaet for at læse og tolke denne var, at Islænderne havde et eget 7%. Fra dette Øjeblik og til hans Død var vist hans hele Hu henvendt paa at trænge efterhaanden ind i næsten alle Verdenssprogenes Indre. Han begyndte nu at optegne hvert enkelt Ord med dets forskjellige forekommende Betydninger, og tillige at bemærke Forholdet Ordene stode i til hinanden, og saaledes lagde han snart Grundvolden til en isl. Ordbog og en isl. Sproglære. Blandt hans Meddisciple mindes jeg og at Du og afdøde Frederik Benz¹ afskrev hans Ordbog, og kan jeg da erindre, at den alvorlige Trojel engang spurgte Benz, hvoraf han vidste det han fremførte, og Svaret blev: det staaer i Rasks Lexicon, hvorpaa en almindelig Latter fulgte. Hvad jeg dernæst tidlig lærte at beundre hos R. var i hans unge Alder hans nøjagtige Undersøgelser af religiøse Gjenstande og hans lyse Blik deri. Et Aars Tid efter at han var kommen i Skolen, altsaa om-

¹ Måske: Frederik Ludvig Bendz, f. 1792, død 1813.

trent femten Aar gammel, da jeg var noget over fjorten Aar, spurgte han mig en Aften da vi var kommen i Seng hos hans Forældre i Brendekilde hvad jeg troede om en eller anden Religions Sandhed. Dette Spørgsmaal kom til mig, som om jeg var falden ned fra Maanen, jeg havde lært mine Lectier i Religions Lærebogen, og der var ej videre Tanke opstaaet end Frygt for ikke at kunne lære min Lectie, Glæde over at have lært min Lectie eller Bekymring over ikke at have lært den. Imidlertid fortsattes efterhaanden vore Undersøgelser, disse bleve især anstillede paa vore natlige Vandringer om Sommeren; lidt efter lidt lærte jeg og at angive Modgrunde, saa vore Samtaler blev til en Slags Disputats. Vi bleve omsider nogenledes enige i vore Anskuelser. Nu er omtrent tredive Aar gaaet siden den Tid; i dette Mellemrum har jeg deels hørt, deels gennemgaaet theologiske Collegier over Dogmatik og Moral, hørt meget forskjællige Prædikanter, af og til underviist Børn i Religion og selv tænkt endeel derover, men i Hovedsagen er min Religionstro i dette Tidsrum bleven aldeles uforandret. Af denne tredive aarige uforandrede Tro slutter jeg til det Lys og den Sandhed, der maa have været i denne femtenaarige Naturfilosofs Anskuelser.

Et Hovedtræk i R.s Charakteer var vist og en uafbrudt, næsten mageløs Virksomhed. I den Anledning maa jeg erindre, hvilket vist nok er os begge bekjendt, at al hans Tid i Skoleaarene var Videnskaberne helliget, en saare kort Stund daglig fraregnet, som han anvendte til Legemets Øvelse, eller dets Bevægelse; og at han i disse Uddannelsesaar forstod mæsterlig den i den første Ungdom vist meget sjeldne Kunst med største Iver at lægge sig efter et enkelt Fag, dog uden i mindste Maade at forsømme de almindelige Skolevidenskaber, saa at jeg ikke mindes at han een eneste Gang i sin Skolegang blev irettesat af nogen Lærer for en forsømt Lektion. At han ved Akademiet ikke fuldførte sin begyndte theologiske Examen var vist ikke en Følge af Ustadighed eller almindelig menneskelig Skrøbelighed, men allene bevirket af Omstændighederne og den Overbeviisning at han ej vilde komme til at gjøre Lykke paa den Bane; han laa nemlig paa den Tid indviklet i Strid med Molbech og Grundtvig om Stavelsen *U*¹; (R. fortalte mig selv,

¹ Om denne strid, der fandt sted i året 1808 og var det første sammenstød mellem Rask og Molbech, har Ludvig Schrøder meddelt nogle bemærkninger i „Christian Molbech og N. F. S. Grundtvig, en Brevvexling“, p. IV f.

at de til Slutning fik Tilnavnet de tre Urhaner) nu havde han hørt, at den daværende Præsident i Cancelliet¹, der tog sig af hans Modpartie, skulde have udladt sig, at R. ej let skulde faae Præstekald, saalænge han havde dermed at gjøre. Ogsaa hans ubeskrivelige Anstrængelser i hans egentlige Studenteraar, som Volonteur ved Universitetsbibliotheket, vil jeg bringe Dig i Minde, da han nemlig den hele Dag igjennem og om Natten sædvanlig til Kl. 3 arbejdede uafbrudt ved sin lille røde Pult, og det paa samme Tid han levede af Brød og Vand; det var vel omtrent ligedan da Du laa hos ham; jeg beskriver her den Tid han havde taget mig til sig som Gratist paa Regjentsen. 1813 drog Du jo til Fyen, han til Svørrig og jeg til Fyen. Siden den Tid har jeg aldeles ikke kjændt hans specielle Liv; men hans mangfoldige lærde Værker er Beviis nok for hele Verden, at hans mageløse Virksomhed til hans Dødsdag blev stedse den samme.

Og nu, gode Petersen! vil jeg bede Dig at modtage disse Erindringer med Overbærelse og at tage dem for hvad de er, nemlig en samvittighedsfuld Opfyldelse af Din Villie i denne Anledning. Du med Din Kone hilses fra os samtlige paa det inderligste, og takkes af ganske Hjerte for al Eders Godhed, al Eders Deeltagelse i vore Anliggender det forsvundne Aar; vi ønske Eder derfor alt mueligt Held i Eders Foretagender det kommende Aar, og ville vi nedbede den Højestes Velsignelse over Eder i alle Fremtids Dage.

Nakskov den 3die Januar 1833.

Din

Clod.

(Orig. i Kgl. Bibliotek, København: Ny kgl. Saml. 1536, 2°).

¹ Danske Cancellis præsident i årene 1804—09 var Frederik Julius Kaus, f. 1758, d. 1827.

N. M. PETERSEN OG CARL SÄVE.

Brevveksling mellem N. M. Petersen og Carl Säve, et bidrag til Skandinavismens og den nordiske filologis historie, udgivet af Carl S. Petersen.

Kbh. 1908, Schubothseske forlag.

I.

Den skandinaviske Enhedstanke — i hvor mange Hjerner har den ikke spøget, hvor mange Sind har den ikke bevæget, hvor mange Taler har den ikke affødt, og hvor mange Penne har den ikke sat i Bevægelse!

Men saa stor og i Virkeligheden saa fjærn var denne Idé, at man næsten forholdt sig religiøst til den. Man sang om og for den, holdt store, bevægede Møder, ved hvilke Begejstringen flommede i eksalterede Sind; man aflagde dyre Løfter og svor hellige Eder. Men bestandig glippede Tankens Gennemførelse, naar det gjaldt. Den blev et skønt, idealt Maal for Tanken og Følelsen, højere og skønnere, jo fjærnere den var Virkeligheden.

Og dog bryder denne skønne Idé stadig paa ny frem i det nordiske Folks Historie, dybt lagt ned i Folkets Sind.

Gaar vi saa langt tilbage som til Oldtiden, finder vi da ogsaa det historiske Grundlag for Skandinavismens Idé i den fællesnordiske Enhed, der da bestod, trods Adskillelsen i Riger og Landskaber. Sproget. „den danske Tunge“, var i alt væsentligt fælles, og Skjaldene vandrede fra Sted til Sted i hele Norden, forstaaet over alt, hvor de kom frem. Og Tanken om denne oprindelige Enhed — brudt først og fremmest ved Sprogspaltninger, hvis Aarsager var ligesaa mange, som de ikke alle er opklarede — blev siddende i Folkene, som det synes uudryddelig.

I sin skønneste, men ogsaa kun rent poetiske Form blev den som bekendt grebet i vor nationale Renaissance af Digtere og Videnskabsmænd. Forfattere som Oehlenschläger. Grundtvig og Ingemann

lagde her Grunden. Og saa kom de store Bevægelser i 1840'erne og 50'erne, hvor næsten alle Folkets Ledere, med Ploug i Spidsen, hengav sig til sværmeriske Drømmerier om det skønne, enige Norden, ind i hvilke vage Stemninger kun uklare Tanker om Vej og Midler formaaede at bane sig frem.

I alle tre Lande gik Studenterverdenen i Spidsen med en Begejstring, der stod i passende Forhold til Ungdom, men kun dueede lidt, hvor det gjaldt den praktiske Gennemførelse af alle de store og varme Ord. —

Men ind i dette festglade, skaaltaleberuste og fædrelands-
hoverende Kor lød een alvorlig og dybt-mistrøstig Stemme, en Dom over det danske Folk, som var fældende streng, en Tvivl om dets Fremtid, som vakte flammende Forargelse — Stemmen var N. M. Petersens, en af Tidens fineste og aandfuldeste Personligheder.

For ham var Nordens Enhed ensbetydende med hans Fædrelands Frelse fra den Afgrundens Rand, han syntes det stod ved. For ham blev Enhedstanken hverken mer eller mindre end en Livssag. Den ledede al hans Stræben, og den bevægede alle hans dybeste Tanker. Og naar han som gammel, i Sindet træt Mand søger efter Aarsagerne til et Mismod, der førte ham paa Sinds-
sygens Rand, anfører han selv sin „mangeaarige Bekynring over sit Fædreland“.

— Om denne Mands Forhold til Skandinavismen, nu for første Gang fremdraget, faas interessante Oplysninger i den Brevveksling, som Underbibliotekar Carl S. Petersen med sædvanlig Omhyggelighed har udgivet og med en Indledning nærmere belyst. Den kan sikkert paaregne Interesse i videre Kredse, saa sandt som den giver, hvad der ogsaa har været Udgiverens Mening, et særdeles værdifuldt Bidrag til Skandinavismens Historie.

Direkte greb N. M. Petersen ikke ind i den skandinaviske Bevægelse; men indirekte er alle hans Hovedværker og al hans Virken baaret af denne ene Idé, af hans aldrig hvilende Kærlighed til Norden og Begejstringen for dens Fortid.

Denne Kærlighed vakttes allerede i Drengesaarene gennem Ven-
skabet med den noget ældre Rask, med hvem den fattige Skræddersøn gik i Skole i Odense. Medens deres Kammerater legede, fandt de to deres „Vederkvægelse“ ved Samtaler om det gamle Norden.

Og denne Kærlighed forlod ham aldrig. Det var den, der førte ham til Studiet af Nordens Sprog og Historie, og den satte sin første modne Frugt i saa grundlæggende et Arbejde som „Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling fra Stamsproget“, hvorved Grunden blev lagt til den historiske Forskning af vort Modersmaal. Ogsaa „Danmarks Historie i Hedenold“, som giver den første samlede Udsigt over vore Forfædres Liv og Færden, er baaret af den samme Kærlighed; hans Oversættelse af islandske Slægtssagaer, de bekendte „Historiske Fortællinger om Islændernes Færd ude og hjemme“, har samme Rod. Og endelig aander denne Kærlighed op fra hvert Blad i hans monumentale Hovedværk „Bidrag til den danske Litteraturs Historie“, hvis Betydning endnu den Dag i Dag ikke er blevet forringet af noget nyere Værk.

Men Studiet af Danmarks Historie og dets Sprog gav ham en dyb Smerte. Han saa kun idelig Tilbagegang, Danmarks Afmagt og Intethed, „Danmarks historiske Nullitet“, som han siger et Sted; og han led under Overbevisningen om, at det danske Sprog skred sin Undergang i Møde.

Det var særlig Betragtningen af det danske Sprogs Skæbne ned gennem Tiderne, der førte ham til et saa mistrøstigt Resultat. Han sammenligner det danske Sprogs oprindelige Magtomraade med dets geografiske Udstrækning i vor Tid. Og han ser tre Vendepunkter i dets Liv. Engang taltes Sproget i Stokholm, og Forordninger blev dér udstedt paa Dansk. Men det danske Sprog blev drevet bort derfra, mens Svensk sejrede til Øresund. Det var det første Vendepunkt. Det næste var Norges Adskillelse fra Danmark, hvilken nødvendig maatte føre Udviklingen af et særlig norsk Sprog med sig, adskilt fra Dansk. Og endelig var mod Syd det danske Sprogs oprindelige Grænse Ejderen, medens den nu laa midt i Slesvig. Dette var det tredje Vendepunkt og det farligste. Thi en Sproggrænse midt i et Landskab anser han for „et ganske unaturligt Forhold, der umulig i Længden kan bestaa“. Det tyske Sprogs Grænse vil efterhaanden skride op ad; ja, i sin Pessimisme anser han det ikke engang for rimeligt, at det standser ved Kongeaaen, men vil gaa længere Nord paa. Kun een Redning til Sprogets Bevarelse ser hen. Og Redningsmidlet er hele Nordens aandelige Sammenslutning.

Da derfor den skandinaviske Bevægelse i Midten af 1830'erne

begyndte at tage Fart, var N. M. Petersen med. Hans første Tanke var Oprettelsen af en nordisk Forening til at fremme den nordiske Litteratur og de tre nordiske Folks hele Vel, men aldeles uden nogen politisk Tendens. I et foreløbigt Udkast siger han, at selv det mindste Forslag om Ændringer i Staternes Forfatning „straffes med øjeblikkelig udelukkelse“.

Dernæst kæmper han for at faa indført Oldnordisk i Skolerne som Latinens Afløser ved den begyndende Sprogundervisning. Det var N. M. Petersens Mening, at skulde Begejstringen og Kampen for Nordens Enhed ret faa Fart, saa maatte man begynde fra Grunden af og allerede i Skolerne vække Sansen herfor ved at opdrage Skoleungdommen til Kærlighed til Norden. Hertil vilde Oldnordisk egne sig fortræffeligt. Hør hans egne begejstrede Lovord over den oldnordiske Litteratur: „Det er sandt, vor gamle litteratur kan ikke sammenlignes med de sydlige, med Grækernes og Rommernes; men den overgår dog langt alt det. andre europæiske folk kunne opvise fra samme tid. Hvor finde vi hos dem en Edda, en saa fuldendt mythologisk sang, som Vegtamskviða, en saa fuldendt historisk sang, som Håkonarmál . . .? Hvor finde vi hos dem en historieskriver som Snorre, en romantisk fortælling som Gunnlögssaga, en saa livlig og gribende skildring som Egilssaga . . .? Og hvilket andet oldtids sprog i Europa kommer de klassiske så nær i lingvistisk henseende? Hvilket er så rigt på former, så mangfoldigt og originalt og sindrigt i sin orddannelse, så eget i sine constructioner, så fyndigt og udtryksfuldt i sine vendinger, så rigt på synonymmer og så vel forsynet med gedigent sprogmalm, hvoraf der endnu, om det skulde være, lader sig danne tusende og tusende ny skikkelser?“

Men endelig ser han det vigtigste Middel i Skabelsen af et *fælles nordisk Litteratursprog* paa Grundlag af det gamle nordiske Sprog. Fordelene er de, der „følge med en større og mere udbredt litteratur: større kraft indad og større indflydelse udad“. Og med Hensyn til Muligheden viser han, hvor store Overensstemmelserne endnu er mellem de tre Sprog, og hvor let de derfor kan lempes efter hinanden, hvis man for Alvor vil.

Samme Aar som N. M. Petersen fremsatte disse Tanker, blev han — mod sin Vilje — Professor i de nordiske Sprog ved Københavns Universitet. Men da blev han grebet af en Modløshed og Træthed, som tog Kræfterne fra ham. Først maatte han ud-

staa megen Modstand og en stærk Harme, der rejste sig mod ham fra Tidens Patentpatrioter for hans frimodige Udtalelser om Danmarks Tilbagegang. Om denne Mand, den maaske dybest fædrelandskærlige af dem alle, kunde der lige efter hans Død fældes den Dom om ham, at „ingensinde har noget Menneske i Verden haanet og smædet alt det Danske som N. M. Petersen“. Folk som Levin, der udtalte disse Ord, Molbech og Mynster blev hans Fjender. Og ikke mindst rejste hele det oehlenschlägerske Koteri sig imod ham, efter at han i sin Litteraturhistorie havde fremhævet Baggesen paa Oehlenschlägers Bekostning.

Han led meget under denne Modstand. Og dertil kom hans Uvilje mod Forelæsningsvirksomheden paa Universitetet. Kun den Forestilling, at det „var Guds Vilje“, holdt ham oppe. At træde frem paa Katedret var ham en Lidelse; han ligger i „svare krampe-trækninger forinden“, skriver han. „og takker Gud, at det dog, naar jeg først er kommen op på hjalet, ikke kommer mere tilsyne for verden, end det gør“.

I Brevene til sin gamle Elev, den svenske Sprogforsker Sæve, er det slige Stemninger, der kommer til Orde, ved Siden af talrige, rent sproglige Undersøgelser, som disse to lærde veksler med hinanden.

Sæve var en ligesaa begejstret Tilhænger af Skandinavismen som sin Mester og Lærer. Han beretter saaledes i begejstrede Vendinger om Studentertoget til Uppsala 1856, om „vår årlige, ihærdige, djerfve och oförliknelige“ Plougs Tale, den, der endte med et „Leve Nordens politiske Enhed“, og ved hvilken Lejlighed Kong Oscar udtalte sit berømte: „Hädaneftär är krig, Skandinaviska bröder emellan, omöjligt.“

Og fra da af griber N. M. Petersen Tanken om den politiske Enhed som Maalet for de skandinaviske Bestræbelser.

Men snart griber atter Tvivlen ham om den store Sags Gennemførelse. Fra Danmarks Side venter han intet. „Hvilken jammer“, skriver han til Sæve, 1856, „er det at se sit fædreland, det land der så vore ungdoms drømme, vor manddoms gerning, så nedtrykt, så sønderlemmet, så uholdbart i alle sine fuger! Hvo kan tænke derpå uden med blødende hjærte? . . . At se alt det store og herlige, der kunde ske og ske så let, og intet at kunne udrette dertil! Imidlertid er der jo et håb og det synes sikkert, at nu vil det afgøres; det til alle tider vaklende Danmark vil nu komme til

at vælge imellem Norden og det tyske forbund.“ Men Haabet knytter han til Sverrig: „O, sig mig det ene Ord, giv mig et sikkert pant på det, at Sverrig vil, så vil jeg give mig til tåls, så vil jeg stille og ydmyg vente på, at drømmen skal opfyldes.“

— Han blev imidlertid skaaet for at se denne sin Livssags fuldstændige Bankerot, „Skandinavismens Fallit i 1864“. I sit 69. Aar blev han grebet af et Hypokondri, der næsten antog Form af Forfølgelsesvanvid. „Jeg troede mig omgivet af Fjender, skyede et Menneskeasyn, saae mig forfulgt, bagvasket, sjoflet, og den abstrakte Gud vilde ikke komme ind i mig, kunde ikke røre mit Sind“, skriver han til en anden Ven. Han døde i Maj 1862.

— Det er et overmaade fortjenstfuldt Arbejde, Udgiveren af denne Brevveksling har gjort, ved atter at fremdrage denne Mand, en af de rigeste og dybeste Personligheder i dansk Aandsliv. Kun Skade, at Brevene tynges af saa meget lærd Stof, som kun Fagmænd vil kunne skatte. Ellers fortjente Bogen at kendes i vide Kredse.

Svend Gundel.

II.

Det billede, der i det foregående er givet af N. M. Petersen og Carl Säve, og særlig af N. M. Petersens dybe og tunge følelse for Norden og Danmark, er ikke det eneste, man får i den udgivne brevveksling. Man kan undertiden længes tilbage til de tider, da der endnu var noget, som med rette kunde kaldes brevveksling, også uden for familiens kreds. Endnu den videnskabelige brevveksling mellem Sv. Grundtvig og S. Bugge havde noget af det gamle præg, men hvordan står det nu til med den slags? Vi kan have lige så stort udbytte af personligt samkvæm som de gamle, tror jeg; men vor brevveksling vil næppe betyde det for vor eftertid, som de gamles for vor tid.

I N. M. Petersens og Säves brevveksling får man et godt stykke af de nordisk-filologiske studiers historie, og udgiverens indledning udfylder godt, hvad brevene antyder. Da brevvekslingen begynder, havde København allerede siden 1845 en professor i de nordiske sprog (N. M. Petersen), og ved dennes side stod siden 1848 Konráð Gíslason som lektor. Også Kristiania havde 1851 i C. R. Unger fået en lektor i de nordiske sprog; men i Sverige var der endnu ingen fast ansat lærer i modersmålet ved universiteterne. I sit brev af 3. aug. 1856 omtaler Säve det nordiske studentertog og sammen-

komsten ved Gamla Upsala högar, hvor bl. a. også universiteternes pligt i den henseende blev indskærpet, og senere får vi indblik i kampen om den første lærerplads i de nordiske sprog ved Upsala universitet i brevene 1858—59 (s. 112 flg.). Det endte jo med, at Sæve fik den nyoprettede plads, ikke mindst på grund af N. M. Petersens kraftige anbefaling.

Således fik N. M. Petersen dog en efterfølger, der virkelig var hans discipel. Ti Konráð Gíslason, som han havde fået til at opgive pladsen som adjunkt i Reykjavík og blive i Danmark, og som 1862 afløste ham som professor i de nordiske sprog, havde netop slet ikke hans eller Sæves omfattende kendskab til de nordiske sprog. Han kendte Islandsk til bunds, som meget få har kendt dette sprog, men udenfor dette var han lidet forstående, hvad han f. eks. tydeligt viste, da Bugge og Wimmer kæmpede for oplysning om de ældste runeindskrifteres sproglige stilling. I *Skírnir* 1908 s. 101 har Þorhallur Bjarnarson på Islands vegne beklaget, at Konráð valgte videnskaben og Danmark fremfor at blive den ledende i sit hjemlands sprogliv. Vi Danske har nok god grund til at beklage det samme, og i de „forandrede eller nærmere bestemmelser“ for afholdelsen af den (1849 indrettede) filologisk-historiske embeds-eksamen, som findes i kultusministeriets bekendtgørelse af 13. avg. 1873 punkt 3, gives i virkeligheden den skarpest mulige kritik af den måde, han har røgtet det danske sprogs tarv på. Her kræves næmlig bestemmelsen fra 1849 om prøven i dansk sproghistorie gennemført „i overensstemmelse med, hvad der allerede tilsigtes ved bestemmelsen, således, at der kræves grundig grammatikalsk kundskab i modersmålet under dets historiske udvikling fra det oldnordiske stadium til dets nuværende skikkelse“.

Medens altså N. M. Petersen i København blev efterfulgt af en Islænder, der ikke kunde tage arven op efter ham, blev hans discipel Carl Sæve i treserne og halvfjærdserne midtpunktet for en nordisk studielyst i Upsala, som satte sig mange spor, også udenfor universitetets snævrere grænser. Rydbergs store sprogfornyende virksomhed og Landsmålsforeningerne er nogle af frugterne, medens her hjemme Lyngby og Svend Grundtvig, ligesom senere Wimmer, måtte nøjes med underordnede og dårligt lønnede stillinger, og Dyrland og Jessen måtte friste privatlærerens vanskelige kår.

Man mærker overalt i brevvekslingen, at den nordiske sproggranskning dengang endnu var i sin begyndelse. N. M. Petersen,

som havde gjort sit store indskud, og som nu særlig arbejdede med den danske litteraturs historie, var dog ikke bange for nu og da at søge fornyelse ved at tage noget halvvejs glemt, som gotisk, eller noget først nu tilgængeligt, som oldgullandsk, op til behandling, og mangen gang kan han hjælpe sin yngre ven med en oplysning. Men endnu fornøjeligere er det at se Säves arbejdsglæde, når det lykkes ham at finde noget nyt, som kaster lys i det dunkle. Han var jo en af de første, som tog arbejdet med folkemålene op, han samler norske ord ind til Aasen, arbejder med Dalsk og sin fødeøss, Gullands, sprog, og han kan mælde, hvorledes hans broder Pehr Arvid i Visby i vinteren 1855 blandt de estniske fiskere, som søgte til Gulland efter salt, kaffe, sukker og tobak, fik fat på en bonde fra Nukkø og optegnede en hel mængde om det svenske sprog i Estland. Man bør læse hans egen beretning på det morsomme oldnordisk isprængte sprog for ret at føle, hvor der lå vårbrud i luften. Men det er også en fornøjelse at se ham (s. 60) klare vanskelige ting i oldgullandsk, som f. eks. påvise, at þairi et sted må være genitiv (senere har Pipping påvist dette for endnu et steds vedkommende). Ligeledes har Säve overfor sin lærer utvivlsomt ret i sin opfattelse af Røskva for ældre Vrøskva i Þórdrápa. De svenske runestene begynder at tale deres ejendommelige sprog, og Säve lytter med glæde til den „danske tunge“, de taler med.

Det er også fornøjeligt at se, hvorledes de to har lige så stor sans for nutidssproget som for det gamle. Det var vel netop her, Säve kom til at betyde aller mest for sit hjemland.

For den, der kan glæde sig over, at et menneske finder en ædel nydelse i at vinde ny oplysning om sit modersmål, er bogen en kilde til glæde.

Om Carl S. Petersens besörgelse af udgaven er der kun godt at sige. Man får overalt en tryk følelse af, at man er på sikker grund. At melodien til „Du gamla“ kaldes svensk folkemelodi, er forståeligt, men næppe helt rigtigt; den er jæmtlandsk, og altså, hvis den er ret gammel, norsk. Men når man i det hele for at finde fejl må opholde sig over sådanne småting, så vidner dette netop om, hvor omhyggeligt alt er behandlet; særlig grund er der til at takke for den oplysende indledning.

Marius Kristensen.

JØRGEN SORTERUPS LIGPRÆDIKEN OVER PEDER SYV (1702)

UDGIVET AF

VIGGO J. VON HOLSTEIN RATHLOU

Lærd Mands Forliis

Hver Mands Forliis

Eragted, da

Edle, Høylærde, velærværdige

Hr: Peder Pedersøn Syv

forhen *Philologus Regius Lingvæ Danicæ*

Och velfortiente Sogne Præst i Helledsted

Af Hans Høybedrøvede kiere Børn giordis

dend sidste verdsens ære og Jorde-

færds tieniste

Og Sørge skaren til betragtning

Efter skyldighed og tidens leylighed

Saaledis i pennen

Befatted

og

Indstilled **J Sørge-Stuen**

Qvod si Septimium Venusinus cantet Amicum

Nostri Septimius cantus amoris erit.

Impulsum videas similimem sed dispare sensu

Verba illi, nobis pectora fida calent.

Vota fluunt melius conjunctis pectore verbis

Qualia si poscas, en! Tibi si sto stropham

Ille me tandem locus ad beatas

Transferat sedes, ubi nunc cadentes

Debita spargam lacrima favillas

Vatis Amici!

Dette paa Danske.

Haver Flaccus om sin Syv fordm kjerlig vist at siunge

Vi om voris Syv da maa stemme op vor venne-sang,

Lige er vel vor attraae, om ey ligs rask vor tunge.

Hans i tonen, voris dog har i hiertet beste klang.

Ønsket bredre flyder, naar sang og hierte saamenbindis

Saadant at om du begier, læs hvad her optegnet findis.

Ach! at dend dag maa mig omsider fryde,

Hvor ieg nu nødis taare-strømm' at yde

Til dennis aske, som ieg højest ærde

Blant venner lærde.

- 1 Ubodelig forliis! ach brister øyne Kilder
Og setter hver en Kind i salte flooders vand
Af hiertetz aare-spring i taare-perler trilder
For slig en velbelæst og herlig Stevens mand!
- 2 Dend velærværdige H[r.] Peder Syv begræder
En hver, som icke er af staa og flinte-steen
Nu hand, om sildig, dog for tilig fra os træder.
Og slider traaden af sin lærde giernings teen.
- 3 Vel er min meening ey at kradze i dend vunde,
Der gjør i voris fryd et fast fortviled skaar,
Jeg vil ey myrrha strøe i sorrigfulde munde
Og ey mallurte-salt i ømme h[il]erte-saar.
- 4 Dog byder mig min pligt saa sørgelig at tale
Om det, som i sig self er graad og sorrig værd,
Om din forliisning, som ey nogen pen kand male,
Foruden taare bleck ved dennis jordefærd.
- 5 Dend lærde Verden kand en ludring vell undvære,
Der ved sin loye haand sig graver self i grav,
Hvis fule fylde vom dend kiiste har at bære,
Hvor i hans stumme naft af stanck og orme gnaw
- 6 Skal ædis op, men Hun saa nødigt kunde saune
En Mand, hvis hierne var et Lærdoms loszement,
Hvis øyne vogte for sit fødeland at gaune
Hvis haand var immerhen i flidens seele spent.
- 7 Det godis sauning gjør, at vi detz eye priiser,
Hvis gyldighed vi først, naar det er borte, veed,
Os døden her en mands umistelighed viiser,
Og lucker synen op paa vor ukyndighed.
- 8 Mand seer ey hvad mand har, imedens mand det eyer,
Men lærer det at see, naar mand det icke seer;
En dygtig mands forliis i dag vi over veyer,
I dag, hans legems jord dend sidste ære skeer.
- 9 Her sauner vi en Præst, her sauner vi en fader,
Her sauner voris maall saa grundet een Scribent,
En mand, en ærlig mand des værre os forlader,
En mand, hvis tunge var med hiertet sammenspent.
- 10 En mand, hvis gierninger i evighed skal mindis,
Hvis ære overgaar hans lefnetz grentzemaal
En mand, der nøttis end, naar hand ey meere findis
Der taler end, naar hand har svelget tausheds skaal.

- 11 En mand her jordis vel, men aldrig saa begravis
 At hver jo daglig dags kand kysze paa hans haand,
 Hvor ey hans fødder staar, der kand [hans] fodspor havis,
 Mand i hans skrifter seer hans fliid, fornuft og aand.
- 12 Ac kunde Zeuxes mig sin haand og Pensel give.
 Blot til en tegning af hans lærde lefnetz vey
 Et mønster skulde dend for evigheden blive,
 Ja et Oprigtigheds og lærdoms Contrafey.
- 13 Dog som dend sande dyd ey malings verck behøver,
 Men pruncker best, naar hun i egne klæder gaar
 Ey hende noget mørk, ey nat ey død berøver
 Det skin, ved hvileket hun i evig glimren staar.
- 14 Saa frygter sig og ey min ringe pen at male
 Vor Salig døde Syvs lifagtig skilderj,
 Fordi hans livis lius ved mørket ey kand dale,
 Men viiser klarligen min pensel denne sti.
- 15 Vor ædle Peder Syv var ey med brød i munden
 Til verden født, men vel med brød i hver en haand,
 Om icke af en stor, dog ærlig stand oprunden,
 Hans adelskab var ham hans lærdoms adled aand.
- 16 Hvad er at bryste sig af ædtens store feere
 Og lærde fædris nafn, naar self mand intet veed,
 En vuggis glantz kand ey en glut til mand omkeere
 Thi skrift for mande-Nafn bør bleck af egen sved [?].
- 17 Dend mand ærværdig er, som ære selv Erverver,
 Ey dend, der ære-nafn til laans af andre har,
 Naar lade lænder ald sin ædtis skin forderver,
 Har dennis Hænder skuurt sin stametaule klar.
- 18 Naar sommis drifter er mullædte rodne blade,
 Der sidder bundet ind i gylden pergament,
 Var hans en herlig bog, der self sig kunde lade
 Bese, skøt lidet med dens klædning var bevendt.
- 19 Hans muntre sind har væelt fra først hand rant af rode,
 Dend beeste rod, som bær de gævc frugter frem,
 I lærdoms skole-grund hand villig lod sig pode,
 Hvor hand fra tornen gick med ærens rose hiem.
- 20 Naar unge daarer sig i lastens put begraver
 Har hand paa Sions bierg sit meed og sigte haft,
 Naar mange sig en løst af tappe-strømen laver,
 Var viisdoms drue-smag hans lyst og lippe-saft.

- 21 Hand ey som ringe rør hos sumpigheden fantis,
Hvor fugtighedens dunst udhuuler deris magt.
Men som et palme-træ, jo meer hand byrde-bantis,
Jo høyre skød sig op hans lærde tanckers agt.
- 22 Thi voxte voris Syv ved læsning og studering,
Saa hand blef dygtig til at give andre vext,
Hvor gief og god han var til ungis informering
Er for min korte pen for lang udtydning text.
- 23 Der om maa tale de, som ved hans grav kand sige,
Om [han] var ogsaa en Orbilius mod dem,
Ney! hand med blecked, ey med bircken vilde lige
Hvad ey saa lige strax har haft dend rette klem.
- 24 Hand kiente vel hvor vit mand bør med børn at haste,
Hand om et nemmis pund har vist at dømme ret,
Da mangt et fattigt barn maa bogen fra sig kaste,
Naar lærdom drivis skal bag ind med magt i det.
- 25 Om ham kand Kiøbenhafns og Nesteds skole tale,
De har hans fliidis frugt med glædis-øyne seet
Hand ey høyskrydendis med snack har villed prale,
Men sine alt saa jefnt til lærdoms kilde ledt.
- 26 Som nu hans skole flid en vey for hannem lagde
til allis yndist og et vel berømmet naffn
Saa blev hand viide kient, og naar det ham behagde,
gick hand ved pennen ind i høye Herrers stafn.
- 27 Her saae da himlen til og signede hans møyne,
Saa at hans suure sveed gáv ham den søde frugt,
Ja løcken maatte til belønning hannem søye,
I det en større dør for hannem blef oplugt.
- 28 En høyre trappe blev ham synlig viist at finde
fra skole-sædet hen til Kirckens alter-iid,
Gud ville begge som i kæde-gang forbinde
for ham, hvis store lyst var lutter lære-fliid.
- 29 Saa ydte Skolen her en Præst til Herrens tempel,
Her tacker Hellested dend gode Nested gaat
Dend salig Baron Jull ved haand og eget stempel
Ham dette Herrens kald til troer haand har faat.
- 30 Dend Høyopliuste mand, dend ædle klaage Ridder
Ham til sin egen Præst at kalde hafde lyst,
Thi hvor en sund forstand i adels hierte sidder,
Der elskis alle, som har died viidsoms bryst.

- 31 Her blef vor Lærde Syv da Præste-vælt og vied,
 Her blev hand loulig sent i Herrens vingaard ind,
 Hand sneg sig icke ind, spranck og ey ind, men bied
 Til Hand blef kaldet saasom efter Herrens sind.
- 32 Hvad under derfor at det Kald, som Gud ham undte,
 Ham yndede saa vell at hand fornøyed var,
 Saa at hand ey engang har drømed, naar hand blundte
 Om noget andet Kald, men hue til dette bar.
- 33 Der ved beskiemmendis saa mangen vittig dære
 Der drømmer vaagendis om mange store Kald,
 Da lærdøns veld dog har og viisdoms rette aare,
 Lagt langt fra deris kam* sin springekildis fald.
- 34 Vor Salig Peder Syv blef ey af marcken slaget
 for nogen Kircke port, thi aldrig løb hand storm,
 Med det som Herren gaf, har hand til tacke taget,
 Det var ham nock paa det at trække rette form.
- 35 Her var hans agerlod, her til var hand beskicked
 Her har hand troligen arbeidet Herrens Land.
 Hand som en løbe-svend ey fra og til har vricket,
 Men huldet fast, i mens hand hafde lif og And†.
- 36 Her har hand immerhen paa Sions muure bygged,
 Og lagt paa rette grund sit tempel arbeid an,
 Saa Satan selvver det skal lade staa urygged,
 Og Helvede der paa ey giøre vold og ran.
- 37 Hvor mangen har hand op til Tabors bierrig ledet
 Som foer ved synden fort i verdens ørcken vild,
 Hvor mangen Haver hand et Himærig beredet,
 Idet hand ref ham ud som branden af [en] ild.
- 38 Hand har io lovens brod for Kaaber halse skiep[re]d [o: skierped]
 Hand har io ryddet ud vellystens torne-skud,
 Hand har io tøylen ind for Kaade-hierter snerped,
 Hand har io stedse vert et poenitentzis bud.
- 39 Kand nogen giøre sit for Lamet at udrive
 Af ulfvens strube-kulck, da gjorde hand og sit
 Hand loed ved offentlig formaning det ey blive
 Men hemmelig enhver har straffet tit og frit.

* Kam kaldis de store vand samlings kar, i hvilke springvandet springer og samles.

† And skrivis ligesaa ret som Aand. Teste Winslovio in Specileg. Arctoo.

- 40 Hand viste syndens saar med vinen vel at vaske.
 Hand brugte og der til den milde olie,
 Hand nock med Mosis kiep en klippe torde baske
 Hand og den søde stau hos mara-vand lod see.
- 41 Hand trøstens tørrekled til angers taare ragte
 Og hver nedslagen siæl ved troen reiste op
 Et horn fra Gilead med ædel salve bragte
 Til hver bedrøved mand og sorrig-matte krop.
- 42 Gaar mand af fængselet med et saa frydet hierte
 Og kysser Haanden, som har løest det haarde baand,
 Hvad gjør du Hannem da dig løes af sorgens smerte
 Og syndsens boyer ved en benedided Haand?
- 43 Dend Haand der tvetted dig af syndens første Søl
 ved samled aand og vand, om dend Hvad meen du vel?
 Dend haand der var bereed med glædens viin at køle
 hver slange bidt, ia hver forrasked synde træll.
- 44 Har dend et Kys (ia end i graven) ey fortienet
 Mig synis at ieg seer en gandske meenighed
 for kys at offre graad[;] nu ingen er forleenet
 at kysze uden blot hans støu og hvilested.*
- 45 Her staar hans sogne-folck og seer igiennem taarer
 Hvor mand fra dennem bær dend Siele-hyrde fort,
 De seer Hans Jorde-fær og gruer alle saare
 At deris glædis fær med Hannem farer fort.
- 46 De tencker paa hvor tit lifsalig lærdom drypped
 Af dennis tunge med saa søed en Honning Kraft
 Hvor deris taare brød i suckered blef dyppe
 Naar fra Hans læber flød den Himel naade-saft.
- 47 Hand i eenfoldighed saa sædelig dem sagde
 Hvad ret og Christeligt, Hvad got og saligt var
 Med ingen nyheds pragt Hand sine ord belagde
 Dend gamle sandheds vei Hand lærte reent og klar.
- 48 Hand lærte icke for sig self at lade høre.
 Men kun for Herrens ord at plante purt og reent.
 Sin tale vilde Hand paa skruer icke føre.
 Men hvad hand talte, var dog got og hierte-meent.
- 49 Det staar paa vraalet ey men maalet vell at tale.
 Og den er icke stor. der skryder huult og stort.
 Naar tomme tønder af en skrummel lyd vil prale.
 Da fylder fulde op i stilhed hver sin ort.

- 50 Vor dyrebare Syv har icke vidst at gabe
Med store kæbe-gab men vel at gafne hver,
Des meere nødigt vi Hans Samqvem vilde tabe
Og det begræder, at hans tunge tyssed er.
- 51 Her staar en fattig flock og hiertelig sig vonner
for ham, hvis fromme sind de kiente allerbest
Jeg hør i huule graad dem sige hvad de monne,
Vi faar ret aldrig saa fornøylelig en Præst.
- 52 En roes, som og er værd i salig Syv at rose,
At hand ey gierighed i hierte roden bar,
Hand pressed ey for hart dend armis braadne pose,
Men heller gav end tog hvor en forarmed var.
- 53 Hand Eli Sønners krog begierte ey at bruge,
Og skued ey for grandt dend armis offer-skerf,
Hand saae til dennem ey, som hand dem vilde sluge,
Der fyldte icke strax hans Haand i hver et hverf.
- 54 Ney! mand maa paa Hans død [det.] redeligen sige
At Hand i noysomhed med hver til tacke tog,
Hand af begierlighed ey nogen skulde svige,
Og af tyndhaared mand et haar hand aldrig drog.
- 55 Tacknemmelighed var dend dyd H[r.] Syv lod skue
Mod hver som viste ham et glimt af høflighed,
Hand viste at om mand forperse vil en drue
Da bliver saftens smag omsider suur og leed.
- 56 I kierlighed er best omgiengelsen at holde
Med dem mand leve skall og dem mand lever af
Saa har mand deris sind og hiertelag at volde,
Og saa at leve, holt vor Salig Syv for braf.
- 57 Hans muntre fyrighed til ald sit verck at drive
Om ieg beskrive skall, da blef mig tiden trang,
Paa dend bestemte tid hvo agtning ey vil give
Kand som vor Salig Syv ey holde Kircegang.
- 58 Mand dem for drunte fæe sædvanlig pleyer dønne
Der ey paa rette tid til deris gierning gaar,
Men denne Salig mand vi høylig maa berøme
I det at saare faa hans fyrighed opnaar.
- 59 Saa at hand ogsaa i sin sidste høye alder
Beskiemmed mangel een, som findis ung og lad,
At Byrden icke tung en byrde vened falder,
Det saa mand her, da hand i Byrden fant sig glad.

- 60 Thi hand har icke dend paa andre villed velte
 før dødens hvasze lee ham felte plat omkuld,
 Hand for sit legem ey om nogen liise melte
 Men finder ack! for snart den nu i gravens muld.
- 61 Det er at have i sin Herris vingaard graved,
 Det er at have tro og flitteligen tient,
 Med vingaards Lønnens text, saa haver gud det lavet
 blef ald hans vingaards sæed og tempel arbeid ent.
- 62 Just her Hand lagde ned sin spade og sig skynte
 Til vingaards Herren om en naade-løn at faa
 Paa Eenighedens Dag* ret just som den begyndte,
 Begynte Salig Syv en evig fryd at faa.
- 63 Hos dend Tre Eenig Gud en eenighed tilfellis
 I herlighed Hand fick, som ævig vare skall,
 Saa at hans glædis aar kand icke meere tellis,
 Nu hand har fellisskab med de udvaldis tall.
- 64 Hand døde, hvad? ey død, hans lærde Nafn det lever
 I mens papir og skrift i Danemarck er til,
 Hans egne hænder har de beste frelse-breve
 Oprettet for hans Nafn, som det beskierme vil,
- 65 At tidens tære-tand, der huuler Kampe-steene,
 Og glemsomheden, som er Helte Nafnis tyv,
 Skal finde hos hans Nafn en evig holde seene
 Og aldrig rane bort det lærde prentet **Syv**.
- 66 Et nafn som intet til sin ære haver fundet
 af det mand kiøber sig fra fremed hænder til,
 Thi dennis hænder ved utrolig flid har spundet
 dend traad, hvor med hans nafn sin ære maale vill.
- 67 Ham løcken det ey gav at hand har kundet reyse,
 Og udaf fremmed høst indsamle nøttens neg
 Hand derfor viiseligt har ogsaa vidst at keyse
 Sig slig en reyse platz, som aldrig nogen sveg.
- 68 Hand ved sin store flid sit føde-land besøgte,
 Oc tenckte hiemme groed var ogsaa verd at see,
 Og der i deris tall med sit hand ey forøgte,
 Der kiender andris, men ey deris eget Kree.

* Jeg regner icke Dagen her efter dend gemiene regning for Solens opgang til nedgang, men efter Stiernekigeris maneer, som regner formiddag fra natten klokken 12 til 12 om middagen, og eftermiddagen fra middag til midnat, og saa døde hand i begyndelsen af Eenighedens, Concordiæ, dag.

- 69 Har ey hans øyne seet de udenlandske sæder,
Saa blef hans legem og fra deris syger fri
Hvem deris Lærde grib i sindet icke glæder,
Ham deris laste-snid gaar ogsaa glat forbi.
- 70 Vor Lærde Syv har i de danske grunde fisked,
Og fundet udi dem saa giev en perle-skat,
Hand rusten haver af vor egen tunge visked
Og døren deiligst for det danske sprog oplat.
- 71 Hvad raert i korte sprog og gamlis fyndig tale
Kand ligge, haver io hans lærde pen os viist,
End kand vor danske maal af gamle qvæder prale,
Nu hand har os med dem saa rundelig bespiist.
- 72 Hand voris blandings maal og maccaronisch skriven
Har villed ved sin pen aldeelis skaffe af,
Thi os dend tale konst paa tungen nock er given,
Som lyder yndigt og i pennen flyder braf.
- 73 Hvor til udkrævis da at flicke danske klæder
Med franske lapper, naar de findis heele nock,
Mand voris daarlighed i dette fald begræder,
Vi ærer andris og vanærer eget sprog.
- 74 Det synis ligesom vi vare hiemme blinde,
Og laaner os til det vi self i hænder har,
Da vi i eget maall til eget os ey binde,
Men franske knuder paa de danske traade slaar.
- 75 Vor Salig Syv besaae (det Laurenberg og agted)
At det var icke ret men kun et gøgle spill
Mod hvileken vanske hand har danske raad betragted,
og vi erkiender at hand gjorde sit der till.
- 76 I gammel Dane-sprog, som vi nu nep kand stave,
End sige, at vi det skal kunde ret forstaa,
Var hand saa vel bevant, thi kunde hand og lave.
En regl for voris pen, hvor ved hand ret kand gaa.
- 77 Dog vare fleere sprog dend salig mand bekiente,
Dem hand har huldet for [sit] sprogs drabantere,
Af hvilekis Ziirlighed hans pen sig og betiente,
Og viiste voris syvn den artighed at see.
- 78 Hvad hos de Romere, hos Græcer og hos Jøder
hos Engellender og hos franske findis smuckt
Hvad i det Walsche og i Hollandsk sprog os møder
I Tydsk og Spansch, var for hans øyen icke luckt.

- 79 I andre lærde sprog hand icke heller glemte
 Som tiende til Hans maal, at see sig flittigst om.
 Hand deris artighed saaledis hos sig glemte.
 At hand sit Eget dog gaf beste døræknings rom.
- 80 I sær hos Runc-maal og Islands gamle tale
 Som fædre til vor sprog, om ynglinger hand saae.
 Hans roes er derfor værd med Runa-stiill at male.
 Og værd med hvetted staa i steen udhugget staae.
- 81 Forliis ach stor forliis! at vi ham skulde saune,
 før andre fleere af Hans skrifter kome ud,
 Af hvilke vi, maae skeep, ey faar de bare naunc.
 Saa voris haabis skib har lidt for stort et brud.
- 82 Det ved [vi(?)] at hand har haft meget under hænder,
 Gid det en døgtig mand til hænde kome maa.
 Der dend afbrudte traad udfører smugt og Ender.
 At det ey leggis ned i mørck[h]jeds tause vraa.
- 83 Jeg veed hans kloge pen vor Skialdskap har optegned,
 Som dend der ret forstoed hvad ret og kroged var.
 Jeg veed hans penne-flid har nøye samen regned.
 Hver som i danske maal til liused noget bar.
- 84 Hand og om Adels Plegt adskilligt haver samled
 Og andet meere, som jeg mindis nu ey alt
 Kort sagt, hans flittighed ey stamed eller famled
 Dend falt ey før hand self i Døde-blunding falt.
- 85 Forgievis har hand ey dend arbeids Klump omvelted
 Ey uden ære-løn sin trille-sved anlagt.
 Hans ufortrødne flid som hagel-regn ey smelted.
 Men ære-frugter ham i tiden haver bragt:
- 86 Dend store Nordens Helt **Kong Christian den Femte**,
 Hvis navn høyloflig skal i ævig minde staa
 Besaae dend sære flid og ære løn ey glemte
 For denne mand, som paa vor tungis ære saae.
- 87 Til ære-titel gav hand ham det navn at bære
 Philologus udi vort ædle danske sprock*,
 Hans rundhed ubelønt loed fliden icke være,
 Skøt Kongens naade var vor Syv belønning nock.
- 88 Saa svinged voris Syv ved fliden sig til ære,
 Saa gick hans Lærde pen for Konge thronen frem.
 Hand alle Danske Kand med sit exempel lære,
 At Edel flittighed bær Evig ære hiem.

* Bestalling 15. Maj 1683 tillige at være fri for Præsteembede. naar det ham kunde tilfalde, og Privilegium paa at lade Bøger trykke.

- 89 Dog her med har vi ey beseet hans lefnetz bane,
 Det var ham icke nock at kunde være lærd,
 Thi lærdom uden Dyd er lastens flyve fane
 Og en høyvittig Ond er ingen ære værd.
- 90 Ney! Herrens sande frygt var i hans Lif og lefnet
 Som een Juveel, der sad i puure guld indlagt
 Hos Hannem nidkierhed med Kierlighed holt jefnet,
 Og for Hans sinds Capell holt begge trolig vagt.
- 91 Hver ven hos Hannem kun, hvad ærligt var, har Fundet
 Og hvad hand taelte, har hand redeligen meent
 Af falske tauver har hand stricker aldrig spundet
 Hans sind og hierte var for orme-reeder reent.
- 92 Endeel i verden det for beste viisdom holder,
 Som dog kun i sig self er største daarlighed,
 At deris miner kand ha høffighedens folder,
 hvis underfoer dog ey af nogen varme veed.
- 93 De blinker som et lius, døg lygtemænd befindis,
 De leeder ickun for at blinde fromis vey,
 Hvo deris Honing seer, skal braadden ogsaa mindis
 Hos dem er sæed forgift, og deris ia er ney.
- 94 Saaledis sindet har vor Salig Syv ey været,
 Thi gammel trofasthed har fuldt hans mund og haand,
 Hos Hannem mørked ey med lysetz navn var æred,
 Af sprylde-sand var ey hans gjorde løfters baand.
- 95 Hand vidst' at Erlighed og dyd kand lenge vare
 Naar Hyckleri er kun som ilden i et straa,
 Sin ære, stand og Nafn hand stedse vilde spare
 At Ingen hyckelstanck skuld efter hannem staa.
- 96 Til Erlighed hand [og(?)] sagtmodigheden lagde
 Og elskte fredens læe langt meer end stridens blest,
 Ham ingen penne krig og ord tumult behagde,
 Men blef hand esked ud, da var hand seyren nest.
- 97 Af ringe fluer kand endeel Cameler giøre
 Og af et lidet ord begynde megen strid,
 De heele ball papir kand liderlig besmøre
 For det, som ey er værd en halfforrusted hvid.
- 98 De smelder, skielder og hin anden haant udraaber,
 Og søger ære-krantz i et saa skident kar,
 Hvor end de viser sig at være viise taaber,
 Der sig indbyrdis gjør til et besudled par.

- 99 De stødis og gjør self sig self til braadne potter,
De stiller self sig frem for spotte mulens tand,
I det de aabenliust saa deris vanske blotter,
At hver kand skønne paa de har en svagheds And.
- 100 Da viiste voris Syv sig større pund at Eye,
Hand stoed af ringe veir ey til at rocke let,
Thi hand med feyle-strøg har aldrig vilded feye,
hvor uforvarendis hand fant en stencke-plet.
- 101 Hans cene foed ey op til Herrens alter traadde,
I mens den anden hen for Dømer sædet gick,
Hans Hiernis smidden var ey stride-hvettet braadde,
Og ham behaged ey splidagtig klamer skick.
- 102 Men med sagtmodighed hand vidst' at overvinde
Endog saa mangt et stød som denne verden gaf
Et nygge-bid hand ey med harm har kundet finde,
Thi hafde hand og self dis mindre ont der af.
- 103 Mand har ey lenger fred end som vor Naboe lyster,
Og naar mand tastis an maa mand forsvare sig,
Men uformødentlig at vende trette-dyster,
Gjør ingen, som i sind vor Salig Syv er lig.
- 104 Hvor mangen skulle sig den sindsens høye gave
Vel ønske, ia om det var muligt, købe till,
Der mangt et sorrigs hack kun af sig self maa have,
Hvor sindet ey saa let fornøften høre vill.
- 105 Da seiler skibet best, naar det vil roeret lyde,
Og efter streegen paa Compassed rigtig gaar
Best staar i huuset [til] naar Herren har at byde,
Og best med mennisket, naar sandsen rigtig raar
- 106 Vor Salig Syv har haft en daglig øve-bane
I eget huus og boe for sin taalmodighed,
Mand veed at grove-folk, det er saa deris vane
Som skulle tiene, gjør os allermest fortred.
- 107 Ved huulhed, falskhed, løgn, bestielen stifhed, pladder
Drick horeri og meer, som ieg ey telle kand
Men dog ved løve moed at agte dem som padden,
At see og icke see, udkræver stoer forstand.
- 108 At rette deris Last, og self at icke røris
Er aandens gave som enhver ey gived er.
Thi maa os billigen til minde dette føris,
At pligt var gived ham vi ud til graven bær.

- 109 Hand som en løve i sit huus ey skrøed og vrøled,
hand var og icke en blødhierterd kvinde-mand,
I Overdaadighed sit hierte hand ey søled,
Og ey med sultenhed besudlede sin stand.
- 110 Mod Egtefellen, mens ham Himlen undte hende,
Var hand en egte-ven saa goed og hierte from
Mod sine smucke børn, ach! ieg maa talen vende,
Jeg frøgter ellers. hvis det dem for øyne kom,
- 111 De skulle segne ned af graad og bitter klage,
Og tencke: trøste Gud hand var os meget goed,
Der over har vi nu des fleere becske dage,
Og ved til voris sorg ey nogen trøste-boed.
- 112 See! dette hindrer at ieg om Hans fader hierte
Mit hiertis tancker ey udsiger aabenbar,
At ieg de sørgendis ey skal forvolde smerte,
Er dette nock om ham, at hand en fader var.
- 113 De fædre findis vil, som deris pligt forglemmer,
Og druckner faders sind i karrighedens grav,
Som deris egne børn til intet got forfremer,
Men holder dennem self i sutler-ordens lav.
- 114 Hvor tit hos fader-nafn kand fremed hierte findis,
Helst naar en fader self er fremed fra sin Gud,
Som ey til egne børns forfremmelse forbindis,
Men slucker self for dem ald æris tønder ud.
- 115 Sligt hierte var her ey, det vidner deris klage;
Som for saa redelig en fader jamrer sig,
Hvis sind med legemed maa sørge-bøjed drage
Hvis farve er af graad dend dødis farve lig.
- 116 Hos hvilcke vancker om saa dybe Kumers tancker
Som samlis ofte til at smelte bort i graad,
Naar deris sørge-sind paa skebnen høylig ancker
Og kand i denne stand ey fatte trøsteraad,
- 117 Men dog, dyd ædle, om ieg maa til Eder tale,
Og drage Eders hu til mine tancker hid,
Vil Eders tunge mig kun taushed ey befale,
Som dend der taler paa en ubeleilig tid.
- 118 Da vill Jeg Eders syn til trøstens kilde wiise,
Og hviske Eders graad ved haabetz honddug af,
Saa at I Guds behag i graaden self skal prise,
Ja see et ledings glimt midt i dend mørcke graf.

- 119 I har, dydædle, seet dend sky saa lenge graane,
Som giorde Eders dag til en saa, dunkel nat,
I saae Jert huusis soel i ligning af en maane
Dend sidste korter i aftagelsen har sat.
- 120 Dend høye alder, som begyndte alt at krone
med haar af sølver glantz Jer faders findinger,
Var sickre varsels bud om denne sørge-tone,
Som Eders hierter nu med smerte giennemskier.
- 121 Dend væer-stub voxte til, som nu en storm er bleven
Og aarevæxten var dend afskeds mindetegn
Paa Eders regne-bret var [dog] dend tanke skreven,
At skyen ey saa snart brast ud i skylle regn.
- 122 Mens ack! nu finder I at salte taare strømine
Gaar over Eders siel og druckner Eders haab,
I tyckis Eder som blant blinde skier at svømme,
Hvor intet øre, er som agter Eders raab.
- 123 For taagen har I alt den sorte nat i hænder,
Jer fordums frygten er nu bleven bitter sorg
I veed ey hvor I self Jer tanke-roer henvender,
Nu leedingen [er] skiult paa trøstens stjerne-borg.
- 124 Vel! Jeg det dadler ey at Eders hierte skelfver,
Thi ingen vittig kand i lyckens skibbrud lee
Jeg og ey demmer for de flyde taarers Elfver,
hvor i mand Eders sorg og kierlighed maa see.
- 125 Thi det er rimeligt, at naar vor føde-stamme
Af dødens segel faar det sidste feldings bud
Da vil dens bragen og kulkastning ogsaa rame
De neste greene, meest dens egne spiire-skud.
- 126 Men alter om igien, I sørgende betragter,
Hvad I kand finde med dend strøme stridig graad,
I kand io icke med [de] Jammerligste fagter
Til bage kalde det fuldbyrdet himmel-raad.
- 127 Om Gud vor Fader end til Himlens høye Throne
Har Eders fader fra sin Jorde-bolig flytt,
Af Jer, som beggis børn maa dog med Jamer-tone
Hans bud og dennis Gang ey vorde saa fortrydt.
- 128 At omendskiønt I kand som mennesker beklage
For Gud i hierte graad saa goed en faders død,
I da som Christne io vill lade Jer behage
At faune himmel-trøst mod dette sorrigs-støed.

- 129 Tår tørreklædet an af Herrens egne hænder
 Som selv i Eders skaal sin glædis Honning strøer,
 Med himmel-naadis haab Jer bittre frygt behlender,
 Og husker at I har en fader som ey døer.
- 130 Hos ham, som saared hug, om plastred skall I leede
 Hand veed at læge best de dybe hierte saar,
 Hans himmel-trøstis haand hver hielpeløes er reede
 Saa ingens hænder fra hans throne tome gaar.
- 131 I Sorgen midler tid det være maa Jer glæde,
 At Eders fader var saa stort et verdens lyvs,
 At I for ham i skiul og krog skall icke træde
 Men glæder Jer at I har navn af ædle **Syvs**.
- 132 Vi øfrige, som maa vor Syv med sorrig slippe;
 Og med saa tunge fied til graven følge ham
 Maa tencke voris traad skal eengang ogsaa glippe
 Naar vi omsidder faar afhandlet voris kram.
- 133 Vi skuer dennis grav med suck og salte taare,
 Gud veed hvor nær vi staar ved voris egen grav,
 En hver maa tencke, som sig selv vill icke daare,
 At Hand er tegnet til de flestis aske-lav.
- 134 Vor Salig Peder Syvs fal-aske vi da setter
 Paa Aske-Onsdag her i Jordens grube ned,
 Hos hvilken hver af os det minde tegn opretter,
 At mandens ære-blus af ingen aske ved.
- 135 Omskiønt hans legem hen til Jord og aske givis,
 Saa grønnis nafnet dog i asken iimerfort
 Og vi forsickris at hans aske skal oplivis,
 Naar himlen puste vil ald verdsens aske bort.
- 136 Ja ud af denne støu og uforgienglig aske
 udvandre skal engang, naar det er Guds behag,
 Vor Himmel-Lærde Syv og Støvens møll afvaske
 I liffsens strømme paa den store aske-dag.
- 137 Hâel ind min pen! Dog et til sidste ære-minde
 For denne salig mand! her hid, til graven gack
 Og kand du noget end for matte taare finde,
 Da sig vor Salig Syv sin velfortiente tack.
- Tack, lærde Peder Syv, for hvis Jeg hos dig hørte
 Tack, for hver tøddel Du til mig ved pennen førte
 Jeg Siger Friligen var Efnen som mit Sind,
 Jeg grov det ædle navn i evig marmor ind

For Jeg det icke kand, da vil Jeg dette love,
At paa min tunge skal din lærdoms roes ej sov[e]
Jeg tacl nu aldrig meer med Dig i dette liv
Faer derfor evig vel, Du lærde Peder Syv!

Epicedium Epigrammaticum in Obitum clarissimi Dm Petri Septimii.

Septimus ille sacer numerus florebat in Uno
Septimio, sed Eo jam pereunte cadit.
Exegit completa decem Septennia Sanus,
Hunc numerum vere dixeris esse sacrum.
sed periit: Quantum damnum: Septemplace mentis
Munere dotatum demetit hora Virum
scilicet in casum labor omnis: Lurida sacros
Nec numeros curat, nec, libidina, viros.

Dette paa D[ans]ke

Kort begrebed begravelse[-vers o]ver Højlærde ,H[r] Peder Syvs dødelige afgang.
Syvtallet helligt tall, som blomstred i den Eene
H[r] Syv, fick i Hans død sit fald og heden fart
Syv gange ti aars tid gick hand paa sunde beene,
Sig til om dette tall ey helligt er og rart?
Hand døde! stor forliis! naar Syvfold sindetz gaver
Ved Timens komme til en lærd mand mejis af,
Dog er ald flid omsonst, thi gusten helsot laver
Til hellig tall og mand omsidder lige grav.

Eteostichum Septimii Septuagenarii septem linearum Epitaphium

CXI	Vir BonVs SaCer Pastor	111
CLXXIV	FeLIX Poëta, et HistorICVs EgregIVs	174
CCCXXVIII	LingVæ VernaCVLæ PhiloLogVs RegIVs	328
MLXX	PetrVs SeptIMIVs PetrI FILIVs.	1070
VI	AbIII a nobIs et Insperato obIII	[6]
XIII	SeptVagenarIo SVperIor fere Integro	13
MDCCH	— Anno —	1702

[*] ᐱᐅ · 1 · ᐃᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ
ᐃᐃ ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃ · ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ
ᐃᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ
ᐃᐃᐃ ᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ · ᐃᐃ ᐃᐃ ᐃᐃᐃᐃ · 1 · ᐃᐃᐃ · ᐃᐃᐃᐃ

Op I gamle Runer hær,
Lader Eders drag beskue,
Om end nogen Jer vil hve
Udi denne Sørge-fær,

Peder Syv som æren gav,
Danske Runer ved sin fæder,
bør og billig have hæder
Ud af Runer i sin grav.

[*] Fejl for ᐃ; ligeså i Add. 507⁴.

Peder Syv var allerede over 60 år, da han lærte den unge Jörgen Sorterup at kende; han sad som berømt filolog „philologus regius lingvæ Danicæ“ i Hellested præstegård, da Sorterup 1692 blev kaldet til præst i Lyderslev og Frøslev i Stævns.

Der udviklede sig et varmt venskab mellem disse to naboer, der havde så mange interesser tilfælles; Sorterup var ligesom Syv ivrigt optaget af det Danske sprogs dyrkning, af runestudiet og af folkeviserne, hvad han senere viste i „Heltesangene“.

Den findes i to afskrifter på universitetsbibliotheket (Additamenta 182, 4° og sst. 507, 4°) og har ikke været trykt før; kun er nogle få vers citerede i Winkel Horns studie over Peder Syv (Kbh. 1878), dog ikke altid nøjagtigt. Nærværende udgave er et bogstavret aftryk efter 182¹.

Skönt digtet er kendeligt påvirket af den 2. Schlesiske skoles stil og har en del ordspil og snurrige billeder (v. 92: „høflighedens folder... og underfoer“), har det dog en for den tid ikke almindelig varme og hjærlighed i skildringen af sorgen ved vennens død (v. 51, l. 1: „Her staar en fattig flock og hiertelig sig vonner o. s. v.“).

Dette digt er skrevet på godt Dansk, klart og letflydende, og har ofte en ikke ringe fynd i udtrykket, som hvor han v. 70 ff. taler smukke og hjærlige ord om sproget, eller hvor han v. 96 ff. taler om pennefejder. — Heller ikke er digtet uden lune (v. 24, l. 4: „Naar lærdom drivis skal bag ind med magt i det“).

Forklaring på de mindre kendte ord.

5, ludring 3: skældsord (Kalkar). — 5, loye (lōi) = sendrægtig, lad, doven. — 12, At fejl for „Ac“. — 16, feere = fædre (Kalkar „fader“ — „fæderne“). — 16, l. 4 gir ingen mening. — 18, skøt = skönt (s. v. 87, l. 4). — 20, put = pøl (Kalkar). — 23, Orbilius, gnaven stræng skolemester. — Nested = Nestved (således også v. 29, l. 2). — Noten til v. 35. Peder Winslov (1636-1705) udgav som præst i Præstø „Specilegium arctoum“. Haun. 1695). — 39, strube-kulck = svælg (Vid. Selsk. D. Ordb. „Kulk“ 2, 3). Se Phileдор: „Don Pedro“ 1724 s. 18, l. 8. — 40, mara-vand 3: bittert vand (Ruths bog I, 20). — 44, forleecnet = forundt (Vid. S. D. Ordb. „forlæner“ 2. — 53, hverf = ærinde, forretning. — 58, drunte fæe 3: snøvl, drivert. — 61, Syv døde om natten kl. 12 mellem Fredag d. 18. Febr. og Lørdag, Concordiæ dag. Den sidste Søndags text (d. 12, Septuagesima) var „Arbejderne i Vingården“. — 69, Lærde grib = kunstgrib. — H. W. Lauremberg († 1658) udgav 1652 sine 4 skæmte-digte. Se Paludan: Laurembergs 4 Sk. 1889. — 77, syvn = syvn = siun (se v. 118, l. 1) og lyvs (v. 131, l. 2). — 91, tauver = taver. — sprylde-sand 3: sand, der smuldrer hen, løst, som ikke holder sammen, kvik-sand (Fejlberg: „sprøgl“, „sprøller“). — 99, And (se v. 35, l. 4). — 113, sutler 3: fedtekræmmer, ussel fusker (V. S. D. O.). — 118, syvn (se v. 77, l. 4). — 119, korter = kvarter (Kalkar). — 121, væer-stub; da „stub“ = „stød“, er „væer-stub“ vel = „vejrstød“ = „vejrstage“ 3: en regnbue, der bebuder storm (V. S. D. O. og Molbech 1857). — 130, l. 1 3: Hos ham, som såret [subst.] hugg. — 134, fal-aske 3: gloende aske (Kalkar).

¹ Fra 507 er optaget de i [] satte ord i vers 54, 77, 105 og 121 og noten til 87 samt „det“ (61,2) for „der“; „ved“ (72,2) for „ven“; „mørckheds“ (82,4) for „mørckeds“; „De“ (113,1) for „Det“; samt i 84,2: „som jeg mindis nu ey alt“ for „som jeg ey mindes alt“. — Andre afvigelser mellem håndskrifterne findes ikke. De øvrige i [] satte ord mangler i bægge; i 12,1 er „Ac“ en rettelser for „At“.

PEDER SYV SOM ZOOLOG

ET GAMMELT UDKAST TIL EN „NORDISK FAUNA“

VED

SVEND DAHL

ASSISTENT VED DET KGL. BIBLIOTEK

Ingen af videnskabens dyrkere bringes vel gennem deres studier i berøring med saa mange forskellige fag som sprogforskerne, og særlig gælder dette dem, der beskæftiger sig med leksikalske arbejder; næsten hvert ord kan give dem lejlighed til at stifte bekendtskab med en ny del af videnskaben, selv om et saadant bekendtskab nutildags i de fleste tilfælde maa blive af ret overfladisk og uselvstændig art.

Men i tidligere tider, da de enkelte fag havde saa langt mindre udstrækning, var det muligt for sprogmandene at trænge længere ind paa nogle omraader og her endda at yde forholdsvis selvstændige bidrag. Et karakteristisk eksempel herpaa danner det nedenfor gengivne haandskrift, skrevet af Peder Syv, en af de første granskere af dansk sprog. Haandskriftet findes i den Rostgaardske manuskriptsamling paa Universitetsbiblioteket i et tykt bind (Nr. 21 4to) med mange optegnelser, særlig af historisk indhold. De sidste ca. 30 blade danner et hele for sig, der bærer titlen „Dyvr her i Norden“, men væsentlig omhandler danske dyr¹.

¹ Haandskriftet er omtalt i Suhms Samlinger til den danske Historie I, 2, p. 140, hvor de fleste af dyrenavnene er aftrykte og ledsagede af følgende bemærkning: „Beskrivelserne ere for det meeste gode, dog undertiden blandede med uvisse og utroelige Fortællinger, og forbigaaes her, som ey henhørende til den egentlige Danske Historie.“

Desuden har Kalkar benyttet det i sin Ordbog over det ældre danske Sprog, tildels dog kun efter Suhms uddrag, og Krøyer har i „Danmarks Fiske“ citeret et og andet af den ichthyologiske del. Endelig er det benyttet af P. K. Thorsen i hans bog om sprogarten paa Sejerø. Det fremgaar heraf, at enkelte af de Syvs fuglenavne (f. eks. Strandterne, Hytte, Ortand, Tillip) endnu findes i Sejerø-dialekten. Desværre har Th. ikke angivet, hvorfra identifikationerne af navnene stammer; formentlig skriver de sig fra en almuesmand og er ikke af megen værdi; de bør i al fald benyttes med største varsomhed; med Syvs beskrivelser stemmer de for største delen ikke. — Haandskriftet omtales derimod hverken i Winkel-Horns biografi af Peder Syv eller i Gosch's „Om nogle Zoologien vedrørende Haandskrifter“.

Under sit arbejde med den danske ordbog har Syv rimeligvis efterhaanden noteret en række dyrenavne (deraf den alfabetiske orden); ved enkelte har han tillige afskrevet de bemærkninger, som fandtes derom i ordbogen, i reglen af etymologisk art¹, eller har henvist dertil; men iøvrigt er der ved hvert navn ladet plads aaben til senere optegnelser, der da er indførte tid efter anden, saaledes som blækkets forskellige farve tydeligt viser².

Det har sikkert været Syvs hensigt paa denne maade at skabe en „nordisk fauna“, men som saa mange andre af hans literære arbejder er det aldrig naaet ud over det forberedende stadium. Til trods for denne haandskriftets ufuldstændighed og den ujævnhed, som er en følge af dets tilblivelsesmaade, frembyder det saa meget af interesse i forskellige retninger, at det turde være fuldt berettiget at drage det frem og gøre det kendt i videre kredse.

Lige saa forstaaeligt det er, at en ordbogforfatter som Peder Syv kunde føres ind paa naturhistoriske studier, — han tilhører jo desuden den lærde tid, polyhistorernes guldalder, — lige saa overraskende er de veje, han under sin syslen med zoologien har fulgt. Paa en tid, da fagmændene væsentlig kun beskæftigede sig enten med anatomiske undersøgelser eller med det paafaldende og sjældne i dyreriget, vender lægmanden Peder Syv sig mod sin hjemstavns almindelige og lidet paaagtede skabninger; man kan heri se et nyt udslag af hans ofte priste kærlighed til fædrelandet.

Naturligvis har han for en stor del benyttet trykte og utrykte literære kilder fra det store bibliotek, han ejede, men det er forresten ikke meget, han ad denne vej har kunnet skaffe sig. De topografiske beskrivelser var næsten de eneste steder, hvor man dengang kunde finde oplysninger af faunistisk indhold; vore hjemlige topografer giver ikke meget af den slags; derimod har baade Debes i Færøernes Beskrivelse og Peder Claussøn Friis i Norriges Beskrivelse en del om dyrene, og det er ogsaa dem, Syv har faaet mest fra. Desuden er ordbøgerne selvfølgelig benyttede, men kun Chr.

¹ I al fald kan flere af haandskriftets beskrivelser genfindes helt eller omtrent ordret i de opbevarede ordbog-fragmenter, f. eks. Bondsuger, Toblis, Rinald, Brunsmutte, Egdrikker, Ellekrage o. fl. ² At haandskriftets affattelse har strakt sig over flere aar, er sandsynligt; holdepunkter for en tidfæstelse har man i aastallet 1696 (ved „Firebeen“) og i trykkeaaret for det oftere citerede værk „Museum Regium“ (1696). Om ordbogens affattelsestid vides vist nok intet sikkert.

Jensens Norske Dictionarium er nævnt et par gange som kilde; her findes i modsætning til de fleste leksika ret udførlige beskrivelser ved dyrenavnene. I de store pragtværker Museum Regium og Museum Wormianum, som i tekst og billeder skildrer et par af datidens „naturaliekabinetter“, findes karakteristisk nok næsten intet om den indenlandske dyreverden; den var kun sparsomt repræsenteret i samlingerne, hvis hovedindhold var sjældne og fremmede former. Syv har brugt dem til sin fortegnelse over hvalerne, som tillige er bygget paa et kapitel i Thomas Bartholins *Centuriones anatomicæ*. Af specielt zoologiske værker findes særlig Jonstons store zoologi citeret, men Syv har forøvrigt ikke haft stort udbytte af dette omfangsrige værk med dets lidet prægnante beskrivelser, lige saa lidt som af Schoneveldes *ichthyologi*. Naar man sluttelig nævner to zoologisk set saa lidet værdifulde kilder som Samuel Bugges *Ethice christiana* og Arrebos *Hexaëmeron*, er vistnok i alt væsentligt de bøger omtalt, hvorfra han har kunnet hente stof.

De fleste af Syvs samtidige vilde sikkert være bleven staaende her og have indskrænket sig til en blot og bar kompilation af tidligere forfatters arbejder, — stuelærde bogorme som de var, uden sans for og evne til at se sig om uden for studerekammeret, — han er derimod gaaet videre paa egen haand og har brugt sine øjne og øren ude i naturen. Et og andet sted skinner dette tydeligt frem gennem teksten. Naar han f. eks. i beskrivelsen af Spejlrokkens fortæller, at den „haver . . finder ved det yderste af kroppen og noget liigt been, som dog var finder“, saa kan man af denne overgang fra præsens til imperfektum slutte, at han skriver paa grundlag af selvsyn. Han har ogsaa samlet meddelelser fra almuen, som hans præstevirksomhed ofte førte ham i berøring med; fra denne kilde stammer sikkert den folkelige opfattelse af nattergalens og tjørnefuglens sang, fortællingen om taputen, der ikke kan høre og derfor bygger hos viben, og skildringen af jagten paa urhøns og birkehøns; rimeligvis er det fiskere, der drejer sig om, naar det ved omtalen af saaret efter knurhanens stik hedder, at „de meente, det kunde ej læges“. Endelig har Syv interesseret sin gode ven, præsten Laurids Kock og andre af sine bekendte for sagen og faaet dem til paa lignende maade at samle stof til bogen. Selv om han ikke altid har formaaet at bedømme meddelelsernes værdi og udskille de „utroelige

Fortællinger“, har han dog ikke helt manglet kritisk sans, hvorefter bemærkningen ved urhønsene: „hic occurrunt aliqua minus credibilia“ vidner.

Foruden den historiske interesse, der knytter sig til haandskriftet, vil man ogsaa kunne finde adskilligt af værdi i sproglig henseende. Her skal fremhæves en række dyrenavne, som af forskellige grunde har krav paa opmærksomhed. Af navne, som ikke findes i vore ordbøger eller i den zoologiske litteratur, og som ikke lader sig tyde paa grundlag af det Syvske haandskrift, findes kun et par, nemlig de tre ørne-navne: Al-ørn, Kulsvier og Stokørn.

Nogle andre ligeledes hidtil ukendte navne lader sig derimod med større eller mindre sikkerhed henføre til bestemte arter: Blisssmutte el. Blistrike er vist fuglekongen (*Regulus cristatus*); den fugl, Syv kalder Fuglekonge eller Spurte-konge er snarest en løvsanger. Vandspøjte (el. Skidhejre) er fiskehejren (*Ardea cinerea*), om hvilken det sidste navn bruges i Pontoppidans Danske Atlas og hos O. Fr. Müller; Rødtop-stjert-bryste maa efter beskrivelsen snarest tydes som graasisken (*Cannabina linaria*) el. tornirisk (*C. linota*). Røvvætte er rødvitte el. kobbersneppe (*Limosa ægocephala*), Varfinke er tornskaden (sml. svensk varfågel), og Lange Vitter er lomvier (*Uria troile*).

Endelig skal nævnes en del navne, som vel har været kendt før, men enten ikke tydede eller tydede urigtigt. Rørboe maa snarest være den store lappedykker (*Podiceps cristatus*); Egdrikker er sikkert kærhøgen (*Circus cyaneus*), der ofte tager æg og „drikker“ dem; Bygsaad-terne er maaske snarest hæltemaagen (*Larus ridibundus*), der hyppigt ses paa markerne, Vejrhytting er muligt dvergternen (*Sterna minuta*), næppe hejlen (Kalkar), og Hytten utvivlsomt rødbenen (*Totanus calidris*), (navnet maaske efter stemmen „tjyhy“; det finske navn Huit bruges om hejlen.) Hov(e)de har Kalkar villet henføre til tejsten (havdue); paa denne passer beskrivelsen hos Syv ikke, lige saa lidt som paa den toppede skallesluger, der efter Thorsen paa Sejerø kaldes Hoved-and; maaske drejer det sig snarere om gravanden. Dykke er derimod sikkert den alm. tejt (*Uria grylle*); Skuleand tyder Kalkar som skuffeland (skeand), men navnet maa efter Syvs beskrivelse utvivlsomt henføres til ederfuglen (*Somateria mollissima*), om hvilken Syv ogsaa bruger navnet Erre (sml. norsk ærfugl.) Tjørnefuglen maa være musvitten (sangen gengives her som

„Hvil dig lidt“, ellers som „Slid din Tid“ o. l.), kan neppe være stiltsen (Kalkar). Brunsmutte er sikkert gærdesmutter (Troglodytes parvulus) eller maaske snarere jernspurven (Accentor modularis), men ikke gøgemoderen; Snekonge er næppe, som Kalkar mener, gærdesmutter, men derimod bjergirirken (Cannabina flavirostris). Taput el. Tapyt, der staar i forbindelse med det hollandske navn for bynkefugl og stenpikker Tapuit, maa efter beskrivelsen være tinksmedden (Totanus glareola) el. mudderklire (Actitis hypoleuca.) Toklen er, som det udtrykkeligt siges, brushønen (Machetes pugnax), Kalkar antager den for rødbenen (bornholmsk Tolk); Kejlgaa (af kejl = stribe, sml. „randed (stribet) i hovedet“, eller af at kejl = række hals) er maaske blisgaasen (Anser albifrons). Endelig skal som eksempel paa, hvor vanskelig de gamle dyrenavnes synonymi kan være, anføres navnet Rinald, der iflg. Ivar Aasen maa henføres til Rjot = knurhane; Chr. Jensen bruger derimod rjot om hornfisken, der „grynter i baaden under tillien som et svin“ (sml. rina = grynte, skrige). Det navn, Syv anfører efter Jonston „Sandilz Anglorum“ er vel Sand-Eels 2: tobiser. Hvad Rinald er for en fisk, er altsaa ikke godt at vide, og Syvs korte beskrivelse giver intet sikkert holdepunkt for en bestemmelse.

Hr. viceinspector H. Winge har gennemgaaet mit manuskript og meddelt mig adskillige bemærkninger dertil, særlig tydninger af fuglene; hr. underbibliotekar Carl S. Petersen har læst en korrektur efter selve haandskriftet. Jeg bringer d'hr. min tak for den støtte, de saaledes har ydet mig.

DYVR HER I NORDEN. FISKE.

Bond-suger¹, Muræna, haver en hob sorte prikker paa hver side af ryggen; er giftig og kand bide sig ind til beenet, hvor den faar fat; henger saa hart ved træ, at mand neppe kand støde den fra, og haver munden under bugen. Fanges ved Næst² i Aæn.

Berg-gylt, i Norge, er en Strand-karudse, som og fanges under Fyens land, og smage som andre Karudser. See S. Bugge³.

¹ Bundsuger, sikkert en lampret; Krøyer antager den for nærmest at være en havlampret (Danm. Fiske. 3, p. 1026), men den er vel snarere en flodlampret, siden den fanges i Susaa. ² 2: Næstved, (hvor Syv var rektor 1658-1664.) ³ 2: Ethices christianae 3. Part ... aff S. Bugge. 1663. Vers 86: „Berggylten rød, Karutzen sød — huer andre ey ulige: — Lær vel at kiend' Ven fra Uven, — Sineger kand mange suige.“

DYVR HÆR I NORDEN. FISKE.

Haa¹ er en sterk fisk og tages ikke gjerne paa nogen krog, men hand løber oven i vandet, ret efter bonden i kjølvandet, saa nær at de binde deres fiskekniv paa deres roerstage, og stikke ham i øjet dermed, saa løber hand lige frem, saa hand vender, ligesom hand var bister; og dersom hand vender til landet eller holme, da løber hand derpaa og bliver der fangen. Hand haver megen lever, item egg, som findes i hannem, som i en hønne, af hvilke sidste der gjøres Haakager². See Adskillige Navne i min Ordbog³, og C. J. S. Nordske Diction:⁴

Helle-fisk, kaldet Kvite⁵, een kand gjøre over 2 td. saltet fisk, 3 eller 4 allen lange.

Hval. Der findes adskillige slags optegnede, baade i Islandsk Latinske Beskrivelse Msc.⁶ og Th. Barthol. Cent: 4. Hist: Med. et Anat:⁷

Andhval. Th. Barth.⁸ — Bandhval. Msc. — Burhval. Msc. Th. Barth.⁹ — Dögling, Debes¹⁰, 163. — Fiske-rekke. Msc. Silde-rekke. Th. B. — Gejrhval. Msc. — Haahyrninge. T. B.¹¹ — Havekitte. Msc. — Hafreidr. T. B. — Hnise. T. B.¹² — Hvalhund.¹³ Debes. 171. Hvalrusken. Ceti species. Valruscus¹³. — Hafgufa. T. B.¹⁴ — Hofrung. T. B.¹² — Hvit-tung. Msc. — Hudhval. Msc. — Leipter. — Narhval. Msc. Unicornu marinum. Enhorn. vel potius bicornæ. Ex his cornibus constat thronus

¹ ɔ: haj. ² I Chr. Jensens Norske Dictionarium, 1646, kaldes de Haa-Eg ɔ: „Eggeblommer som findes i Haaen .., røris med Meel og melck og gjøris Pannekager aff. Oc smager som andre Kager, uden at de ere noget sur.“

³ ɔ: Petri Septimii Lexicon Danico-Latinum Etymologicum. Rostg. Mss. 221 c. 4to. (Saa vel denne som ordbog-fragmenterne i 8vo (Rostg. Nr. 50 a-b, 51 (af L. K. K.) betegnes i det flg. som Ordb.). „Haa, Haabrand. -fisk, -kal, -lax, -mær, -skerding, -taske. Canis marinus.“ ⁴ Chr. Jensen har navnene: Haa, Haabrand, Haatasse.

⁵ ɔ: helleflynder, jvf. dens norske navn Kvejte. ⁶ Rimeligvis „Anonymi Descriptio Islandiæ mutila in fine, descripta ex exemplari Thormodi Thorfæi 1664.“ (Jvf. en af Syv skreven liste over bøger, han havde „under hænde at udgive“ (Gl. kgl. Saml. 3016, 4to, i) samt en af Arne Magnussen udarb. fortegn. over Syvs mss. (AM. 1050, 4to). ⁷ ɔ: Thomæ Bartholini Historiarum anatomicarum rariorum Centuriæ 1-4. 1654-57. I Cent. 4. findes som Historia 24: „Cetorum genera.“ Om denne fortegn. hedder det: „... Catalogum accuratorem hic texam cetorum, quæ in portibus et sinibus Islandiæ nostræ, nostra memoria vel capta sunt vel visa, ex Manu scripta historia Piscium Islandiæ quam ex Islandia Pastor curiosus ad .. Wormium .. nuperis annis transmiserat cum singulorum iconibus ..“ Syvs fortegn. er væsentlig bygget paa Bartholin og paa det ofte citerede haandskrift. At tyde de forsk. navne lader sig for de fleste vedk. næppe gøre paa grundlag af Syvs msc., da beskrivelser næsten helt mangler; sandsynligvis maa adskillige af dem henføres til samme art.

Løvr. kan mange tydes ad anden vej, særlig v. hj. af „Kongespejlet“; sml. Eschricht: Undersøgelser over Hvaldyrene, 1. Afh. 1844. Nordgaard: Gamle Hvalnavne (Norsk Fiskeritidende 1902-03.) Winge: Grønlands Pattedyr og Guldberg: Die Walthiere des Königsspiegels (Zool. Annalen 1.) ⁸ „Andhualur seu Andarnæfia, quod rostrum habeat anati simile.“ ⁹ „Burhualur, a gibbo quem in capite habet, seu Nauthualur, ob boatum ..“ ¹⁰ ɔ: Færøe et Færøa reserata, det er Færøernes oc Færøeske Indbyggeris Beskrivelse .. aff Lucas Jacobsøn Debes. Kjøbenh. 1673. (Udg. i Thorshavn 1903.) ¹¹ Haahyrningur, ab alto cornu dictum .., quod codex Legum vocat Hafhualur ..“ ¹² „... genus Hnisa .. tres habet species ... Tertia .. Hofrungs-nisa vel Hofrung.“ ¹³ Ordb.: „Hvalhund, Hvalruske, Ceti species. Valruscus“ [se Vagnhval nedenf.] ¹⁴ „Hafgufa, vapor marinus, quibusdam Lyngbak, quod ejus dorsum Ericeto sit simile ..“

integer C. 5. omniumque tam exterorum quam indigenarum in se oculos convertit. V. Mus. Reg. p. 14¹. Nahval. Cetus Venenatus. 20 ulnas longus. — Navt-hval. Msc. — Nisen. det samme som Hnisc. supra. — Nordhval. T. B. — Nydingr. Msc. T. B. — Raudkærling, Raudkemling, Msc. T. B.³ Cetus Diabolicus Worm.⁶ — Ravnhval⁴. — Rejder. Røer Magnus et longus cetus⁵. Rørhval. id. — Roshval. Msc. T. B. Maaskee Rosmer. Cetus Diabolicus. Worm⁶. Rectius Rosmhvalur eller Rostungur. Rosmarus. — Sandleja. T. B.⁷. — Skelig. Et slags hval, 80 allen lang. Jonst. 216⁸. — Skelving. — Skjelding. — Skel-junger Msc. T. B.⁹ — Skjaldhval. Msc. T. B.² — Slettebak. Hoddumfr: [!] T. B.¹⁰ — Springhval. Msc.¹¹ — Strypur-rydr. Msc. — Svinhval. Msc. T. B.¹² 20 alne lang. — Troidhval⁶. Debes. 167¹³. — Tokke-hval. L. Coc. — Vagnhval. o: Hvalhund¹⁴. Msc. T. B.¹⁵ Canis Carcharius¹⁶.

Fisk-rekke 30 eller 40 al. lang. det var forbødet at gjøre ham ondt, fordi hand gjenner fisken ind i fjordene.

Karpe. gnides i Navlen¹⁷ med peber, at den skal lege.

Marsvin, duer ikkun til tran, enddog folk saltede svøbene og rumpen og aade i den dyre tid. Det giver di¹⁸ som et andet svin, haver kun een unge. Sverden er som paa andre svin. Hunnen har en lønlig lem som et menneske, og 2 hul hos, et paa hver side, hvori ungen stikker trynen, at di af, haver og finder¹⁹, og een paa ryggen, og rumpen som en halv maane. De mages som mennesker, og gaee 2 og 2 sammen, saa at naar et er fanget, venter mand sig strax det andet. Det æder sig fedt af silden, som staaer i stak, og da fanges det i Marsvin-garn, siden ved Paasken sælder [?] det af²⁰.

Rinald er en lang fisk med hvasse pige paa 4 kanter. Forte Sandil [?] Anglorum²¹. Smager vel.

Malle, findes i Elben, ved og oven for Hamborg, og ej i salt vand; i Danmark og Norge veed mand ej at den findes, uden allene i Sorø Søe. Synes saa at kaldes af det Tydske Waller. See Beskrivelsen in Ichtyol: Hols: Schoneveide [!]²². Der siges at en Abbed paa Sorø havde

¹ Museum Regium . . ab Oligero Jacobæo. Hafniæ 1696. ² „a macula alba scutum referente . . Midamialeur a mid, loco quem piscatores a piscibus præ reliquis amari . . observant, et mioll, quod candidissimam . . nivem notat . . Hoc genus vocal speculum [regale] Huytinga . .“ ³ „Raudkemlingur, a rubra crista . .“ ⁴ Barthl: Hrafn-Reidur. ⁵ Debes, p. 167: „Røeren er meget stor og lang . .“ ⁶ Museum Wormianum seu Historia rerum rariorum . . adornata ab Olao Worm. Amstelodami, 1655. pag. 279: „Roshyal et Raudkierbinge, cetorum perniciosissima, unde et Troidhyale . . vocatur . .“ ⁷ „Sandlæja, quod in arenis quiescat . .“ ⁸ o: Historiæ naturalis de piscibus et cetis Libri 5 Johannes Jonstonus concinnavit. Francofurti ad Moenum, 1650. p. 216: „ . . diversos superciliorum supra oculos habet ordines.“ ⁹ „ . . a testis quibus depictum est . . hominibus esui aptum . . naviculis periculosissimum . .“ ¹⁰ „Hoddunefur, ab incurvo rostro, seu Slettebackur . .“ ¹¹ Ordb.: „Springhval, Balæna.“ ¹² „ . . Svinhval sive Durner . . dentibus præditus est optimis . .“ ¹³ „Troidhvalen er meget skadelig, hvilcken vil spille med Baadene . .“ ¹⁴ se forr. side, note 13. ¹⁵ „Quidam Vagna appellanti ob natandi modum . .“ ¹⁶ Canis Carcharias er hos Jonston (l. c. tab. 6) hajer. ¹⁷ den fremstaaende køns- og tarmaubug. ¹⁸ o: dic. ¹⁹ o: finner. ²⁰ o: afmagres. ²¹ se indledn. ²² o: Steph. Schonevelde: Ichthyologia . . Slesvici et Holsatiæ . . Hamburgi 1624.

paalagd nogle munke til bood, at indhente denne fisk af Tydskland og sette den i Sorø-søe.

Flynder ere mange slags. Sand-flynder¹.

Steen-kobbe² er i fjorde, føde deres unger først i Junio, dier til S. Hans dag.

Sterling³. i Vorgodaa i Harsyssel⁴, er stor som en Karpe eller Helt. Har skæl som en Helt, smal mund som skalle, finder finger-lange og bred-agtige. Naar mand holder finderne i vejret, da sees derpaa et skak-tavl, hveranden blaa og hveranden rød; ere smale til halen, men have en meget livlig og angenem sød smag, saa jeg veed fast ingen fisk at ligne dem ved i smagen. Est forte Turius Jonsthoni⁵. L. C.⁶

Strimling. er bredere og stækkere⁷ end sild. Moena. ellers, Strømning⁸.

Spejl-rokke⁹. haver pletter alt fuldt paa ryggen, 2 pige ved hvert øje, 1 pig paa snuden, 26 pige i rumpen oven ad, og 6 paa hver side. Haver mund under halsen, med 2 huller over, som næseboer, hvilke gaac skraa igennem til overdeelen; hvid under bugen, og hvas paa ryggen som en skrubbe. Haver 3 finder yderst i halen, og finder ved det yderste af kroppen, og noget ligt been, som dog var finder.

Smid¹⁰ er lidt længre end en Ulk, har en breed hvas mund, den øverste læbe at skyde ud og ind; store sorte øjne med guult omkring; grønne overgange blant Muskusfarve baade i hovedet og paa siderne. Ved hver gæl sade 3 pige ud, og om mand stak sig paa dem, meente de, det kunde ej læges¹¹; haver 2 finder paa hver side ved gællen. Den øverste finde paa ryggen er saa lang, at den naaer til rumpen. Der er en anden neden for, som kand foldes sammen, som en filt. Under bugen er og en finde, iligemaade at folde sammen. Har en plet ved hver side af ryg-finderne; bugen er bred-agtig, saaat rumpefinden er tvertfor, op og ned. Fanges med forrige under Sjeland. V. Jonsth¹².

Steenbider. Orbis Species. haver en tyk og hvas huud, med hvidagtige pige. Mus. Reg. p. 16¹³.

Skalle er Rudskalle og Strømskalle¹⁴.

Tantej¹⁵. Thynnus. er stor og lang, over 1½ allen. Haver 2 bug-finder¹⁶, hver rundt 1 kvarter lang, som siden samles ud mod rumpen. Sidefinden¹⁷ er lige saa lang paa hver side, og bag den ligesom en gjel. Rygfinden 1½ kvarter, heel smal mod rumpen. Rumpen tveged¹⁸, som

¹ Dette navn bruges hos os om skrubben, i Norge om sletten. ² sikkert = spættet sæl. Stedet her er citat eft. Debes p. 151. ³ Er, som paavist af Krøyer, (l. c. 3. p. 36.) stallingen. ⁴ nuværende Ringkøbing amt. ⁵ „Turius“ findes ikke hos Jonston, maaske er det en skrivefejl for Turdus (søkarudsen). ⁶ c: L. Kok. ⁷ c: kortere. ⁸ iflg. Krøyer en Østersø-varietet af den alm. sild. ⁹ Ordb. har: „Spegel-rokke, Raja oculata“; maaske er det skaden. ¹⁰ = Smed, c: knurhane. ¹¹ Forveksling med fjæsingen. ¹² l. c. p. 65, tab. 17, fig. 10-11: Cuculus. ¹³ p. 16: „Nostrates corio denso admodum et ad tactum aspero munitur, clavis albicantibus obsiti, sub mento circulare quid habentes instar scuti rotundi. Lingua vernacula Steenbider appellatur.“ Ordb.: Stenbid, -bider, Lepus marinus. ¹⁴ Navnet bruges dels om skallen, dels om løjeren (Aspius alburnus.) ¹⁵ = Tandthaj (Tanthej) c: tunfisken. ¹⁶ c: bugfinnen og den forreste del af gatfinnen. ¹⁷ c: brystfinnen. ¹⁸ c: kløftet.

en glentes, over 2 kvarter bred. Munden som en Karpes, med ingen tænder men tunge. Diameter eller Struden¹ over øjet er 3¹/₂ tom. Farven er som gl. Rosenobel-guld². Men hvor skellene ere afstødte, er den blaa. Fra gjellen er ligesom en smal guldkedde, lige ned til rumpen mod ryggen. Er fanged under Rosnæs³ i Sjælland. L. Coc.

Tobiis, er lang og smal som en aal, i hovedet som en sild.

Laxen leger fra Septembris anfang til Novembris udgang, da sankes de i grundt vand udi bekke og aaer, gnier legen af sig med bugene, saa at ravnen^{3a}, som erter, kommer i den grove sand. Fra den tid ere de saa slunkne og magre, hannen af det hand har skudt melkningen, hunnen af det hun har skudt ravnen, at der er ej andet paa, end skind og been, saa de duer ej da at æde. Hvad fisk dem da møder af deres egen art, blive lige saa magre, hvor de rører ved dem; saa at mand undertiden fanger dem, som ere magre paa den ene side. Af ravnen, som de hyller i sanden, voxer mod foraaet smaa snerte⁴ fiske, ej større end en finger, saa bløde, at de smelte bort mellem fingrene; men naar de give sig af det ferske vand ad stranden, blive de inden 20 dage utroligen store. Saa gaar de mod strømmen op til de steder, hvor de ere avlede, hvor de imod hvad demning, der kand findes i vejen, springer op vel 6 alne højt, og ramme de det ej første gang, prøve de det ofte, og falde saa enten i laxegaardene, eller i det ferske vand, hvor, om de ej fra Maji anfang til Junii udgang fanges, avler paa sin tid igen. Det børømmeligste laxefiskende er ved Mandal, hvor mand 1553 vel har fanget 100 læster lax, foruden hvad indbyggerne aade, og i Jylland ved Randers. N. Beskr. 53. S.⁵

Hvalfisk-fanget i Norden. Der fanges aarligen 4 til 5000 hvalfiske; og en middelmaadig af dem, skattes paa 1000 dlr. V. Rel. Cur. Happel. T. 1.⁶

AVES.

Gæs. Rad-gæs. Gravgæs. Kejlgæs.

Kejl-gaas⁷ haver et rødt neb, er randed⁸ i hovedet, med en sort plet paa brystet.

Radgaas⁹ er noget sprinkled¹⁰. Anser stellatus.

Ring-gaas¹¹. haver en hvid ring om hovedet.

¹ Ordb.: „Strud, Extremitas vestis, panis. Som staar ud.“ ² Rosenobel er en engelsk guldmønt (en nobel m. en rose paa bagsiden). ³ 3: Refsnæs (hvor Laur. K. var præst 1673 - 1691.) ^{3a} rogn. ⁴ 3: smalle, tynde. ⁵ Norriges oc omliggende Øers sandfærdige Beskrivelse . . aff H. Peder Claussøn . . Kjøbenhavn. 1632. p. 53-54: „... men nu fangis der icke tredie parten eller fjerde parten saa megit [som i 1553] oc somme Aaer mindre, thi alt Fiskeri forødis oc forminskis jo længer jo mere . .“ ⁶ E. G. Hapellii Grösste Denkwürdigkeiten der Welt oder so genante Relationes curiosæ . . 1. Theil, Hamburg 1663, (p. 197 hedder det i en beregning om hvalfangst: „... alsdann giengen wohl 1000 Rthlr. verlohren, wen man einen mittelmässigen Walfisch so hoch æstimiret . .“) ⁷ Se indledn. ⁸ stribet. ⁹ - knortegaas. (Ordb.: „Radgaas, Tarda, Trappaas.“ jvf. P. Claussøns oversætt. af Heimskringla, p 229.) ¹⁰ plettet. ¹¹ vistnok knortegaas, der ogsaa hedder Ringelgaas og paa norsk Ringgaas. Knortegaasen har en hvid ring om halsen.

Bald-gæs¹. Blaa paa vingerne og tillige graa over ald kroppen, meget store. H. Skytte². Men L. C. siger at de ere ej saa meget store, men med gule fødder.

Brokfugl³, Gallinago. Hannen har en sort flek paa brystet. Vox ejus, Glire, Glire.

Mange slags Ænder⁴ her i Riget.

Atling. — Bles-and⁵. — Brun-nakke⁶ er gandske graa. — Aalekrage. — Byg-and. — Duk-and. — Dy-høns. — Dype. — Ejder⁷ eller Erre. — Graa-and o: Kær-and. — Gravand. — Græs-and⁸. — Hovde. — Kjerand o: Graa-and. — Krik-and. — Leffel-and⁹ med store brede neb. — Ort-and. — Perdrík. — Pibe-and. — Ranke¹⁰. — Rørboe. — Skrek-and¹¹. A. fera. — Store Skallesluger. — Skule-and. — Spejland. — Stok-and. — Top-and¹². L. Coccius.

Bjerg-aand. Vulpanser.

Daahøns eller Dyhøns¹³ ere sorte-graa ænder med et lidet stakket brandgult neb. Hannen har en hvid blis for i panden, men hunnen er gandske sort. Fulica. Jonst: p. 146.

Duk-and¹⁴, er liden, sorte-brun med spids neb; Andriken er broged. Jonst. 134. Kaldes og dype. Urinatrix, Colymbus. item dyping, som ej svømme i land.

Dykker¹⁴ Colymbi species. er sort.

Haver kun 2 unger, af hvilke hver af dem fører sin¹⁵.

Hav-elde¹⁶. Vorm. Mus. 302. Havelda. hvor den beskrives, saa og i C. J. S. N. Dictionar¹⁷. er et slags ænder i Norge og Island, meget delige¹⁸.

Hav-stryger¹⁴. er et slags Hav-ænder. V. postea.

Hoveder¹⁹ ere et slags store ænder paa Serø,²⁰ som store gæslinger, røde paa halsen og brystet; gjøre egg større end gaase-egg, men alt runde og hvide.

Krik-and. er liden og graa. Andriken er blaa-agtig. ere 3 slags. Qverqvedulæ.

Ortaand²¹. Penelope. Andriken har rødagtigt hoved, blaa-graa been.

Perdriker²². Et slags smaa ænder, dykker altid med hovedet i vandet.

¹ Maaske gruugaas og sædgaas. Ordb.: „Bald-gæs ere smaa med gule fødder. Sp. anseris.“ ² Muligt Hans Zachariasen Schytte, fra 1694 præst i Hjembæk (Hollbæk amt), jvf. Wiberg I, 624. ³ Hjejlen (?). ⁴ At henhøre de i det fgd. nævnte navne til bestemte arter er i mange tilfælde ikke muligt. Flere af dem er sikkert lokale navne for samme fugl, (f. eks. Blesand, Pibeand, Ortand = Anas penelope og Bygand, Kær-and, Graaand, Stokand = A. boscas) ⁵ Pibeand eller blishøne. ⁶ Pibeand eller taffeland. Ingen af disse er dog „gandske graa“. ⁷ Ejder er et færøisk og svensk navn for ederfuglen. Om Erre se indl. ⁸ Stokand eller knarand. ⁹ Skeand. ¹⁰ Moth: „Et slags dykand.“ ¹¹ Sikkert = toppet skallesluger, der ogsaa kaldes Skrække. ¹² Troldand. ¹³ Blishøns. ¹⁴ Rimeligvis er dukand, dype, dyping, dykker og havstryger forsk. navne for lommer, lappedykkere o. l. fugle. ¹⁵ Denne linie er skrevet med andet (blegere) blæk end de foregaaende og følg. ¹⁶ Havlitand. Hos Worm betegnet som Anas islandica. ¹⁷ p. 47: „Haffelde kaldis en braaged Siøfugl, skabt som en And med bred Neb, sort ofver Øyenen oc ellers hvidgraa, oc halver en lang Strudsfiel i rumpen, . . .“ ¹⁸ delig = dejlig. ¹⁹ Se indl. ²⁰ = Sejero. ²¹ Ordb.: „Ort-and o: Ertand, det mindste slags ænder“. Det isl. urt-önd eller arta bruges om krikanden, det svenske årtand om atlingen. ²² Lille lappedykker (?)

Rørboer¹ ere store, rødagtige paa fjerene, gjøre røde egg.

Skallesluger er sortbroged, haver et langt spitsk neb med tænder.

Spejl-and². Andriken er broged med røde og blaa fjere.

Skule-ænder³ gjøre grønne egg; ere ellers som tamme, noget røde paa halsen og grønne i hovedet. Paa Seerøe.

Om Allike⁴, som er en langt anderledis fugl, end vor Kaa, Mone-dula, See Debes i Ferøerne p. 134⁵. Arrbo in Hex: 208⁶.

Brun-smutte Hippolais. See Brun in Lex. meo.

Blis-smutte — trike⁷. Certhia, Jonst. 113. er ej større end fuglekongen med en gul blis i panden.

Begesiner⁸ ere som hassel-høns.

Dumherre⁹. Pyrrhula. Brandguul under bugen og brystet, tyk, sorte-blaa paa hovedet og ryggen, med et stakket neb, sort ved rumpen; lidet større end en spurte. Somme ere rødagtige paa bugen med en sort hætte og rumpe, med hvide fjere ved sterten. Æder knopper af træerne. See Jonst. p. 122¹⁰.

Drossel. Merula, Turdus. er 2 slags, Vanddrossel¹¹ og Viindrossel.

Dykke¹² fanges undertiden i flyndergarn, har neb lidt længre end en Skade, har og slige sorte fjære, men er lidt større i kroppen end en due, med en stakket rumpe og blakkede vinger, men en hvid streg tvert over vingerne, hvid-blakket under nederen. Fødderne sidde bag ud fra rumpen, idel røde og lukte¹³ med trej¹⁴ Klør paa.

Hafhest¹⁵. Equus marinus. en Nordsk fugl i storlighed som en hønne, paa skikkelsen som en falk, graa-spragled. Naar fiskerne see ham, vente de storm. See Jonst. 185¹⁶. Arrbo 206¹⁷.

Hav-stryger¹⁸ er et slags graa hav-ænder, som kand ikke gaee, thi beenene sidde for langt tilbage.

Aftenbakke, Flagermuus, Vespertilio, As.¹⁹ Hreremus, som rører og opløfter sig med vingerne. Fledermaus. T.²⁰ a flederen, T. 3: motitare, volitare. Flittermaus A.²¹ Vlittermaus B.²²

Brunsmutte²³, Hippolais. En liden hvever fugl, (Forte Gallis

¹ Se indl. ² Ordb. „Spejel-and, Spejel-sort. Fulix splendens.“ Moth kalder den Clangula (hvinand), som dog ikke har „røde og blaa fjere.“ Det tyske Spiegel-ente skal bruges om krikand og stokand, paa den sidste kunde beskrivelsen her vel passe. ³ Se indl. ⁴ 3: alk. ⁵ „Alliken er noget større end det slags Alliker, i Danmark findes, sort paa Ryggen og hvid under Bugen og haver hvide streger ved Mundvigen, et skarpt, spids Næb.“ ⁶ p. 208: „En kul-soort Strande-fugl, der under Landet falder, af u-kænd Aande-slag de hannem Allik kalder.“ ⁷ Se indl. ⁸ 3: bekkasiner. ⁹ 3: dompap. ¹⁰ „... vespertilio inprimis semine cannabino, et primis illis arborum mali præsertim et pyri gemmis, quæ ante folia et flores erumpunt.“ ¹¹ 3: vandstær (= bekdrossel). ¹² Se indl. ¹³ Svømmehud mellem tærne. ¹⁴ = tre. ¹⁵ Isstormfugl. ¹⁶ „... magnitudine gallinam mediocrem forma falconem utcumque æquat. Cinericio est colore .. Ad ejus conspectum exhorrescere et littora legere piscatores solent. Certi tempestatem in propinquo esse noxiam.“ ¹⁷ P. 208: „Hafhæsten findis der, af underlig Natuure, en liden graa-klæd Fugl med Næseborre stoore, paa rygged mage-næb, hvor af hand Røsten skicker som Hæsten snorkende, naar hannem Løbskhed stikker.“ ¹⁸ Se forr. side, note 14. ¹⁹ Angelsaxisk. ²⁰ Tysk. ²¹ Ang-lisk. ²² Batavisk (hollandsk). ²³ Se indl.

Tanettebrun)¹. Dend smutter i gerder og hull, ligesom fuglekongen og er brun paa bugen. Heraf siges de hvivre² og brunladte folk, Brunsmuttede³.

Eg-drikker⁴, Phænicopteros. Er lidt hvidere end musvogen, noget blaa i det yderste af vingerne, bygger i moser med tjørne.

Ellekrage er stor som en Skovskade, har neb, som en gøg, blaa-grønne og fiol-brune fjerre; Paa ryggen er den som fuglekongen. Kaldes og Stubskade.

Fire⁵, Erithacus, Phænicurus, Rødbryste, har en tvegged tunge, 12 fjerre i rumpen, som hun tidt vrækker op og ned; men Rødstjerten gynkler⁶ kun 3 eller 4 gange med stjerten. Om sommeren sees den paa eenlige steder, med Rødstjerten. Om efterhøst bliver den af brandgul slet⁷ rød paa brystet, og flyver til byer.

Duer ere Huldue⁸. — Kroneddue⁹. — Kropdue. — Kortsnabel. — Ringeldue¹⁰. — Skovdue. — Turteldue. — Tyrkiskdue¹¹.

Krop-due. Naar den obblæses er den en allen lang, dog kand mand nept see hovedet paa den.

Kortsnabel. har et lidet stakket neb, ej større end et bygkorn, og store røde øjne.

Falk. Der er Gaase-falk¹². — Gir-falk¹³.

Fiske-falk eller Fiske-juder¹⁴, kand i en hast optage en Karpe, ihvor stor hun er, item Gedde eller anden fisk. Er mere hvid under halsen eller bugen end en høg, men noget større.

Finke. Fringilla. Bogfinke. — Est Viridis Grønfinke¹⁵. — Vireo-sangvinca, sev Pyrrhula, Bulfinke, A. Rubicilla Blodfinke¹⁶. — Candida, hvidfinke¹⁷. — Torqvata Ringel[?]finke¹⁸. — Avrivitis sev Chloris Guldfinke¹⁹. — Linaria, Hørfinke²⁰. — Coccothraustes. Kirsebærfugl (Jonst.) — Stillsits eller Distelfinke. Carduelis. — Nelfinke. Muscipeta²¹. — Skov-sneevinterfinke. Fr: montana, hyberna, nivalis²².

Hassel- eller Birkhøns²³ ere noget mindre end Urhøns, haver temmelig langt neb, formængde farver i fædrene, graa, hvide, røde-brune. De opholde dem altid i stort lyng eller tykke buske om, haver; fanges ej anderledes, end at de skydes, men ere ikke gode at komme til; thi mand kand ej see dem før mand er oven paa dem og de flyve op,

¹ Jonston p. 125: „Gallis Fanettebrune“[!]. tanet = drap. ² = vævre. ³ ɔ: brunsmudsede (iflg. Falk og Torp er etymologien: smuds i betydn. mørk flek.) ⁴ Se indl. ⁵ Rødhals. ⁶ ɔ: vipper. ⁷ ɔ: aldeles. ⁸ Skovdue. ⁹ De i det iflg. nævnte 3 duer er sikkert raceformer; kropduen er ogsaa nu en alm. duerace, kortsnabel er maaske mæfikken (Kalkar). ¹⁰ Ringdue. ¹¹ Maaske den tyrkiske turteldue. ¹² Maaske = gaaseørn ɔ: havørn. ¹³ ɔ: gierfalckr (Norr. Beskr.) = gerfalk el. geirfalk (geir = spyd) ɔ: jagtfalk. ¹⁴ = flodørn. Fiskefalken kaldes i Norr. Beskr. ogsaa gjur, hvormed juder er beslægtet (jvf. oldn. gjoðr.) (I Ordb. findes iøvnr.: „Fiskegyde, Larus, piscator, avis.“) ¹⁵ Er vel svensken. ¹⁶ Pyrrhula og Rubicilla begge = dompap. I Ordb. findes: „Rødfinke, Rubicilla.“ ¹⁷ Maaske snespurven. ¹⁸ Muligt ringdroslen. ¹⁹ Vistnok svensken (Fringilla chloris); engelsk goldfinch = stillits. ²⁰ Graasisken (Acanthis linaria) eller irisk; hørfinke er hos Kalkar fejlagtigt tydet som tornirisk. ²¹ Maaske fluesnapper (Muscicapa). ²² Skovfinke = skovspurven, Sne- og Vinterfinke = snespurv. ²³ Rime-ligvis agerhøns; godwit = kobbersneppe.

hvorfor Skytterne passe heel vel paa, hvor de falde igen, efterat de ere førstegang opfløjne, saa kand de komme dem saa nær som de ville. De skydes baade vinter og sommer, dog de ere vare, saaat mand faar dem meget sjelden at see. Godwit. A. som de vare et slags gode Viter.

Hejrer. ere et slags Røde¹. ere store med store sterke beene, som ere saa søde at de lokke fiskene til sig for hvilke det er meget skadelig; ere blaa paa fjererne med lange neb. Et andet slags Skidhejrer eller Vandspøjter², ere større paa kroppen end en Hønne, dog med lange beene og neb, graa paa fejrene, som en urhønne. Der er ingen forskjel paa hand og hun; ere vanskelige at betrekke³ og faae skud paa.

Hvide Vitter⁴. Albicilla. har et hvidt hoved og bug, er i flugten lig Musvitter, med hvide sider iblant graa.

Hytten⁵ har et langt neb som er brunt, lange røde føder, obne med 3 tæer, hvidagtig under bugen, ellers graa, nikker mellem stunder med hovedet.

Hummeldrossel⁶ i Fyen, ellers Fjeltang, Fjeltav, Calandra, er mindre end en spurte, med længre rumpe og smalere neb. sjunger dejligt sommeren igjennem. L C.

Herfugl, Herpop. Heher T. haver en bred top i hovedet, som hand rejser op og drager sammen.

Lange Vitter⁷. N. Beskr: 124⁸.

Irisk. er en liden graagtig [!] fugl med lidet rødt under kroen.

Nattergalen sjunger, naar træerne begynder at udspringe, og holder ved 50 dage og nætter, snart uden ophør, men før den aflader, skifter den farve og sang. Sangen er saaledis: Morten, :/: :/: Melk og brød :/: Kjør i ring :/: stik stør.

Regnspaa. Vandspov. Pardalus. Arqvata. Pluvialis. Er graa med et langt krumt neb som en hønne, stor i flugten som en høg, idel sprinkled, gjør rede i rør. Er ellers en god madfugl. L. Coc. See Spov. N. Diction.⁹ Arrbo, 208¹⁰.

Riper, et slags hvide Hettenterner med en sort hætte. See mit Msc. Nr. 10. og Lex: Dan: Lat. Rype¹¹. Med en tvejet rumpe.

Ørn er Al-ørn¹². Kulsvier¹² Spejl-ørn¹³ Chrysaëtos, Stok-ørn¹².

Rød-top-stjært-bryste¹⁴. Rubeola. er lig en Stillitse, med gult

¹ Beskrivelsen sammenblander de røde og de blaa hejrer, de første er sikkert - rødrummer. ² Se indl. ³ Ordb.: „betække, considere.“ ⁴ Hvid vipstjært. ⁵ Se indl. ⁶ Nattergal. ⁷ Langvier el. langver el. lomvier (Uria troile). ⁸ „Item Langvier, der undergraver Jorden og gjør hendis rede der udi . .“ ⁹ „Spove kaldes en graa Strandfugl med et langt Kroget Neb, kommer igjen om Vaaren ved S. Peders tje.“ ¹⁰ „Hejloens tyri lyr der høris, Spoens spoen . .“ ¹¹ „Rype, Ripe. Perdix petiosa. Lagopus Jonstoni. Findes nok i Norge, kaldes i Herv: Saga Skogarruper (i Sv. fjälrupe) Svartar um sumar, en hvidtar um vatar. A[rent] Bjerntsen) i Danmarks Herl: far vild og meener at de ere ugerhøns, som forandre farven om vinteren. De findes og sammesteds i Sje-land ved stranden og kaldes Riper og Hornfisk-riper, fordi de æde Hornfisk og ere magre som strandmogen. Heraf ordsproget: 3 riper paa en pind. (om det, som ej duer).“ ¹² Se indl. ¹³ Bruges iflg. Kalkar om kejserørnen. ¹⁴ Se indl.

neb, har en rød top i hovedet, rød paa brystet, og lidt under vingerne ved rumpen. Æder hamprøe. L. K.

Røvætter¹. (Grituer a sono.) *Calidris*. en rar fugl, dog hvor de ere og falder, komme de i hundrede tal. de ere røde paa kroppen, gandske trinde. deres unger udlegge de i store kjær og moradser. de ere noget større end duer, og fordi de falder saa tykke, kunde skytter, som vide at trekke ret til dem, faa en halv snees af skuddet. de have lange røde been. L. K. Deraf kaldes de og Rødbeener. *Hematopus*. (i Jylland, Tingsmede.)

Rindelse² er en liden graa fugl i landbredden, obenfoded, gjør fire blaa egg. Lat: *Cinclus gallinago minima*.

Spetter, adskillige slags:

Flek-spette, Skov-knar³, *Picus varius*, findes nok i skovene. i N. Beskriv. kaldes den flag-spæt. — Grøn-spæt. — Guul-spæt. — Sort-spæt.

Snepper ere mange slags.

Sisike⁵ er stor som Stillidsen, har et tykt, stakket og guult neb, sort paa enden, graa i hovedet, paa hals og ryg; der gaar 2 sorte render⁴ fra hovedet ned paa ryggen. der som det graa slipper, ere nogle hvide fjere ned til rumpen, som er sort, og nesten en hver rumpefeder sømmet med en gul rand, uden den højre fjer, som er haltparten, ja vel mere hvid. Under halsen er den brandgul, som strekker sig over til vingerne, som ere først brandgule med lidet hvidt, saa sort, saa brandgult, saa sort, saa hvidgul, de lange fjere ere sorte-kantede med gult ned ad. Bugen er blakket; har stakkede been, som gulspurren.

Strand-ryle⁶. en liden graa fugl med temmelig lidet neb, røde been. pikker i strandbredden.

Strand-skader. ere 2 slags. *Pica marina*. 1 med et langt spidsk neb. 2 findes nok i Præstø-sund, med hvide og sorte feire, lidet større end andre skader. Maa vel og være et slags ænder, hvilke de ligne med neb og fødder. Skydes og ædes gjerne. Jonston: de Avibus, p. 44, beskriver dend langt anderledis⁷.

Snee-konge⁸. *Collurio* er en liden, graaspættet fugl.

Snee-kok⁹ eller Titing. *Collurio minor*. (Arrbo 208.) har et stakket, sort gult neb. Rød-blakket i hovedet med en rød-blakket ring om halsen, graa-spragled paa ryggen, hvid paa bugen, kul-sortede been med lange kløer, stor som en lørke. L. C.

Spurre-kongen eller Fugle-kongen¹⁰ er brandguul under bugen og paa halsen.

Strand-terner¹¹ ere lange og smale, som en barne-handled, har kløfted stjert, noget hvide med sorte pletter. gjøre i moser paa Seerøe.

¹ Se indl. ² Se note 6. ³ Jvf. skogsknar, svensk navn for flagspætten. ⁴ — striber. ⁵ Efter beskrivelsen maa det vel være grønsiskenen. ⁶ Ordb.: „Strand-ryle. *Trochilus*“, hvilket senere bruges om Tillipe. Begge er vel strandløbere el. strandpiibere, hvilket sikkert ogsaa gælder Rindelsen, som Kalkar antager for præstekraven. ⁷ P. 44: „*Pica marina*, quæ et Gaza dicitur, tota, caput, cervicem, pedes et alarum partem si excipias, subviridis apparet.“ Paa tavle 17 findes: *Pica marina*, Nebelkræ, (o: alm. graa krage.) ⁸ Se indl. ⁹ o: snespurven. ¹⁰ Se indl. ¹¹ Muligt dvergterner (Thorsen).

Spurv. er Graa, Gul, Grøn, Hvid.

Spur-høj. Nisus. *Accipiter minimus*, *fringillarius*, *merularius*.

Svenske. er lidet større end en spurte, har et meget tykt neb, muskusfarve paa ryggen, gul over lænderne og paa fløjet af vingerne, flyvefejrerne ere med en gul rand neden om; bugen er gul-grøn.

Terner *Mergulus* ere graa-agtige. De blaa-graa have en top i hovedet som en huc, kaldede Hette-terner, af hætte. Bygsaad-terner¹. Sandterner². Strandterner (*supra*).

Teting, eller Sneek-kok, *Collurio minor*, Arrbo. 208.

Titlinge, a sono. Passer, en spurte. תיץ Hebr.³

Tingsmed, *Totanus Jonstioni*, er en Vandfugl med med [!] lange røde been og neb. raaber Ting, Ting.⁴ See videre Jonsth:

Tjørne-fugl⁵. som synger, men⁶ mand hugger tjørne: Hvil dig lidt :/:

Tokle⁷ er en graa-tavled fugl, som en kylling, gjør i moser fire graa-havled^{7a} egg. duer at æde, saasom den er hunnen til Bruuskokken.

Tornskade. *Spinturnix*.

Træhakken⁸ er en liden sortbroged finke, sort paa hovedet og ryggen, med hvidt i fjerene som Bogfinken; har en liden hvid tverstreg over nebbet, hvidblakked under bugen.

Troels⁹. Et slags smaa Strandfugle.

Trolddrukke¹⁰. *Caprimulgus*. Er lidet større end en skade, flyver om natten silde til det som hvidt er.

Taddergaas¹¹ er lidet større end ænder og graa. findes nok i Fyen.

Tranen, som siges at udlegge unger i Tyrkiet, falder i Jylland en maanets tid for Mikkelsdag, er større end storke, med lange been, hals og neb. Den er meget stolt i sin gang, med lange brune fjere i rumpen, som ligner plumatser¹². Ellers ere fjerene blaa-graa. Kjødet er besat med mange smaa been, som Brasen eller flire, som sidde alle vegne lags deri undertaget brystet. Somme af disse been ere tykke som et halmstraa. kjødet er blaat og smager ikke vel, men er hart og tørt som tyrekjød, uden det kand være paa unge traner, som ere meget bedre i kjødet.

Tilliper¹³ *Trochilus*. ere graa med sorte pletter i hovedet, som

¹ Se indl. ² Navnet bruges nu om den engelske terne (*Sterna anglica*), O. Fr. Müller har det om den alm. søterne (*St. hirundo*). Navnet hætteterne kan gælde baade denne art og flere andre. ³ Jonston: „Hypolais seu Curruca. Tillingam Anglorum . . .“, de hebr. bogst. er vel „oph“ ... fugl. Det færøiske titling bruges om piberne. ⁴ Rødbenkliren og tingsmedkliren er blandede sammen ligesom ovf. ved røvættten. ⁵ Se indl. ⁶ . . . imens. ⁷ Se indl. ^{7a} = spættet. ⁸ Træhakken = træpikkeren. ⁹ Kalkar antager den for præstekraven, fordi denne i Halland kaldes Trulls. ¹⁰ o: natravn. I Gust. Storms udgave af Peder Claussons saml. skrifter er (p. 390) trolddrukke fejlagtigt henført til skovsnuppen. Stedet her er citat efter Arent Berntsen (Danm. frugt. Herlighed, I, p. 310). ¹¹ Manske . . . tatergaas o: knortegaas. Ordh.: „Tadrer. gratito“ (o: snadrer, tysk tatern.) ¹² Af fransk plumas - fjerbusk. ¹³ Se forr. side, note 6.

en kornlerke. findes ved stranden, og gjør sortspraglede smaa egg i strandbredden.

Taputen, Tapyten¹ er hart ad som Hytten, men smalere og lysere, med ej saa langt neb. Nikker med hovedet; mand siger at den kand ej høre, og bygger derfor hos viben, at naar viben flyver op, dend da kand vogte sig. med hvide og brune pletter paa sterten.

Varfinke². Collurio, er rød paa hovedet. har et kroget neb, en lang rumpe. er lig flekspetten. Med den tager mand falke. V. Jonsthon.

Vejrhytting³. Pluvialis, Jonsth. 165. ere noget nær som smaa Hættenterner, flyve fast⁴.

Viter ere Adskillige. Vihta, As. Brune ere store, som Skader, med lange been og neb. De skrige om vaaren Kriture⁵. — Lange Viter⁶. N. Beskriv. 124. — Godwit, A. Attagen⁷. — Mus-vite, Titmouse, A. a sono. Parus. — Hvide Viter⁸, Albicella.

Ur-høns, -hane, -kok. Hanen er sort med rødt over øjene, men om vinteren er det røde lukt, med sorte fjere. Hand er fuldkommen saa stor som en tam hane, haver en kløfted tunge med krogede fjere, som staae ud til begge sider, udi vingerne ere fjerene hvide. Hønsene ere gandske graa over alt, fanges ikke paa anden maneer end ved skyden; om vinteren paa snee lade de sig betrekke, dog troe de bæst en slede. Om sommeren fra Valborgdag da leger de, dog ej naturlig, som andre fugle, men hanen, naar hand vil være lystig, bruser ud som en kalkonsk hane og skogrer, imidlertid falder sæden fra ham, som hønsene gaae efter og pikke op, hvoraf de faa egg. Naar hand skogrer, hvidsler hand derhos som en hug-orm, og er midlertid gandske blind. Det tager skytten vare paa og giver ham sin rest. Naar hand vil skyde dem, rider hand ud om aftenen og ligger i marken om natten. Det første det gryer ad dagen, begynder hanen at skogre, saa hand kand høres en god fjerding vejs, men skytten rider efter skogret, og er det saadan en taabelig fugl, at naar een af dem er skudt, og bliver liggende paa stedet, da forsamle alle de andre sig, som ere deromkring, om dend samme, og saaledis blive skytten til deel. Kjødet er meget lekkert, og er 2 slags. Naar det er raat, er det hvidt og blaåt, men stegt er det hvidt som hønsekjød, og brunt, som groffenbrad⁹ eller andet, et lav paa et andet, først hvidt saa brunt, og saa atter hvidt igen, osf. Deres unger udligge de i store heder eller lyng, hvor der ere gamle hulveje, og kunde ungerne, saa snart de komme af egget, flyve. Hic aliqua occurrunt minus credibilia.

Urogallus. Awerhahne. T. Feder-hane¹⁰ i Norge, Sort, stor som en kalkonsk hane.

¹ Se indl. ² Se indl. ³ Se indl. ⁴ — hurtigt. ⁵ Vel = rødvitte (kobbersneppe), engelsk: Godwit. ⁶ = lomvier. ⁷ Attagen, (egl. græsk) navn for stenhøns (Caccabis), tidl. henført til hjerper og agerhøns. ⁸ Hvid vipstjært. ⁹ Groppenbrad (groffenbrad) er „grydesteg, især af oksekød.“ (Kalkar). ¹⁰ a: tjuren (Auerhahn); Arrebo har navnet Fejrhane.

DYVR FIREFØDDE.

Rendyvr (Hreindyr) Rangifer. er ej slet saa stor som en hjort. Thevenot¹ farer vild, som skriver at det har kun eet horn, og Ol. Magni, Gesnerus og Jonstonus, som afmale det med 3 horn. De ere førde hid ned med 2 horn. See Mus. Reg. p. 7. Osten af dem er skør og god, og er en saadan een fortæret i mit huus i Hellested.

INSECTA.

Vandnyg. Cynyps. Tipula. haver 6 lange been, øjnene paa snuden. Er graa langs ad ryggen, sort i siderne paa de 6 ringe, men ikke paa de 3. De vende rumperne sammen, naar de mages. Have 2 vinger og flyve med hinanden idet de magis; 2 filker øjene, som fluer, og 2 klunter ligesom filker ved de bageste fødder².

Fladluus, Pediculus ingvinalis, Crablatisc A, a figura cancri æmula. Platluys, B.

Flaat, Skov-fnat, Tege, Ricinus.

Kreft-orme. De findes noget for S. Hans dag, ere fortil som Krage-gulpe, eller de orme som oppløjes om foraaet, hvoraf Oldenborer bliver, men lange og have vinger; naar de ved S. Hans dags tide flyve og røre nogen i ansigtet, efterlade de der en uhumskhed, hvoraf vorder Kreft; der findes flere ned ad Kalundborg-siden, end ellers andensteds i landet.

Papiliones, Sommerfugle ere adskillige: 1. Rød-spragledede med sorte prikker paa vingerne og sort legeme. 2. Hvide, gandske med vinger og legeme. 3. Hvide med halv-guult yderst i vingerne, som ere sort-malede under-til. Disse seer mand sjelden.

ORME.

Staalorm. kaldes saa, fordi at naar man slar til ham, springer hand, som staalet, i mange stykker. Er brunagtig, uden kjendelige øjne, kaldet derfor paa Tydsk Blindschlege paa latin, Coccilia. findes nok ved Roskild og andensteds.

Slangen kand kvistes med et birke-riis, at den kand skrige. Sætter rumpen til snuden i et hjulspor og trilder sig saa frem, findes i Jylland. L. C.

H. Tidemand³ i Endeslev fortællede mig, at hand saae i deres hesthave ved Endeslev en brun og hvidagtig orm, tyk som en arm ved handleden, men ej lang efter den tykhed, med et slemt stort hoved. Dend slog til ham, men hand veriede sig med sin kjep, saa ormen løb strax ind i buskene. Hand meente at det var en Hassel-orm, Vermis Columnus. Happelius T. 4. Rel. Cur. kalder ham saa af

¹ 3: André Thevet: Cosmographie universelle, tome 1—2. Paris 1575. Det fig. er citat efter Museum Regium. ² Filk — klump?; klunterne er muligvis svingkøllerne; (det svenske ord filk betyder slim). ³ 3: Tidemand Lauritsen Lend, fra 1675 præst i Endeslev (Præstø amt), jvf. Wiberg I, p. 318.

steden, hvor hand gjerne er¹. Ligner med mund og hoved en ulv, er grøn og guul, 20 eller 12 fod lang.

Assessor Slange² sagde mig, da jeg var hans gæst i Kjøbenhavn, 1696, at hand med flere hosværende havde seet paa Frodehjerget ved Værebros en meget stor Firebeen, tyk som en arm og lang derefter. Hun laa længe og lod sig besees af dem, indtil en bonde, som var hos, drog sin kaarde og vilde hugge dend, da hun i det samme foer ned i et dybt hul, som hun havde derved.

¹ Det citerede sted kan ikke findes. ² 3: den bekendte historiker Niels Pedersen Slange, fra 1688 assessor i hof- og borgretten i Kbhvn.

LOKE i NYERE FOLKEOVERLEVERING

AF

AXEL OLRIK.

II. DE GAMMELNORDISKE LANDE.

1. Lokke som luftfænomen (Danmark). 2. Lokke (Lokje) som arneild (Sverige og Telemarken). 3. Lokje som drillende natlig vætte (Telemarken). 4. Lokke som vætte og Loke blandt Aserne.

I en tidligere redegørelse (Danske Studier 1908, s. 193 ff.) har jeg vist, hvor fyldige overleveringer man har om Loke fra de vestlige lande: Island, Færøerne, Shetlandsøerne, England, lande som ikke hører til vor folkestammes oprindelige bopæle, men hvor den slog sig ned i vikingetiden.

Endnu mærkeligere var det, at så meget i disse overleveringer sluttede sig til det billede af Loke i Asernes flok, som vi kender fra den gamle eddadigtning: han påkaldes sammen med Odin, overlister jætten, ledsager Thor, skaber sig i alskens dyreskikkelser, og har listig sin del i Balders undergang.

Der er dog tillige en rest: folkets tro eller snarere talemåder, hvori Lokes navn er indflettet. De minder noget om Lokes væsen i Eddaerne, og kan måske være svage afbilleder af denne skikkelse. Men håndgribelig vished derfor har vi ikke; og vi må derfor siden vende tilbage til disse småforestillinger. —

I de gammelnordiske lande er forholdet anderledes. I sine rigtige mytiske omgivelser optræder Loke kun i folkevisen om Thor der får sin hammer igen, den middelalderlige omdigtning af Thrymskvadet i den Ældre Edda, sikkert digtet på norsk grund og derfra spredt ud til Sverige og Danmark. Men denne vise hører næppe nok med til nyere folkeoverlevering; vi har den væsenlig i

ældre opskrifter, og det er uvist om det 19de årh.s opskrifter fra den jyske hede går tilbage til ægte overlevering.

I øvrigt har vi en mængde tro og talemåder fra Nordens forskellige egne i det sidste hundredår; de er fuldstændig uden forbindelse med den gamle gudekres, og de er såre lidt mytisk udformede. Derimod grupperer de sig om et bestemt naturfænomen, forskelligt i de forskellige lande.

1. Lokke som luftfænomen (Danmark)¹.

I Danmark er forestillingen om „Lokke“ knyttet til den flimrende bevægelse i luften eller lyset. For Jyllands vedkommende møder benævnelsen „Lokke sår sin havre“, „Lokkemand driver sine geder“, eller blot „Lokke“. Fra Sælland haves betegnelsen „Lokke lejemand“.

Dette sidste foreligger kun i en eneste, hidtil aldrig trykt, opskrift, som Jens Kamp har gjort henimod 1880 efter en gammel skipperenke fra København; men vidnesbyrdet er så tydeligt, at det ikke lader tvivl om fænomenets art:

„Skinner solen ned i vand, så det legende lys igen kastes op f. eks. på en væg, da siges: ‚Det er Loke Lejemand.‘ — ‚Nu skal du sidde stille dær på bordet (køkkenbordet) og se på Loke Lejemand oppe på væggen.‘ Således, ordret, sagde en gammel skipperenke fra København til ét lille barn. Hun opholdt sig dengang på Bogø“².

Om forestillingens sællandske oprindelse vidner ikke blot hjemmelsmanden, men også udtrykket „lejemand“; i jysk vilde det i alt fald have heddet „legemand“.

Jeg véd ikke, om vi også skal henføre til Sælland, hvad den københavnske rektor Skule Thorlacius meddeler i et skoleprogram fra 1801: „Jeg har i Danmark hørt bønderne kalde det fænomen, at solstrålerne på grund af spærrende skyer når jorden eller vandet ligesom rør, for *Locke dricker vand*“³.

¹ Vigtigste kilder: H. F. Feilberg, Jysk ordbog: „Lokkemand“ og „Jakob Løj“; Dansk Folkemindesamling 1906, 29b: „Lokke“. ² DFS 1904, 42, 286.

³ Thorlacius, Antiqu. boreales VII 43: in Dania a rusticis audivi, phænomenon, quo solis radii per nubium interstitia tuborum instar in terram vel mare descendunt, vocari Locke dricker vand. Thorlacius var 1769—77 rektor i Kolding, 1777—1803 i København.

I det 17de årh. må forestillinger om „Lokke“ have været endnu mere udbredte end de er senere. Den lærde Peder Syv, sællandsk rektor og siden sognepræst, har en hel række af dem i sine ordbogs-optegnelser. „*Lokke haver sine geeder ude at vokte nu* (naar det er oskin [!] og flammerne af varmen sees at staa op fra jorden som capræ saltantes [ø: ligesom springende geder])“. „*Lokke faaer noget at bøde sine buxer med* (naar noget bliver uredt i garnet eller sligt, saa det ej duer)“. „*At føre Lokkes breve*“ (eller „— her Lokkes breve“). „*At høre Lokkes eventyr*“.

Kun det sidste findes i hans trykte Danske Ordsprog (II 76); de andre i hans utrykte tillæg til samlingen¹.

Man må snarest vente, at Syv har kendt disse talemåder fra sællandsk overlevering. I nyere tid er de to sidste helt ukendte, den med Lokkes bukser er genfundet på Låland, og den med gederne har sidestykker i adskillige egne af landet, hyppigst i Vestjylland.

Inden jeg omtaler de forskellige benævnelser, skal jeg give en del af meddelelserne ordet, for at fremstille selve fænomenet så tydelig som muligt.

„Denne luftens dirrende eller bølgende bevægelse, som den jyske almue kalder Lokes havresæd, forvilder og blænder øjesynet“ (Blicher. Noveller, 2. udg. II 90).

„Talemåden ‚Lokke (Lokki) sår havre idag‘ eller ‚Lokke driver idag med sine geder‘ bruges i adskillige egne af Jylland, f. eks. Medelsom herred, Viborg stift, og fl. . . . og betegner derved det forårssyn i solskin, når varmen begynder at fremlokke rigelige dunster af jorden, og disse da ses i horisonten i jævne egne ligesom at flagre eller holde sig i en bølgende bevægelse over jorden, lig de hede dampe der ses i en sådan bevægelse over en kedel eller stærk brændende ild“ (Molbech, Dansk dialektleksikon [1841] s. 330). „ . . . når man i klart vejr og solskin ser hen ad horisonten, og luften da viser sig som i en slags bølgende bevægelse, eller lig en vandflade, der ses langt fra at hæve sig og at synke bølgevis“ (fra Ty; sstds.).

„En roterende strømning eller oscillation (virrende bevægelse) af små fine lyspunkter, der undertiden om aftenen efter en varm dag viser sig over et vandstade“ (Hanherred; sstds.).

„Ifølge meddelelse fra Horsens-egn siges der, når luften på en varm sommerdag er i bævrende bevægelse ‚Lokke sår sin havre‘ eller ‚bjærgmanden driver med sine får‘“ (DgF IV 758).

¹ P. Syvs „Paralipomena ex proverbiis“ (2. og 4. side) i hans ordsprogs-samlinger, nu på Univ. bibl. (Rostgård 48 89). Et par af dem er unøjagtig aftrykte hos R. Nyerup, P. Syvs kærnefulde ordsprog, s. lxxviii.

„Når der på varme sommerdage farer hvirvlende varmedunster omkring i luften nærmest jorden“ (E. T. Kristensen, Jyske folkeminder VII 273; sikkert fra Herning- og Viborg-egn).

„Man kalder den flimren i luften om foråret og først på sommeren ,bjærgmanden sår havre“ (Vestjyll., Sevel sogn; lærer P. Kristensen 1908).

„Det bølgende fatamorgana, der på varme dage viste sig i horisonten ud over de flade heder, kaldtes af bønderne endnu dengang [o. 1860] altid Lokes havresæd“ (Varde-egn, Grindsted; Ida Stochholm 1908).

„Morgenens efter gik det altter ind over heden [fra Ulborg]. Vejret var klart og smukt og undte os endog et glimt af de luftige tryllerier, hvormed lysalferne om sommeren more sig. En varm duft dimlede over heden henimod horisonten, og derover fortonede det sig som kirker og skove. Det er ,Lokemand der driver sin hjord‘ eller ,sår sin havresæd‘, siger almuen“ (F. Hammerich 1839 i Brage og Idun II 299).

„Når man på en varm sommerdag ser luftbølgerne ude i synskresen, ser det ud som noget levende bevægede sig, og dette kalder man kullebondens svin, — som spår godt vejr“ (Bornholm; Martin Nielsen i Skattegravere VII, 1887, s. 143, st. 713).

„Når Lukas vallar sina får, blir det långvarig värme.“ — „En egen-domlig darrning i luften under våren, hvilken gör att det ser ut, som om små föremål sprungit öfver den upplöjda jorden“ (Skåne, Antiqu. tidskrift för Sverige VII 2 s. 25).

Det kan tilføjes, at jeg selv har set lignende fænomen f. eks. påskedag 1906 på markerne nær ved København efter længere tids solskin og tørke; bevægelsen i luften lavt ved jorden viste sig for mig først som dryssende, snart efter som hoppende eller springende i en bestemt retning.

Stadig opfattes bevægelsen i luften som virksomhed af et levende væsen: Lokke, Lokkemand, bjærgmanden ell. lign.; men selve handlingen opfattes på væsenlig to forskellige måder: enten „sår han sin havre“ eller „driver han sine geder (får, svin)“.

„Lokke sår sin havre“ er enerådende i Limfjordsegnene (Vendsyssel, Hanherred, Ty, Mors, Salling, Himmerland); men den når også mere sparsomt sydpå gennem Øst- eller snarere Midtjylland: Viborg-egn, Horsens, Grindsted¹.

„Lokkemand driver sine geder (får)“ hører derimod til i de vestjyske hedeegne, lige fra Limfjordens munding og til Varde-Ribe-egnen, samt den vestlige side af Sønderjylland. Men forestillingen møder endnu videre om land: i Skåne „Lukas vallar sina får“, på Bornholm om „kullebondens svin“, — foruden den allerede nævnte hos P. Syv: „Lokke har sine geder ude at vogte“.

¹ I Sevel sogn af Ginding herred: æ bjærremand sår havre; i Tørring ved Holstebro overført på frøernes kvækken: æ frøer sår havre (!).

Hver af de to udtryksmåder betegner sin måde at opfatte det flimrende luftsyn på, enten som dryssende eller som tumlende. Folketroen går ikke ud fra nogen forestilling om „Lokke's“ væsen og virkemåde: den skaber udtrykket lige ud af den synlige natur. Vil vi have udtrykkelig bekræftelse på at det forholder sig så, kan vi lægge mærke til at beslægtede folkeslag har skabt lignende udtryk, der antyder luftflimmerets lighed med springende dyr: i frisisk „do summerkatte lope“, ligeså i engelsk „summer-colt“.

Men når folketroen først har skabt en sådan person og virksomhed, så former den videre på den. Når kreaturerne ikke kan ses på de store heder, på grund af uroen i luften, hedder det at „æ Lokkemand ha nok tawen em“. Det urolige flimrende luftvæsen går over til også at være tyvagtigt eller drillende.

Den anden tanke, Lokkes havresæd, bliver bestemtere udformet, idet man nævner et par forskellige planter som „Lokkes havre“.

1. „Et slags rødligt mos, der tidlig om foråret ses på skarp-sandede jorder“, „jomfruhår“ (*polytrichum commune*), kaldes i Vendsyssel for „Lokkens havre“¹. En anden benævnelse på samme plante er: pukhavre, pækhagre (?: troldehavre) på Gulland².

2. „Lokes eller Lokkes havre“ opgives i Videnskabernes selskabs ordbog³ som navn for planten „avena fatua“, der ellers i nordisk kaldes flyvehavre (flughavre), vildhavre el. lign. Andre mytiske benævnelser på den er „trollhavre“ (Østnorge), „liot-agär“ (den Ondes havre: Dalarne)³.

I modsætning til den dyrkede havreart har man opfattet den golde vildhavre som den der såedes af drillende troldevæsner, eller snarest af den drillende „Lokke“. Dette gælder ikke blot flyvehavren, men også „jomfruhår“: „I namnen . . . pukhavre ligger en yttring af förtrytelse över mossans kornlika svällande fröknappars fullkomliga oanvändbarhet“⁴. Tillige har det naturligtvis været

¹ Jensen-Tusch, Nordiske plantenaavne (Vends., påberåbende sig Lyngbye); også i Molbech, Diallex. 331 (uden sted, og uden særlig udtaleform). Finn Magnussen, Mythologiæ lexicon (1828) 232 („nordlige Jylland“, påberåbende sig H. C. Lyngbye, der var opvokset i Hellum herred ved Ålborg); og-å Lovise Hansen kender fra Vends. „Lokkemandshavre“ som en art mos med små fine blomster. ² Rietz, Diallex. 512; Lundgren, Språkliga intyg om hednisk gudetro 80; nævnes allerede hos Linné. ³ Jensen-Tusch 32. 288; DgF IV 578; Rietz, Diallex. 408 (jf. Lundgren, Språkl. intyg); Dybeck, Runa 1847, 30. ⁴ Dybeck, Runa 1847, 30.

bestemmende, at den kommer op på den årstid da „Lokke sår sin havre“.

Med navnet „Lokke“ synes vi at være ved det egenlige og ejendommelige i disse forestillinger; kun i fjærnere svenske og norske egne, hvor den danske „Lokke“ er ukendt, ombyttes han med de vagere udtryk: puke, troll, liot.

Hertil kommer, at vi på jysk grund kan følge hans navn i endnu flere plantenavne:

3. I Ty kaldes en art hvenegræs (*agrostis spica venti*) for „Lokes græs“, eller „rapgræs (*poa*) tillige med flere lignende græsarter kaldes Lokes eller Lokkels græs“¹. — Atter er det den golde, unyttige græsart, der har sit udspring fra Lokkes såning.

4. På Jyllands vestkyst, i Lem ved Ringkøbing, kaldes Løvetand for „Låkkilæjer“². „-læjer“, „-leger“ bruges i sammen-sætning i adskillige benævnelser på blomstrende planter. Løvetanden må være bleven henført til „Låkki“ ved sin stærke vækst i den varme forsommer, måske også ved sine flygtige frugtdun og sin giftige saft.

Disse navne vidner om, hvor udbredt forestillingen om Lokkes såning, eller i alt fald om hans luftige færd i forårsvarmen, har været. Et navn som Låkkilæjer er næppe nu forståeligt for almuens; det må gå tilbage til en tid, hvor man ikke satte -s til personnavnet som ejeforms-mærke, altså adskillige århundreder.

Fra meget nyere tid er derimod et rim fra Vestjylland: „æ Låkkemand mæ hans skek låkker æ ban ud te æ vek.“ Ellers altid hedder rimet: „Tor med hans lange skæg, lokker barnet ud fra væg“ (Tor = marts måned)³. Det er kun enkeltmands indfald at indsatte navnet „Låkkemand“ for dermed at betegne foråret.

Sådan vokser den folkelige mytedannelse om „Lokke“, samtidig med at vi stadig kan öjne forårets lysflimmer som dens ud-

¹ Jensen-Tusch 10. 175. „Loengræs“ (Samsø) er vel snarest en folke-etymologisk omdannelse med tilknytning til „loden“. ² E. T. Kristensen, Jyske folkeminder. IX 76. ³ Feilb. II 445. — Lad mig i forbigående ramme en pæl gennem den stadig gentagne fejl, at Tormåned (og dette vers) har noget med guden Thor at gøre. Det må, trods den noget afvigende tid, være identisk med oldn. þorri. Verset henviser bestemt på dette månedsnavn, idet søstermånedens Góí stilles ved siden af („Torre med sit skjeg lokke bådna onne veg, Góí med sit skinn jage bådna inn“; således meddelt mig fra Helleland i Stavanger amt af professor Magnus Olsen).

gangspunkt. Al levende overlevering har jo en hang til at skifte fra sted til sted, at vokse eller at mindske.

Også i navnets mange former finder vi noget af denne skiften.

I forbindelse med at „så havre“ hedder han regelmæssig „Lokke“ (*Lðki*, *Lðka*, undertiden „Lokken“ eller *æ Lðki*) fra Vendsyssel sydpå over Himmerland, Salling, Viborg-egn, indtil Horsens og Grindsted. Enkelte meddelere viser deres boglige dannelse ved at kalde ham „Loke“; dog bruges denne form aldrig af nogen, der udtrykkelig vil betegne hvorledes navnet udtales. Nu og da forekommer en variant „Lokmand“, „Lokkemand“ eller „Blokmand“ i det østlige Vendsyssel, „Blokken“ i Kær herred og Himmerland, — et lille forsøg på at få mening i dette navn, hvis oprindelse forlængst er gået i glemme.

I de vestlige Limfjordsegne (Ty med Vesterhanherred, Mors og delvis Salling) optræder en anden form af navnet. De fleste meddelere skriver uden videre Lukas, en siger at i V. Hanherred sagde de ældre folk „Sankt Lukas“; men de der gengiver udtalen nøjagtig har kun en enkelt gang *Lukas* (Salling), *Lukæ* (Mors), ellers *Lokæs*, *Lok'æs*. I Hjærm herred ombyttes det med, at „Markus“ driver geder; hans helgendag (25. april) passer da også bedre end Lukas, der intet har med foråret at gøre. Dette Lukas-navn har da aldrig indeholdt nogen virkelig mening; det er atter et lille forsøg på at få det dunkle gamle navn til at udsige noget med mening i; og vejen over til det ny var allerede bygget, idet man sagde *Lokæs hawær*, og *s* så voksede fast på navnet.

I den anden gruppe finder vi den simple form „Lokke“ alene hos Peder Syv. I Skåne hedder det, at „Lukas vallar sina får“; den samme modernisering af navnet, som vi kender fra Limfjordsegnene, har fundet sted her, skönt egn og naturbillede er ganske ulige.

Overalt i Vestjylland møder derimod: „æ Lokkemand“; i de sydligste egne (Anst og Malt herreder) ombyttes det med „Per Lokkemand“, „Lokke-Per“, i den vestlige side af Sønderjylland „Jakob Løj“. Såvel „Per Lokkemand“ som „Jakob Løj“ er de stedlige betegnelser for søvnen eller dovenskaben; og brugen af personnavn røber dem som yngre dannelser; „Lokkemand“ er sikkert grundformen. Men selve dette „Lokkemand“ må være udvidelse af „Lokke“. Overnaturlige væsner med navne på „-mand“ er noget forholdsvis moderne (endnu i vore folkeviser er de næsten

ukendte); og plantenavnet Låkkilæjer antyder tillige, at det simple navn Låkki tidligere har været til på disse egne.

„Lokkemand“ er tillige en overgangsform til de mere ubestemte betegnelser, der yndes i hedeegnene: „æ bjerremand“ (undertiden „æ mand“, „æ gammel mand“; „æ hawmand“, v: vestenvinden)¹. Også på Bornholm mødte vi en tilsvarende ubestemt betegnelse: „kullebondens svin“. Forestillingen om et væsen, der driver sit kvæg i flimrevarmen, har øjensynlig let ved at gå over i den almindelige tro på højboende folk, der færdes i nærheden af menneskene.

Alt i alt har navnet „Lokke“ vist sig så udbredt over de forskellige egne af Danmark i hele dets gamle omfang, at der næppe kan være tvivl om, at det fra første færd har været betegnelsen for den varmeglødende luft.

Vi kan få dette bekræftet ad anden vej. De andre benævnelser for flimrefænomenet er indskrænkede til enkelte egne, og har intet der tyder på at de er særlig gamle. I Vendsyssels vestlige herreder træffer man: „det iler“, „det er stærk iling“; i Hammerum herred: „æ warm drywer“, i Vrads herred: „æ warm drawer“; på Sælland: „våren trækker“ (Skelskør-egn), „det er våren“ (Sejrø), „vårvinden trækker“, „vårvinden blafir“ (Hornsherred). Der er noget nygjort over alle disse udtryk („ile“ betyder ellers, at varmen lumrer eller at det blæser), — og for så vidt bekræfter de, at „Lokke“ er det eneste gamle navn.

Hertil kommer, at „Lokke“ ligeledes har betegnet beslægtede fænomener: solstrålerne der „drikker vand“, og lysskæret („Lokke Lejemand“) der flimrer på væggen.

Vi har også et ydre vidnesbyrd om, at denne „Lokke Lejemand“ går i alt fald århundreder tilbage i tiden. I folkevisen om „Tor af Havsgård“ optræder sendebuddet Lokke, som i det ene danske håndskrift fra 16de årh. kaldes „liden Locke“, i det andet „Lochy leymandt“ (svarende til „Lokie Lagenson“, „Locke Loye“ i norsk og svensk opskrift af visen)². Navnet i visen er øjensynlig

¹ Disse kan i grænseegnene mellem „havresæd“ og „geder“ også undertiden overføres på havresæden. ² Fra håndskriftet (Danm. gl. folkev., nr. 1 Ab) er det senere gået over i Vedel's udgave (Locke Leiemand) og derfra til nynorsk overlevering (Lokki Læjemand, Lok å Liremand, DgF IV 581). Herfra stammer måske også „lejodrengen“ i den svenske opskrift af visen.

blevet tillæmpet efter den hjemlige (sællandske) forestilling om den i lyset spillende vætte.

Altså: Lokke er — over hele Danmark — det gamle navn på lysflimre-vætten.

Hvad sammenhæng er der mellem dette væsen fra dansk folketro og den Loke, der optræder i den gamle gudedigtning?

Tidligere troede man altid i slige tilfælde, at en sådan småvætte var en gammel gudeskikkelse, der efter kristendommens indførelse var sunken ned til lille målestok. Men efterhånden opdagede man, at det var en forholdsvis vanskelig måde at forklare det væsens tilblivelse på. Sådan også med vor „Lokke“. Med Asa-Loke har han til fælles lidt drilagtighed, men ikke rænkefuldhed eller ondskab, så lidt som noget forhold til gudekresen. Han er ikke As eller jætte, men et væsen af samme art som bjergmænd og ellefolk; naar han skjuler køerne i hedens dunst, svarer det ganske til, hvad en gammel røgter, jeg har kendt, troede om ellepigerne: at de stjal hans riskoste og gemte dem af vejen. Han er et bjergmands- eller elverægtigt væsen, og hele hans optræden forklares ud af et eneste forhold: luftflimmeret.

Vi har dog endnu et par småtræk, som ikke uden videre kan udledes af luftflimmeret. Peder Syv kender den talemåde: „Lokke faaer noget at bøde sine buxer med, — naar noget bliver uredt i garnet eller sligt saa det ej duer“; og ganske tilsvarende udtryk er i vore dage kendt på Lolland¹.

Det morsomme er, at vi formelig kan følge denne forestillings tilblivelse. På Island siger man, når garnet kommer i urede, at der er en *loki* (bugt, kurre) på tråden (*opt er loki á nálþræðinu*), men man har i alt fald i nyislandsk en tilbøjelighed til at tro, at *Loki* kommer i tråden og forvikler den. På dansk har man haft lignende udtryk for at tråden kommer i ulave; dette „loki“ kan endnu spores i det jyske *dæ lyk'ar å æ trå'i*, der kommer kurre på tråden. Men så er der kun et lille spring over til den tro, at det er den tyvagtige Loke eller Lokke, der har bragt den i ulave for at gøre den ubrugelig for mennesker, for selv at tilegne sig den.

Det er dog tvivlsomt, om det er luftflimmerets „Lokke“, der bringer garnet i ulave, eller en rigtig „Loke“. Vi må gemme det spørgsmål, til vi helt har set os for i stoffet.

¹ DgF IV 578.

Peder Syv kender også talemåderne „at føre Lokkes breve“ og „at høre paa Lockens eventyr“, der formodenlig skal betyde at fremføre løgn og at høre på løgn (Ordsprog II 72). Udtrykket minder om det islandske *lokalygi* (stærk løgn), og forudsætter en personlig og talende „Lokke“, ret forskellig fra det flygtige luftvæsen. Man må på de danske øer have haft en bestemtere udformet forestilling om Lokke.

Endelig har Molbechs Dialektleksikon bevaret os talemåden „at gå i Lokkis arri“ fra Sønderlyng herred i Randers amt, om fuglene der fælder fjer. Måske man her har tænkt sig „Lokki“ som et drillende væsen, der (med sin harve?) river fjerene af fuglene i fældningstiden, — en forestilling, der i alt fald kan være vokset ud af den drillende og tyvagtige „Lokke“ med kvæget.

2. Lokke (Lokje) som arneilden (Sverig og Telemarken).

En ganske anden opfattelse af Lokke foreligger i Sverig og det sydlige Norge (s: Telemarken).

Fra Telemarken har man den talemåde, når det gnistrer stærkt af ilden på arnen: „Lokje dengjer bon'e sine“ (Lokke slår sine børn). I det sydlige nabolandskab, Sætersdalen, sagde man derimod: „No dengjer vetti bonni si“, når det hvinede i brændet på arnen eller piplede i æbler der stegtes; „no syng'e vetti“, sagde man når det gnistrede i ilden. Her i Sætersdalen var „vætten“ den fælles benævnelse for et hjælpende væsen, hvad enten det boede i vætte-træer, vættehøje eller i arnen¹.

Når man i Telemarken kogte mælk, kastede man skindet i ilden som offer til „Lokje“. Sydligere (i Lister og Mandals amt) kendes den samme skik, men uden nævnelse af Lokje².

I mange egne af Sverig kaster børn, der fælder tænder, den gamle tand i ilden med ord som: „Locke, ge mig en bentand för en guldtand“, ell. lign. Navnets form står man noget famlende overfor:

locke locke ran ell. *locke locke*, Småland (Cavallius, Wärend I 235).

låkka ramm, Småland (Rietz 418).

låkke låkke, Kalmar-egn (Sv. landsm. IX, 1 s. 365).

¹ Lokje: Aasen, Norsk ordbog (fra Rauland); ligeledes Faye, Norske folkesagn 26. — Vetti: Skard, Gamalt fraa Sætesdal, III (1908) 27. ² Eiler Sundt, Folkevennen, XI (1861) 393.

loke (så!?), Nerike (Hofberg, Nerikes gamla minnen, 215).

lokk lokk ell. *nokk nokk*, svensk Finland (Nyland IV 65, med tilføjelse: „af hvem man begär, vet man icke“).

noke noke, Skåne, ell. *Berta Berta*, Glumslöf i Skåne (Eva Wigström, Folkdiktning II 278; „men hon menade elden då hon sade Berta“).

Der synes ingen tvivl at være om, at den grundlæggende form er *Lokke*, og at det er ilden der tiltales med dette ord. Når man i Småland tilføjer *ran* eller *ramm*, er det sikkert tillægsordet *ram*, stærk, der netop i Småland kendes i denne betydning; det er den „stærke lue“, man beder om at give den ny tand vækst.

Selve tandofferet har en endnu langt videre udbredelse end Lokkenavnet; det synes at tilhøre hele den gotiske æt. To hovedformer af det er der: den ene at ofre tanden til ilden, den anden at ofre den til jorden (i musehul, på kirkegård el. lign.). I Tyskland har vi begge disse hovedformer om hinanden, skönt sjældnest den med ilden (at kaste tanden over sit hoved bagved ovnen). Over hele Norden har ildofferet vistnok været enérådende; det findes fyldig i Sverige med Skåne og i Norge, i Danmark kun i svage lævninger (i Vendsyssel: op i skorstenen eller på ovnen, Skattegrav. IX 49; [ved Sorø?]: over sit hoved, Skgr. VIII 49); sædvanlig kastes den blot under sengen. Tiltalen er i Danmark og undtagelsesvis i de andre lande: „Mus, mus, giv mig en bentand for en guldtand“, måske ved påvirkning af den tyske skik at kaste tanden i musehul¹. Ved Norges sydspids findes en egen tiltale: „Gulmari, Gulmari, gje meg ei beintån, så ska du få ei guldtån“². Den rødgyldne lue betegnes ved dette hædersnavn som et væsen klædt i gyldent skrud.

Der er da ingen tvivl om, at Lokke i Sverige, Lokje i Telemarken, er navn på arneilden, opfattet som en vætte der tager sig af hjemmets hele trivsel.

For så vidt er han noget ganske andet end eddakvadenes Asa-Loke og den danske folketro drilagtige flimrevætte. —

Videnskabsmændene har gjort sig højst forskellige tanker om, hvad navnet Loke egentlig betyder. Vi kan dog lade hans mangeartede væsen ude af betragtning, og alene holde os til hvorledes det hænger sammen med Lokke som navn på arneilden.

Der må være en sammenhæng imellem denne *lokki*, arneild,

¹ Se henvisn. i Feilb., Ordbog: mus. ² Folkevennen XI (1861) 393 (Storaker, Overtro og sagn i Lister og Mandals amt).

og ordet „lue“, oldnord. *logi*; allerede betydningen siger det. Der er en mulighed for, at også *logi* og guden *Loki* er samme ord; men kyndige sprogmand stiller sig dog stærkt betænkelige overfor en sådan lydovergang. Derimod vil — som professor Vilh. Thomsen gør mig opmærksom på — *logi* og *lokki* være ganske naturlige dobbeltformer, idet et ord i ursproget spaltede sig i to; *logi* opstod da af nævneformen (**lukē*), *lokki* af afhængighedsformerne (**luknós*). Det ene fastholdt grundbetydningen „lue“, det andet fik den særlige betydning „arneild“.

Nu bliver det også forståeligt, at *Lokki* i Danmark optræder som navn på lysflimrevættten. I sine naturomgivelser og mytiske karakter er han forskellig fra arneilden; men sproglig er ordet det samme. Ordroden *luk* havde ikke blot betydningen af „lue“, men overhovedet af „lys“. Vor *Lokki* kan efter sin oprindelse oversættes ved „lysmanden“: „lysmanden sår“, „lysmanden driver sine geder“, „lysmanden drikker vand“ (når strålerne når jorden), „lysmanden leger på væggen“. — Det er en sprogdannelse og mytedannelse af samme simple art, som forekommer den dag idag, hver gang en mor viser sit småbarn alle „*lysmændene*“, der er tændt ude. Netop fordi ordet *Lokki* (og *Loki*?) i sig selv siger så lidt, har der kunnet opstå de forskellige forestillinger om dem.

3. Lokje som drilleude natlig vætte (Telemarken).

De to store typer af „Lokke“-skikkelsen, den danske lysvætte og den svensk-norske arnevætte, står hermed klare for vores blik. Men indenfor denne venlige arnevættes område, i Telemarken, gemmer der sig tillige en række træk, som viser andet væsen.

Det ældste vidnesbyrd er vistnok det hos Wille i det først senere trykte fuldstændige manuskript af hans „Beskrivelse af Sillejord“: „Samme aften [skærtorsdag] skulde vrides tre pisker til at istandsætte slæden for Loke, som da kom kørendes med et læs lopper og havde kørt slæden itu, da læsset var meget tungt. Blev dette ikke iagttaget, blev der i det år en utrolig mængde lopper“¹.

I hans trykte tekst af „Beskrivelse af Sillejord“ (1786, s. 251) hedder det derimod blot: „Lokje er lidt bekendt og kaldes en natgenganger“. Ligeså i hans store utrykte ordsamling fra Sillejord

¹ Wille, Optegnelser om Telemarken (særtr. af n. Hist. Tidsskr. 2. R. III) s. 43.

og flere steder i Telemarken: „Laakie. en nat-genganger som tar små børn“¹.

Hertil slutter sig følgende nyere overlevering fra samme egn: „I Telemarken véd man at fortælle om et ondt væsen, Lokje, der stundom forveksles med djævlén selv. En gang skal han have taget et barn over korsryggen, sat det ned og sagt: „Så skal du sidde indtil du er årsgammel!“ Deraf kommer det, at børn have et hul på hver side af hofteu, og ikke kunne gå förend året er omme“².

Derimod bör man -- ifölge Ross -- ikke sammenblande den telemarkske Lokje med alm. norsk Låkjén, o: den onde, djævlén (af låk, ond, slet).

Et natligt, drilagtigt eller plagende væsen som dette synes at være ganske uforeneligt med arnevætten, der tager sig af menneskenes trivsel. Snarere kunde man finde en sammenhæng med eddadigtningens Loke eller med den danske luftvættes drilagtige færd. Dog vilde det særlig natlige ved ham i begge tilfælde blive uforklaret.

Men det er nu éngang ikke til at komme uden om, at denne „Lokje“ trives netop i den egn, hvor troen på arnens „Lokje“ også er levende; og der er tillige den lighed imellem dem, at også den drillende Loke er knyttet til husets indre liv. Der er måske alligevel en sammenhæng i deres udspring.

Forestillingen om et lille husligt væsen mest optrædende ved natte tid, på én gang vågende over menneskers og dyrs trivsel og tillige drilagtig, træffer vi hyppig i Norden, ligesom mange steder videre omkring. Han bærer navne som nisse, nissepuk, puge, gårdbo, tomte, vord (o: vogter) o. desl. Det må regnes for sandsynligt, at denne husvætte fra först af har været — ligesom Lit-tauernes pukis — arneilden, der modtog stadigt offer; og senere gik over til at være et mere mytisk-poetisk, halvt skæmtende og drilagtigt væsen. Eksempelvis nævner jeg en vestnorsk folketro, at når nogen om morgenen findes kradsede i ansigtet, er det vord'en der har kløet dem³.

¹ Ross, Norsk ordbog 486; med den vedtegnig: „da Wille ikke hører den store forskel mellem o' og aa, kan det være Lokje“. ² Faye, Norske folkesagn, 2. udg. 1844, s. 5. ³ Glossaret i Thottske samling 1506 4º: voorkloor. Efter velvillig meddelelse af adjunkt Hannaas, der også har givet mig flere oplysninger til denne undersøgelse.

Ligesom „vætten“ spænder over den hele udviklingsrække fra at være den i arnen eller højen boende hjælpende magt og til at være den plagende, spænder den mere personlige benævnelse Lokje over det samme område. Også Lokje har vistnok da gennemgået den samme nisseagtige udvikling.

4. Lokke som vætte og Loke blandt Aserne.

Det har sin interesse nu at komme tilbage til en del rester og småtræk, som vi ikke tidligere har kunnet sætte på rette plads, i alt fald ikke med nogen sikkerhed.

Island havde en vrimmel af spredte Loke-forestillinger. Enkelte hørte utvivlsomt sammen med den højere mytologi; men andre passer bedre ind i den vættetro, vi nu har lært at kende.

Man havde, eller har, en *kaupaloki*, en lille figur (noget i retning af hvad vi ellers kalder en „dragedukke“), som, når man bår den hos sig, skaffede fortjeneste ved handel. Vi finder her *loki* igen som den daglig hjælpende vætte.

Man bruger *lokadaun* eller *lokalykt* om den svovlagtige lugt „som om en ånd gik gennem stuen“. Natlig, indendørs færd og svovlagtig lugt er netop karakteristisk for nisserne.

Plantenavne optræder i forbindelse med Lokes navn; på Island *lokasjóðr* (planten „judaspenge“ med de falske efterligninger af sølv-mønt); på Shetlandsøerne *lokis læins* (Lokes liner), de falske snore, nemlig af den let bristende tang; og *lokis u* („kæruld“), den uld der ikke lader sig spinde. Alt dette synes at være videre forgreninger af det motiv, som indeholdes i „Lokkes havre“ og de andre jyske plantenavne.

Hvis *lokabrenna* egentlig betyder sommerheden (og ikke stjærnen Sirius), må det vel også hænge sammen med vor „Lokke“ og hans sommerhede.

Således indeholder nybygderne løse træk af den ene og den anden art, medens de fra gammel tid bebyggede lande har hver sin store gruppe af sammenhørende motiver: lysvættens og arne- eller husvættens.

Allerede denne forskel mellem gammel bygd og ny bygd (kun et tusend år gammel bosættelse!) giver et vink om Lokke-forestillingernes ælde. Forøvrigt er det ikke udelukket, at også de to gamle grupper kan have indvirket på hinanden, om end i ringere

grad. Det er muligt, at Telemarkens Lokje, der kommer skærtorsdagften og bringer lopper tilhuse (o: med forårsvarmen), hænger sammen med jysk opfattelse af ham som forårsvætte. Det er mere sikkert, at „Lokkes havre“ som plantenavn har spredt sig til Norge og Sverig, men rigtignok kun ved at opgive Lokke-navnet og optræde som „trollhavre“, „pukhagre“.

Omvendt, når på de danske øer Lokke optræder som forstyrrelsen i hjemmet, der bringer garnet i ulave, er han måske ikke lysflimmerets Lokke, men den nisseagtige husvætte. —

Der er en ting, som må undre den der har de gamle gudesagns Loke i sit minde: at mennesker har båret navnet Loke eller Lokke. Således blandt Nordboer i Nordhumberland i 12te årh. en *Locchi*; i Skåne er *Lokkethorp* (nu Lockarp) opkaldt efter en mand med lignende navn; i Småland har Locke været bevaret som arveligt tilnavn; i Upland findes på en runesten Luki (Loki?, Lokki?), og det spores i stednavne (*Lockbol*, 1341 *Lukabol*; *Lockesta*, 1328 *Locastum*); fra Norge kender vi en landnamsmand Þorbjörn loki og en birkebejn Þórðr loki (?)¹.

Sammenhængen turde være den, at det slet ikke er en opkaldelse efter guden Loke, således som man måske først vilde tænke sig; men efter vætten eller småtrolden Loki (Lokki). Det svarer i så henseende til en del gamle nordiske tilnavne (og personnavne), såsom dverg, puke, skratte, troll, thurs, jotun. Fra først af har man givet sådanne benævnelser som tilnavne til folk efter deres usædvanlig lille eller store vækst og deres sære fremtræden; og i tidens løb er det arvet ned som personnavn. Menneskenavnet Lokki har da snarest indeholdt bibetydning af en lille og nisseagtig mandsperson.

Til fordel for at opfatte menneskenavnet som opkaldelse efter guden Loke kunde man anføre, at der samtidig med birkebejnen Þórðr loki levede en bagler Audunn býleistr (opkaldt efter Lokes bror). Men hvis der overhoved er sammenhæng mellem de to navne (formen Loki er ikke helt sikker her), kan den bero på, at man har givet øgenavnet býleistr (o: den der er mægtig til eller værre end Loke) til en modstander, netop fordi man i birkebejners kres ikke kendte oprindelsen til navnet.

¹ *Locchi* i Durham's *Liber Vitæ* (Danm. helled. I 140). O. Nielsen, *Oldd. personnavne* 62 (tvivlsomt er *Loethorp*, Lovtrup i Sønderjylland; urigtig lurien *Loyson* SRD V540). Lundgren, *Språkliga intyg af hednisk gudsatro* 80; *Hyltén-Cavallius*, *Wärend* I 98. 136. Årb. 1907, 260. 197. — Forskelligt herfra er tilnavnet *lokkr* (Årb. 1907, 197; Cav., *Wärend* I 98, fra Småland 1619 og 1624; *Hvitfeld*, *Danm. hist.* ² I 368, fra Jylland 1313).

Opkaldelser efter den egenlige gudekres synes ikke at have været kendt hos Nordboerne som helhed. Derimod har man i Islands tidligste tid lidt tilbøjelighed til at give gudernes tilnavne til mennesker: vingnir, gefn (så stærk som Thor?, så smuk som Freya?); eller navne på gudekresens bipersoner (hǫðr, måske om en stærk kæmpe); ligeså opkaldelse efter bestemte jætters navne (brungnir, surtr). Men hverken efter deres art eller deres område giver disse nogen hjemmel for at opfatte lok(k)i som opkaldelse efter Asa-Loke.

Vi kan da fatte resultatet af hele undersøgelsen sammen. I de nordiske lande har der fra fjærne tider været forestilling om Lokki (i Norge Loki) som en lille vætte. Navnets grundbetydning er „lue“, „lysmand“. I Danmark opfattes han som luftflimmeret, i Norge og Sverig som arneilden; i sidste skikkelse har han modtaget småoffer indenfor det enkelte hjem som dets værner og hjælper. Fra disse udgangspunkter vokser der visse elveragtige eller nisseagtige træk frem i hans væsen, navnlig noget drillende og tyvagtigt.

Han er ikke afledt fra eddadigtningens Loke, som rummer så meget andet både af sammenhæng med storguderne og af djævelskab; men visse træk i hans væsen (det småagtige, gækkende og tyvagtige) ligesom også selve navnets lighed vidner om, at der er forbindelse. Træk fra folketroens vætte må være gæede ind i gudeskikkelsen Loke og har bidraget til at give den det underlige mangeartede præg¹.

En ting turde i hvert fald stå som sikker. Vi kan, ved ligefrem og uforudfattet at betragte den nyere tids nordiske folketro, komme bag om den eddamytiske Loke til en simplere art af mytevæsner, bundne til visse naturfænomener, og endnu ikke skilte ud fra de forestillinger, man i almindelighed nærrede om vætter af samme slags. Forholdet er med Loke, som det var med Odin (se min „Odinsjægeren i Jylland“, Dania VIII 139). Kendskaben til folketroen i dens udformninger på de forskellige egne åbenbarede her en natlig jagende, troldefølgende, stormsusende vætte, — hvis tilværelse har været en vigtig forudsætning for at krigs- og Valhals herskeren Odin kunde blive til.

¹ Også F. v. d. Leyen (Die götter und göttersagen der Germanen, München 1909, s. 222 ff.) har uafhængig af mig og ud fra selve myterne fremstillet Loke som et fra først af elveragtigt væsen, der er hævet op i gudekresen. Uden at binde mig til enkelthederne i hans opfattelse (der endnu venter på bevis), må jeg udtale min tilslutning til ham, i alt fald for en væsentlig del af Lokes mytiske karakter.

KRISTRUP VED RANDERS.

BESVARELSE AF OPGAVEN: AANDELIG OG LEGEMLIG KARAKTERISTIK AF EN
DANSK EGNS ELLER LANDSDELS BEFOLKNING¹.

AF

THORKILD GRAVLUND.

Slagter- og Kvæghandlerstaden Kristrup ligger en lille Kvartmil sydøst for Randers. Her holder et ejendommeligt Folkefærd til, en god Afskygning af jysk Rase.

Men for at kende dette maa jeg gennem Randers. Og for at fatte Købstaden, igen ud til Landsbyen. De to hører nøje sammen. Ejendommelige i høj Grad begge. Jeg ved intet der ligner dem.

De er ikke moderne og ikke gammeldags. Hverken Smartnes eller Stagnation fornemmer man. I Randers' ægte jyske Ansigt røber intet Træk den veludviklede Købstads Degeneration i Storstadstiløjeligheder. Og har man set Byen, dens rige Markedsliv, dens solide Forretningsgang, saa spørger man sig selv: Hvilken anden dansk By end Randers taalte Aarhus paa fem Mils Afstand uden saameget som et Suk? — Og i Kristrup har man det samme Spørgsmaal: Hvilken Landsby indenfor Byernes Læbælte blomstrer som denne — med 2000 Indbyggere? — Man faar mærke sig: Her boer et Folk, hvis Færd er højst renlig og dertil aldrig standset i smaalig Nysgærrighed. Det møder en straks i Randers og Kristrup. Og saa, at man nødvendigt ganske overser Garnison og m. m., hvad der ellers præger fint i Provinsbyer, thi her præger Bønder, og de hersker. Derved har Randers, synes mig, mer end

¹ Forfatterens personlige Forhold til den skildrede Egn: Fra 1902 har jeg hvert Aar besøgt nære Slægtninge i Kristrup og gerne opholdt mig der over en Maaned ad Gangen.

nogen anden dansk By, beholdt en dyb Oprindelighed, fra en Tid kanske, hvor der ikke gaves Provinsbyer, men Landsbykøbinge.

Ude fra Landet i Miles Omkreds ruller rungende over Sønderbro og Niels Ebbesens Bro de mærkværdigste Dagvogne med smaa Ruder, snævre Sæder, omhyggelig lukkede Træskure fyldt med Landsbyfolk. Kørekarl og alskens Handelskram er læsset udenpaa.

Saa er der Marked i Byen. Det er Lørdag. Der er altid Marked om Lørdagen. Alt stort sker i Randers paa en Lørdag. Og tre aarlige „Frilørdage“ til Sommermarked er Tjenestefolkenes Aarsfest.

Dette er Hestmarked — ingen Sjældenhed, dog altid en stor Begivenhed, holdes derfor hellerikke paa den almindelige noget afsides Markedsplads for Kør og Svin, men midt paa Gaden, Byens Hovedstrøg, hvor Byens Hjærtebørn, de jyske Kæmpeheste, stilles til Skue i to Rækker. Hovederne mod hinanden, Bagen mod Forlovet. I Midten en farbar Rende. Og til daglig Brug kan to Vogne jo nok passere hinanden paa Storegade, men ikke ved Hestmarked. — Det synes aldrig at volde Ulempe.

Her er over fjorten Hundrede Heste pakket sammen paa et Stykke, hvor de næppe kan faa Plads — og dertil en Mennekevrimmel, nærmest at se som et københavnsk Gadeopløb.

Men hvor er der Ro over dette Hav, ikke een svigtende, sittrende Nerve i Mylret. I Gyder, i Gaarde tinges Handler og traves Heste. i Butikkerne købslaas for hele Ugen, i Beværtninger drikkes Lidkøb.

Og saa er det Skik og Brug at slaa Passiar midt paa Forlovet bag Hestehalerne. Ingen flytter sig. Der samles Dynger, ingen kan komme frem, men hvem skulde ta sig det nær, langt mindre blive hidsig, endskønt man jo egentlig har travlt nok. Det har vi vel alle.

„Om Forladelse!“ sa jeg. Manden, hvis Støvlesnude jeg traadte, saa forundret paa mig. Og jeg mærkede idetsamme, hvor mine Ord plumpede dødt. — Nuvel „omforladelse“ hører andetsteds hen. Hos sjællandske Bønder siger man „ovsa!“ Men her træder man og lader sig træde uden at ofre det Opmærksomhed — troligt indrømmende Markedsplads overalt. Og den Fredelighed, den Mennekeharmonie, som hersker i Bondestævnet, synes at meddele sig til Dyrene. Heste og Folk staar saa broderlig fast sammen. Det er jo Jyden selv, som har skabt sin Hest.

I denne Handelshær møder man Forskellen mellem Forretningsfolk og Prangere eller „Handelsfolk“, som de jyske Prangere vil kaldes. En lignende Forskel som mellem Bonde og Fisker.

Købmanden har sit faste Stade i Butik, han opdyrker med Flid en Kundekreds, han er hensynsfuld, bestemt, lidt prikken og nøjeseende af den stadige Given igen paa Smaapenge. Han er Byernes Bonde.

Handelsmanden er Fribytter. hensynsløs, storlinjet. Hvor hører han hen? Hvad han var, før han begyndte Handel? Ikke sjælden Sømand, Haandværker, eller Bonde i Drift bort fra Agerbrug. Der er Folk af alle Stillinger — ligesom Genierne. Slagter er Fagets Grund, men Faglærdom unødvendig. Det er Geniet det kommer an paa til at bedømme et Dyr. Det er Vurderingsævnen!

„Følg med mig paa Handel i to Maaneder, saa skal jeg sige, om det kan nytte at fortsætte!“

Denne Handelsaand er det som psykologisk set hersker i Randers — og i Kristrup.

Op over Markedsmængden rager en høj, svær Mand med runde bløde Træk, glatraget, dybtliggende brune Øjne. Han snakker ikke vidt og bredt, hører næppe hvad der bralles omkring ham. Han er den mest nøjagtigt virkende aktive Kraft, som giver det rette Bud i det givne Nu. Den store jyske Hestehandler.

Stadig ser jeg hans Type dukke frem over Bønderne, og ser skarpe furede Træk danne Modsætning til hans mere velplejede Udseende. Man tager ikke fejl af denne Type, mærkværdig stærkt ensartet er den — og man undgaar ikke at henføre den under et kendt udbredt Navn — og hvorfor lade være at nævne det: Digteren Jakob Knudsen.

Man vil forøvrigt let kunne føre nogle jyske Bondetyper under deres Literaturs Navne. Og det maa være Literaturen en Hæder.

Kraftige Viljer, Bedømmere af hvad de ser. Dygtige Fagfolk, praktiske Idealister. — Hvor Jyder før sad i Knepper Markedsdagen, gaar man nu ind i et smukt udstyret Højskole- eller Afholdshotel. Spiritus sløver, en Kop Kaffe pirrer Sansningen. Og sanse er det, Handelsfolk skal, sanse Vægt og Værdi.

Een er der dog, som staar udenfor Menigheden. Det er Trækkeren. Han som bringer Dyrene til Torvs. En agtbar Handelsmand kommer ikke tit selv slæbende med sin Vare. Trækkerne er Tjenestefolk i Ordets strænge Betydning: de der aldrig „svang

sig op“, men maatte trælle for andre. Ude fra Landet kommer de, hjemmefra ved Gry asende afsted med Salgsdyr. De rider ikke Hestene, der kunde blive svedt og tabe noget af det gode Udseende. De trækker! Dagen ud staar de ved Dyrene. Mod Aftenstid drager de af Sted, bort med ny Drifter Kvæg. De hyres ofte paa Gadchjørnet. Og Trækkeri er Familieforsørgeres Levevej. — Muligt har det forhen været et romantisk Liv, ad lange Veje med Studekobler ud i det fremmede Land. De Folk ser godt ud til at ha prøvet en Del — ikke bar Romantik. De er smaa, vredent skabt eller slidt. De har ingen Rejsning som Handelsfolket. De er ene pjaltede midt i den særdeles pyntelige Velklædthed, Markedet bærer til Skue.

Man ser det Syn af en Underklasse, rasebestemt. Der er et Svælg mellem Trækkeren og den velagtede Hestehandler.

I Norge sondres mellem en høj og en lav Type (Vestlandets), Langskalle og Kortskalle. Paa Randers Marked kan man maaske møde noget lignende. Men hvorledes det nu end forholder sig dermed, — sjælden skal man i Danmark se et saa velskabt Folk som her. Det er Handelshøvdingers Slægter, stolte Mennesker. Egnens Type baade mandlig og kvindelig er af usædvanlig god Legemsform. Oftest lys, med en tung Pande ludende over et graablaa Blik, farveløs Lød, rank, selvsikker. Kvinden — altid smagfuld — typisk præget ved en klar noget kølig Ynde.

Mod Aftenstid, naar det store Marked er endt, at komme gaaende fra Kristrup ind mod Randers og over Niels Ebbesens Bro: det er et Syn af Jyder.

Nu kører de hjem. Med deres velfodrede (ikke velstriglede) Heste for skramlende, prydløse Vogne. Hovene hamrer længselsfuldt. Tumlende Klynger af Køretøj og Hestkobler runger i Broen.

Men alt styres med en Sikkerhed, som undrer. Den mindste Pog er jo Hestbetvinger!

Mellem Randers og Kristrup ligger „Strømmen“, en kilderig Lavstrækning med Villaer. Arbejderboliger og et sammenbragt Folk, hvis Lød det nu er blevet at slaa sig ned i et Forstadskvarter. Det drager sine bestemte Skikkelser, som lever i Nybygninger paa nydannet Jordsmon, i „Strømmen“ hvor Vogntoget dunder og drager bort: ind til den ældgamle Markedsby eller ud til det Land, der bærer en Oldtid. —

Kristrup er, straks set, ikke ulig Strømmen. Der ligger en gammel, mishandlet Kirke paa en helt grøn Bakke, seende ud over en sammenbygget Stad. een lang Gade af Landets grimme Hus-type, rødbrun Grundmur og rødbrunt Tegltag. Siden sidste Ildebrand er der ikke ett gammelt Bindingsværkshus tilbage. Der laa nogle for et Par Aar siden med en Rigdom af brunmalede Stolper. Smalle, lange Bygninger med et uforholdsmæssigt højt, stejlt Straa-tag. De brændte. Frederik den Fjerdes Skole i Privateje, liggende smukt overfor Kirken, skiller sig ikke stærkt fra det øvrige.

Kristrup er hærget haardt af Ild. De hyppige Brande har baaret dens Navn ud. „Kristrup? — det er der, hvor det altid brænder!“

Ildebrand og Arbejdertilflytning har gjort sit for at slette Byens Særpræg. Men det lykkedes ikke helt. Kristrup fik ny Huse og ny Folk — den gjorde dem til Kristruppere. Landsbyen med den halve Snes Smaagaarde er svulmet op, men Kristrup glømte ikke sig selv.

Og mens andre Byer splittedes over Markerne, holdt den sammen: som en Stad, ikke ved Landbrug, Haandværk, Købmandskab — nej ved Handel. Rigtig Handel ud over Landet i raslende Enspænderkøretøj. — Forretningsbrug er her jo ikke, Butikker, nej her er intet at kigge efter. Og aldrig gaar man i en lille By ulæmpet af Nysgærrighed som her. Derfor hænder det ogsaa, at to Mennesker, der ønsker Vielse uden nogen Bram, ganske ene vandrer ud til Kristrup Kirke. Der kommer ingen nysgærrige til Brylluppet. Brudeparret gaar bort. Ingen farer til Ruderne. Den kølige Ro sømmer sig Handelsfolket.

Det første Blik paa Byen viser Afvigelse fra Bondetypen: Mod Nord aabent Land ud mod Fjorden, Enge med fineste Foderhø til Salgsdyrs Fedning. Mod Syd, Øst, Vest kraftig svungne Højdedrag. Et oprindeligt Bondesamlag bygger næppe saaledes ud i Norden-blæst. Bonden forstaar, hvad Læ er værd. Agerbrug og Haandværk har sikkert aldrig præget Stedet, men derimod den Forening af begge. Handelshaandværket, Slagtning. — „De Kristrup Slagtere!“ — „Kalverakkere!“ De var ikke synderlig afholdte i Egnen. Molboer blev de dog aldrig. De var for kloge. Vel ikke mere snu end Bonden, men af en vildere, mere storslaaet Handelsdrift end selve den jyske Bonde.

„Kristrup Slagtere“, Kristrup Folk, enten de slagter eller handler

eller trækker med Kvæg, kanske er endnu længere borte fra Markedet: Storhandel er deres Personligheds Paradis — det de sjælden naar.

Byer med udpræget Fangstfolk, Fiskere, viser noget lignende. Der lever i alle, om de fisker eller ej, Drømmen om Fangst. Lystfiskeri findes ikke saadanne Steder, det er for smaat, pjanket. Karakterdriften er storlinjet. Og det gængse jyske Smaaprangeri er ukristrupsk.

Jeg traf en Karl fra Assentoft. Han handlede med brugte Forlovelsesringe. Naar et Par af hans Bekendtskab „slog op“ købte han Ringene for Spotpris. Men dette — Kunsten Handel, den dybe Vurderingsæвне og det pragtfulde Held, draget ned i Gøglet — er i højeste Grad ukristrupsk.

I meget kunde Stedet, Bopladsen Kristrup, tyde paa at være skabt af et Fangstfolk. Som Byens Beliggenhed ikke har Præg af Bonde, saaledes ejheller Typens Legemsform. Skønt det skal være vanskeligt at drage oprindelige Linjer frem i en saa blandet Befolkning, tror jeg at turde fastslaa som ægte: Magerhed med skarpe Træk, smalt Ansigt, stærkt markeret, men smuk Profil, lys graalig Lød, graalige Øjne, lysblond Haar — stundom krøllet. Legemsbygning særdeles god med spændstige Bevægelser. Det rundede eller kun let markerede Ansigt, som jeg tager for bondeægte, synes mig ikke almindeligt her. Ikke Handelshøvdingens storrundede Ansigt, men den ad støvede Veje, gennem Kroer og Stalde jagende Kalverakkers skarptskaarne Træk.

Slagtere og Søfolk gaar i den gængse Opfattelse sammen som raa Folk. De staar hellerikke hinanden altfor fjærnt — og deres Hverv udvikler vel næppe blidere Egenskaber. Men skuede man Landets samlede Slagterlav, vilde man vistnok overfor den gængse Opfattelse bruge et Udtryk som „flinke Folk“. Stillet ved Siden af f. Eks. Bygningshaandværkere vil Slagterne sikkert ikke tabe. De kan karakteriseres som villige, høflige, hjælpsomme — og flere Tillægsord, som kan give et Lavs Fysiognomi. Rasen udtrykkes ikke ved Tillægsord.

Slagterne er storlinjede. Kristrupperne er det ogsaa. Men hvorledes?

I hver Landsbys Annaler udgør Tyveriberetninger den ikke mindst karakteristiske Del og hjælper med til at opdage ogsaa de hæderlige Folk i Familien . . .

Kristrupperne er det dristige Kups Mænd. De er hverken Smaarapsere eller Tusmørketyve. Jeg har aldrig hørt om, at en Kristrupper gik ud at stjæle ved Nattetid. Men ved højlys Dag, stjæle Kvæget paa Marken, trække det ned til Damperen, sende det bort. Eller en Bonde lader sin Husmand køre hen i en ubeboet Gaard og hente et Læs Hø. Husmanden tror, ligesom alle der ser det, at Høet er købt. Stjaalet var det!

Maaden er for storlinjet. Kristrupperne kan ikke rigtig stjæle. Og Tyveri er ogsaa lidet almindeligt. De er for — ærlige. De snyder helst en Mand op i hans aabne Ansigt. —

Inderst i Randersfjord ved Gudenaa drives der Fiskeri paa Krybskyttevis. Fiskere føler sig allevegne skyndet til at la Loven skøtte sig selv. Her i Særdeleshed, hvor det gælder den dyre og ret sjældne Laks, der netop skal fanges paa forbudne Pladser. De snyder og bruger Kæltringkneb som det mest benaadede Slagtergeni. De „sidder“ Bøder af og begynder uvægerligt forfra igen. Der dannes en Sagnkreds om deres Bedrifter. De er kristrupsk Beundring værd.

Om privilegeret Fiskeret¹ i Fjorden allerede tidlig har frataget de fattige Torpboere langs Kysterne deres oprindelige Erhverv eller om Fjordbeliggenheden har udviklet Farmandsdrift som Grund for det ejendommelige Handelsliv, faar staa hen. En særlig Udvikling er foregaaet, inden Kristrup blev Slagterby.

Nogen Aarsag kan være, at Bonden, ærlig talt, har liden Lyst til at dræbe sine Dyr selv. Der maatte en anden Type til, en hærdet Fangstmand som blev „Kalverakker“.

Bonden har en egen Ævne til at tage andre Typer i Brug: den forkuede Trækker. saavelsom hans Modsætning, den forsorne Slagter. Bonden har sin Form af Foragt overfor disse fremmede: en medynksblandet Overlegenhedsfølelse.

Men kristrupsk Haan er mindst ligesaa overlegen. Naar der gennem Gaden kommer et Menneske af Molbosnit — især kluntet i Pynt — og der spørges, hvem det er, saa kan der svares — det er jo mest blandt Kvinder —, selvom vedkommende aldrig er set før: „Aah, det er jæn fra Romelt!“ (Romalt, Oversognet, — Kristrup, Nedersognet.)

Der ligger vel ogsaa oprindelig en Spe for Naboerne i Maaden,

¹ Trap taler om Privilegier og Birkelove i Kristrup 1320.

hvorpaa Værtinden byder sine Gæster Æbleskiver: „Nu maa I F. t. m. vide at ta jer en Ævelskiv — de er skut' saa røre!“

Byerne Munkdrup, Staannum og især Paderup estimeres dog højere end Romalt. Vorup er noget for sig. Den er „Pottelandet“, hvor fordom lavedes de sorte Lergryder. Nu et med Krstrup ligesindet Folkefærd, mange Slagtere. Men Krstrupperne kan ikke dy sig for at drille med „Pottelandet“. Krstrups Aner sank nemlig aldrig saa dybt, at deres Handelsvare blev -- sorte Potter.

Anerne, Fortiden: Begrebet staar trods al Forandring saa fast i Krstrup. Man vil sjældent træffe en By, fortidsforladt som denne, hvor Ordet „gamle Dage“ falder saa let i Munden. Ikke fordi Krstrupperne svælger i Drømme om det henfarne, endikke at de tør skyldes for at eje lidt historisk Sans. En Mand, der har solgt et gammelt Sølvkrus, bebrejdes — ikke at han har skilt sig ved Krusel, men at han har beholdt det saalænge. Det har jo staaet i Aarevis og ødt ham en Masse Renter af Summen, han kunde have haft, om han havde solgt det straks.

Nej, men før var det hele jo anderledes i Krstrup: „Som vi da drak — og som vi da sloves!“

Nu ligger der midt i Byen et Afholdshjem. Dets Genbo er et stort Klublokale, hvor vor Tids Kæmper drikker. Der nydes dog ikke hin berømmelige Espen Møllers Akvavit, som fordom gjorde stærk. Krstrupperne drak i Mands Minde nødigt almindelig Fusel. Men Akvavitten elskede de. Som Livseliksir anbefaledes: Man skal skænke sig et Glas Øl om Aftenen, lade det staa Natten over og blive dovent, drikke det om Morgenens paa fastende Hjærte til en Akkevitter. „Saa kommer man aldrig til at fejle noget!“

Nu er Kaffepunchen her som andetsteds i Jylland Dagens Drik, denne snakkepirrende og lidetrusende Blanding — „en anden bette Jolle“, d. e. en Kaffepunch til!

Forhen var en Markedsdag en Drikkefest. Fulde Folk tumlede op og ned i Kælderhalsene. — „A kom ædru hjem iavtes — og Folk de snakker om et!“

Nu er altsammen ganske anderledes. Afholdssag blev her som saa ofte Religion, Livsnødvendighed. Og Undere sker. En gammel Dranker vædder med en Afholdsmand — 50 Kr. — at han i et Aar skal afholde sig fra Spiritus. Man havde før aldrig kendt ham andet end fuld — og siden blev han bestandig ædru.

Religioner er der nok af i Krstrup. Her findes — foruden

Afholdssagen — indre Mission, fri Mission, Frelsens Hær, Baptister, Spiritister, Irvingianere, Kætoliher, Mormoner. Og der var en Mand, som af religiøs Aarsag paa ingen Maade vilde lade sin Søn konfirmere, han sagde sig at være — Protestant. En anden gik — som flere -- ikke til Alters, men det havde nu sin dybe Grund: „æ Præjst hår fritaven mæ for et!“

Men Alverdens Religionsformer har ingen større Betydning for Byen Krstrup. Aandsliv er idethele en Biting, som almindelig Krstrupperen ikke skænker Opmærksomhed.

En gammel velbevandret Handelsmand ser skeptisk paa det hele og udtrykker prangermæssig sin bedske Verdensanskuelse saaledes: „Der er en Loet i Enden å æt ålsammel!“

For halvthundred Aar siden var Krstrup berygtet for sine slemme Dreng. Nu findes der nok sletingen slemme fler. Fik de Nag til en Mand, stenede de ham, naar han kom kørende gennem Gaden. Og gennem den skulde jo mange, og ikke faa var i Drengegenes Unaade.

De sloges saa Blodet rendte, og var der ingen Randersdrenge at tampe, kræmpede de indbyrdes, „Ovenbøjder“ og „Nedenbøjder“.

En Drengelæg, som nu er lidet almindelig, var „Ramprøgl“, karakteristisk krstrupsk.

To Maal afsættes. I Midten stilles een Dreng eller et Par. Under vilde Hyl stormer da den øvrige Flok fra det ene Maal mod det andet og skal nu gribes af Drengene i Midten. Dog det nytter ikke at fange paa almindelig Vis, heri ligger det pirrende og det særlig krstrupske — de skal „rammes“ paa Ryggen — „prøgles“ her med Knytnæver. Slag paa Brystet binder ikke, de flygtende skal blot bevare Ryg. Men de der rammes paa Ryggen gaar ind i Angribernes Række. Saaledes fortsættes Slaget fra det ene Maal mod det andet. Gyselige Hyl og drabelige Hug er Kampens Moro. Naar den sidste Flygtning kaster sig med Ryg mod Jorden — sparkende fra sig med Ben og Arme, mens Flokken glødende flaar ham — saa kan det hænde, at de smaa Piger i ærbødig Afstand græder.

Men Legens Kærne: Flygtningen der skal vare Ryg, er jo ypperlig i sin Idé.

Det var en Vikinghær, de Krstrup Dreng, vildere end andre — og mer umenneskelig behandlet.

Pastor From var Præst i Krstrup og Hornbæk Menigheder

ved Midten af forrige Aarhundrede. Kristrupperne hadede og foragtede han, i Hornbæk ligger han begravet. I en sort Hunds Skikkelse farer hans Genfærd mellem de to Byer.

Naar Pastor From kom i Skolebesøg, sagde han: Før mig nu de slemme Knægter frem. Op stillede da Degnen de værste. Og Præsten skuede dem. Idømtes dem nu „Fandasker“ (Slag inden i Haanden) i større eller mindre Maal efter hans Skøn. Men Beretteren heraf (som var ingen Engel) slap fri, fordi han var Sognefogedens Søn. Dog ikke altid kunde Fandasker forslaa. Saa blev de puttet i „Helvede“, et mørkt Kælderrum oppe i Præstegaarden, hvor Præstens gamle Husholderske kom ind, spillende Djævel og rev de ulykkelige Drengene med Karter. Derved gjordes Illusionen fuldstændig.

Troværdigt skal dette være. Hvem undre sig over, at Pastor From „gaar igen“!

Men Degnen Stilling var ikke bedre. Sloges gjorde han ved Legestuer, og meget mer som var ilde. Tilsidst gik han nok i sig selv og blev skikkelig: men det var sent. Da han døde, fik han et ejendommeligt Gravfølge. Forbittrede Mennesker rendte efter Baaren, raabende, at blev Kisten aabnet, skulde man nok se en sort Hund ligge i den. Thi Fanden havde Degnen! Men Pastor Pontoppidan fra Randers, som holdt Gravtalen, sagde heri, at aldrig havde han kendt en Synder som Stilling og aldrig en, hvem Naade saa rigelig tilflød.

Meget muligt havde Kristrupperne Gejstlighed, som de fortjente. Man hører iblandt dem om slemme Bedrifter. Anger og Ruelse er ikke Hverdagskost. Æresfølelsen holder til paa bestemte Enemærker: „Kender du mig, N. N. fra Kristrup?“ — Det er lig en knyttet Næve. Kirkegængere er de ikke. Oppe fra de rolige Bønders Land, Romalt, kommer Folk til Kristrup Kirke.

Der var forhen mange slemme Drengene — store og smaa — i Kristrup. Nu er der nok sletningen fler. Forhen drak man og vilde ha drukket sig ihjæl. Sundt, sobert, pynteligt er Folket nu. — Men Afholdssag, humane Hensyn (Fattigvæsen mønsterværdigt) er en sund Stammes Reaktion, en praktisk Idealisme: ikke en Hob i Sandflugt fra Fortidens Muld.

Gamle Dage er borte. Den Tid, da Tjenestefolk betingede sig, hvor sjældent de vilde spise Laks — 21 Gange om Ugen var for-

meget — kommer ikke igen. Men „gamle Dage“ har stedse en lystelig fri Klang i Krstrup.

Og noget af den gamle drabelige Lystighed staar bestandig ved Magt. Det kendes i deres Fortællinger, Prangerhistorierne. Krstrupperne er gode Fortællere. Naturformen for deres Yndlingsberetninger er kort — ikke som den sjællandske „Pasasje“ bred, malende med god Karakteristik — men det rappe Grin, snærtende skælmsk, og Pointen saa snar og frisk som muligt. Smaa Drillerier i Uglspilfaçon er meget yndet. Men selv en beskeden sjællandsk Morsomhed kan fryde, naar den ejer lidt af det spillende rappe.

Paa Gaden staar en Flok Mænd, deriblandt en Sjællænder. I Rendestenen løber en barbenet Dreng. Midt under Samtalen raaber Sjællænderen: Er du tosset Dreng, du bliver jo vaad om Benene. — Forfærdet farer Drengen fra Rendestenen, som havde han Lakstøvler paa.

Krstrupperne er dette en prægtig Fornøjelse. De har Blik for det komiske Udtryk, som til Overflod ubevidst kan præge Sjællændere og netop gav denne lille Scene Humør. — Maaden hvorpaa Vitsen fremstilles er sjællandsk¹. Denne Overraskelse med ingenting, hvor selv Pointen er ingenting var sikkert for lidt til Vestjyder.

Men bittreere Haan end Vestjydens, og mer end nogen Sjællænder forstaar, finder man i Krstrup.

En gammel stærkt aflægs Handelsmand møder paa Randers Gade et Par fine Folk, Herre og Dame. Han gaar ikke til Side, for han har Fortovsret og er ringe til Bens. Kommer derved i nær Berøring med Parret, der frygtelig fornærmes. Damen skriger først op — men da Herren ogsaa begynder, samler den gamle sig og svarer, henvendt til ham: „Ti do kun still — do hår gue nok Binnhund mæ dæ!“ — Historien er ikke længer.

Det man nødigst bør tage sig til i Krstrup er at være fornem. Thi intet — alle Dødssynder iberegnet — foragtes dybere.

¹ Jf. den sjællandske Kysehistorie: Manden der ejer et Guldben dør og begraves, men faar ikke efter sit Ønske Guldbenet med i Kisten. Ved Nattetid kommer Spøgelset til Konen, tre Gange. — Og Fortælleren udmaler dette omstændeligt indtil han ved tredje Nat med en uhyggelig Gestus fremstøder Dødningsens Ord: Giv mig mit Guldben! — Og Tilhørerne farer sammen. Det er sjællandsk Moro. [Historien også jysk; jf. Grundtvigs æventyrregistrant, æv. 87.

H. F. F.]

Og Kristrupperne kan foragte, som de kan møde Foragt. — noget det ofte er smaat med paa Sjælland.

Ved en Skoleskovtur siger en Kone fra Oversognet ondskaftsfuldt: „Men er da åll de Knæjtt nier fra dæn Kristrup?“ Hvortil en Kristrupkone svarer: „Ja di er sku saa. — og det er dæm der betåler Gildet.“

Øgenavnenes Udstrækning er ganske vanvittig, men kan være bittert rammende Haan, der især findes i Udtalens sødligt bedske Smil. — Fruen der mener sig hævet over sine Standsfæller kaldes „Nebet“ (Næbet).

Deres Vid er sjælden salt, det taaler ikke gjerne Gentagelser. Det er heller aldrig „fersk“, dumt. Men det er som raat Kød i Slagterboden, frisk og blodigt.

Som Samfund er Kristrup demokratisk: saaledes at man skærer alle over ett og ikke indrømmer nogen en Forrang. En kan jo være mere heldig i Handel end en anden, derfor skal han ikke højagtes. En kan være lovlig dum til at handle, han skal ikke hænges af den Grund. Men hvem der vil regnes større end Lige-mænd, han bør lide Samfundets forsmædeligste Straf, som her ikke er Tavshed, Udelukkelse, men daglig Haan.

Naar der kommer Budskab om et Bysbarns Hæder i Udlandet, falder Kristrupperen ikke ud af sine Folder, men tænker mistroisk: Ham, han gik herhjemme og „forestillede at handle“. Maatte vel stikke af, fordi det ikke gik. Jovist — og nu er han noget ovre i Kapstaten eller Sjanghai etsteds?

Alverdens Storhed er ingenting, naar man skal til Kristrup med den.

Jysk Kritik — selv om den endnu ikke har faaet gyldigt Udtryk i Kultur — er en af dansk Rases store Egenskaber. Men i Kristrup er Kritikken, skønt skarp nok, ikke grundet paa Tænkning, men paa en Modvilje, en instinktiv Sansning. Kristrupperne er mindst af alt Filosofer.

Vil man bydes hjertelig Velkommen, bør man snarest være af Peters Art. Han drog til Amerika, og hans Far, Handelsmanden, hørte ikke fra sin Søn længe. Endelig kunde den gamle glædestraalende vise sine Venner Brev fra Peter. Der stod kort og godt, at han havde det skikkeligt og ønskede sig 4 Pd. Skraa-tobak af Hjemlandets tilsendt. For Amerikas Skraa duede ikke.

Se han stillede ingen store Fordringer. Og nu bor han i Krstrup, hvor Skraatobak er bedst.

Ja, Krstrup er demokratisk. Men hvor findes ikke Aristokrati. Paa Kirkegaarden havde man delt sig i en Betalingsside og en Fattigside. Det Band løste Præstefruen, som bestemte, at hun vilde begraves blandt de fattige — og blev det. Noget saaledes modigt og frit tiltaler „de Krstrup Slagtere“. Og nu flokkes Bedrefolks Grave paa Fattigsiden omkring den gode Frue. —

Saaledes er man forenet paa Kirkegaarden, hvor alle bare er Mennesker. En anden Sag i levende Live, hvor Rasen spiller med. En lille udenlandsk Historie fortæller bedst om jysk — og dermed ogsaa krstrupsk — Enhed.

I Amerika blev en Krstrupper ansat som Fabriksfyrbøder. Maskinmesteren spørger om hans Fødeland (hans Rase). „Fra Danmark!“ — „Fra Danmark, ded æ a Dælen rævn mæ å!“ Og nu skulde de da tale dansk sammen. — Og saa kan de det ikke. Mesteren var Vestjyde. De blev i en Fart enige om at tale — engelsk!

Man bebrejder Københavneren, at han ikke kender til jysk — mens selv Øst- og Vestjyder om ikke just i Rase saa i Samværs-tilbøjelighed er fjærnet vidt fra hinanden.

Indrømmes maa det dog, at Østkysttyperne — den springende-skarpe og den blødere-runde (jeg tillader mig for Klarheds Skyld atter at nævne kendte Mænd: Jens Skytte, Jakob Knudsen) staar ret adskilt fra det vestjyske Ansigt, hvori hvert Træk er præget ved Udstrækning (Langagtighed).

Enes kan dog alle Mand om at møde ett Sted, Handelspladsen, Kvægmarkedet:

Narrpuet (Nørreport), en aaben Plads øverst i Randers By — kredset af Beværtninger, forskandset med Grisekasser, opfyldt med Kvæg — og Handelsfolk.

En Mangfoldighed af Mennesketyper mødes i denne almindelige Handelshær. Det synes mig fler end ved Hestmarkedet. Skønt dette tæller mange Gange flere Gæster, lader Typerne sig bedre fastslaa. Handle med Heste er jo Kronen paa Værket, noget som kun de udvalgte opnaar. Der skal Velstand til.

Med Kvæg kan man handle uden Penge — paa den Vis, at en Velhaver laaner en det fornødne hver Uge, og derfor tager Halvdelen af Udbyttet. Det er strænge Kaar at arbejde under.

Mange har maattet det. Og Tikroners Fortjeneste paa et Kreatur er anstændigt.

Men det er ikke Menneskene, Interessen samler sig om ved Narrpuet. Det er Kvæg. Sjællændere vilde mere ligeligt dele den. Man vandrer i Storbyen ikke dybere ubemærket end her — saafremt man da ikke stiller sig op og ser forelsket paa en Ko. Naturligvis drager enkelte Dyr særlig Opmærksomheden og finder en Flok af lagttagere.

Dette Billede af Jyder om en Pragtko minder mig — mærkeligt nok — om Rembrandts Anatomiscene. Den lidenskabelige Skuen, det intelligente Blik (som Jyden har), Koldblodigheden forenet med Ild. Jeg vover Lignelsen!

Hvergang Handelsmanden forhøjer sit Bud, hæver han Armen, Bonden strækker Haanden frem, Handelsmanden slaar ned i den og nævner Summen. Men kun hvis Budet antages, fatter Bondens Haand Handelsmandens.

En rask Handel er en uafbrudt Tærskens i Næverne. Bondens Næve er haard. Ofte gaar Handelsmanden hovedrystende bort. — Vil han ha Koen, kommer han nok igen! tænker Bonden.

En velagtet Handelsmand er ingen „Skavbælle“, han staar ikke for at faa Køb opad Bonden og „skaver“ (gnider Huden bar) som en Ko opad Spiltovet i en Baas. Smaalig er han ikke.

Men Bonden holder nu engang paa sit Princip: „tinge nøwe å betåhl rele!“

En Skavbælle er derimod den Afholdsmand, der stiller sig hos en kosælgende Meningsfælle og taler „Sagen“ saa ingen andre Handelsfolk kan komme til at byde — indtil endelig Koen tilfalder ham selv.

Men lad saa en god Kalverakker ved Lejlighed faa Ram paa saadan en Skavbælle, kan det nok hænde sig, han bliver „løst ind for dorsk“¹, hvilket i Sproget betyder skældt læsterligt ud.

En Skavbælle tør jeg vist ikke kalde den Koholder fra Hobro, jeg en Dag saa i Handel med en Bonde, — kun en ganske almindelig Gnier. Der var en eneste Krone paa en Ko dem imellem, og Bonden vilde ikke slaa af, og Koholderen ikke gi Kronen. Bonden, en lille levende Mand, talte for sin Ko, saa en Folketaler maatte misunde ham hans Gaver — og fik dog ikke sin Modpart begejstret — hvertfald den halve Times Tid, jeg holdt ud at være Tilskuer.

¹ [lø's in', skælde ud, se Feilberg, Ordb. II 502 l. 42.]

Men er endelig Handelen „slaven“, saa gælder det Lidkøb, Kaffe med eller uden Spiritus. I Beværningerne er der propfuldt af Gæster, de kommer og gaar ustandseligt.

Udstyrelsen af en saadan Lidkøbshule er ret kristrupsk. Paa Væggen hænger et Sted: tornekronet Jesus, Mutter Maria, Niels Juel og Niels Ebbesen. Denne Samstilling er foretaget af den rene Type.

Midt i Mylret ved Nørreport dukker han frem, Kristrupperen, sømandsdjærv, bondestøt, barnlig i Hjerterødderne. Skarptskaaren fremspringende Profil under et Purl af krøllet Haar. Glatraget, blond. Egestokkens Krum over Armen, fortællende, fantaserende, underholdende sin Hund imens og tiltalende hver fremmed Køter som gør den Besøg. Under ivrig Mimik intet Øjeblik standse sin Beretning. Uafsladelig Øjnene med sig, Blikket rundt. Det er Handelsmand N. Kristruptypen efter levende Model.

Muligt nogen med Forholdene kendt vilde paastaa, at denne Type for Byen er falsk. Ja, hvis Ordet Type forstaas som Billedet af Byens fladeste Almindelighed. Men da er Begrebet uden Spændkraft og kan ikke bruges til Forskning dybere end Overfladen.

Typen er ikke Gennemsnitsmennesket, men den kraftigste Særegenhed indenfor sin Gruppe: Taget saaledes her. N. er Søn af en Handelsmand fra Krstrup. Det første han prøvede var Handel, under ældres Opsigt, derefter i ringe Begyndelse selvstændigt med Lam og Kalve.

Som en af de yngste Familiemedlemmer havde han Lejlighed til at iagttage ældre Brødres Bedrifter.

Engang de kom hjem med stor Fortjeneste, sa den gamle til dem: „I er noen stuer Kæltringer!“

„Han ment' te di forsto it å skjuvl 'et!“

Mellem de unge Handelsfolk er der godt Kameratskab og glade Timer. N.s bedste Ven var Lassen, et dejligt Menneske og en stor Gavtyv, Slagtersvend i Randers. De to havde mangan lystig Tur tilsammen ude i Landet.

„Vi gik mangengang og balleret en hel Dav ved et Krovr, førend vi bestemt os til at ta afsted!“

„Ved du, hvor der staaer en Kalv, som kunde passe for mig, skal a sige dig, hvor der er gode Lam?“

Var Lammene endelig købt, skulde de mærkes, for at man ved Modtagelsen kunde sikre sig at faa de samme Dyr. Handels-

manden bøjer da Lammets Ørespids dobbelt og bider et Stykke deraf. Saa hurtig spytter han det afbidte bort, at han ikke faar Blod i Munden. Og dette Mærke har ingen andre end han selv sikkert Kende paa.

N. har mangan Uge købt hundrede Lam og mærket dem. Bonden — ja, han tyktes nok det var Synd, men i de Tider, da det ofte kneb med at faa solgt, maatte han tie — det var i gamle Dage for tredve Aar siden. Anderledes nu!

N. og Lassen turede en Dag ind paa en Beværtning i Randers. Der traf de en Bonde som Lassen ikke kendte, men som kendte Lassen. Og Slagteren byder venskabeligt: Naa, Goddag du, vil du ha en Kaffepunch! De fik sat sig tilrette. Men den Bonde bliver ved at ævle over det efter hans Mening mærkværdige, at ikke Lassen huskede ham. Det bliver omsider Slagteren for broget. Uden Ord bøjer han sig over Bordet, bider en Snip af Bondens Øre — spytter med Færdighed. —

„No ska a — som han ku bann — nok kende dig!“

Ja, Lassen var et herligt Menneske. N. bliver helt bevæget ved Tanken om ham. Saadan Humør er Hyldest værd!

Ungdommen svandt. N. og Lassen blev adskilt. Noget har denne Handelsmand prøvet siden. Omvendelsen ved en norsk Prædikantinde til „Frimission“. Saa Frelsenshærssoldat. Nu bare i Afholdssamfundet „Det blaa Baand“. Tiderne er sløje, men Idealist er N. bestandig. Og noget maa han yde sin Hyldest.

Paa Markedspladsen staar han med sin Hund og sin Egestok, fortællende, fantaserende, drøftende Tidernes Ugunst.

Det er jo Tider, hvor en Handelsmand næsten ikke kan opnaa Fortjeneste og maa være forberedt paa Tab — om han handler.

„Men havde jeg Raad,“ siger N., „handlede jeg alligevel!“ — „Ikke Partikulier?“ — „Næhj!“ —

Ansigtet nærmer han pludselig helt dens, han taler med. Det er en Fællesegenskab hos Mennesker, hvis Hverv for en Del ligger i Overtalelse. Hos Prædikanter har jeg set det samme.

„Jeg skal kunne snakke med en Mand for at købe hans Ko!“ sagde N.

Og hvorfor ikke gi sig god Tid og slaa sig tilro, „naar man er i gue Folkes Hænder“?

Dette har han gjort. Energisk hensynsløs Driftighed er ikke hans Sag. Til Storhandel naaede han aldrig. Hans Type er til

at snakke løs over en Ko i Mag, ikke til but, bydende Hersker-tavshed paa det store Hestmarked.

Og hvert Ord i hans Mund er karakteristisk. Hans Tale ejer et medfødt Sving, en Sikkerhed og Ægthed i Udtryk, som kun den virkelige Type har. En saadan født Type kan godt strejfe Karkaturen uden at tabe sin almene Værdi.

Ikke hverken Frelsenshær eller Frimission har udvisket de kristrupske Træk, men Livets mangfoldige Kuldkast har bragt Skygger af tavs Vemod ind i hans rask rullende Beretning.

Selv som Smaahandelsmand naaede han ingen tryk Stilling. Han er for markeret Vovehals. Men han ejer en Kraft, en uslagen Selvhævdelse, som gør, at han aldrig gaar under: gaar ud af sin Virksomhed.

N. vil vedblive at prange med gamle billige Køer, mens han aander.

Sine Triumfer fejrer han da, hvor ingen tør give den forlangte høje Pris i de daarlige Tider — men han vover det, giver den — og vel at mærke ved sin helbefarne Kløgt tjener Penge. Det er Hyldest værd. Og noget maa han hylde!

Underlig at se ubønhørlig Skepsis og troskyldig Begejstring tone sammen i een Stamme. Det findes. Der forliges kan hænde i Folkeliv ofte større Modsætninger end dem der kriges om.

Men Kristrup har — hvad ikke alle — en Højtid, hvori Modsætningerne sødelig smelter i et: Fastelavnen.

Ja, i gamle Dage: Fastelavnsmandag var hele Byen een Gildesgaard. Et Par Tusind Mennesker fra Randers kom ud at se Karlene ride til Ring („ri i Ring“) og Drengene slaa Kat af Tønden. Udmajede og forklædte var de ridende. Nogle i Dragt som „Narboer“, Folket Nord for Fjorden.

Og de drak, og de sloges. Nu er det jo ganske anderledes. Man siger, en Herredsfoged har rost sig deraf. Strængt blev Kristrupperne jo holdt af Retten. — Hvis det da ikke er Folket, der har „opdraget“ sig selv, instinktmæssigt sanset Fare og vendt der, hvor Vejen var farlig — og Lovmagten smukt fulgt efter.

Nu er der kun tilbage, at Drengene slaa Kat af Tønden, kaarer Konge, drager rundt og synger for Hvermands Dør.

„Og dette skal være N. N. til Ære, Hurra, Hurra. Og Skam for den som ikke N. N.s Skaal vil drikke“ o. s. v.

Naar Pengegaven derefter er modtaget, synger Drengene:

„Ærbødigst vi takker for Gaven, I gav — det gøre vi alle med Glæde. — Hermed vi omvender og siger Farvel — og ønsker at alting gaar lykkeligt til. — Hurra og Farvel vil vi sige — Hurra og Farvel vil vi sige!“

For de indsamlede Penge holder Skoleungdommen Gilde. Skovtur, bestrider Udgifterne til Aarets Forlystelser. Fastelavn er uundværlig. Men Tilladelsen til denne Fortidsrest maa rigtignok have hos Øvrigheden.

Naa, Kristrupperne har jo holdt en Dør aaben for gamle Dages Frispil endnu — ind til „Klubben“, Forsamlingsbygningen der rejstes, dengang Afholdsbevægelsen greb om sig.

Her er nu Maskerade — jeg tror, det er en Sangforening eller anden „god Sag“, som giver dette Livstegn fra sig. („Kistrups Aalestangersangforening“). Siden Karlenes berømte Ringriden gik af Brug har man holdt Udklædning paa denne Maade.

Kistrups Maskerade: en Galskab frembaaret i dyb Alvor — Morskab med Smag af at være Faglærdom.

Her færdes i Kreds de særeste Væsener, vandrende Vækkeur, dansende Bjørn med flaaet Kalveskank til Forben, stormægtige Prangere, arme Trækkere, raske Piger med Domino og dejlig Skabning. Blandt Orkestret har to Personer slaaet sig ned ved Kort og Spillebord. Tilfreds Opmærksomhed hilser dem. De er Kopier af Byens bedste Mænd.

Tilskuerskaren holder sig tavs. Den er ikke mindst interessant. Skulde de vel her i Krstrup miste deres medfødte Værdighed og give sig løs for nogetsomhelst. En saglig Bemærkning, et Anerkendelsesblink, tavs Skepsis eller tyst Hyldest.

Deltagerne lægger jo hellerikke overgiven Livslyst frem. De gør deres Bestilling saa godt, propert og værdigt det kan forlanges.

Det er ikke altomfattende Glæde, men kritisk Sansning — en ny Façon paa „Nørreport“. Og dog, jeg aner her er mere: et Lævn af Fædrearv i Kistrups Fastelavn. Dybtbundende Alvor som en ubevidst Følelse af Kultus.

Jeg husker hvorledes man holdt fast ved, at Drengene skulde ha deres Fastelavnsskik, engang det kneb dermed. Det maatte ikke viges fra. —

Saa falder nu Masken. „Formanden“ en ægte skarptskaaren Krstrupætling staar frem og holder en lille Tale. I alvorlige

Vendinger klager han over ringe Tilslutning (Salen er fuld) og takker med Anstand de der mødte for at — „støtte Sagen“.

Men var det Sangforeningen, han kom ihu, eller var det den gode gamle kristrupske Sag, Fastelavn, han mente?

Jeg syntes, han følte paa en egen alvorsfuld Maade som er kristrupsk nyt og gammelt uløseligt i een Sansning.

— —

Ingen Dansk kan lytte som Vestboen. Hans Aasyns langtstrøgne faste Træk er mejslet i Lytten. Denne Vestboens Naturgave ser jeg i Østboen udviklet til Sansning. En Spejden overgaaet til instinktiv Viden.

Jeg ser dette som en Udvikling. Thi kun saaledes fatter man Østboens ringe Lyst til at vende mod Vest — tilbage. Det er ikke jysk at se tilbage. (For det er sjællandsk!)

Østtyperne er rimeligt stærkest prægede af Indvandring og Udvikling fra forskellig Kant. Hvilket jeg ikke ønsker udtrykt som noget ypperligere, idet Udvikling næppe afgjort følger Bøjningsformen god — bedre — bedst.

Anende Lytten — kritisk Sansning rinder begge af samme Væld: Vurderingsdriften. Men dybt under denne findes en gammel grundlæggende jysk Begejstring: en Kultustrang. I sine Stunder kan den sorte Urnehøj — dens Udtryk er jysk — hæve sig frit paa „fire gloende Pæle“.

Familien Sambleben

MERE OM ROMANIER OG REJSENDE

SMÅA BIDRAG TIL SIGØJNERNES OG DE VANDRENDE FOLKS HISTORIE I NYESTE TID
(jfr. Dst. 1904. 129)

AF

JOHAN MISKOW

1. Familien Josef Sambleben.

MANDEN hører til en Artistfamilie. Konen er en ægte Romni, hvis Historie lyder omtrent saaledes.

Hun er født 1882 i Nærheden af Potsdam og er eneste Datter af Hauptmanden Rose, der foruden hende kun havde to Sønner. Agnes, som hun hedder, vokste naturligvis op som de andre Romanibørn, lærte at koge, danse, spille, dorken og drillen draf o. s. v., kort sagt, hvad hun saa sin Mo'r og andre Kvinder gøre, og ikke tænkte hun mere derved end Fuglen, der tager, hvad den finder; „heute haben wir was zu essen für morgen sorgt Gott im himmel“, er jo et ægte Ordsprog blandt Sindierne.

I 17 Aars Alderen blev hun lovet til een af Stammens unge Mænd. Truppen opholdt sig paa den Tid ved Hamborg, hvor der holdtes Rassa, som man ofte plejede; thi til St. Pauli Marked kommer der mange Sigøjnere, c. 50 Vogne kan man undertiden træffe, fra alle Egne af das grosse Vaterland. Her er det imidlertid, at hun kommer til at kende en hvid Mand, Josef Sambleben, Artist hos Stedfaderen Kunkel, som med sin Cirkus gav Forestillinger; og hurtigt udvikler der sig et Kærlighedsforhold mellem disse to. Den sagtmødige Mand med de lysblaa Øjne har ganske

vundet hendes Hjerte, og hun smutter bort, naar hun ser sin overmodige Forlovede komme, og bliver ikke ydmygt siddende paa Kvindevis med korslagte Ben. Kun lidet formaar hun at skjule sine Følelser, skønt hun ved, det kan faa farlige Følger: hun vil blive udstødt og ham vil man søge at dræbe.

Hvad hun frygtede, sker. — Hendes egen Fader har i Lejren maattet udtale Ediktet: insform (aus gertückt). Ingen turde nu tale til Agnes, ingen spise sammen med hende, og det var, som bar hun hele Stemmens Vrede og Foragt. Hertil kom Ængstelsen for hendes Elsker, hvis Skridt man vogtede, rede til at kaste sig over ham.

Medens derfor Cirkus straaede i al sin Glans og fik Folket i Lejren til at strømme hen til Fespladsen, sneg Agnes og Josef sig Nord paa, hvorhen een af hendes Brødre netop var kørt Dagen i Forvejen; ti hos ham vilde hun foreløbig søge Tilflugt og saa rejse til Danmark, hvor Josef havde Forbindelser. Hun kendte Vejen, Kroen hvor de plejede at stalde ind, og hun finder ham. Imidlertid var Lejren kommet i Oprør; begge savnedes. Mod Syd var de næppe rejst, ti hele Tyskland over vilde alle Sindierne i Løbet af faa Dage vide Kendelsen over Agnes og Josef, derfor kunde der kun være Tale om at tage Nord paa for at faa fat paa dem. Næste Morgen indtræffer tre Mænd netop til den Kro og til Vognen, hvor de havde søgt Tilflugt. Men Agnes havde set dem komme; hun vidste jo, hvad der kunde hände; og derfor blev Josef skjult mellem Sengklæderne i Vognen. I Løbet af en halv Dag gennem-søgte de Omegnen, var endog inde i selve Vognen, hvor een af dem finder Josefs Hat og staar og drejer den mellem Fingrene, medens Agnes forskrækket stirrer paa den. Men hendes Broder er straks rede med en Forklaring; den var glemst der forleden Dag og han havde ikke villet give den tilbage. Til hende talte man nu engang ikke. Saa gik de endelig. Om Aftenen smuttede de bort begge to og i Løbet af $2\frac{1}{2}$ Døgn, vandrede de, mest om Natten, indtil de naaede Kolding, hvor de blev viet. Tæt ved Grænsen fik de imidlertid en ny Forskrækkelse idet den mindre Afdeling, der var paa Jagt efter dem, kom tilbage, vist bort af den danske Øvrighed; men de fik skjult sig i en Stenkiste, medens Vognen kørte forbi, og de kunde høre dem snakke og støje. — Siden da har de flakket om her i Landet, og har faaet 4—5 Børn alle med Romaniernes mørke Drag. Dog tror jeg ikke mange lægger synderlig Mærke til den Familie; ti Agnes har aflagt sin gamle, brogede Dragt og klæder sig paa almindelig Vis. Hun er en lille, mørk Kone, men fint bygget, rask og kæk af Holdning. Øjnene livlige og sorte; Tænderne stærke og hvide. En Tid var de engageret ved Cirkus Mundeling, hvor Agnes optraadte som „Slangemenneske“ eller dansede sin Dans, Josef spillede eller gjorde Kunster i Trapez og Ringe. Men ofte maa de drage om paa egen Haand, ti Josef er blevet ganske forfalden, og det meste hvad de tjener gaar til Drikkevarer; og saa fraadser han saa hæsligt, at Savl og Fedt løber ned ad hans Hage, medens Konen og Børnene maa nøjes med det allernødvendigste. Men Agnes er stærk og hun har sin Slægts dybe Ærbødighed for Manden. Som oftest er det hende, der maa skaffe Brødet, og det

kan jo for mange i vore oplyste Tider lyde utroligt, men „sorte Agnes“, som hun bliver kaldet blandt de rejsende, bruger sine Kneb til at spaa og vise. Saa giver de ogsaa Forestillinger i Kroerne. „Naar Du ler paa mig, vil jeg ikke danse paa Dig“, kan Agnes spøgende sige til sin Mand, og Forholdet mellem dem er godt. Vinteren 1905 boede de en kort Tid i Aalborg, derfra rejste de til Herning, hvor Sliber Sørensen bor, hvis Kone er af Romani-Slægt. Der fik Josef Arbejde i Mosen ved Tørveskæringen; men han var ingen dygtig Arbejder, og de led Nød. Hen ad Foraaret tog de Syd paa, og der gik en Tid Rygte om, at Agnes var løbet bort og havde søgt sit Folk op. — Imidlertid har jeg fra aldeles paalidelig Kilde fornylig hørt, at Familien Sambleben har været ved det store Marked dette Aar (1906) i Herning; den kom kørende i en gammeldags Kaleshevogn trukket af en Krikke. Josef skal se ganske stor og blegfed ud ved Siden af sin lille Kone, og han har lagt sig Skæg til. Han bestilte intet, men Agnes med en lille Pige gik omkring og sang i Teltene til sit Guitar-spil. Der er nu 5 Børn, saa hun maa være om sig. Hendes Fader Hauptmanden er død, og en Arv har ventet paa hende. Om hun er bange for Straffen eller vil forblive trofast mod sin Josef, vil Tiden vise.

2. Skik og Sprog

Jeg skal nu give Oplysning om Romniernes Skikke o. desl., til Dels som Forklaring til den foregaaende Skildring.

En Kvinde skal i Mænds Nærværelse altid sidde med korslagte Ben og tør paa ingen Maade som han strække dem fra sig. Heller ikke maa hun rejse sig uden Tilladelse, eller hun maa vente til han selv er staaet op. En Mand maa ikke sætte sig, hvor en Kvinde har siddet. Ogsaa vogter han sig for, at hendes Klædning ikke strejfer hans nøgne Hud, da gælder det Renselser eller Mænd maa saare hinanden.

Insform = *ausgerückt* = udstødt. Man kan blive *insform* for kortere eller længere Tid, ja for bestandig; saadanne maa da flygte bort. Det er sikkert, at Johan Dimitri med Hustru Rebekka Edes, der har rejst her i flere Aar efter Forbudet mod Indvandring, har været et saadant forvist Par.

Dorken, et forud aftalt Spil, hvor en eller anden sniger sig ind i et Bondehus, gemmer noget eller fortrædiger Dyrene, og saa senere bøder derpaa. *Drillen draf*, spaa fornemlig i Hænderne. *Rassa*, Mødested, hvor deres Rettergang fuldbyrdes og Bestemmelser tages.

Kneb og Gavyvestreger. Høns fanges paa følgende Maade. I Middagsstunden eller paa en Tid, hvor Folk hviler — stiller et Par Sindier sig paa Lur og lokker Hønsene til sig, idet de har befæstet en Lækkerbiskken paa en Medekrog. — Ganske som var det Fisk man trak i Land, trækker de nu de stakkels Dyr til sig og knækker Halsen paa dem ved et behændigt Greb.

Tøj der hænger til Tørring tilvender de sig temmelig ugenert. — 1-2-3 og af Sted ruller Vognen med de brune Mennesker, der morer sig over deres egen Behændighed.

Kvinderne er dygtige til at narre Bønderkonerne. De gaar ind et Sted, hvor der findes en syg — ser sig omkring — siger der er Smitte ved den Dyne eller Pude — Synd paa den Lyststage eller Sølvgenstand, Kaffekande o. s. v. og tilvender sig de omtalte Genstande som Betaling for at „læse“ over den syge — eller de brænder nogle Haar eller noget, der hører Patienten til.

Et Par Ægtefolk i Ditmarsken begav sig en Dag til et Hus hvorfra de saa Manden gaa ud. — Bonden tænkte imidlertid, han vilde spille dem et Puds og besluttede at aabne Slusen, saa de ikke kunde komme tilbage over Stien. Man forestille sig imidlertid hans Forbavselse, da han kommer til Slusen og finder den naglet til. Saa forudseende og snille havde Sigøjnerne været.

Fra Ditmarsken fortælles ogsaa denne lille Historie: Et Sted, hvor der blev slagtet et Svin, besluttede nogle Sindier at tilvende sig det og listede derfor om Natten til Huset. Nu havde man imidlertid der ved Solnedgang taget det slagtede Dyr og lagt det i et ubeboet Værelse. Men tilfældig er der ogsaa Lig i Huset, og Sindierne finder dette i Stedet for Svinet og trækker af Sted dermed i Skyndingen og Mørket, og er ikke helt klar over Fejltagelsen, før de kommer et Stykke bort. — Da de endelig ser, det er en død Mand, de bærer paa, — en forholdsvis let Byrde — sætter de Liget over Skrævs paa en Stente, giver det Hue paa Hovedet, Stok i Haanden og udstyrer det saa godt de kan. — Dette raa Indfald forekom dem kun som en kostelig Spas.

Jeg meddeler til Slutning en lille Samling af romniske Ord og Udtryk: *besj*, Strik; *Snor*; *zap drin vala*, Slangen i Flasken; *momle veri kern*, sluk Lyset; *kokavo*, Kaffekedel; *transori*, Tallerken; *tjuri*, Kniv; *kime*, Lus; *benetto*, Hue; *stanno*, Stol; *sjoklo*, Fugl; *jak*, Ild; *taflo*, Bord; *bokkalo*, sulten; *trusli*, tørstig; *dela*, give; *latjo dives*, god Dag; *ma kakko*, min Onkel (alm. Tiltale); *vat dik de gaje nash*, hvor ser den Mand syg ud; *graisk stanje*, Hestestald; *salen*, at le; *raavo*, græde; *vat raaver de tjavo*, hvad græder Barnet for; *pansji*, sig intet; *bleske*, rødhaaret; *neve*, ny; *ma pral*, min Broder; *penna*, sige; *pennak*, sig nej; *rassche*, Præst; *kavle*, Tøj; *tamlo*, mørk; *stildo*, i Arrest; *tikne sjavo*, lille Barn; *melle gài*, mørk Mand; *sjuki rall*, køn Pige; *schol ker*, fattig Hytte; *jek jalt*, jeg gaar; *dik*, se; *navlo*, enfoldig; *jandèle*, Pibe; *tovlo*, Tobak; *ial hen mang di kot maro*, gaa hen og bed om et Stykke Kød; *kille*, Smør; *pos*, Seng; *jari*, Æg; *dik bare sjukni kakni*, se de store kønne Høns; *der gaje est maddo*, Manden er beruset.

Katrine Hertsberg f. Mägeli

3. Wolle

Hosstaaende Billede er af Ole Frants Nielsen, een af Natmandsslægten, der allerede er en Saga blot. Han er ikke engang fuldblods — saadanne existerer overhovedet næppe længre — thi paa Mødrenes Side er han af Bondeæt, idet hans Morfader var Havnefoged eller Kanalfoged i Løgstør. Men Faderen drog omkring som Rejsende med sin Sliberkarre og har været godt kendt i Himmerland. Han var ægte „Natmand“ fra

Deighjerg og hed Frants Olsen . . . Ole har meget mørkt Haar, næsten kulsort, og han skal ligne sin Fader meget. Da jeg saa ham første Gang som en Karl, der er løbet af Tjeneste, vokste Haaret og Skægget aldeles uplejet, saa han lignede ganske en Vildmand. Hans Øjne er lyse og Udtrykket dorsk; Væksten er spinkel. Egentlig dum er han dog næppe, men saa uudviklet. — Da hans Forældre ikke var gifte, bærer han sin Moders Navn (Nielsen). Da han var 3 Aar gammel, døde hun og saa kom han paa Sognet i Ranum eller Løgsted; gik lidt i Skole, men var temmelig svagelig, saa han en Tid blev indlagt paa Kysthospitalet paa Refsnæs. Faderen har han kun set en enkelt Gang og han døde ogsaa tidligt, saa han har heller ingen Minder om ham. Lysten til at rejse, der ligger ham i Blodet som en

fædrene Arv, kan Ole ikke altid beherske, og han kan en skønne Morgen forsvinde fra sin Tjeneste og rejse med en Cirkus eller med Markedsgøglere for saa, naar Kulden melder sig, atter søge til mere sikre og rolige Forhold. — Nogle Gange er der kommet „Kunstnerdrømme“ over ham og han har forsøgt sig med nogle Tricks, men kommet galt derfra. For Tiden er han imidlertid i Tjenest paa en større Bondegård i sin Hjemegn og begaar sig godt.

Dette er i Korthed Wolles Levnedsløb.

NYT OG GAMMELT FRA BJERRE HERRED

AF

JEAN FISCHER.

(De følgende bemærkninger angår væsentlig to ting, „bastardsproget“ (sml. Anker Jensen, *Dania V*, 213 flg.) og de ufuldstændigt böjede udsagnsord i de gamles sprog. Da forholdene i Bjerre herred er ganske ensartede med dem på Århusseggen i sproglig henseende, har jeg undertiden gjort nogle bemærkninger, hvor jeg kendte tilsvarende ting. Jeg har også for overblikks skyld tilladt mig at ændre nogle småting og et og andet ved ordningen. Mine bemærkninger er angivne ved et *M. Kr.* Det øvrige stammer alt fra forf.: med hensyn til de stundom nævnte personer henvises til „Danmarks folkeminder“ Nr. 1 s. 41 flg., hvor hans hjemmelsmænd er omtalte og egnens liv skildret.

Marius Kristensen.)

Efter i mange år at have gjort iagttagelser og optegnelser med hensyn til dialekter her i Bjerre herred begyndte jeg endelig for et par år siden et mere stadigt arbejde og måtte da anvende udspørgning i stor stil.

En af de første og vigtigste opdagelser jeg straks ved begyndelsen af dette mere energiske arbejde gjorde, var da den, at der er en meget stor forskel på, hvad bønder kan sige, og hvad de virkelig siger, når de kun er iblandt sine egne.

Den rigtige gamle dialekt vil nemlig ikke vel blive forstået af de fine eller dannede, og bønderne er derfor nødte til at lægge sig efter et nogenlunde afslebet mellemsprog, som kan forstås af andre danske.

Jeg havde tidligere optegnet en del sætninger, ligesom jeg havde hørt dem udtale, men af disse måtte jeg kassere en hel del og tør egentlig kun være sikker på dem, jeg har hørt, uden at vedkommende har vidst af, at jeg var i nærheden.

En uvurderlig hjælp fik jeg i en meget gammel kone i min umiddelbare nærhed. Jeg havde tidligere gået ud fra, at de fleste almindelige danske ord (fællesnordiske) måtte findes i dialekten og at f. eks. udsagnsordene i reglen måtte have alle hovedtiderne.

Stor var derfor min overraskelse, da den omtalte kone ikke alene på det bestemteste benægtede, at man kunde bruge fortid og tillægsform af en hel del af de stærke udsagnsord, som jeg i god tro havde fået opskrevne i alle hovedtiderne, men da det viste sig, at det hér ikke som

i mange sprog drejede sig om enkelte defekte verber, men at overhovedet de fleste udsagnsord manglede én el. flere af hovedtiderne; især mangler et betydeligt antal svagt böjede udsagnsord nutiden.

Det er nu vel ganske utænkeligt, at et så fremtrædende forhold kun skulde finde sted i denne dialekt.

Man vil også hos Lyngby og andre finde åben plads for nogle former, men ikke nær i den udstrækning, som af mig hér iagttaget.

Ved høflig udspørgning opnår man ofte, at vedkommende ligefrem „oversætter“, strækker sig videre med hensyn til at „skaffe former“, end det egentlig var ønskeligt; og at f. eks. Jensen i Vendelbomålet har så mange former, finder sin forklaring i det, at han jo efter egen opgivelse er gået adskilligt ud over det ældre, fattigste, sprog, og at han måske selv længe har talt et tillæmpet mellemsprog.

Som eksempel på, hvor prekært det overhovedet kan være at bygge på udspørgningsmetoden skal anføres, at jeg én gang spurgte Trine B: „siger man hér *gul'ə* (gullig)“, jeg fik da svaret: *nej' vi sej'ə(ɹ) 'gula.jdə*; et årstid efter spurgte jeg hende: siger man hér: *'gula.jdə* og fik til svar: *nej' vi sej'ə(ɹ) gul'ə*; et svar som det bekendte: „je siger jeg“ viser dels, at de fleste ikke rigtig selv véd, hvad de siger, dels at man efter omstændighederne el. ganske tilfældigt kan bruge den éne el. den anden form.

Som et andet eksempel på vanskelighederne ved indsamling af materiale kan anføres følgende:

Det var almindelig bekendt (også for mig), at en herværende gammel kone (død circa år 1900, 90 år gl.) brugte formen *'On'ən*¹ = *Odən* el. *Oj'ən* ɔ: middagsmad; jeg har nu pålidelig oplysning om, at alle gamle i midten af forrige årh. brugte formen med „n“, men inden jeg fik denne oplysning, var jeg hos en yngre kone, hvis afdøde moder jeg havde kendt; jeg forelagde hende spørgsmålet, om hun kunde huske, at hendes moder havde sagt: *On'ən*; hun svarede: „jo var det da ikke mærkeligt“, men ved nærmere samtale viste det sig, at hun ikke kunde gøre rede for, om moderen havde brugt formen *On'ən* el. *Odən* (*Oj'ən*), hun syntes kun overrasket ved at høre, at der overhovedet var nogen, som endnu brugte ordet; samme dag talte jeg med en karl af en slægt, som jeg vidste var gammel her i sognet, om det samme; han havde godt kendt den 90årige kone og hendes *On'm*, men han mente, at det var en ud-tale, som hun havde for sig selv (selvlaget el. tilvænnet)². At der gives sådanne selvlagede ord, er måske ikke umuligt, og jeg har af ordsamlingen udeladt alle ord, som jeg kun har ét individs hjemmel for, f. eks. *flOb* en lussing, *dO sku ha en ørdənli flOb*³; *ud'ənkanđet* om trævognhjul, som ikke er ganske runde o. s. v.

For nu at undersøge gangen i de indflydelser, der virker og stadig

¹ Mon ikke *On'ən*? *M. Kr.* ² Af lignende former kan endvidere nævnes tillægsformer af stærke udsagnsord: *bOdən*, *sbOdən*, *twOdən* (*bOjən*, *sbOjən*, *twOjən* bunden, spunden, tvunden), samt *di ad'ə(ɹ)* (*di aj'ə(ɹ)* de andre). ³ Ordet lyder ellers ganske ægte, sml. *flabop* i Feilbergs ordb. *M. Kr.*

om end mindre raskt har virket afslidende og omdannende på dialekterne, og for at belyse nogle af de mulige årsager til de mange tilfælde af manglende former af udsagnsord — må man tage i betragtning forhold, som vel nok er de fleste bekendte, men som dog endnu kun de færreste i det enkelte har gjort sig rigtig rede for.

I. „BASTARDSPROGET“.

Af de unge bønder, der kommer i stadig berøring med folk, der taler rigsmålet, går jo en del over i andre stillinger, men mange vender dog tilbage til stillingen som bønder, og især mange kvinder, der har tjent som stuepiger el. husjomfruer, ender som gårdmandskoner. I de år af ungdomstiden, da disse er i stadig omgang med rigsmål talende mennesker, nødes de mér el. mindre bevidst til at omdanne sproget, og når da de unge kvinder selv bliver mødre, vil deres indflydelse blive at mærke noget hos deres børn og omgivelser.

Omtrent alle jysktalende mennesker er (og har været) under en ubevidst påvirkning af rigsmålet, og f. eks. Christiane Christensen, der af alle, som jeg kender, talte dialekten i sin største renhed, og for min skyld gjorde sig umage for at bruge og beholde de gamle former, kunde godt sige:

de ha laxt d'r i st. for
de hå lejæn d'r;

det er jo netop det morsomme (el. om man vil det fortvivlede) ved bastardsproget, at der stadig indføres splittergale former, som hverken er korrekte i rigsmålet el. i dialekten.

Det skal i det følgende være min opgave at udrede nærmere nogle af de herved fremkomne sprogfænomener, idet jeg begynder med at bestemme det, som jeg kalder bastardsproget; inden jeg går over dertil vil jeg gøre opmærksom på, at i nærværende sprogperiode føles (aldeles ubevidst) den regelmæssige flertalsform af navneordene at være *e(ɔ)*¹ (el. *æ.æ*), og den regelmæssige bøjning af udsagnsordene at være anden kl. svage, hvis endelse både for fortid og tlf. bliver *æt*, altså f. eks. *træk**, *træk'æ(ɔ)*, *træk'æt*, *træk'æt* (enhver læge her på egnen vil således kunne bevidne, at de kommer til ham for at få *en tøj'* *træk'æt u'd*).

Når ingen særlige lydforhold er til hinder derfor, skér altså alle omdannelser af ældre bøjninger efter disse mønstre, og alle nyoptagne ord behandles på denne måde.

Blandt forhold, der kunde medvirke, og sikkert har medvirket, til forvirringen i bastardsproget og dermed påvirkning af selve dialekten, skal endvidere påpeges:

gul' hedder på rm. guld, men

kul' hedder på rm. kulde; på bastardsproget kan man træffe både *kul'* og sjældnere *kul'æ*;

¹ Hermed betegnes et mere el. mindre r-farvet tonløst e.

frak hedder på rm. *frakke*, men

knap og *køp* hedder på rm. *knap* og *køp*; man træffer på bastardsproget:

knapə og *kəpə* i ental;

en puster hedder i dialekten *pu'st* og en tornister kaldes på bastard-sproget: *tornist*; jeg kender én mand som bruger entalsformen: *et men'askər*; derimod er dialektens: *'garnvina(ə)* = garnvinde vistnok at opfatte som „en garnvinder“.

Nogen nærmere redegørelse for bastardsproget kan jeg ikke fremkomme med, da sproget jo næsten har lige så mange nuanceringer, som der er individer, der taler det, og de må tælles i tusindevis alene her i herredet, ja langt det største antal af indbyggerne kan tale et sådant til-læmpet sprog og bruger i det daglige liv noget deraf.

Af mér el. mindre stereotyper fænomener kan foruden det allerede anførte endnu bemærkes:

1. når ordene ellers ligner rigsmålets, tager man intet hensyn til be-toningen, men følger jysken; det hedder altså uden stød:

hals, kant, kvint, mælk, salt, vinter o. s. v.;

2. kønnet forbliver som i jysk:

en hjørən, en la'qən men f. eks. *et kəp, et kin', et fjær'mvej*;

3. verber, der på rm. er sammensatte med præpositioner, skiller præ-positionen fra, ligesom i dialekten:

bu'd tel tilbød;

ruxd u'd udruget;

ste si min' te tilstede sit minde o: give sit minde til;

4. præsens participia ender på *'s'* (ligesom ofte i gl. d.), f. eks.

„udregnendes“, „kommanderendes“, „bællendes“ mørkt, slutnings-s findes endvidere i: kuns og velbekoms;

5. stærke böjnings verber beholder i participium udlyd på „n“, men affiler vokalen el. tvelysten, f. eks.

go'ən (gaw.ən), ta'ən (taw.ən), sto'ən (stad.ən);

svage böjnings tlf. bortkaster ofte „e“ foran „t“:

ruxd (ovenfor), *'læwnt, 'sawnt, 'stuvt* ruget, lævnet, savnet, stuvet; bragt hedder *brønən*, og af yngre kan høres: *gən'* og *stən'* i st. f. *gawən* og *stadən* (af gå og stå);

6. i fortid bruges: *fa'rət* = for og *fny'st* = fnøs, jvfr. *træk'ət* = trak ovenfor s. 111; fortid af lade hedder: *lat, han lat-et væ'ə* han lod det være;

7. ligesom i dialekten bortkastes slutnings-e også (foruden i de svage fortidens *fny'st*) i infinitiv (*gra.w* grave, *træk'* trække) og r i nutid (*graw'ə* graver, *træk'ə* trækker);

det hedder: *de mo' han 'kan'* (*'skal*) det må han kunne (skulle) af præterito presentia-verberne;

8. sammensatte ord behandles i hovedsagen som i dialekten:

spi'skam'ə(ə) spisekammer,

mej'əri'smø'd mejerimøde;

9. ordenes følge i sætningen er i reglen den samme som i dialekten:

sku de he'ə leq in' skal det ligge her inde; *højt på ti'dən* på høje tid;

10. med hensyn til lydsystemet følges i det hele dialekten, hvor det ikke er hélt andre vokaler (nøgen f. eks.), og navnlig bruges o-lyde, hvor rm. har å: *o'l* ål, *loft* loft, *bo'q* bog, *ko'q* koge; h høres i forlyd: *hælp*, no. og udso., *hærtæ* (*hæ't*), *hæ* hvad, *hæ's* hvæse; også tonefaldet følger dialekten.

En del af disse fænomener fandtes (og findes til dels endnu) hos egnens ofte hjemmefødte skolelærere; endvidere bemærkes, at de fleste af de elever, jeg har haft i min skole, til en begyndelse i stil udelod slutnings-r, altså skrev: grave, synge o. s. v. i st. for graver, synger o. s. v., lære i st. for lærer; også f. eks. synnes i st. for synes.

Som eksempel på, at der ved bastardsproget kan forårsages misforståelse endog blandt bønder indbyrdes, men rigtignok fra forskellige sogne, kan følgende anføres. Den almindelige udtale af navnet Andersen er nu i Klakring: *an'ørsøn*. En mand fra Klakring kørte en dag til Brund (ved Horsens fjord, Klakring ligger ved Vejle fjord); i nærheden af Brund spurgte han en hyrdedreng, om han ikke kunde sige ham hvor *an'ørs an'ørsøn* boede: nej, det vidste drengen da ikke.

Senere traf han drengens husbond og fortalte ham det passerede; husbonden kaldte drengen til sig og spurgte ham: *vj'ð dO it hu..a aj'æs aj'æson bu..a*? Jo, det vidste drengen da så meget godt, men det var ikke faldet ham ind, at det var den samme person som *an'ørs an'ørsøn*. Dette kan tillige tjene som eksempel på overgangen *nd* til *j*; *nd* går ellers endnu mest over til *ð* med efterklang af *j*.

II. UFULDSTÆNDIGT BØJEDE ORD I DE ÆLDRES SPROG.

I det jeg nedenfor anfører en del eksempler på, hvorledes man undgår de former, man ikke har bekvemt ved hånden eller ikke synes, man vil bruge, skal jeg med hensyn til metoden, hvorved jeg har fået dem, hidsætte følgende:

Ved iagttagelse har jeg sætningen: *stræb æ rj'ny'*; for sikkerheds skyld spørger jeg da én: hvad siger I, når vi vilde sige: skynd dig at løbe; jeg har da uden betænkning fået svaret: *stræb æ rj'ny'*. Således også, når jeg har spurgt: hvad vilde det hedde, når vi vilde sige: nu har vi fået den (kroppen); jeg har da uden betænkning fået sætningen: *nO hæ vi fåt æ skj'ny' æw'-en*.

turde; jeg havde i mange år lagt mærke til, at de, der taler bastardsproget, sagde „tör“ i fortid, men kunde ikke forklare mig dette; nu er jeg ved nune gamle intelligente sprogmeddeleteres hjælp kommen til vished om, at det gamle sprog slet ikke har formen „tör“, men kun fortid *tæ..a*. Nu forstås det lettere, at de, der var under stadig påvirkning af dannede, indførte „tör“, idet de måtte antage at *tæ..a* kun tilhørte bondesproget; på lignende vis forklares måske brugen af „kan“ i infinitiv; hér havde dialekten dog *kæ* i nutid; måske svarer *tæ..a* forøvrigt meget godt til on. pori, men også til *porða* (præsens og præteritum).

burde; for så vidt som det bruges, anvendes det ligeledes kun i

formen *bør*; bør bruges i allerfineste bastardsprog i formen *bør*. (For dette ords vedkommende er forholdet ganske det samme på Århus-egnen; kun fortidsformen bruges, endda sjælden. M. hens. til *tör*, er forholdet noget andet; mangelen her i Bjerre h. kan måske bero på, at *tör* (*tør*) nord og syd for Bjerre h. har helt forskellig betydning, idet det i sønderjysk betyder behøver (glde. *tharf*, *thærf*. M. Kr.).

gide; kun fortid bruges (ligesom af turde); denne bruges ligefrem i nutids betydning, f. eks. *v hå ho'a-et så tit*, *v gåd it ho'a-et ti'e(a)* jeg har hørt det så tit, jeg gider ikke høre det tiere.

Trine B. bemærker: *søm sej'ø(a) gi'd*, *møn gå'd s ves de mj.st gam'æl*; deraf *tör* man slutte, at nutid kun bruges af de yngre (sml. forholdet i rigsm.; også Århus-egnen har mere *gå'r* end *gir'ø*. M. Kr.).

lide, stole på; fortid og tlf. mangler (fortid dog mulig tidligere *lid*), i st. for jeg stolede ikke derpå vilde man sige: *en ku it li'd ø'-et* man kunde ikke stole på det (sml. rigsm.; Århus-egnen som Bjerre h.).

putte; i st. for nut. bruges simpelthen fortid, så at *han pØt-et gøt* både betyder: han puttede og han putter det godt (dette vilde jeg opfatte på noget anden måde, da fortidsformen og nutidsformen let kan komme til at lyde ens. M. Kr.).

vove; kun infinitiv bruges; i st. for „det vovede jeg ikke“ siges: *de tør v it wæw*.

løbe; om mælk kan siges: *løv sam'æl*; desuden bruges tlf. som tillo.: *lævæn su'd* sod, som er løbet ned ad skorstensvæggen; ellers bruges former af rinde el. rende: *han ræn w' de hai kun'* han løb så stærkt, han kunde (jvfr. foran). Dog også *æ ku' æ lævæn Om'*.

trække; ordet bruges kun som bastardsprogsord (det vil sige af dem, der taler blandingssproget) samt i enkelte forbindelser f. eks. trække sig fri for militærtjeneste, ellers bruges *røg* i stedet; *røg. røw'ø(a) øp* trække roer op.

fare; kun tlf. *fan'* bruges; *wal fan'*, *bæst fan'* vel faren, bedst faren; *få'u* bruges om en so = få grise.

bryde; kun tlf. *bædt* bruges om en hest, som har fået sår ved at seletøj har gnavet hul på huden.

pikke; kun navneform og imperativ bruges; i st. f. vi har pikket den (stenbroen) siges: *vi s far'ø mæ ø pek-en*; *pek dæm smålæu a 'støj* flyt dem hyppig men lidt ad gangen.

stikke; fortid og tlf. bruges ikke gerne, i al fald kun i talemåder, mundheld og gamle fortællinger; i st. for „han stak vor gris i går“ siges: *vi hå'd ham i gu'ø(a) ø stek wØ gr'is*.

æde; tlf. bruges ikke; i st. for „han har ædt (spist)“ bruges: *han hå wan j' w e'd*.

age; bruges kun i navneform; for andre tider bruges f. eks.: *sed'æ øb w a'q*, *wa(a) øb w a'q*.

frygte; fortid og tlf. bruges ikke, selv navneform og nutid er temmelig højtidelige; man hører f. eks. *d'i'u s mj'r w frøjd æn w ho'b* der er mere at frygte end at håbe; ellers bruges: *de s, wa, hå' v wan' ræd' fa* det er, var, har jeg været bange for.

flå; den til on. fleginn svarende tilf. er vistnok forsvunden tidlig; Lyngby har i sønderjysk sproglære åben plads for den; jvfr. foran.

spinde og spænde; de to ord er fuldstændig faldne sammen; nutid bruges ikke, i stedet konstrueres det f. eks. *nó æ han ve æ spjnj fwa* nu spænder han for el.: *nó sku v te æ ha sp0ð'an fwa* nu spænder jeg for.

tjære; nut. bruges ikke, man siger i stedet: *han æ hæ'n æ tjæ i daw'*.

I stedet for nutid bruges af mangfoldige verber konstruktionen „være ved at“, f. eks. *han æ ve æ skryw, røg* (*'ræw'a* *ap*), *ræd-et ap* (hugge træstammer i firkant).

Også f. eks.: *de æ taw'an te æ båt* det bulner, el. er begyndt at bulne; *de blyw'a* *ve æ ræ'n* det regner stadig.

III. SPROGPRØVER.

Nogen større sammenhængende sprogprøve kan jeg desværre ikke give, men en lille fortælling og nogle små sætninger skal her anføres.

En kone i Bjerre var i færd med at bage pandekager, hunden kom i et ubevogtet øjeblik ind og trådte i den sammenrørte dejg, konen råber da til manden: *å ve d0 et m0ps* (straffe) *æ hunj'!* Manden fortæller så videre (at der er skrædder i huset og at en gammel aftægtskone lå syg i sengen, forudsættes som kendt):

„v sga m0ps dæ, gu' hunj', sga d0 go' i pa'n'kag'a(r)!“ æ så læw' v æ kru'dhu'n æ sdrø næw'a kru'dkjen'a *(u)* *fræ hunj's smu'd æ hæn' te 'il'hol. så sdag æt il' i æ kru'dhu'n, æb i'ggæm'æl æ læwd, sl0 t0w' læwds-fj'l ap, sgræð'a* *(u)* *fø'l baqlæns æw bu'a, gam'æl kjæl'ij beswi met i sænj', hunj' u'd æw vjnj'ij; æ sga li'd o', d0 blew m0psæt, gu' hunj'!“*

En søndag havde Niels Bolbro og hans hustru været ude på besøg, og da de så om aftenen kom hjem, fortæller Niels *ku v it be'gri'v hæ dæ wa ve'-et fwa dæ wa sæ'an æn sn0æ'an æ sæ'an æn 'anstalt*, en bisværmer havde, imens de var borte, taget bolig under gulvet.

Medens Christiane C. forklarede mig hvad der menes med, at en slæde skurrer på en vej, så udtrykte Niels B. sig om samme ord (skurre) ved drengenes leg med småslæder på bakk skråninger: *di sk0r'æt n'æ o dje ræw'.*

Trine B. sér en mand gå forbi og siger: *a t0t han so' så mu'la u'd i daw'*, jeg syntes han så så muggen (gnaven) ud i dag (man lægge mærke til sætningens jambiske rytme).

Ved at tale om, hvad man siger i st. for tilsølet, bemærker Trine B., at man kan sige: *han æ blew'an så græw rag'æt 'te æw skit æ moq.*

d0 æ(u) *så ejæn'jns'a lissøm jæp'æs gr'i's, di r0t æ ø'ræ(u)* *æw'-æn fæw æ fo-æn 'te æ træw' æ hæ'l æw'-æn fæw æ fo-æn fræ'* du er så egensindig ligesom Jeppes gris, de rykkede ørerne af den for at få den til truget og halen af den for at få den fra (det) (så havde den hverken begyndelse eller ende).

d0 go: ɔ fɛrmər lisɔm ɛn mʷs i ɛn lɛ.jə(ɹ)flask du går og firmer
ligesom en mus i en læderflaske.

*di tyk ɔ di fɪʔð di hã:et ʊnd i hɪʔð, di mawə(ɹ) ɔ di ta:ɹ di
hã:et hunʔ goŋ vɑ:ɹ* de tykke og fede har det ondt i hede, de magre
og de töre har det hundrede gange værre.

dɛ:ɹ ə(ɹ) nɛ.əð ɔm nɛ.əð ɔ ɪl ɔm ɛn skɪnɫɔs pøls der kan være
noget om noget (nogle rygter kan være sande) men andre (beretninger)
kan være noget rént vrövl.

FRA HOLBERGTIDEN

HANS GRAMS BREVE

Breve fra Hans Gram. Udgivne af Herman Gram. Thaning & Appels Forlag. Kbh. 1907.

Naar en Udgiver i sit Forord udtaler sig med saadan Beskedenhed om sit Arbejde, som Tilfældet er med den foreliggende Samling af Hans Grams danske Breve ved Kontorchef H. Gram, og naar samtidig Udgivelsen er besørget saa samvittighedsfuldt, og Indholdet af de meddelte Breve er saa betydeligt som her, undser en Anmelder sig næsten ved at rykke frem med de Bemærkninger, der kan fremføres, om

at der ikke er gjort udtømmende Rede for, hvad af Grams Korrespondance der er bevaret, og hvor den findes,

at den normaliserede Retskrivning i de Breve, der allerede tidligere har været udgivet, burde være afløst af den originale,

at Udgiveren har gjort sig overflødig Uejlighed med at efterspore Grams Principper for Anvendelsen af store Bogstaver i Skriften, eftersom der paa de Tider ingen Principper gaves i saa Henseende,

og at en Del Smaating hist og her synes mistydede, saaledes Navnet Dyrskiøt, der er blevet til Bierschiøt, samt at der ret hyppigt optræder forstyrrende Korrekturfejl.

Om disse Indvendingers Tal vil forøges, naar Aftrykket sammenlignes med de originale Breve, har Anmelderen været afskaaret fra at undersøge. —

Ofte synes det at gennemgaa en Brevsamling det samme som at se et Skuespil, hvori Hovedpersonen har en Kæmperolle; han bevæger sig gennem sine Replikker i skiftende Belysning; af hans Holdning faar man hastige Indtryk af de Medspillende, samtidig med at han selv drejer sig og vender sig for ens Øjne: snart fortøner hans Personligheds reale Omrids sig i et Skær af ædel Selvudslettelse; snart stiller han sig raa og nøgen hen ved Lamperækken.

Overfor en saadan Skuespiller bør Kritiken være varsom; Sandheden er jo, at man brød ind til ham i et Øjeblik, hvor han troede sig ubevogtet; han havde aflagt al ydre Holdning, uden at hans Væsens Kerne derfor fik Lov at skinne frem, han stod og grimacerede foran Spejlet.

Det her sagte gælder væsentlig kun om vor Tids Breve; i en Samling som den foreliggende er Tonen gennemgaaende som den vi nu om Stunder bruger i vore Tidsskrifter: officiel. Sprogets Holdning svarer dertil; det er Rococo-Dansk, med isprængte fremmede Indskud, sædvanlig Latin, nu og da Fransk eller Tysk; det hele ejer en broget Glans som

Brokade; straalende med gammel Pragt staar de latinske Indskud, hvis uopnaaelige Holdning de danske Perioder efter Evne stræber at tilegne sig.

Men ligesom Grams værdige Brevtone hist og her gennembrydes af et skarpt Hug eller et polisk Smil, saaledes stryger ogsaa ved visse Vinde et Pust af jævnt, talt Maal helt ude fra hans jyske Fødeegn ind mod det lærde Centrum. Saaledes fremtræder ganske vist hans Skæmt hyppig i et Dansk, der kun med Besværlighed opfattes som saadant — en Spøg skal fremfor alt falde mundret —, og hvorfra det er en Befrielse og Opklaring at naa over i Latinen: „Monne ikke vel saa meget være tilforn syndet og vel af flere end af mig? Utor formula, miseris puellis in patria mea familiari“. — Men det sker ogsaa, at de rette Ord løber Gram af Pennen; saaledes i en Vending af tilsvarende Indhold i et andet Brev: „Jeg svarer som Pigen: hvem kand sige Kongens Folk Nej“.

Grams Passion er Bøger. Der tales i disse Breve — navnlig i dem der i Tid ligger nær ved Hovedstadens Brand 1728 — idelig om Udgaver og Tryk, og der er noget kærligt og højtideligt i Tonen, der fører helt tilbage mod Middelalderen; Videnskaben var international, og en ret Bogelsker maatte have udstrakte Forbindelser i Syd og Nord. — I Anledning af Ildebranden udtrykker Gram sig saaledes: „Vor Herre lod mig beholde det bedste af mine Bøger tilbage“. Ved saadanne Vendinger mindes man Geske Klokkers.

En anden Stump Kommentar til Holberg — Erasmus — findes i et Brev til Grev Rantzau, hvori han — i Anledning af en Dedikation til Grevinde Plelo — tilraader, at der bliver hjulpet lidt paa nævnte Ambassadrices Titel, „saa man kaldte hende illustrissimam et excellentissimam, istedenfor nobilissima, som er kun for hendes fille de chambre“.

Som venteligt, er Over- og Underskrifter i Brevene udført i de pynteligste Snørkler; i en Afslutning som følgende kan man umuligt forholde den høje Stil sin Beundring:

Jeg er med højeste Veneration og Forventelse af Deres Højærværdigheds højstærede ordres Højædle, Velbaarne og Højærværdige Herr Conferentz-Raad og Biskop

Deres allerunderdanigste Tjener.

En meget oplysende Modsætning til disse gængse Titulaturer danner i et Brev til Christian den Sjette Overskriften, der kun har det ene Ord Sire, ligesom ogsaa Underskriften i al Simpelhed er henvendt til den allernaadigste Konge af den underdanigste tro Tjener. Disse Ord, der nu er Mundsvæjr, betød dengang hvad de lød paa, og deres Sum lod sig ikke forøge ved de staaende Forsikrings Regnepenge.

Hen mod Slutningen af Bogen findes meddelt det eneste Brev fra Hans Gram til en Slægting, der er bevaret; det er stilet til hans Broder, der var Provst. Som det dukker op her i al den lærde Korrespondance, virker dets milde og fortrolige Stil overmaade smukt. Vinteren er streng, med Østenkulde og Sne; nu skinner Solen varm i hans Kammer, og Finken slaar lystigen udenfor. Saa mindes han sin Barndom udi Bjerreby, „naar vi agede i Slede ned ad Bakkerne ved Kirken og bleve næsten

udi Sneen begrafne, saa dend hiertekiære Moder tilsidst motte ud og skiende“.

Nu stunder det mod Døden; han, den Stuelærde, hvis Liv har bevæget sig i en Trekant, fra Biblioteket til Arkivet, fra Arkivet til Bogkammeret, han, der vil paastaa, at een Times Studering er sundere end en heel Dags Spadseren og Lediggang, han begynder at mærke, at det matte Legeme vil ikke mere; han har forsøgt baade Piller og Draaber; de hjælper ikke. Gusten og nærsynet sidder han mellem Folianterne, og tænker paa en rask Vendelbo-Dreng, der lod sin Slæde staa som et Lyn nedover Kirkebakken gennem de store Driver.

Hans Brix.

M. JERNKJÆGS BRYLLUPSVERS

Til meddelelserne ovenfor (1908, 48) kan der gøres adskillige tilføjelser, og nogle sådanne er temmelig nødvendige. Der kan næmlig ikke være tvivl om, at bryllupsverset er et virkeligt bryllupsvers, idet Wibergs Præstehistorie I s. 726 under Hyllested-Venslev-Holsteinborgs præster som nr. 9 nævner *Henning Jacobsen Achthon*, udnævnt på succession 19. juli 1704, succ. næste år, gift med *Inger Margrethe Numsen*. At brylluppet har stået på Trolleholm (det nuværende Holsteinborg) er rimeligt nok. Bryllupsdagen 13. okt. 1905 ser også rigtig ud, da Wiborg omtaler, at ægteparret havde 2 sønner og en datter og at præsten døde 29. juni 1710, kun 30 år gammel. Men der er noget tvivlsomt ved sagen.

Forfatteren *Mikkel Hansen Jernskjæg*, som var huslærer på Trolleholm, (se Biogr. Lex. VIII, 455 flg. m. henvisn.) har næmlig, i sin versificerede skildring af sin Fynsrejse (Saml. til Fyens Hist. VIII, s. 1 flg.) foretaget sammen med Henning Achthon, antydnet, at denne på rejsen forelskede sig i en ung pige fra Fuirendal,

„men hvor den pige blev med top og kniplings krone,
derom jeg intet ved, men det ved præstens kone.“

Dette kan vel vanskeligt forstås anderledes, end at hun og præsten fik hinanden. Men rejsen foregik 24. juli til 1. august 1706, og i så fald må brylluppet først have stået den 13. okt. 1706 — hvad jeg heller ikke ser noget til hinder for.

Henning Achthon var af gammel præsteslægt på mødrene side, idet hans moder, hvis slægtnavn (en græsk oversættelse af Jordløse) han antog, var datter af Mag. Henning Achthon i Nørre Broby og Mette Eriksdatter, og Mag. Hennings fader og farfader (måske også farfaders fader) var præster¹. Karen Henningsdatter Achthonia, som var gift med to borgmestere i Fåborg, er kendt både for sine genvordigheder i svenskekrigen 1658, da hun som barn var døden nær, og for sin store anseelse og dygtighed i senere år, da hun var den „alsommægtigste Karen Borgmesters“ og nød den ære at tituleres frue af adelsmænd.

¹ Se Wiberg under Espe-Vantinge, Jordløse-Håstrup og N. Broby. [I MS. Thott 1524, 4 oplyses intel videre om bruden; derimod meddelelser også det i overskriften, at brylluppet stod på Trolleholm 13. okt. 1705. V. Holstein-Rathlou.]

Hvem Inger Margrethe Numsen var, kan man måske få at vide af bryllupsdigtet, som også findes i det Thottske hdskr. 1524, 4to (se Troels-Lund XII 2. udg. s. 42 og anm.), men jeg har ikke haft lejlighed til at efterse stedet. *M. Kr.*

EN POET FRA 1728.

Blandt de mange som i Anledning af Københavns Ildebrand 1728 følte sig opfordrede til at give deres Følelser Luft i Poesi eller Prosa, var ogsaa Hans Hansen Bødcker, som det følgende Aar udgav „Salve fra Gilead udi Kiøbenhavns Saar, som dend kongl. Residentz-Stad fik ved dend forfærdelige Ilds-Vaade, . . . som en silde Recept, dog trohiertig Pintze-Trøst . . .“, et Digt i den dengang moderne Stil:

„Hvo mindes ej den Nat, da Maane-Cirklen fyldte
Sin Runding i sit Løb, da mand to gange ti
Udi October skrev, dend Nat sin Konge hyldte,
Jeg meener Ildens Gud, med Purpur Lieberi.“

med indblandede latinske Vers o. lign.

Forfatteren, der var født 1674, var først (1695—1710) Hører og Kantor i Nykøbing F., derpaa Kapellan samme Sted og blev endelig 1722 Sognepræst i Vaalse, hvor han døde 1735¹. Som Hører i Nykøbing havde han allerede tidligere skrevet et tysk Digt „Freuden og Frolocken des Falsterschen Helicons auf Ihro Maj. Charlottæ Amaliæ . . . Geburts Festin den 27. Aprilis 1708“.

Digtet om Ildebranden sendte han til Prof. Hans Gram med følgende Skrivelse:

Welædle og Welbyrdige Hr. Professor
Mag. Gram.

Dend Kiendskab ieg Uværdig har hafft med Dem i mine Academicke² Aar og berømmelige Kundskab, min Herre er opstiget til i alle retsindige og brave Mænds tancker, forarsager mig at indskyde dette Klageskrift om dend højklagelige og fordervende Ildebrand. Ieg bekiender reent ud, at ieg af et abject og nedslaget gemyt har ikkun ladet see mit slette talent i faae ting, af dend frygt, at noget deraf, som Utidigt, skulle fornøje dend ilde-dømmende og nu alt for curieuse Verden. Tilmed har ieg ikke været saadan en Abe, at ieg skulde forelske mig i mine egne Unger, men saa snart et og andet er fuldfød, har ieg anseet dem for monstra og revet dem i stykker. Men ieg er af visse raisons persvaderet til at fuldføre dette Verck og desforuden animeret af endeel, som har fundet mig i Arbejdet, at insinuere det til Trykken. Men førend ieg mig dertil resolverer, underkaster ieg denne udkastede materie Deris Velbyrdigheds censur, I dend forhaabning at finde hos Dem, som en Ejegod og raisonabel Mand, dend bevaagenhed ej alleene at revidere og corrigere, om noget skulde

¹ J. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie II, p. 206; P. Rhode: Lolland og Falsters Historie II, p. 161. ² Gram blev Student 1703. Bødcker tog Attests 1709 og blev ²⁸/₆ 1710 Magister. Det var dengang almindeligt, at Studenter straks efter Depositsen tog Plads som Hørere og først senere studerede videre.

støde, men og aldeelis at rejicere det, om det skulde siunis Dem ikke at være liuset værd. Thi et er det, at ieg lever her in obscuro som Joh. paa sit Pathmo, siden ieg forlod Nykiøbing, og veed ikke, hvorledis dend polite Verden er nu sindet; et andet, at ieg ej forlader mig paa mig selv, men maa søge en trofast Raadgivere, af hvilke ieg ingen kiender uden Deris Welbr. alleene, siden ieg sauner min gamle Patriot Professor Reitzer¹ fra Academiet.

Ieg har ikke vildet dedicere nogen dette Skrift, thi endeel agter ieg ikke at illustrere derved og hafde ej heller uden sub anonymo ladet det see, dersom ieg ikke skulle blevet sat in ordinem Satyricorum², naar ieg herudi, dog modeste, vere og caute carperer de fremfarne og nærværende tiders mores; Endeel kiender ej mig : omskiønt ieg mange : nogen høj Herre, som ieg kunde gjøre mig agreabel hos. Over alt søger ieg ikke herved nogen bedre lykke i Verden, hvilcken ieg vel behøvede i det timelige, saasom mine Vilkaar ere tynde i et slet Kald og slettere tider med mange børn : dog Gud være lovet : . Og tilmed veed ieg, om det var mit øjemercke, at det staar hart nu omstunder at reussere for dend, der fattis alle behøvende Midler til lykke og emploie. Dette ene vil ieg udbede mig, at Deris Welbr. vil være mit ringe Skriftis Naadige og Veldømmende Tolck, om det ellers kommer under perssen, hvilket ieg endda tvifler paa, om Bogtrykkeren, som nock bliver Monsr. Wieland³, der har meest correspondence, skulde sette mig det saa højt at indskyde noget meget til trykken : thi 30 à 40 exemplarer vil ieg købe ham af for dend pris de kand selges : paa mit eget oplag og bekostning. Thi hvis hand ikke kand afsette tilstrekkelige exemplarer, og faae papiret og umagen betalt, bliver vel materien relegeret og igien tilsendt mig, saasom det ikke er min Efne at give ham, men snarere min Tarv at hand gav mig, om hand formaade det, noget pro labore. Men for at komme over cens i dette tertio finder hand her udi saa vel sin egen som min Tarv uden ald for ubillig Omkostning, Hvilcket staar saa hen til Deris Welbyrdigheds fornufftige mediation, om de vil være Sk[r]iftets Patron baade at approbere og hanthæve det, Saa og Bogtrykkerens resolution, som begge ventis, men fornemmelig fra Min Herre, som ieg ydmygst formoder at meddeele ved min committerede sine tancker herom til dem, samme igien at insinuere mig, der uafsladelig lever med ald submission og dend velsignende Guds Naades tilønskning .

Waalssse dend 16 Jan:
Aar 1729.

Deris Welbyrdigheds
Wel Edle Hr. Assessors
Tienstydmyge Ven og Tienner
H. Bødker.⁴

Meddelt af C. Behrend.

¹ Prof. jur. Chr. Reitzer (1665—1736) kom bort fra Universitetet, da han 1723 blev Stiftamtmand i Trondhjem (senere i Aalborg). ² I Digtet findes vel nogle alm. Talemaader om Menneskenes Syndighed, om Jonas og Ninive, men ingen Satiriseren. Bødker har sagtens kendt Grams Uvillie mod Satyrieti. ³ Skriftet udkom hos Joh. Jørg. Høpfner. ⁴ Originalen til dette Brev findes i Bøllings Brevsamling i det kgl. Bibliotek.

TIL JACOB VON TYBOE, II AKT 1STE SCENE

(DSt. 1908, 49).

Det, som Jesper fortæller Jacob von Tyboe om Alexander den Store og Nabuchodonosar, er taget fra en Anekdote om Skanderbeg (Georg Castriota). I Guérards Dictionnaire d'anecdotes modernes etc. (2den Udg. Paris 1872 Bd. II S. 318) læses, at Skanderbeg, som i 22 Slag havde udført sådanne Heltebedrifter, at man tilskrev hans Sabel overnaturlige Egenskaber, efter Anmodning sendte Sultan Muhamed II sit berømte Vaaben. Da Sultanen intet mærkeligt fandt ved Sabelen og bemærkede, at han selv havde bedre Vaaben, skal Skanderbeg have sagt: „Det tror jeg nok, men da jeg sendte Sultanen min Sabel, sendte jeg ham ikke min Arm“. — Guérard har Anekdoten fra „l'improvisateur français“ (1804—6. 21 Bd.).

Muligvis har Holberg combineret Skanderbegsvaret med den Fortælling om Peter den Store, som Martensen citerer, og muligvis ligger der et endnu ældre, lignende Svar til Grund baade for Skanderbegs og for det af Prof. Bauditz efter Walton citerede. Men tilfældigvis kan det med matematisk Sikkerhed bevises, at Holberg i hvert Tilfælde har benyttet Skanderbegsvaret. Holberg har nemlig i sine Heltehistorier ogsaa biographeret den nævnte „Helt“. Og han oversætter nu¹ hans tyrkiske Navn lidt unøjagtigt med „den store Alexander“ [—beg betyder: Herre, Fyrste]. Det er da en ægte Holbergsk Vittighed at lade Jesper forveksle Oldtidens „Alexander den Store“ med det 15de Aarhundredes „store Alexander“².

D. Simonsen.

¹ Heltehistorier. ed. Liebenberg I, 254. ² Derimod véd jeg ikke, om det ogsaa er en Misforstaaelse fra Jespers Side at lade Alexander give Svaret som „Rigens Marsk“, hvad han jo ikke var under Muhamed II; eller om den optrædende Sultan maaske efter anden Tradition var Murad II, i hvis Tjeneste Skanderbeg stod i sin Ungdom og i hvis Nærværelse den unge Helt i Ene kamp fældede en Goliath.

FRA SPROG OG LITERATUR

TIL TEXTEN AF „DEN TAPRE LANDSOLDAT“

I Dr. Brix's smukke Bog „Fagre Ord“ findes bl. a. behandlet Fabers „Tapre Landsoldat“. Den er gengivet efter Skillingstryk fra 1848 (dog med et Par Ændringer efter Fabers Haandskrift, der vedkommer Indholdet, og som ikke skal berøres her).

Som Visen lyder i det gamle Tryk, er den gaaet over i Folkemund: i alle Visebøger staar den næsten uforandret. Det andet Vers begynder da saaledes:

„: Min Fader og min Moer :
: De sagde disse Ord :!
 naar dem, vi stole paa,
 i Krigen monne gaa,
 hvem skal saa pløje Markerne, og hvem skal Græsset slaa?“

Den 3dje af disse Linier indeholder jo en grammatikalsk Ukorrekthed: *dem* som Grundled i Stedet for *de*; og det fremhæves gerne som karakteristisk, at Forf. ved Valget af denne Form har villet give den jævne Bondekarls Tale. Ogsaa Dr. Brix siger, at Visen „foretrækker den levende Form for den konstruerede og derfor siger *dem*, vi stole paa — ikke *de*, vi stole paa.“

Nu har det sikkerlig aldrig hedt „*de*, vi stole paa“. Der fremkommer derved en Mislyd, som ethvert sundt Øre stødes af, og som den folkelige Gengivelse af Sangen med fuld Ret vilde forkaste, hvis ikke Digteren, som rimeligt var, selv havde forkastet den. Men at „*dem*“ skulde være det rette Ord paa dette Sted er da ingenlunde givet. Vel har Faber indsat en Del folkelige Udtryk — „lige fedt“, „Fanden heller“, „inte mer“ — men der er ikke Tale om en gennemført Stil. Han bruger jo f. Ex. gennemgaaende Udsagnsordenes Flertalsformer: *de* stole, *vi* byde, *vi* kæmpe, der er saa ufolkelige som vel muligt. Og giver man sig saa til at tænke over *de* Ord, man synger — hvad man rigtignok sjælden gør — saa melder sig det Spørgsmaal: hvem er *de*? Er det alle *de* unge i Landet, som *de* to gamle vil holde tilbage fra Krigen? Selvfølgelig ikke; ogsaa Dr. Brix fremhæver rigtigt, at *de* gamles Tanker ikke gaar ud over deres eget Hjem, Gaarden og Markerne. Eller har Landsoldaten Brødre? Næppe! I Sangen ser vi i hvert Fald ikke noget til *dem*; der staar han ene overfor Forældrene; og Meningen er sikkert, at han er eneste Søn. Hans Forældre har ikke andre at stole paa end ham; derfor siger *de*: „Naar du gaar fra os, hvad skal vi to gamle saa gøre?“

Nu staar der da ogsaa tydeligt nok i Fabers eget Haandskrift: Naar *den*, vi stole¹ paa. Og jeg ser ikke rettere, end at Genindsættelsen af denne Form er en Vinding — ikke for Grammatiken, lad den hytte sig som den kan! — men for Visen selv.

Ændringer af lignende Slags som denne er alle folkelige Sange udsat for. Jeg vil minde om, at i „Vift stolt paa Kodans Bølge“, almindelig synges og citeres 1ste Vers 5—6te Linie: „Du over Helte svæved, som *sank* i Dødens Favn“ i Stedet for *som sang*. — Hvor tankeløst man synger sligt, har en tysk Lærer engang fortalt et morsomt Exempel paa. I Visen „Was ist des Deutschen Vaterland? ist's Pommerland? ist's Preussenland“ osv. lyder Svaret som bekendt tilsidst saaledes: „So weit die deutsche Zunge klingt und Gott im Himmel Lieder singt . . .“ osv. Læreren opdagede nu, at Børnene troede, at „Gott im Himmel“ var Grundled for „Lieder singt“. Det morede ham, og efter Timens Slutning fortalte han dette for sine Kolleger i Lærerværelset — og opdagede da, at de alle havde den samme Tro!

Naa, det gør vel ikke saa meget, hvad man tror, naar bare Sangen strømmer fra Hjertet. Men i vore to danske Sange vilde jeg dog gerne beholde det rette og oprindelige; Sangene skal jo ikke blot synges, men ogsaa læses og opfattes.

Ida Falbe-Hansen.

SVECISMER HOS BAGGESEN OG STAFFELDT

Då jag för en föreläsningsserie vid Stockholms arbetarinstitut öfver „Dansk vitterhet vid 1800-talets början“ sökte närmare lära känna de danska författarna vid denna tid, hade jag gifvetvis det största gagn af de kommentarer, som särskildt Arlaud och Liebenberg lämnat till Baggesen och Schack Staffeldt. Följande under läsningen gjorda anteckningar kunna till äfventyrs vittna om den uppmärksamhet, hvarmed jag följt deras textkritik.

Såväl hos Baggesen som hos Staffeldt anmärkes den språkliga granskarn åtskilliga germanismer, som stöta ett dansk öra. Af rent biografiska grunder är det ju inte öfverraskande att finna sådana på tyskt inflytande beroende afvikelser från danskt språkbruk. Det är snarare förvånande, synes det mig, att två sådana män som de nämnda ej oftare gjorda sig skyldiga till dylika förirringar. Men i ett par fall undras mig, om man ej skulle kunna tänka sig ett inflytande från svenskan såsom underhjälpande eller sidoställdt med det tyska och någon gång synes det mig tillochmed sannolikare.

Hvad först själfva möjligheten af svecismer angår, är den redan förut klagjord. Liebenberg har, som jag förmodar utan motsägelser, antagit att det hos Staffeldt flerstädes förekommande ordet *kjendsler* (l. ex. I:4) = da. følelser, är det svenska känslor och „under midnattens vord“ (II:265) antingen det svenska vård eller lån ur kämpavisorna. Schack

¹ Dr. Brix har: naar dem, vi *stoler* paa; men dette er Skillingsvisens *Ændring*, ligesaa vel som *dem*; Fabers Haandskrift har *stole*.

Staffeldt begagnade ordet havn (sv. ham(n)) i en betydelse, som han själf (se II:555 och IV:593) förklarade med: „Havn paa Svensk betyder Ideal“. I fråga om Baggesen åter vittnar öfversättningen af Choræus m. m., att han inte var ohemmastadd i svensk vitterhet. Men naturligtvis har ingendera varit mycket upptagen af svensk lektyr.

Hos Staffeldt liar jag antecknat följande. Om: „hver en Blomst slaaer atter ud“ anmärker Liebenberg, att „slaaer ud“ är en ofta synlig germanisme hos Staffeldt (I:560 f.) för da. „springer ud“. Slå ut är svenskans idiomatiska uttryck (jämte spricka ut) och synes mig ha legat lika nära till hands som tyskans ausschlagen. Vid sin kamp emot ändelsen -else tillgrip Staffeldt flera svenska ord, såsom fornedring, sv. förnedring, (I:424), fuldending, sv. fulländning (II:236), jfr. Liebenberg I:503. De förkortade formerna eenfold, samvid, skarpsind erinra rätt mycket om de svenska enfald, samvete och skarpsinne, hvilka väl kunnat medverka vid bildningen jämte einfalt och scharfsinn. Ringle sig (jfr. I:541) är likalydande med det tyska sich ringeln, men också med det svenska ringla sig. — Om Liebenbergs anmärkningar rörande Staffeldts bruk af orden svige och svig äro riktiga (I:509 f.), så kan det förtjäna antecknas, att Staffeldts bruk af orden alldeles sammenfaller med den svenska användningen af svika och svek. Fletter (= da. fletninger) uppges bildadt af Staffeldt (I:552) efter tyskt flechten, det öfverensstämmer också rätt nära med det svenska flätor. Af de egendomliga prepositionsanvändningar, som Liebenberg anför, öfverensstämmer ett par alldeles med svenskt språkbruk, nämligen: opfyldt af : uppfyllt af (l. med), fra bittere qvaler rene : renfrån, fra tunge sorger fri : fri från och sig beruse af den ild : berusa sig af.

Hos Baggesen träffas två gånger bode (= da. bøde) som rimord, det står nära sv. bota. I rimbrevet till Astrup ^{22/1} 1816 begagnar han i rim ordet „fire (= da. feire) fødselsdag“, som är det svenska firagens födelsedag. Bland de många adverbformer på -en, som Baggesen nyttjar, öfverensstämmer en med ett svenskt ord: nemligen (jfr. III:277). Om uttrycket: hvad jeg er vorden (II:138) säger Arlaud: „maaskee en gallicisme (ce pue je suis devenu), for: hvad der er bleven af mig“ — på svenska heter (och hette) det emellertid också: hvad jag är vorden. Fuldstændige (= da. fuldstændiggjøre) är intressant att se hos Baggesen; fullständiga finnes nu i svenska, men synes att dömma af ordböckerna vara en sen 1800-talsbildning. Äfven glemmigei (= da. forgi et mig ej) motsvaras af ett, som det förefaller, senare svenskt glömmigei! Baggesens tmesis tage -igien erinrar om, att svenskans ord härför är taga igen. Bigter („en tidligere ret almindelig forekommende germanisme“; t. beichten) = da. skrifter är ju alldeles det samma som sv. biktar. Exempel på prepositionen kring i stället för omkring kunde Baggesen också ha funnit i svenskan. För vispled = da. vimsede hänvisar Arlaud till bornholmskt vispe; det finns både vispa och vispar i sv. ordböcker vid denna tid med samma användning, och äfven vispel och vispla torde ha funnits, fast jag ej kan ge litteraturciterat på dem; germanismerna

blikke, sv. blicka, knall och fall m. fl. mötte Baggesen äfven i svensk litteratur.

Det kan anmärkas att äfven ett par ord hos Henrik Steffens (i „Indledning til philosophiske forelæsninger“, nytryck 1905) som förklaras för „tyskagtigheder“ öfverensstämma med svensk — eller kanske hellre norsk — form. Besynderlig = særlig synes mig långt hellre böra sammanställas med den svenska användningen af besynnerlig i denna betydelse än med ty. besonders; misforstand = da. misforstaaelse = sv. missförstånd, synderligen = da. særlig = sv. synnerligen och underst = da. lavest = sv. underst.

Det är ju inte min mening, att vilja konstatera något starkt påfallande drag af svecism hos de nämnda förf., men då man förmodligen gör rätt i att anta inte bara en enda orsak till en språklig företeelse, utan flera samverkande, har jag tänkt mig, att dessa små anteckningar möjligen kunde erbjuda något intresse. Afvikelserna från det idiomatiska danska uttryckssättet kunna ju bero på flera tillfälliga moment, som äro oss svåra att konstatera.

Ruben G:son Berg.

„KÆRLIGHED UNDER KARANTÆNE“.

Carl Ploug har som bekendt henlagt Scenen i sin Studenterkomedie af dette Navn til den lille Ø Kyholm ved Samsø, hvor der fra 1832 til 1859 var Karantæneanstalt; og da det er muligt, at han kan have fået Ideen til at vælge dette afsides Sted ved at modtage nogle Klager fra Kyholms Beboere over Kommandantens Regimente, vil jeg meddele lidt om en Sag, der behandles i Samsø Birks Politiprotokol for Året 1841, og ved hvilken der fremlægges en Vise, som angives at skulle indsendes til Bladet „Fædrelandet“, hvad den sandsynligvis ogsaa er bleven, dog uden at finde Optagelse deri, thi jeg har efterset hele Årgangen. Parterne i Politisagen var Pladskommandanten på Kyholm, Kaptajn i Søetaten, Johan Peter Schumacher, og den 18årige Studiosus artium Carl Mortensen, Karantænemesterens Søn, der af Kommandanten blev beskyldt for i Fællesskab med en Madam Hansen på Kyholm at have forfattet Smædeviser om Kommandanten. Carl Mortensen fralagde sig al Forbindelse med Mad. Hansen, men indrømmede: „at have afskrevet den sidste Vise, som her på Øen er funden, efter Madammens Konzept, og Hensigten med, at han afskrev Visen var den, at det var Mad. Hansens Ønske, at denne Vise skulde indføres i Bladet „Fædrelandet“, og at den derfor måtte skrives med en korrekt Håndskrift.“ Visens Forfatterinde blev strax af Kommandanten beordret til at forlade Øen, og der er vel ikke Tvivl om, at hun ved sin Ankomst til Kjøbenhavn har henvendt sig på „Fædrelandets“ Kontor og lettet sit Hjærte for Ploug, der var bleven Redaktør af Bladet den 12te Maj 1841.

Kommandanten på Kyholm ønskede ligeledes at befri sig for Karantænemesterens Søn, men denne nægtede at efterkomme Befalingen til at forlade Øen, hvorefter Sagen fortsattes og den af ham afskrevne Vise

fremlægges i Politiretten og har til Påskrift: S. T. Hr. J. F. Gjødvad, Cand. juris, Redaktionssekretær for Bladet „Fædrelandet“, Østergade No. 70, 2den Sal. Selve Visen har 14 Vers, hvori der gøres Hentydninger til Kommandanten og de lokale Forhold på Karantæneanstalten; dens Titel er:

Et Par Ord til Kommandantskabet på Kyholm.

Mel.: Sie sollen ihn nicht haben (Der Rheinlied).

1. På Kyholm er ej Trælle
Min Herre Kommandant.
Lad Dem kun det fortælle,
Og mærk Dem det som sandt!
2. Frygt for den frie Presse
Har De, Hr. Kommandant;
Nu vil vi Penne hvæsse,
Og det sker ej for Tant!

Derpå fremføres de lokale Anker over Kommandantskabet, og i Slutningsverset får Kommandant Schumacher følgende Påmindelse:

14. Husk på hvordan De skalter,
Og husk, at der er Plads
I „Fædrelandets“ Spalter
Til mer af denne Stads!

At Carl Ploug imidlertid ikke har fundet sig foranlediget til at optage noget af „denne Stads“ i „Fædrelandets“ Spalter er forståeligt, men derfor kan han jo godt have hørt på Mad. Hansens Klager, og ved at blive sat ind i Forholdene på Kyholm er det sandsynligt, at han er falden på at henlægge Scenen til Karantæneanstalten dér i den af ham forfattede Komædie, der blev opført af akademisk Læseforening på Vesterbros Morskabstheater den 7de Februar 1842. — Se: Studenterkomædier, ældre og nyere, udgivne af Studenterforeningen ved Axel Sørensen, 1904, S. 45 — 88, og Otto Borchsenius: Fra Fyrrerne, literære Skitser I. 1878, S. 211 — 219, hvortil den her meddelte Vise og Politisag fra Kyholm forekommer mig at være et ikke uinteressant Supplement.

Fredrik Poulsen.

STRØGODS

Brystdugs-Digtning? I 2det Bind af G. Brandes Levned, S. 306 — 7 omtaler Forfatteren blandt de forskellige af Datidens Berømtheder, som han er truffet sammen med under sit Ophold i Berlin i Aarene omkring 1880, ogsaa den tyske Digter Julius Wolff. Om denne læses følgende:

„En Digter, hvis Poesier gik af som varmt Brød, men som ganske manglede Oprindeligheid, var Julius Wolff, hvem man ikke sjældent saa i Selskabslivet; han saa ud som det, han var, en brav forhenværende Landeværnsofficer, der havde udgivet Illustrierte Frauenzeitung. Han skrev smidige Vers og tiltalte sit Publikum mest i den versificerede Fortælling (som Rottefængerens fra Hameln); han forstod at lægge en gammel Tids Farve over sine Digte, idet han gav dem en Smule historisk Sminke, og frem-

bragte saaledes den mange Damer tiltalende Busenlatzpoesie, paa Dansk Brystdugs-Digtning.“

Da Professor Brandes saaledes giver det af ham paa Wolffs Digtning anvendte tyske Udtryk i dansk Oversættelse, kan der maaske være Udsigt til, at det paa hans Autoritet gaar over i vort Sprog som Betegnelse for den jo heller ikke i dansk Litteratur helt ukendte midderalderlige Pastiche-digtning. I den Anledning kan det maaske ikke være uforment at gøre opmærksom paa, at det omhandlede Udtryk vistnok beror paa en Fejltagelse eller Fejlerindring fra den ærede Forfatters Side. Der findes nemlig neppe i det tyske Sprog noget Ord, der hedder Busenlatzpoesie, hvilket Udtryks Anvendelse paa den af Brandes anførte Maade da ogsaa vilde være mindre let forklarlig.

Derimod er der et andet, af nyere tyske Litterærhistorikere ikke sjelden citeret Udtryk, der har det tilfælles med det omhandlede, at de begge begynder med *Bu*; men som udmærker sig fremfor hint derved, at det har en bestemt paaviselig Oprindelse og giver en klar og tydelig Mening. Det er Udtrykket „Butzenscheibenlyrik“. Med Navnet Butzenscheiben betegner man de smaa, paa Midten tykke Ruder (dansk: „Okseøjne“ eller „Flaskebunde“), der netop paa det af Brandes omhandlede Tidspunkt grasserede stærkt rundt om i Tyskland i de efter middelalderlige Forbilleder udstyrede „aldeutsche Bierstuben“. Fra dem er Udtrykket gaaet over paa den Skole af Digtere, der uden at eje Victor Scheffels Digtertalent dyrkede og trivialiserede den af ham med saa meget Held anslaaede Retning, og blandt hvilke netop Julius Wolff nu ogsaa i Tyskland er bleven Litterærhistorikernes stadige Syndebuk.

Udtrykket Butzenscheibenlyrik har forøvrigt en notabel Oprindelse, idet det første Gang er anvendt af Paul Heyse i en Epistel fra 1884 „An Emanuel Geibel“. (Gedichte von Paul Heyse, 4te Ausg., Berlin 1889, S. 196). Digteren svinger der Satirens Svøbe over de Scheffelske Efterlignere i følgende Ord:

„Denn mittlerweile kam bei uns in Schwang
Ein seltsam Wesen, ein gespreiztes Spiel
Mit altertümlich krausem Kling und Klang,
Das flachen Halbtalenten Wohlgefiel.
O wie den Herrn, die Nichts zu sagen hatten,
Die fremde Schnörkelrede kam zu Statten,
Und wie der Zeit, die nicht zu eignem Stil
Den Muth erschwang, die Aefferlei gefiel!
Zumal zum altertümlichen Geräth,
In Haus und Tracht als höchster Schmuck bewundert,
Die Butzenscheibenlyrik trefflich steht,
Verläugnend unser lichterles Jahrhundert!“

Det forholder sig da vistnok saaledes, at Professor Brandes, der jo stod i saa nær personlig Forbindelse med Paul Heyse, har kendt Udtrykket fra selve dets Ophavsmand; men at det nu efter ca. 25 Aars Forløb i hans Erindring har antaget en forvansket Form.

S. Skouboe.

REERSØ OG OPLANDET

BESVARELSE AF OPGAVEN: AANDELIG OG LEGEMLIG KARAKTERISTIK AF EN
DANSK EGNS ELLER LANDSDELS BEFOLKNING¹

AF

THORKILD GRAVLUND

Histude paa hin Side Fjorden, Storebælts yderste Kyststræknings Skrænt, staar Dysserne. Og paa denne Side — øverst paa Aasen — troner der Høje.

Dysserne er Reersø og Højene Oplandet.

Den liden Halvø, Reersø², som skovbar og bakket stridig krummer sig ud sønden Asnæs har givet vore fjærneste Forfædre en Boplads. Af deres Grave er der tre igen. Paa sydøstlige Skrænter svinger Stormen gennem Dyssekamrene, mens Dalby Høje derovre tunge og uigennemtrængelige hvælver sig paa den brede Aas. Synligt fra Reersø er de ogsaa tre.

Saaledes lever Forhistorien, hvor Middelalderen svandt spørløst, skønt Valdemar den Anden havde baade Gaard og Gods her. Naturligt skuer man da Nutidens Folkekarakter i Ly af de ufor-gængelige Mindesmærker. Man tør antage, at deres Varighed skyldes ikke blot Stoffet, men deres Stammes sejge Vedbliven. Iagttageren mener at kende et stedse livskraftigt Slægtskab.

Saatit det er paastaet, at Omgivelser øver Indflydelse paa

¹ Forfatterens personlige Forhold til den skildrede Egn: Jeg er født paa Reersø 1879 og har opholdt mig dær uafbrudt indtil 1897. Dernæst atter taget fast Bopæl dær 1903 — og boer paa Reersø siden. — Stedet har jeg skildret: journalistisk i Artikler om Fiskerliv, Sorø Amtstidende 1901—2 — æstetisk i Fortællingen „Øen“ Nordisk Forlag 1903 — folkloristisk i „Reersø“ Danske Studier 1907 — historisk i „Rids af Reersøs Historie“ i Holbæk Amts hist. Aarbog 1908 — og folkepsykologisk i nærværende Afhandling. *Th. Gr.*

² Min Afl. Reersø DSt. 1907, 25 ff.

Karakter, kunde man sige, at Karakteren vælger sine Omgivelser, idet der blandt Folkekarakterernes dybeste, ældste, lønlige Lag, som er de tilslut afgørende, findes en dunkel Stedsbevidsthed.

Engang har et Stenalderfolk taget Reersø i Besiddelse. En uoprindelig Karakterform er endnu den reersøske.

En Stamme har rejst Dysser paa Øen og en anden kastet Høje derovre paa Aasen. Omgivelser og Livsvilkaar har saavist været ens. Men Reersø har ikke, som man skulde tro om et gammelt hegnet Land, modtaget det ny, Dalbys Kultur.

Reersø Stenalder er et Udtryk for en Stamme, snarere end for et afgrænset Tidsrum. Stridende herude gennem lange Tider under Kaar som fuldt tilfredsstiller det legemlige og sjælelige Behov, viser Stammen sig: fattig paa finere og slebne Ting og uden Brug af Metal. Yngre Stenalder er fastslaaet, et enkelt Fund af Bronze omtales, men endnu er saavidt vides aldrig fundet et Stykke som en smuk Pilespids. Pragtstykket — og tillige den oftest forekommende Art — er Planken med de kraftigt levende Hug i sortegraa Bølgeflader — som et Hav.

Jeg ser en særegen Karakteristik i Reersøs Flinthugning, en storslaaet Vælde, en raa Skønhedssans og en radikal Nøjsomhed. Mængder af Oldsager, Syle, Skrabere o. l. n. er saa lidet forarbejdede, at de synes frembragt for Øjeblikket og derpaa bortkastet — blot opfyldende det ene: at kunne bruges.

Jeg finder i Nutiden de samme Karaktertræk hos Reersøerne. I Livet ser jeg det individuelt reersøske nøjagtigere udformet. Jeg sporer de Træk i store Syn og i de mindste Smaating.

Derude paa Øen er Livsførelsen altid saa enkel og prunkløs — i Husets Udstyrelse, Levemaaden saavelsom Klædedragten. Men Kulturens Udtryk er storlinjet. Pilfingret Husflid findes ikke.

Almuestilen har ingen Rod. For „nævenyttig“ haves et andet Ord: „krathændet“. Og skal jeg ha skaaret et nyt Glas til min Lygte, saa er det reersøsk at ta en Flintsten op og bruge den som Glasskærer — ja, selv at gemme den som et Stykke Værktøj: „Har I ikke set min Flintensten?“

Inde i Reersø By, lige op til Gaden, paa en Sydvestskraaning ligger der en stor enlig Stenblok. Paa dens Top findes een stærkt tydelig „skaalformet Fordybning“. Jeg viste en Mand dette Mærke. Han sa, det var kommet af, at Drengene i hans Barndom bankede deres Klinkskillinger hule her. Som Oprindelse synes dette mig

dog lidet rimeligt. Men hvortfald er Mærket det eneste i sin Art. jeg gennem syv Aars Efterforskning har fundet paa det stenrige Reersø. Derimod i Dalby en uudgravet Jættestue med c. 50 skaalf. Fordybn. i en Overliggers Yderside. Til Reersøstenen knytter sig saavidt vides ingen ængstende Forestillinger, som til en nu forsvundet Sten paa den øde Hals Klint, men kun dette: at „den vender sig, hvergang den lugter nybagt Brød“. Meningen er: hvis den lugter Brød, — den kan det jo ikke. Nu lyder dette som en mere sjællandsk end særlig reersøsk Vittighed.

DFS.s Fortegnelse over enlige Sten viser, at det samme Sprog gentager sig ti Steder i Landet — foruden her paa Reersø, det ellefte. Det var værd at vide, om Opfattelsen af disse elleve Stene overalt er ens. Er Talemaaden allesteder vittig? Lyder den aldrig alvorlig, som overfor en mærkelig dunkel Kendsgerning fra Fortiden — er der sletikke Spøgelsesfrygt i den?

Rimeligt nok er Tonen i denne Folketro aldeles forvansket. da vi vel staar overfor en af de allerældste Trosforestillinger. Lægger man Mærke til, hvor disse elleve Stene findes, vil man se, at de — med en Undtagelse ved Holstebro — alle er nær Kyst eller Fjord (en ved Store Vildmose). De hører hjemme i Kystlandet: hos Dysserne. I Randers Amt er der en Dysseoverligger som vender sig.

Har jeg Ret i at se denne Forestilling om Stene og nybagt Brød som et Lævn fra Dysefolk, saa viser Reersø sig ægte ogsaa her — og oprindelig, idet der paa Sjælland kun findes to lignende Stene og disse i Nordsjælland.

Gennem Tiderne har Reersø ikke tæret paa sin Kraft ved at undgaa Blodblanding. Gamle Dokumenter viser nye Slægtnavne (Vest, Brink) og særegne Fornavne (Albret, Oluf) rinde op og dukke under. Der er næppe et Hjem nu, som ved sig fri i tre Læd for Oplands Blod. Men Reersø er alligevel vidt forskellig fra Oplandet. Og det er næppe Omgivelsernes Skyld. —

Reersø og Oplandet er gennem Aarhundreder mindst flettede ind i hinanden. Dog er der en bestemt Tone til hvert Sted. Ja, det er, som en Stedets Duft af Blod drog de blodsforbundne.

En Reersøpige kommer til Oplandet at bo. Hendes Børn bliver derovre. Slægtskabet glemmes. Tiderne gaar. — Saa render der engang en forvoven Krop af en Herregaardskarl herud, slaar sig

ned med sin Bøsse — fisker og finder sig tilpas, allmens hans Brødre tar Statslaan og faar sig et Landbrug i Fødeegnen.

Hvem han er, Jægeren eller Fiskeren, det ved han knapt sely. Han er født derindad ved Skovene etsteds. Men nu er han Reersøer paa Reersø. Dalbykysten har ikke draget ham. Dunkle Drifter har ført ham. Gammelt Blod kanske slog igennem netop hos ham.

Det er, som om Øen drog sit eget Blod tilbage. Troligt nok, Reersø er ikke Paradis for ret mange. Øde, ensomt, fattigt — men frit, frit er her. Hjem for en „storslaven“ Rase med Motto: Ligetil! — Kultur er Besvær!

Den legemlige Forskel mellem de Byers Folk, som hører til Kirkehelsing Sogn — Reersø, Dalby, Mullerup, Vindehelsing —, er naturlig en Del udvisket. Den Tone, som giver Stedet Liv og drager Karakteren, forudsætter vel næppe en tilsvarende Ensartethed for ydre Bygnings Vedkommende. Skelne tør jeg dog her mellem Reersø og Oplandet. Derimod ikke mellem Oplandets Byer indbyrdes.

Reersøeren er høj og kraftfuld. Skikkelsen præget af Tyngde. Endnu for en Snes Aar tilbage sad der en Kæmpeslægt af fem Brødre og en Søster i fem af Øens sejsten Gaarde. Jeg mindes fortalt, hvilket Indtryk det gjorde paa den ny Lærer, da han kom til Gildestuen og saa de Reersøkæmper førstegang, siddende ved det lange Bord: Var det disse forfærdelige Folk, han skulde bo iblandt? -- Men han blev hos dem!

Denne Slægt og andre lignende har ikke vist sig frugtbar. Afkommet har hellerikke rigtigt taget den svære Vækst i Arv. Men Legemskraften har vedligeholdt sig fra anden Kant. Før var det Bønderne, som sad inde med store Kræfter, nu er det særlig Fiskerslægter, som præger Reersø. Øens Fremtid ligger i deres Haand. Og der ligger den godt.

Der er Ligevægt i de Folk, Harmoni, baade i Krop og Karakter. Til den svære Skikkelse svarer et ret stort Ansigt med ganske livlige Træk, kraftigt bøjet Næse — den sjællandske Opstopper er tvivlsom ægte her — blaa Øjne, blondt Haar, jævnlige krøllet.

Dette krøllede Haar tør ha Krav paa Opmærksomhed. Det synes at være en Ejendommelighed hos Kystfolket ligesom den dunede Hud. Muligt har Vejrliget haft Indflydelse. Men her kan ogsaa foreligge et Rasemærke.

Brune Øjne og sort Haar er ikke sjældne, hvorimod rødt Haar og fregnet Hud kun er stærkt fremhævet i een Slægt — en Fattigmandsslægt, hvor Legemshøjden naturligt er stærkt forskjellig efter Maalet af Voksekraft, hver har besiddet, i den Strid det er for Fattigbarnet at gro. Men det tiltrods er Slægten Øens frugtbareste.

Stærke Modsætninger træffes hyppigt indenfor det lille Omraade, Øens c. 70 Familier. Som den høje Fiskertype med mørkt krøllet Haar, og den lavere fregnede rødhaarede Type — saaledes de mest udprægede Bondemodsætninger: Den høje med det skarpe, fint formede Ansigt, smalle Læber, velformet Haand, lange Fingre og Negle. — Den lavstammede med butte Træk og Fingre, tykke Læber, korte brede Negle. Den første er kløgtig og viljekraftig, den anden snild og stædig. Og de kan findes indenfor samme Slægt — som Søskendebørn.

Om Skalleform undlader jeg at fremsætte et Skøn, der kun kan have forsvindende Værd. Antropologiske Undersøgelser er det ikke Folkepsykologiens Sag at give.

Men den første af de to Bondetyper tør jeg tage for Reersøs Grundtype. Og heri støttes min lagttagelse fra Folkemunde.

En høj Reersøkvinde bruger Udtrykket: „De smaa lavbenede Sjællændere“ „Jyderne“ siger hun „har mer Linement med Svenskerne baade i Snak og Højde“.

„De smaa lavbenede Sjællændere“ var sikkert den velvoksne Reersørs Syn paa Oplandet. At Svenskere og Jyder — Øst- og Vestfolket — er højere end Sjællænderne kan være rimeligt. Sjællænderen er ofte lavstammet. Den korte brede Type skal nok findes talrigest paa Øerne. I det hele maa man tillægge en folkelig Iagttagelse som ovenstaaende Værd, særlig hvor den er udtrykt saa ægte i Ord og Rytme, rent ordsproglig fastslaaet.

Men Reersøtypen er ikke den lavbenede Sjællænder. Det er derimod Oplænderne for en stor Del. De andre Byer i Helsinges Sogn har mange smaa Mennesker.

Reersøeren rager tilvejrs. Det store oftest fint formede Ansigt er omgivet af blondt krøllet Haar. Blikket er aabent og frit, ikke underfundigt eller skulende. Holdningen rank omend lidt skødesløs. Talen kommer rask, stødvis. Skikkelsen præges af Tyngde, Vælde, men Gangen er smaa korte Skridt, vuggende i Traadet, ikke slingrende som Sømandens.

Tyngde, Bonden, forenet med Raphed, Fangstmanden, har

dannel dette Folk, som i Fortidens Proceskampe for Reersøs kongelige Privilegier kaldte sig med det udmærkede Ord: Fiskerbønder. „Vi fattige Fiskerbønder!“

Og de er sig selv lig alle Dage. Dengang de rejste Dysser, gjorde de det sagtens, som de vilde gøre det nu: Slæbte haardt. Raabte vældigt i Stormen. Kommanderede alle og lystrede knapt sig selv. Som naar de nu trækker Baad paa Land.

Reersø havde for en Menneskealder eller lidt mer siden sin betagende Gravskik, hvorom jeg har fortalt andetsteds¹: Ligtoget holdende stille paa Bakken førend Kirkegaarden, en Milsvej fra Reersø, drikkende af Brændevinsflasken, som gaar fra Haand til Haand i Vogntoget — altemens den døde herfra har sit sidste frie Syn over Øen derude.

Her holdes en ufravigelig Vedtægt, men her er ingen Kultus, hvertfald skjules den godt. Højtidsstemthed mærkes ikke. Snarere en Slags Komik.

Dengang gamle Jens Andersen blev begravet, dansede man ude i Loen. Da Rasmus Jørgen og 'da Karen Rasmus' kom i Jorden, var alle de trehundrede Reersøere med til Gildes. Stort Gravøl og god Hæder vil man gøre. Men saa gælder det ogsaa om at fornøje sig. Hvor Sorgen ikke overmander, der skal den være borte!

Er de Dalby Høje mon slæbt did af frie, glade Mænd. At rejse Sten er et frydefuldt Krafttag, men tusind Dragt Jord — det er som skulde der Tvang til og Trælle.

Under Højtidsalvor og stræng Kultus bliver den døde brændt. Asken, det blivende: hans Sjæl i enfoldigst Forstand, lagt i Urne med Smykker og dyrebart Eje. Saadan kunde Reersøerne ikke begrave. Det er en hel anden Stamme, som fatter Højens Alvor, Sjæl i Sorgens Aske, Liv i Dødens Ejendom.

Men Reersøeren kan feste for Skæbnen. Lad Blod blandes, Præg udviskes, mens nye Typer tegner nye Tider. Stedets Historie viger ikke. Den vokser. Reersø og Dalby er et Par hedenske Stammer endnu. Det vil sige, de ligger udenfor Kirkens Favn. Den raader ikke over dem. Ærbødighedens høje Ro, som rejste Kirke, tilhører ikke dem, men vist et videre udviklet Bondesamlag.

De bygger Missionshuse. Der tales Guds rene Ord. Eller de skøtter sig selv overfor Gud.

¹ DSt. 1907.

Reersøs Moralløve er ikke altid de vedtagne. Men det er hverken Letsind eller fremmed Paavirkning, som bærer den Tro her, at Kærestefolk er fuldtud lig gifte. Til Kirkens store Harm fejres Bryllupper herefter. Det er uhyre sjældent, at en frugt-sommelig Pige ikke bliver gift — og i langt over halvhundrede Aar har der ingen Skilsmisse fundet Sted.

Thi Kærligheden er saalidt lovbundet Form som æstetisk Sympati. Den er et trofast Sammenhold uden Navn som hos Strandens vilde Fugle.

Det er ikke Moral- eller Humanitetslove, der bærer Reersøs Samfund, men et ubrødeligt Lav.

Se, ovre ved Mulleruphavn, Fiskerlejet syd for Dalbykysten, er der nok stadig Splid. Mere end et Aar ad Gangen kan to Fiskere ikke være i Makkerskab derovre, siger Reersøerne. Paa Øen kendes ikke til Fjendskab ved Stranden, naar undtages et særligt indviklet Aalestadespørgsmaal, som kan foraarsage Stridigheder, Bønder og Fiskere imellem. Ellers er Lavets Enhed fast og urokkelig. Et vidtstrakt Fællesskab hersker der med Strandens Redskaber. Der spørges ikke: Maa jeg laane? Den Ting følger af sig selv. Smaarapserier finder man sig i med en henrivende Humor. At skikke en Reersøer hen i et Oplands-Fangehul: den Tanke kan ikke fødes. Naar Uret begaas, naar Lodsejere vil tage det indbringende Aalefiskeri for sig, saa harmes Sindene, men al smaalig Strid ligger under Reersøerens Værdighed. Han ler, naar en snedig Gavtyv kan snyde ham for et Par Skilling.

Disse Træk er ikke Følge af almindelig Godmodighed. For hvis Reersøeren bedrages udenfor Øen, saa tager han det ganske anderledes. De er ikke af Rase, men af Historien. De tilhører Nationen, er det ældgamle Fællesskabs Frugter.

Aldrig slaas Reersøere indbyrdes. Man forstaa, hvad det vil sige, de afskyer ingenlunde Næveret. Men kommer de til Oplandet til offentlig Dans, saa kæmpes der, Stamme mod Stamme. Det hænder ikke meget ofte, at Reersøerne drager til Oplandets Fester. Sker det, yppes Striden gjerne paa den Maade, at een Reersøer bliver usams med een eller helst flere Oplændere. Og selvfølgelig skal han ha svare Hug, hvis ikke der staar en halv Snes Kammerater trofast paa hans Side. — Om han har Ret eller ej, hvad rager det dem — om han er særlig vel lidt eller mindre, det kommer det jo ikke an paa her. Han er Reersøer, og som saadan faar

han ikke Hug. Oplandsbønderne viger for den lille Skare høje, brune „Fiskerbønder“.

Der gaar Sagn om rasende Reersøeres Slag i Korsør, hvor de tilsidst helt vilde løb rundt efter Korsørfiskerne og — kunde ikke finde dem.

Naar der kommer Folk i Land i Korsør og gaar bumrende med højklampede Træsko gennem Gaden — saa er det Øboerne!

Kommer der Uvenner til Reersø Kyst, de kan trygt gaa i Land. Udfordrer de ingen, har de Fred paa Øen. — En Udfordring er det jo god Karls Pligt at ta imod. Men Reersø Gæstfrihed er ikke Mundsvejr!

Hvert Træk der kan drages frem er atter og atter Nationen — ikke Staten. Reersøs Samfundsvedtægter har den Mærkværdighed, at de er ikke blot uskrevne, men ubevidste. Begrebet Øen og Øens Love staar ikke luende klart, men hviler stille, og udtrykkes umiddelbart ved given Lejlighed. Yttrende sig som Lokalpatriotisme er det dog mer. Her er ingen By med ledende Matadorer — hvor vilde den Mand blive medtaget, som gjorde Mine til at ville raade over de andre.

Reersø er Stedet, kamppræget og livsført: Nationen i enkleste Form med den oprindeligste steds-overskuende Fødelandshu.

Fra Stenalderens Slutning og til Middelalderens Slutning haves intet absolut Bevis for Liv paa Reersø. Aar 1660 skildres Øen i en Landgilde-Taksering som hærget i Krigstider. „Før Fjendetid har der været sejsten Gaarde. Nu er de fem ganske øde, afbrudne, de andre udplyndrede, forarmede. Nogle har en Ko, andre ere dennem fratagne af Fjenden, hverken Faar eller Svin, alt dennem fratagne. nogle en, nogle to Bæster, somme ingen. Nogle saar en Skæppe Korn, andre har intet at saa.“

Men fra 1655 og indtil 1799 føres Processer mod Oplandet for Bevarelsen af Øens Privilegier, Tiendefrihed m. m. Følgende Aar er der kæmpet: 1655—86—97—1710—11—12—13—21—25—26—30—47—48—49—92—98—99. Aar 1801 købte Reersøerne deres Ø til Selveje.

Denne Historie formaar jeg kun at fatte paa Grund af Historie forud for den: et oldtidsdannet Samlag. Et nyt Sted fører ikke Strid saa haardnakket og brav gennem Nød og Afsavn for Bevarelse af sig selv.

Ved Mulleruphavn, har Sybille spaaet, skulde blive en By.

Endnu er der ingen blevet, og Udsigten til det er meget ringe. Landsbyen Mullerup ligger en Fjerdingvej inde i Landet. Fiskerlejet er langs Stranden en Række Huse, hvis Beboere fisker og arbejder paa Teglværket. Saadan et nyt Sted faar aldrig Reersøs Kraft til at føre Historie.

Naar jeg ser Reersø som Stedet, hvor Historien uafbrudt er ført fra første Stund, Menneskeliv groede i Norden — saa modsiges jeg af Sagnet. Der lever — eller levede, da Sagnene endnu var paa Folkemunde. — den Forestilling, at Reersø blev bebygget paa den sorte Døds Tid. Men et andet Sagn, om Dronning Margrete som gav Reersø Privilegier, forudsætter et Samfund. Her modsiges Sagnene sig selv. Saa hurtigt dannes Samfund ikke. Og sejsten dyrkede Gaardlodder (som den Dag i Dag) førend 1660 giver ogsaa et andet Billede. At Valdemar d. Anden ejer Part af Reersø „med Hus, Daadyr og Raadyr“ tyder paa en stadig — omend sparsom — Beboelse gennem Middelalderen. Som Kron-gods gik Reersø efter Svenskekrigen (1660) over i Privateje, under Sæbygaard.

Men har Øen været forladt i en fjærn Tid, saa kom der i Middelalderens Klokkeklang en Runddysseætling ud og fæstede Bo: herom fortæller Sagnet. I den sorte Døds Tid flygtede en Mand fra Oplandet ud til Reersø, byggede Hytte og levede her. Det banker paa hos ham en Nat. Han hører en Røst sjunge: „Luk op for Ridder Ranke — med de lange Skanke — og den forgyldte Fod!“ Eneboeren indlod den mystiske fremmede, om hvem intet videre meddeles, førend han atter vil drage bort, og da udtaler han over Reersø, at Gæstfrihed skal være Reersøeres Dyd. Og fra Eneboeren nedstammer Folket.

Dette Sagn staar for mig som mærkeligt ved sin folketypiske Grundvold. Det føles som rent Digt, Legemliggørelse af den løndomsfulde eller maaske overnaturlige Aarsag til Nationspræget. Og Nybyggerfortællingen er da kun Udsmykning, ikke Kærne. Det er Typen, den gæstfri Øbo, og ikke Tildragelsen, som har historisk Værd.

Alt bliver Historie derude paa Reersø. Fra Sagnene over Processerne, Økøbet, Udskiftninger, Missionshuset, Kirken — og indtil i Aar, da Vandværket bygges. Det næste skal blive en Havn. Saa snakkes der baade for og bag — særlig bagefter. „Snakke bagefter det gør de ude paa Reersø!“ siger Oplænderen. Og det er sandt, Reersøeren sei sig gjerne tilbage. Han har Aarsag der-

til. Hver Ting han ser er Udslag af Folkets Karakter, Vilje, Drift. Hver Ting er Historie.

Kirken er det største i vor Tid. Vel, Kirken som Begreb kommer aldrig. Bygningen staar der, Begrebet hører ikke Øen til. Hvad der er opnaaet hermed, det er Kirkegaarden. Reersøeren skal hvile i Grav herude. Reersøeren og Reersø de skal aldrig skilles. Og den Kirkegaard ligger — ved et Tilfælde — ned ad Skraaningen mod Øst- og Søndensol: som Dysserne.

Den gamle Skipper Niels Jørgen sad herovenfor og saa, de byggede Kirken. Og han blev bestemt paa, at han ikke vilde hvile ved Helsing Kirke hos sin Slægt, han vilde ligge herude med Syn over Stranden. Han vilde — og saa bandede han dyrt — blive paa Øen!

Reersø har foruden Processer med Oplandsbyer, Herremænd. Kommunitetet, Universitetet o. fl. ogsaa haft stadigt Kævl med Gejstligheden. Saa ønskede den Penge for Stolestader, saa Tiende, som Reersø var fritaget for, saa Løsgangsgræsning. Sagnet gør en Præst til Genganger paa Græsningsøen Musholm. Siden har man haft Nød med at føje Gejstligheden i moralsk Henseende. Man har egentlig aldrig haft andet end Kval af den.

Som dengang Skipper Niels Jørgen en Nat mistede sin Baads Ror ude i Bæltet — og Præsten næste Søndag gav sig til at prædike om Sejllads paa Livets Hav, hvor det gjaldt om — ikke at miste Roret.

Niels Jørgen gik begribeligvis som en brav Mand op og ry-stede sine Næver for Præsten.

Men ovre i Dalby har Gejstligheden gjort Gavn.

Der tog man Sten fra en Høj til en Gaard, som ligger i Dalen under Højene. Og en Kamp fulgte efter, haard og bitter, som nok ingen tilfulde ved. Jeg har fra Folkesnak og Tyendets Udsagn, at det spøgede grufuldere end andetsteds. Om Natten i Soveværelset hændte de umuligste Ting. Spædbarnet stod op og vuggede med sin egen Vugge. Bøssen rejste sig frit og stod ret op paa Kolben, som ellers umuligt er. Mangletræ og Mangleholt ligeledes og meget mere. Der var Spøgeri ude og inde, blandt Mennesker. Dyr og Ting.

„Bliv staaende her i Porten, til jeg slipper hen til min Stuedør!“ sa Manden i Gaarden en Aften, han kom borte fra i Følge med sin Nabo.

Men den Mand der levede i saadan Rædsel aarevis, solgte ikke sin Gaard, flyede ikke. Striden førtes tyst af kuede Mennesker ukueligt mod det frygtelige ukendte, Højenes Aander.

Tilsidst gik han dog til Kirkehelsinge og bad Provst Bøgh komme derud og hjælpe. Og Provst Bøgh kom og hjalp. Hvorledes vides ikke, men siden Præsten havde været der, kom der aldrig nogen Uting ind i Stuen — men nok ude i Gaarden af og til.

Manden kan jeg huske, han er død for faa Aar tilbage. en mild, tryk gammel Bonde. Hans Efterkommere staar urokkeligt i Indre Mission, og herved turde hans Søn forgangen Aar sløjfe en Høj paa Marken. Thi Indre Mission giver de kuede og fortrykte Vildskab og Mod. —

Naar jeg nu sidder paa en Dalbyhøj og skuer Landet, saa kommer det mig for, at ikke et af vor Tids Problemer staar stejlt og overhængende grufuldt, som det Provst Bøgh fik i Hænde. Og hvorledes det kom, hvorledes det svandt: en psykologisk Gaade er Lævnet? —

Under Aasen i en frugtbar Dal skjuler Dalby sig, løvindhyttet og tyst — mens Reersø By er rejst paa Bakketop skyggeløst og stormslaget.

Reersø har ogsaa sit Spøgeri. Men det har ikke Højenes mægtige Alvor. Under Dyssen derude ligger der en Gaas paa tolv Guldæg. Den var værd at se!

Dalby Overtro er Alvoren, det mirakuløse, det umulige. Reersøs er Fantasi, det mærkværdige, æventyrlige.

Og Dalbymandens trofaste Mod i Angsten bliver hos Reersøeren en hel lappisk Rædsel — eller det stik modsatte, som naar Jens Jespersen vil slaa Spøgelset ihjæl med en Tøjrkølle — og det da viser sig at være en Karl med Lagen over. Men kredsende de to Modsætninger og kontra den Dalbyske Højstemning er den reersøske Genfærdkomik. Enten Reersøeren flyr eller staar fast bliver der, og især overfor det overnaturlige, Komik hos ham.

Naar Karlen, som skal hente Heste sent i Marken, ræddes for Spøgeri, farer op paa en Hest og vil fly, men glemmer at rykke Tøjrpele op og rider rundt i Tøjrslaget hele Natten — saa kan man le, thi han er komisk. Det samme gælder, naar den indfødte Bondekone raader sin nyankomne Naboerske til at kyle en Træsko efter Karen Rasmus, som gaar igen efter en nedgravet Skat. Alvoren i det er Komik.

Men Dalbyerens Hverdagsstrid mod det umulige som hænger hans Hjem, den kan ikke stemme til Smil.

Der kan være over Dalbyeren noget enfoldigt stille (selvfølgelig ogsaa det helt modsatte), en Uskyld af den passive Art som præger Bondesønnen, der har alt fra sine Fædre og intet udført selv. Han hvem en dyb Kultur hviler paa — som har Kræfter, men tungt ved at bruge dem.

Saaledes hviler Højene over Dalby.

Og i Dalby har Indre Mission sine stærkeste Tilhængere, sine ærligste og djærveste Folk. Vel byggede Reersø først Missionshus, Dalby derefter, Reersøerne rives med førend Dalbyerne, det er sikkert, men overfor Missionen som Spøgeriet: de Reersøeres Krafttag er af en Komik — der ikke virker ved Overdrivelse, men kun ved sin Oprindelighed, som bundet i Sjælen endnu ikke udtrykkes i Vid. En Urkomik.

Reersøerne er ligesom oprindeligere end andre. De er saa dejligt uforbederlige. Jeg synes, at jeg i dem ser den dybeste Fortid lyslevende med en Urkomik der hører dem til — som Skum paa Bølger.

Nabobyen til Dalby er Vindehelsinge, Genbobyen Kirkehelsinge.

Landet er i store Træk saaledes: Mellem Reersø og Dalby Højlande en Vig, Vejlen, mellem Dalby og Kirkehelsinge Højlande en Mosc. Dalbylandet flader mod Øst ud i Vindehelsinge, Kirkehelsinge samme Vej til Gørlev.

Og det Landdrag, Dalby-Vindehelsinge, med Øen paa den ene Side og Kirkebyen paa den anden, er gennemsust af Vækkelser fra de første Vækkelsestider. Vindehelsinge er et gammelt grundtvigsk Sted, d. v. s. Udflytterne, selve Byen er en flad Landsby med Bønder af Dalbypræg, dæmpede Typer. Men ude paa Marken møder man de graanedte Kæmper, som gjorde Stavnbaandsløsningen til Religion. Deres Børn bliver atter dæmpede Typer, bærende en tung Kultur uden at fatte den helt.

Dette Dalbyhøjland med Indre Mission mod Vest og Grundtvigianisme mod Øst møder jyskartet. Det er, som det passer ikke rigtig ind i Sjælland. Bevægelsen er for stærk. Det religiøse fik en dyb og voldsom Kraft, som ikke er sjællandsk.

Men Sjællændere er de dog. Umuligheder spøger ikke blandt

Jyderne. Det overnaturlige er i jysk Karakter inderlig opfattet netop ikke absurd eller æventyrligt, men saa virkelighedsnær.

Ovre ved Holstebro, omkring ved Aar 1820 gik en Kvinde ved Nattetid ene op i Kirken og hentede lidt Sand bag Alteret til sit syge Barn. — Hun gaar der saa troende stærk og saa stille, trøstigt Aand imod Aand. Hun er Jyden. Her er ingen Spaltning mellem Menneske og Aand. Af denne Styrke spores der Efterdønninger paa Dalbylandet. Højenes Aand er jysk.

Magten i de sorte Høje, den dybe Alvor og intelligent fattende Religiositet i Ligbrænding fortæller om Højenes Ophav. — Her skal ikke føres Bevis, thi her er ikke givet en Hypotese, men en lagttagelse, som for at gøre Fyldest maa vejes og kendes god af psykologisk Tænkende. Ethvert Kulturudtryk tegner jo vistnok Rase af hvem der griber det. --

Kirkehelsinge Højland har et fra Dalby forskelligt Præg. Man møder Kirken, en af vore største Landsbykirker. Den straalere over Eggen med en Majestæt, hævet over de almindelige Smaakirkers skønne Enfold. Bred og hvid, knapt høj i Forhold dertil, stander den som mer end Lokalhelgenens Højtids hus: som et stærkt Samlags Borg for Gudsdyrkelse.

Og der bor Bønder omkring, som svarer til Kirken, brede og stærke, knapt høje i Forhold dertil. Bønder i Vadmel, Bønder med Velstand og Magt, men uden Prunk. Af alt først og fremmest Bønder, og først og sidst Kirkens svorne Mænd. Kirkehelsinge har kun sin Kirke. Missionshuse, Forsamlingshuse som findes paa Reersø, paa Dalby Højlandet og i Helsing Naboby, Gørlev, er der ingen Brug for i den hvide Majestæts Residens. Kirken er Samlingsmærket, men paa en egen Maade. Helsing er ved den en Stat — mens Reersø er en Nation. Helsing kender kun Kirken. Paa Reersø har stridende Elementer raset, dyrket, plejet — i alt givende Udtryk for det samme: Reersø og Reersøerne.

De Helsing Bønder er stolte Folk, Statsborgere. Og der fortælles, at en Helsing Præst holdt strængeligt over, at han ikke, naar han kom i Ornat til og fra Gudstjeneste vilde tiltales af Bønderne paa Kirkegaarden. De kunde søge Præsten i Studerekammeret. En af de stolteste Helsingebønder fik en Søndag paa sin Henvendelse Svaret: „Jeg boer derovre!“ Og Præsten pegede over Kirkemuren til sin Gaard, fortsættende Gangen.

Men en anden Søndag hændte det, at Præsten vilde tale med

Bonden. Efter Gudstjeneste traf han ham uden for Kirkedøren. Da peger Bonden hen over Byen mod sin Gaard: Hr. Pastor, jeg boer derovre! Og de skiltes. —

Typisk sjællandsk er dette Spil ikke. Der er noget som jysk heri. -- Den stolte slagfærdige Bonde boede paa Gravhøjlandet. Det kan jeg ikke la være at lægge Mærke til!

Og naturligt bragte hans fulde Overensstemmelse med Præsten intet forandret Forhold til Kirken. Helsing Kirke er søgt i langt højere Grad end Landsbykirker almindeligt — ikke af Mode, ikke af Vækkelse, ja ejheller af Vane, men af Natur. Og det er ikke særlig ægte sjællandsk.

Vil man finde typiske Sjællændere, maa man gaa længer frem. Man kan søge sig dertil gennem Folkeviddet.

Blandt Reersøere træffes udmærkede Fortællere, men Vid har de egentlig ikke. Deres Form er for umiddelbar. De har derimod denne gyngende Bølgegang i Stemningen som en Latter langt borte: den ejendommelige Reersø-Komik.

Dalbyere og Helsing er ejheller Viddets ægte Børn af sjællandsk Rase. Dog findes her jo enkelte Undtagelser. Men det i al sin Ligefremhed fintslebne sjællandske Vid det er paa Reersø sjældent som de fintslebne Flintøkser. Af sjællandske Mundheld og Talemaader, som jeg har samlet paa Øen, tør jeg kun fremstille et Par som indfødte. De Folk, der bruger det typiske Mundheldsvid, har jeg lagt Mærke til, er næsten altid fra det fjærnere Opland og har ført det med sig herud.

Stedfæstet nok er: „Med en god Tro og et Par brede Ben kan man gaa til Musholm“ (en lille Ø $\frac{3}{4}$ Mil sydvest for Reersø).

Og saa dette kosteligt kluntede Ordsprog, som gaar ud paa intet mindre end Underkenden af Tidens gnavnende Orm, sikkert ægte reersøsk:

„En Harve, en Trøje og en Baad
de kan aldrig forgaa!“

Meningen er:

Harve, Trøje, Baad kan ej forgaa,
de kan lappes saalænge, som Verden mon staa.

Men se, om ikke det taber Ynden, naar jeg sliber det lidt og sletter de grovthugne Træk!

Reersøsk kan ikke lade det bølgende stortslagene vige for det

afrundede fuldtfærdige. Og Viddet er jo netop dette fuldtfærdige, den fuldendte Form.

Vanskeligt bliver det altid at søge Mundhelds Oprindelse. Viddets Hjemstavne findes lettere i de Stednavne der bedst betegnes som skæmtende og træffes paa Folkemunde tiere end paa Landkort. De sjællandske Folkemunds-Stednavne spiller oftest mer eller mindre i det vittige.

De forekommer ikke paa Reersø. Det overvejende Antal af Marknavne er Naturnavne efter Bøg, Eg, Bakke o. ln. eller Bjærg, Røn, Sylt, Holt, Fladske. De hvori der hviler Historie er historiske og ikke vittige: med et haardt Slag træffende, Kongens Enge, Smærtens Hule.

I Dalby har vi „Skræppelandet“, et Hussted i en Dal under en Høj. Det er det første Forsøg, sparsomt vittigt, muligt oprindeligt afledt af Højens Navn og ikke hel fri for Smag af Øgenavn, mere jyskfarvet spotsk end sjællandsk drillende. Til Dalby hører ogsaa „Lille Rusland“, en Kyststrækning — ligeledes en Spe for Ejerne.

Vindehelsinge giver dog lidt Humør som „Skæve Helsinge“, idet man gaar ud fra at skæv er saa godt som vind.

Men først hvor Dalby-Højlandets Østpynt ligger overfor Kirkehelsinge-Højlandets Østpynt, træffer vi det ægte sjællandske Vidnavn: „Landjorden“.

Paa Reersø svarer hertil „Landerne“, forbindende Vesthøjdragets Nordspids med Østhøjdragets Nordspids. Udtrykket genfindes hvor to Ting ses over hinanden „det lander med“. Men mærk Forskellen: Reersøs Landerne der har Havets Øde og Stormens Slag i sig: „de oppe i Landerne“ — og saa: Landjorden, brugt med en let spøgende Tone „de derovre paa Landjorden“, fra Gørlev over Mosen.

Dernæst har vi ved Gørlev Strækningerne „Slibestenen“ og „Jødeland“, noget derfra „Hundekrogen“, harmløst vittige Navne. Man kunde blive ved. Udad Kalundborg til ligger „Haardheden“ med „Smeden i Haardheden“.

Man kan ligesom fornemme, hvorledes man herved kommer ind i det brede Sjælland, hvis Typer jeg for at skelne fra Kystfolket vil samle i Navnet Bredsjællandsfolket.

Typisk set naar vi først dette udenfor Helsinge Sogn.

Fra Reersø, Oprindelsestypen, hvis Komik ligger bundet,

skal man et godt Stykke frem — to tre Byer Overgangstype med jyske Skær — inden man har Landstypen, Bredsjællands-folket, som bevidst tager Komik i sin Tjeneste — hvor den urkomiske Umiddelbarhed viger for det skæmtsomt iagttagende Snille.

Nabobyen til Kirkehelsing, Gørlev, giver straks sit Bidrag til en Side af Bredsjællandsfolkets Karakteristik. Den forbyggede Stationsby pranger med Valgmenighedskirke, Missionshus, Forsamlingshus, uden at nogen af Delene slaar igennem som i Dalby og Vindehelsing. Og dertil Sognekirken. Men ikke som i Kirkehelsing, hvor Byen slutter fast om sin Borg. Gørlev har fremvendt mod Slagelse faaet sin Kirke paa Ryggen. — Overalt disse Tilløb til det storslaaet umulige som kendemærker Sjællænderen, naar han kommer i Aande, f. Eks. faar Jærnbane lagt ind. Saa bliver han let forhippet, braser paa, farer vild — og sætter sig til Ro.

Det er den sjællandske Komedie. Hvad der da træder Byen hjælpende til som Guden af Maskinen, det er Jyden — den farende Hosekræmmer. Han kan blive altmuligt her. Han kan ta fat paa hvadsomhelst, fordi han forstaar Handel. Det gør ikke til de indfødte. Det jyske Hosekræmmersnille spores rimeligvis vidt i de sjællandske Stationsbyer. —

Men Grundlinjerne fører fra Gørlev til Reersø. — Jeg har en Historie om Skipper Niels Jørgen, Søhelten fra 48, ham om hvem det skændigen fortæltes af hans Krigskammerat Landsoldaten, den gamle Smed, at Niels blot havde kogt Ærter, mens de andre sloges, fordi Niels tjente Kokken ombord. Hvortil Niels Jørgen harmfuld lod høre, at Smeden nok i samme Krig engang maatte ty ind i en Bagerovn.

Det var Niels Jørgen, som sad paa Bakken og svor paa, at han vilde ligge her: med Syn over Stranden — og som nu har faaet sit Ønske opfyldt. — Det var ham der tabte Roret og skældte Præsten ud for Prækenen.

Jeg kommer altid tilbage til Niels Jørgen. Jeg savner ham stændigt, nu han er død. Jeg ser ham for mig: et magert, fint-formet, vejrbidt Ansigt — kloge Øjne under vældige Bryn, let krøllet Haar, stridt Fuldskeæg. Og en Stemme, hvori der stundom bævede noget som den inderste Lyd i Bølgebraaddet.

Niels var Veteran. Hans Hu stod fast i et lille Land. I Krig gik han tyveaarig for et større. Siden førte han Fartøj og Garn i mange Aar. Aflægs tog han til Flasken. — Ja, den Livsstrids

Musik var der i Niels Jørgens Stemme. — Men jeg skulde ikke sige det. For det var en Løndom. Og Historien som skal fortælles er saa ligetil.

En Vinterdag havde Niels faaet sin Fiskekurv fyldt med Torsk. Tidligt næste Morgen vilde han op i Landet og sælge den. Niels Jørgen og Ane gik tidlig tilro. Fiskekurven stod parat og foran Sengen hans højklampede Træsko. For med saadanne „Fladbakker“ til Træsko, som de bruger i Oplandet, kan Reersøerne ikke gaa. At fragte en halvfjærdsindstyve Pund Fisk paa sin Ryg tre fire Mil bort, fordrer et Fodtøj, som giver fri vuggende Gang. I Niels Jørgens Stue havde de ikke Ur. Niels var ingen fattig Mand, men de rettede sig efter gammel Skik saa vel og nemt efter Hanegal. De sov nu trygt bag Omhængen i Halmsengen, som stod op til Skorstenen. Saa vaagner Niels Jørgen. Han sidder op og kigger ud. Naboen, Kirsten Sørensen, har Lys: Niels maa jo ha sovet over sig. Hanen har allerede galet. Det er høje Tid at faa Kurven paa Ryg. Og Niels drager ud i den klare Vinternat med sine halvfemte Lispund. Han stavrer frem over uvejsomt Land, forbi Gaarde og Huse, som ligger i Slummer. Da han kom til Gørlev Mose er Folk ikke sidt op endnu.

Det hår iløl væt i god Tid, han kom afsted!

Videre gaar han og naaer til Sæby Kirke ved Tissø, det er paa Beran to Mil hjemmefra. Men der er ingen andre paa Benene end Niels Jørgen fra Reersø med halvfemte Lispund Torsk. Ser vi vel, Kirsten Sørensen hun har siddet oppe og spundet og brændt Lys til henad Midnat og faaet Niels Jørgen til at tro, det var Dav, Fanden sla møe hår hun!

— Niels Jørgen satte sig stille med Kurven paa sin Ryg opad Kirkemuren. Der sad han længe: den gæve Sjællænder, som havde forhastet sig.

Saa kommer der en tung Vogn ad Vejen, og idet Kusken ser Niels, gier han et Vræl fra sig. Han tænker jo straks, det var Spøgeri det der ved Kirkemuren.

Hov lidt! raaber Niels og gier sig tilkende, som den han er, Niels Jørgen fra Reersø med en Kurv Torsk.

Kusken holdt. Han blev nok glad for at træffe et levende Menneske her i den øde Vinternat. Paa Vognen havde han Brændevinstønder, han havde baade Mad med og Flaske. Hestene fik

Muleposerne. Niels Jørgen og Kusken satte sig tilsammen og taffede ved Kirkemuren.

Da de havde faaet Varme i Skrutten, la de sig til at sove. Hestene stod godt med Poserne. Himlen var blank og stille. Det frøs, og Sneen lyste. De sov. Og da de havde faaet en Blund, sad de op at age. Niels Jørgen agede med lige til Nørager Herregaard. Der solgte han alle sine Torsk. —

Hans Datter, en af Reersøs intelligenteste Skikkelser, har givet mig Historien. Fortalt den som Reersøere kan fortælle — som jeg maa beundre: med den fineste Følelse for hver Tone, med en inderlig Bevidsthed om Billedets komiske Skær, men uden at farve Scenen med Vid. Og hun, en mer end midaldrende Kone, lægger til, da der er Tale om Træthed: Her gik min gamle Far med Kurven, sku jeg saa snakke om at være træt, for det vi gaar!

Haardført er Reersø Folk, Historie har avlet det. Hvor er der stridt haardt derude for Livet paa den Ø.

Det lyder herom i Niels Jørgens Livvise: „Vi Sømænd er saa lidet estimeret — fordi vi er udaf saa ringen Stand. — Vi surt vort Brød paa Søen maa fortjene — og døje ondt saamangen mangan Gang!“

Lidet estimeret var de jo paa sin Vis, de Øboere som sad herude og holdt fast paa Dysselandet. Man hører nu for hvert et tvivlsomt Aandsfremskridt der lader sig tilsyne paa Reersø, Oplandet sige: Joo, nu kommer Reersøerne med! — Nej, de kommer aldrig „med“ i den Forstand. Men de er til om ikke med! Deres Aand er Øen, det Dyb af Tro, Sæd, Lune som her er skabt. Og Tilførsel af ny Tid, ny Typer, faar de ikke i Aandspaaavirkning, men i Blodsblanding — især inde fra det brede Sjælland, hvor deres Rase videre blev udformet. —

Fra Reersø Dysser til Dalby Høje gaar Landevejen om ad en Langdysse, der ligger paa en østlig Skrænt, paa Oplands Jord, omtrent der hvor Reersø og Opland mødes. Den Dysse ligger saa ensom. Dalby Høje tog først Magten fra den. Siden kom Helsingø Kirke. Værst foer dog Vørslevbanen frem, den tog af de mægtige Stene, sprængte, bortførte, men opgav snart, og Dyssen ses endnu paa sin Skrænt i Slægt med Reersø. Overfløjet og hærget af andre Kulturer er den stændig til. Vi møder den paany hinsides Gørlev — hos Bredsjællandsfolket.

Langdyssen og Sjællænderen — enhver kan overse deres rolige Flade, men ikke enhver kan se deres sært ensformige Mangfoldighed.

Runddyssen og Langdyssen. Reersøeren og Sjællænderen: Oprindelse og Udformning. Urkomik og slebet Vid. Derude paa Øen sad i Havets Vejr og Sagnenes Ro en lille Stamme gennem Tiderne, sankende en trøstig Hu som blev Rasens Eje. Og som til hver en lille Stamme, der har givet sit Karsksind i Folkets Karakter, er Danmark i Gæld til Reersø.

EN PRISOPGAVE.

På omslaget af Danske Studier 1907, 2. hæfte, fandtes opfordring til at indlevere besvarelser af opgaven: „Åndelig og legemlig karakteristik af en dansk egns eller landsdels befolkning“.

Ved udgangen af 1908 forelå der to besvarelser; en tredje var leveret, men blev taget tilbage, da forfatteren mente, at hans arbejde dog tildels faldt udenfor den stillede opgave. De to besvarelser hed „Kristrup ved Randers“ og „Reersø og Oplandet“; de skyldtes begge forfatter Th. Gravlund, og foreligger nu trykte i Danske Studier 1909.

De områder forfatteren har valgt, er vel det mindste mål der kan indbefattes under begrebet „egn eller landsdel“; men vi ser dog ikke heri nogen grund til at forkaste besvarelserne. Redegørelsen er — til dels som følge heraf — ret kortfattet; men da tanker og iagttagelser fra forf.s tidligere arbejder (navnlig i „Danske Studier“ og „Fra Dansk Folkemindesamling“) træder udfyldende til, afhjælpes denne mangel til en vis grad.

Besvarelserne røber et træffende blik for ejendommeligheder, også sådanne ejendommeligheder der er fælles for større krese af mennesker; men forf. kan næppe på alle punkter siges fri for vel stærkt at give sig sit indtryk i vold. Behandlingen får delvis noget digterisk eller journalistisk, fordi han ikke tilstrækkelig har haft lejlighed til at øve kontrol med sine indtryk. Dette gælder i særlig grad Rersø-afhandlingen, hvor historiske forhold helt tilbage til stenalderen opstilles som typer på Rersø-boernes væsen, — skönt forfatteren ikke i mindste måde har gjort det sandsynligt, at her eksisterer en ubrudt forplantning af befolkning fra de fjærne tider; oldfundene taler snarest for det stik modsatte, og det fænomen han først og fremmest vil forklare derved, den sluttede samfundsfølelse hos Rersøboerne, kan vel tænkes opstået indenfor færre århundreder end fra stenalderen indtil nu. Men trods dette fortjæner rigdommen af iagttagelser og ævnen til at samle dem under fælles synspunkt en stærk anerkendelse; de vil, for den der en gang af alle kilder skal samle vort folks og de enkelte egnes karakteristik, være et værdifuldt, om end ikke lydeløst kildeskrift, og vil sikkert også for samtiden være en åndfuld tilskyndelse til nye iagttagelser over hver egns ejendommeligheder.

Vi tilkender derfor forfatteren af de to arbejder den udsatte pris af 100 kroner.

Åskov og København, oktober 1909.

F. H. FEILBERG. MARIUS KRISTENSEN. AXEL OLRİK.

FRA ALS

VED

MARIUS KRISTENSEN

I august 1909 foretog jeg sammen med Nikolaj Andersen, Johs. Brøndum-Nielsen og Henrik Ussing en rejse til Als. Rejsen havde væsentlig det formål at undersøge, hvor stort udbytte for studiet af folkemål der kunde vindes ved kortvarigt ophold på et ukendt sted, ligesom også ved at udfinde de måder, hvorpå et samarbejde mellem flere deltagere bedst kunde indrettes, så det gav det størst mulige udbytte. Trods forskellige uberegnelige vanskeligheder, der bl. a. gjorde de to af deltagernes ophold på Als væsentlig kortere, end de havde håbet, lykkedes det ved stor imødekommethed fra alle, vi kom i berøring med, at vinde et ingenlunde ringe udbytte, 14 mer eller mindre fuldstændigt udfyldte spørgelister fra øens 13 landsogne (Sønderborg by vil Nik. Andersen ved lejlighed skaffe oplysninger fra), omtr. 60 kvartblade med folkeminder, stednavne o. lign. og over 1000 ordsedler. For det teoretiske udbytte af rejsen skal blive gjort rede andensteds¹. Her skal jeg, med benyttelse af det indsamlede stof, forsøge at give en skildring af øen, som vi så den.

1. Land og folk.

Øen Als omfatter 13 landsogne, den stærkt voksende købstad Sønderborg og flækkerne Nørborg (Nordborg) og Augustenborg. Sønderborg er, på grund af sin store militærbesætning, stærkt tysk præget, men ellers er hele øen sprogligt ren dansk. Der kan naturligvis også inde på landet være nytilflyttede embedsmænd, som kun kan tale tysk, men i reglen lærer de indflyttede snart dansk; jeg hørte en skovbetjent, som åbenbart ikke havde været i dansk

¹ Se „Fra Dansk Folkemindesamling“ 1909 s. 63 ff.

egn så særlig længe (han kendte ikke et ord som „myre“), tale alsinger med en så velklingende udtale, at jeg blev forbavset, og det samme hændte Ussing på Kejnæs med den tyskfødte domæneforpagter. Et par gange fik vi også et vink — som vi for resten ikke fulgte — at vi helst skulde holde os til de tysksindede, for de var renest i alsinger-målet, da de ikke havde nogen berøring med dansk skriftsprog. I det hele var der nu ingen grund til at frygte i den henseende, idet vi let kunde få folk til at tale nogenlunde rent alsinger, og når vi spurgte dem, kunde vi altid få besked, om det nu også var efter de gamles tale. Men vi måtte ganske vist undertiden foretage en sådan spørgen om igen, da vore hjemmelsmænd gennemgående var veluddannede folk, som til dels havde øvelse i at udtrykke sig også mundtlig i rigssproget. Ellers må vi sige, at hvor vi traf sammen med tysksindede, mødte vi fra deres side altid velvilje, ligesom vi selvfølgelig ikke indlod os på nogen politisk drøftelse med dem.

Ligesom befolkningen er meget ensartet i sproglig henseende, er der også grumme ringe standsforskel indenfor den hjemlige befolkning. Gårdene (bolene) er gennemgående små (til op imod eller lidt over et halvt hundrede tønder land, måske lidt større i den nordlige del), og der synes ikke at være ret mange jordløse huse; alle er i virkeligheden standsfæller og siger du til hinanden, husbonden spiser sammen med tyendet, og i markarbejdet tager han og de voksne børn del sammen med tjenestefolkene. Der er grumme lidt af det proprietærpræg, som man træffer i Haderslev Østeramt. Ligeledes får man endnu gammeldags bondekost, og i de fleste gårde bager og brygger man selv, hvad der bruges i husholdningen af brød og øl.

Og som øen i den henseende har holdt sig tilbage, er der også endnu en god del af de gamle, könne skabe og chatoller i behold. Der skal være gået en del til i sløje tider, men endnu står der mange rundt om i gårdene, mens klaveret og buffeten endnu ikke viser sig uden rent undtagelsesvis.

Ellers er Alsingerne fræmskridtsfolk. Gårdenes drift står ikke blot paa højde med de kongerigskes, men i det hele er markerne nok så rene som nord for grænsen, selv om der kan findes ukrudtsdyrkere også på Als. Og hvad høstmaskiner og lignende angår, da er der byer, hvor hver eneste gård har sin selvbinder, og af små damptærskværker er der usædvanlig mange.

Med hensyn til bebyggelsen indtager Kejnæs en særstilling. På den lange, skovløse halvø, som kun ved det smalle Drej er forbundet med hovedøen, og som egentlig ikke rigtig regner sig med til Als, ligger bolene jævnt spredt over det hele, ikke samlede i landsbyer. Ellers er der vel nok enkelte udflyttergårde, men som regel ligger gårdene samlede i landsbyer, og disse kan være temmelig store. I Stævning, som ikke er af de allerstørste, er der efter en gammel talemåde „18 bønder, og e møller og e bager, de er tyve“. Lysabild by er over $\frac{1}{2}$ mil lang uden nogen egentlig afbrydelse i husrækken. Tandslet by har to jærnbanestationer. Og der kunde nævnes adskilligt flere store byer.

Kirkesognene er temmelig store, så mange af beboerne får lang kirkevej. Der er dog foretaget nogen ændring i de mest meningsløse forhold. Før hørte Kettingskov til Ketting sogn og havde over en mil til kirke, medens der kun er halvt så langt til Asserballe. Der går også endnu historier om, hvordan ligfølger fra Kettingskov på vejen til kirken bedede så længe i Gammelgårds kro, at de havde vanskeligt ved at nå op på kirkegården med kisten. En gang i 50'erne blev da Kettingskov lagt til Asserballe sogn. På grund af de lange kirkeveje må der skaffes staldplads ved kirkerne. Ved nogle af kirkerne, som Lysabild og Egen, ser man en hel klynge kirkestalde, en for hver by i Sognet, hvor hvært bol har sin hele eller halve bås.

Kirkerne er i det hele ikke særlig smukke, men flere af dem er store og rummelige, alt for rummelige til de få, som de fleste steder kommer i dem. Als har vist aldrig været nogen meget kirkelig ø, og er ikke blevet det mere siden 1864. Muligvis er der dog nu ved at ske noget af en forandring i så henseende, men endnu er det vanskeligt at se, hvor udviklingen vil føre hen.

Kirkegårdene er nordpå ikke meget forskellige fra, hvad vi er vant til at se. Men i den sydlige del ser man på de nyeste grave en mængde perlekranse hængt op på to alen høje trækors. På en ung kones grav, hvis død havde vakt særlig medfølelse, så man på Kejnæs op imod 30 perlekranse, og på den ene af de her afbildede grave på Lysabild kirkegård kan man tælle i det mindste 17. Men allerede Asserballe har kun få på hver grav, så det er kun på sydspidsen af øen, de er så talrige.

Gårdene — ja ordet er egentlig urigtigt, det skulde på alsinger hedde „bolene“ eller „stederne“ — ligner hinanden over hele øen.

Måske kan de buede ruder i trærammer på sine steder give stuehusene et pynteligere udseende, end de blyndfattede småruder ude i østerkanten giver. Men det, som præger hele øen, er en ejendommelig uregelmæssighed i husenes anbringelse. Den firkantede gård med længer på alle sider ser man ikke. Selv om der er huse nok til at danne en sådan gård, ja selv om der ligger en længe ud imod vejen med køreport igennem, er der ingen regelret fir-

Grav på Lysabild kirkegård.

kantet plads indenfor. Der er nok en „brogård“, tit med nogle velholdte linde eller gråpopler (a'beler eller abe'liner), men den afgrænses til den ene eller flere sider af hegn eller går lige over i have eller vej. Stuehus kan der være, men det er lige så muligt, at beboelsen er i den ene ende af et hus, som også rummer stald og måske lade, og op til brogården eller lige udenfor ligger ofte et „opholdshus“ (aftægtshus) for de gamle i bolet. Det kan forøvrigt også godt være del af et af husene. Dette „opholdshus“ er overmåde ejendommeligt for et alsinger bol; nord for grænsen er i mands minde aftægtshusene blevet færre og færre, men så talrige som på Als har de næppe været nogensinde. Den tidlige

gåen på aftægt har sine vanskeligheder, som man let kan indse, men den foretrækkes stadig på Als som et mindre onde, der gør det muligt for de unge i nogenlunde tidlig alder at komme i selvstændig virksomhed. For mange aftægtsfolk, der ikke endnu er stort over halvhundrede år, kan der jo også være mulighed for at virke på forskellig måde uden at gå de unge for nær.

Husene er gennemgående net og pynteligt holdte, uden flotthed, men vel malede og hyggelige, måske også lidt bredere, end noget ældre bønderhuse plejer at være noget længere nordpå. De ældre er stråtekte, med rughalm eller tagrør, om det har kunnet fås, men oftest med hvodehalm, da der ikke dyrkes meget rug på øen. Husenden („gavl“ bruges på Alsinger næppe andet end som stednavn) er skrå et godt stykke ned, og tagets afrunding fra oven styrkes ved en pålagt „rygningskrans“ af halm. Rygningen styrkes ved pålagte Kragetræer, eller som de kaldes, ialfald på Kejnæs, vårdtræer [*υάρτρæα*]. Nyere huse er ofte teglhængte. Bindingsværk ses ikke meget, da øen ikke er skovrig (kun langs østkysten er der et stort skovbælte). Hvad der er af gammelt tømmer i husene, som de brede planker i porte, er vist mest lavet af de træer, der vokser omkring stederne, og stammer i mange tilfælde fra gråpoplens lette ved. Nu bygges der en stor del udhuse af galvaniseret jærnblik. De er billige og holdbare, men könne er de ikke.

Til husene slutter sig så „gården“, men det vil sige haven. Den kan være en ligefræm fortsættelse af brogården, blot skilt fra denne ved et hegn af tjörn, liguster eller thuja, men tiest ligger den på den anden side af sluehuset. „E gård“ kan være delt i krudgård (prydhave), abildgård og kalgård (køkkenhave), men de kan også gå ud i et. I den udmærkede jordbund trives have-sagerne godt, og de bliver også passet med omhu. Morbærtræet vokser godt; især langs skovene i østranden er der stor træfrugt-dyrkning, og bærfrugten søger man at beskytte mod fuglene ved at lægge tætte net over buske og træer.

Prydhaven er også behandlet med kærlighed og omhu, ikke sjældent er der lavet figurer af de planter, som egner sig hertil; men den er sjældent ret stor, og nogen videre blomsterpragt har den ikke.

Går vi så ud på marken, møder vi alle vegne de levende hegn. Hasselen og tjörnene er vel de almindeligste i hegnene. I Lysabild

sogn bruges det meget at have el i bægge sider af hegnet, hvad man ellers ikke bruger. Benved, vesselbær (fuglekirsebær), navr (i Oksbøl kaldt [fwʌ] eller [knofə]), kornel, hybenroser ([juʁ]), lilleris (caprifolium) og brombærranker står ind imellem. Hegnene holdes stærkt beskårne, så de ikke breder sig ud til siderne, de „straffes“ med en egen le, og hvært syvende-åttende år skal de „styves“, skæres ned til grunden. Hvor hegnet ikke er tæt nok til at stå for kreaturerne, må der „gærdes“, flettes hegn.

Inde i „broddene“ eller „indtægterne“ står kornet eller „rødderne“ frodigt, eller, hvis „haven“ ligger i græs, går køerne der inde, tiest løse, men de kan også stå tøjrede, især hvis „haven“ er nogenlunde stor; at passe det løsgående kvæg hedder at „vare køer“. Man „vogter“ ikke køerne, når de går på marken; at „vogle“ betyder at trække med en ko eller to i grøstekanterne, som man kan se husmandskonerne gøre. Hvor køerne går løse i haverne, er der ved udgangen et malkested, en lille indhegning af lægter, som køerne drives ind i, når de skal malkes.

Man kan endnu på sine steder se de såkaldte [bislaw] — „slaw“ er ligesom „brod“ en anden betegnelse for indtægt — små marklodder nærmere inde ved byen. De blev før drevet som en særlig mark og kunde have lige så mange sædskifter som bolets egentlige agermark. Nu bruges det mindre at holde en sådan særdrift (tit kun på en 4—6 tdr. land). De må vel stamme fra fællesskabets tid og har vel da hørt til det enkelte bol udenfor fællesskabet (som en slags tofter).

Af det gamle fællesskab findes der enkelte rester endnu, især ved det store sumpland, som ligger i øens sydøstre hjørne. Skovby ejer her dels strækninger, der drives med hø og til dels sædafgrøder, hvor man endnu har ager om ager med skællene mærkede med ejernes bomærker, dels det store Uføre [e uʃʊə] hvor løsgående kvæg græsser i fællesskab. Hvært stykke kvæg eller får skal være mærket med ejerens øremærke og desuden have påbundet en fleje [flæj], en lille træplade med ejerens bomærke. To forstandere, hos hvem der ligger bestemmelser om brugen af fællesjorden og fortegnelser over øreklip og bomærker, varetager beboernes interesser og idømmer bøder.

Om de gamle omgangsgilder, som til dels har holdt sig endnu, se senere.

2. Årets gang.

Om nyår kommer smådrengene og småpiger og lister sig ind i forstuen [*e françot*], hvor de stiller sig op og synger:

De hellig tre konger så lystelig og glad,
fra hjemmet de droge til Bethlehems stad,
de rejste, de toge sig så lystelig og glad
for at finde Herr Jesum i krybben lagt.

De bliver da bedt ind i „e dönsk“ og bliver trakteret f. eks. med et glas mjød og får lidt godter i deres tasker eller kurve. Dærefter synger de, inden de går:

Nu har vi fået vore skænker og gaver,
stor ære og tak skal De nu have.
Og kunne vi ej takke Dem, som det sig bør,
så må Gud eder lönne, som han vil gör'.

Hell. 3 Kongers dag er det brug, at de unge klæder sig ud og går på besøg. En kan være klædt ud som handelsmand, en som læge, en som røgter osv. Spøgen går ud på, om husets folk kan opdage, hvem der skjuler sig i forklædningen.

Man overtog altid et nyt bol til Pedersdag (22de febr.).

I fastelavnen bandt man et fastelavnstris, d. v. s. pyntede en grankvist med papirsbånd o. lign., og dærmed piskede man op, idet man råbte: „Hedvig, Hedvig¹), boller i mælk“.

Skærtorsdag skulde man have 7 slags kål. (All det foregående er fra Kejnæs).

Forårsarbejdet kaldes vår [*vð*], „at gøre vår“ er at besørge forårspløjningen osv. (alm.).

Når det regner, den dag kørerne trækkes ud, bliver de ikke slemme til at bisse den sommer (Kejnæs).

Til majdag skal rugen kunne skjule en krage (Viby).

Lille Volborgdag er 1ste maj, Store Volborgdag er 12te maj, da skulde byggen være sået (Kejnæs).

St. Vitus dag (15 juni) holdes Fitusdans [*fidəs'dəns*] i de tre byer Lysabild, Skovby og Viby. Det er et gammelt omgangsgilde, men holdes nu på kroen. I Tandslet har de nok [*mesməs'dəns*] midsommersdans efter ringridningen (Tandslet).

Midsommersaften er der blus på Lyshøj og mange andre steder

¹ Hedeviger er fastelavnsskaller, se Feilbergs ordbog: 2 hedevig.

(Viby). Enten en tjæretønde eller nogen gamle torn. Man tænder blussene, for at heksene, som rider til Bloksbjærg, ikke skal komme og sætte sig (Kejnæs). Ved midsommer holdes ringridning (alm.). Man havde en ring hængende i en snor tværs over en vej. Man red da fræm i spring og skulde under riddet tage ringen med et spyd. Den der tog ringen tiest blev kejser, den næste konge, den tredje kronprins og den fjerde prins. Når denne idræt var endt, red man rundt i gårdene og blev trakteret, først hos kejser, så hos konge, kronprins. og prins. Disse måtte på denne måde godtgøre de vundne sager. — Gårdejer Kr. Lassen i Østerby mener, at ringridningen stammer fra hertugernes tider; hans fader, som var født 1827, har været med til ringridning ved hoffet på Augustenborg (Kejnæs).

Når det regner Syvsoverdag (27 juni), skal det regne hvær dag i syv uger.

Hvis høstkarlen huggede en horstidsel af, og pigen, der tog op efter ham, opdagede tidselen, skulde han give hende en „pillekok“ (småkage) for hvært hoved på tidselen. Men huggede han den af, uden at hun opdagede det, og hun bandt den i neget, skulde hun betale ham det samme (Kejnæs).

Det sidste neg, der høstes, kaldes [*e hun; nex*] (Nörborg). Ingen vil binde det; vedkommende pige skal få en gammel mand (Tandslet). Man fik Kr. Lassen i Østerby som dreng narret til at binde sidste neg, og så drillede man ham med, at han skulde giftes med „den gamle kvinde“ (Kejnæs). Når den sidste rest korn høstedes, skulde drengene passe på ved den anden ende; så kom „haren“ (Tandslet).

Når man havde ophøstet, listede man ind i kålgården og strøg leen. Kom konen så ikke med „e buttel“ og kager, havde man lov at hugge kålen af.

Det sidste neg som læssedes på det sidste læs opbundet korn (eller også selve sidste læs) kaldes [*fok*] el. [*fuga*] (alm.). Det sidste neg pyntes i kvindedragt, og idet man kører det hjem, hilses det med råbet „Fuk, fuk, hurra.“ Der opvartes i gården med kager og puns, når det kommer ind (Kejnæs); i landsbyerne kører man rundt til de andre gårde og får skænk (en snaps for hvært bol) (Sydals, alm.).

Efterårsarbejdet i marken kaldtes [*å fæt*]: „vi hær åwfælet“,

vi er færdige med efterårspløjningen (sml. Feilbergs ordbog: falge) (Tandslet).

Ved hørsdagning bandt karlene, der havde brudt hörren, to knipper sammen til et (en dobbelt lok) og den pige, der fik dobbeltlokken, fik tvillinger. De hjalp hinanden fra flere gårde, og så var der dans om aftenen.

Mortensdag (10de november) var der [*madøns'døns*] (Tandslet sogn) eller [*madøns'öl*] (Mindebjærg, Hørup s.). Til Mortensøl skød de sammen, men hver betalte de drikkevarer, han bestilte. I Mindebjærg var det skik at bestille „en favn (*[fajm]*) puns“, det var 13, men der betaltes kun tolv. Om natten dansede bønderne og de unge karle med pigerne, men konerne var ikke med (Tandslet).

Når køerne kom ind om efteråret, skulde de gå over en hesteko; ellers blev de ikke gode i stalden, „småtøj kunde gå ved dem“ (Tandslet).

Juleaften skal plogen være i hus, for ellers kommer heksene og rider på den. Andre siger, at det er „e skomager“. der sætter sig på den. Börnene sætter et par tøfler i vinduet, og de venter da, at julemanden skal komme med gaver til dem. De går jævnlig hen og kigger til tøflerne, og juledags morgen er der gjerne en gave i dem (Kejnæs).

I Julen måtte man ikke spinde, slibe el. lign. Hvis man syede, fik man bulne fingre (Kejnæs).

Nyårsaften måtte alt være på sin plads. Intet hvidt tøj må blive hængende ude („intet hvidt tøj må blive hængende ude i to år“); så spørges der lig i huset inden næste nyårsaften (Kejnæs).

Når de pustede lysen ud nyårsaften, var de visse på at dø, inden året var omme. Man satte da lysen i et fad vand, så det slukkedes, når det brændte ned til overfladen (Kejnæs).

3. Vigtige begivenheder.

Når der blev et barn født, skulde der våges ved barnet, at det ikke blev forbyttet, indtil det blev døbt. Engang var der født et pigebarn, og nisserne var efter hende for at forbytte hende. De dukkede allerede op bag vuggen. Men så gjorde de, der vågede, anskrig, og der kom flere folk til. Så forsvandt nisserne. Börnene blev derfor døbt i største hast, men nu plejer de jo ikke at lade dem døbe så „gawt“ (Kejnæs).

Efter en fødsel kom konerne i besøg i barselstuen, hvor de blev trakterede med kaffepuns. På hjemvejen lavede de gale streger (Tandslet).

Når en kone har født, må hun ikke gå nogen steder hen, før hun har holdt sin kirkegang. Hun bliver i våbenhuset („e skrowt-hus“), til præsten kommer, og han holder da en lille tale til hende eller beder en bøn, mens indgangssalmen synges (Kejnæs).

Til bryllup bydes af „e brøllesmånd“ eller sydligere „e kåst-månd“; bryllup kaldes kåst (alm.).

Ved bryllupper indbyder selv den fattigste så mange han lyster. Brylluppet holdes på en kro (af den slags er der 7 på Kejnæs), og for hvært par betales halvtolvte mark og for en enkelt 6 mark til værten. Elleve—halvtolv om natten blæser musikken op. Brudeparret sidder da ved bordet med en stor bolle forved sig. Alle gæsterne kommer og lægger deres brudegave (penge og mindre ting i bollen, større ting på „disken“, bordet) forved brudeparret. Gaven er sådan, at udgifterne til kromanden rigelig kan dækkes. Dærefter gives der hvær et brudeskænk, et glas vin eller puns. Dette optrin er et af de vigtigste under hele „e kåst“. — I ældre tid stod bryllupperne hjemme, og der sendtes da „skikkend“ (mælk, smør, høne, skinke osv.) før bryllupsdagen. Konen gik da frit med til bryllup, men manden betalte med penge som nu (Kejnæs).

Hermed kan sammenlignes en o. 50 år gammel optegnelse, som dr. F. Dyrland velvilligt har overladt os:

„Nedenstående meddelelse om fordums bryllupsfærd på Als skriver sig fra optegnelser, efter foresagn af indfødte Alsinger, af fhv. lærer og kirkesanger i Skamstrup Brus fra den tid han, i den første slesvigske krig, som soldat lå indkvarteret der på øen. Medens bryllupsgildet kaldtes Kåst: „ædau skal æ te' Kåst“, holdtes den foregående dag Brudesæng: „ædau skal æ te' Brujsæng“; da overbragtes „de for brudeparret bestemte foræringer“ samt „levnedsmidler til gildet“, og bruden og brudgommen „førtes ind af den nærmeste familie for at vises den for dem opredte sæng“.

„Venn et par brufolk skal ha' kåst, så rider æ kåstmand [bedemanden, „by'svön“ hos Hagerup, „by'ster“ i Fyn], som ha' et par hvide bous' æe o' jen ykost [urtekost] i jækket [jakken, jf. sømændenes „pijækkert“] o' jen pisk me' et rødt båen om, at beje folk te' kåst“, („han fremsiger nu en lang rams'“).

„Å æ Tirsdaus så passer di te' (koger, steger o. s. v.), å æ

Wonsdau e' der brujsæng, å æ Torsdau e' der kåst, å æ Fridau skal æ mand o' æ kon' (fra hvert sted) te' kåst o' pille knåke“.

Anm.: Når brudeparret begiver sig til kirken, er „æ bruj smykke' med æ stoa kron' å æ hoved“; endel unge karle, iførte hvide bukser, rider i strakt galop foran, og når de er komne et stykke forud, iler de atter tilbage til skaren og vedbliver således, indtil de kommer til kirken. På samme måde drager toget tilbage. Ellers går festen af omtrent som hos os (d. v. s. på Sælland).“

I gammel tid fik bruden som fæstensgave af sin brudgom en salmebog indbunden med sølvbeslag og farvede stene på bindet (Skovby).

Når en blev tolvmand (medlem af kirkerådet), var der nok tolvmandsgilde. Da måtte den ny tolvmand vise sin dygtighed ved at fræmsige et leverrim, han selv havde lavet, som:

1. *lōwæ åw æn hū'n, mæn it åw æn sår'l* (svale)
krisdæn jep (en jæger) *fålt o knæ få dæ lambjæræ bål* (tyr).
2. *lōwæ åw æn hū'n å it åw æn kapu'n,*
i sæfælōw bua (bor) *dæ æn rawgal kun,*
engan hun sgu' te æn kåsd,
da va hun ju æn rawgal tåsg,
hun fa'æ i sbo'dn ga'lop
å 'jæræ æn fadæ bæjmæn, (tigger) *i æn ki'æl sop* (Tandslet)

Til begravelse indhydes byfolkene ved en ung pige (Kejnæs). Det er kun dem, der er med til middag, der er „til begravelse“; de andre er kun „med lig“ (Viby).

Liget føres (når det ikke er en selvmorder) rundt om kirken; præst og degn går foran (Kejnæs). Andensteds betyder udtrykket „bære om kirke“ blot at bære ligkisten op fra vognen til graven. Dog er det enkelte steder skik, at hvis graven ikke ligger således, at den nærmeste vej fører forbi kirkedøren, så går man en sådan omvej uden om kirken, at man kommer til at passere kirkedøren (Viby).

Der var en præst i Tåndslet, der holdt ligtale over en afdød synsniand, sandemand og kirkeværge; den lød således:

Græder alle, hyler alle, ti Jørgen Jepsen er død; jeg vil også skyde min skjeppe dertil. Farvel du syn-, farvel du sånd-, farvel du tolvmand! farvel du kirkens støtte! Hvi vilde du fra os fløtte?

Han tog af- (her bladede præsten om) sked, og drak dødens bitre skål, og hans [ænda] gik ud (Viby).

Selvmordere blev tidligere sat over kirkegårdsmuren; de måtte ikke komme ind gennem lågen (Kejnæs).

4. Det overnaturlige.

Det betyder lykke, når en ædderkop („spindekone“) spinder ned for en (sådan at tråden går ned foran ens ansigt) (Oksbøl).

Når de fandt en hestesko på vejen, slog de den op over døren; det bragte lykke (Kejnæs).

Når man ser en hare løbe over vejen, møder der en en ulykke (Kejnæs).

Kragens skrig varsler ulykke. — Der var en mand, der somme tider tog sig en høj snaps. En dag, som han sad og tog sit skæg af, kom hans kone ind og sagde til ham: „Pas nu på, at du ikke bliver fuld idag, for hør, som den krage skriger.“ „Så —? ved den det?“ svarede manden, tog sin bøsse og skød den; „det var da sært, da den vidste, jeg skulde drikke mig fuld, at den så ikke vidste at vare sig for bøssem“ (Kejnæs).

Der måtte ikke være 13 til bords helligaftener. Så døde der en, inden året var omme. Så stod en op og gik fra bordet, eller der skaffedes en til (Tandslet).

Ved hoveriarbejde fik de mad og brændevin med. Der måtte ikke føres noget med hjem; så fik karle og piger [e ˈkå:ʃ]. Når de kom fra Gammelgård, stansede de ved skoven mellem Jestrup og Tandslet for at drikke det sidste. Det samme gjaldt om den mad og drik man havde med til smedje (Tandslet). Man skal spise et æble på fastende hjerte skærtorsdag. Så får man ikke kolden (Kejnæs).

Man binder rør af skræpper og burrer på sig mod bylder. Man kan også sætte bylder i et træ; den, der fælder træet, får da bylderne (Kejnæs).

Der var en gammel kone her på Kejnæs, som kunde sætte ringorme hen ved at prikke i dem med en knappenål og mumle noget i skægget. Og der er en mand, der sætter ringorme (og bylder) bort på den måde, at han ridser rundt om pletten med en knappenål, så det gör ve; det skal ske stiltiende. Han går da ud med knappenålen, men man ved ikke, hvad han gör ved den.

De breder sig da ikke mere, men stedet svulmer op, tørrer, rævner, og sygdommen svinder (Kejnæs).

Man kan sætte vorter i vand. Man tager en lille tråd og snører om vorten; derefter binder man en lille sten til tråden og sænker den ned i en dam eller i en mose. Når så tråden rådner bort, er vorten borte. Men indtil dette er sket, må vedkommende ikke betræde stedet eller røre ved vandet. Han får dog ikke at vide, hvor det er (Kejnæs).

Når et barn havde engelsk syge, gik moderen hen til en klog kone 3 torsdag-aftener; så skulde de lade barnet gå under et lys stiltiende, og barnet fik nogen urter på brystet (Tandslet).

Når en ko var syg, blev en sten gravet op og en klog mand lagde noget ned (en hundehvalp) og lagde stenen ovenpå (Tandslet).

En ko kunde ikke komme af med skarnet. Koen skulde have noget. Manden var ikke hjemme. Konen skulde give den det. Det skulde være stiltiende. Konen kom til at snakke, men det hjalp alligevel (Tandslet).

Der kom en mand ind et sted, hvor de ikke kunde få kærnet. Han spurgte, om han skulde hjælpe dem. Han skrev en recept, der gik bud til apoteket; apotekeren sagde: „Nå, kan I ikke få kærnet!“ Kl. 12 kom manden igen, gik rundt i stalden, sagde til sidst i prædiketone: „Gud trøste og styrke de umælende!“ Midlet hjalp (Tandslet).

Ikke langt fra Nygård er der en mark, hvor der har været 7 høje. De seks er jævned; men man kan endnu se højninger efter dem i jordsmonnet. Den syvende står endnu til dels urørt med gravkammer og stensætning, alt overgroet med et tæt krat. Denne dysse må ikke forstyrres, og sienene ikke bortføres; for hvis det sker, skal gårdens folk dø (Kejnæs).

Man har almindelig haft den tro, at ildebrand kan sættes hen (dagsættes) i træer eller tornebuske. På Nygårds mark står der nogle enlige træer. Om dem siges det, at der er „sat ild i dem“; det er gjort af ondskabsfuld hånd. Hvis man næmlig fælder et af disse træer, vil der gå ild i ejerens gård. — I et træ et andet sted på Kejnæs var der også sat brand; det blev imidlertid fældet, uden at gården brændte. — Adskillige steder fortælles der, at gården virkelig er brændt, når et sådant træ blev fældet. Nogle så-

danne træer har været så gamle, at man har måttet holde dem sammen med jærnbånd, for at de ikke af sig selv skulde falde fra hinanden. — Undertiden kunde en ildebrand af en heksemester dagsættes i et træ; den standsede da i øjeblikket, men stod og lurede, og brød ud igen, når træet blev fældet (Kejnæs).

I Kanten af stien op til Havnbjærg kirke står der en tornebusk. De kirkeældste i Lauensby vilde have den ryddet, men det blev ikke gjort, og så lod kirkeværgen kirketjeneren hugge den ned til jorden. Det blev præsten meget ked af, for når den gik ud, skulde præstegården brænde (tjörnen er for øvrigt ikke ret gammel); der havde været en tysk professor og skrevet op om den torn og om en torn på Brandsbøl mark, som der også skal være ild væksat i. Nu gror tornen godt nok igen, så præsten kan trøste sig (Havnbjærg).

Da Gammelgård brændte (i 1850-erne), var det, fordi de havde fældet et træ, som ilden havde været dagsat i (Viby).

I Måjbøl var der kommen ildebrand. Nu var der en præst i Hørup, der var kendt for både at kunne mane og stille ild. Han kom til og satte sig til hest og red uden om den bygning, der var ild i. For at standse ilden skulde han holde en vis afstand fra den. Nu var der et sted, der gik en dam ind til bygningen. Men Præsten satte sporerne i hestens side og red igennem dammen. Det der allerede var ild i, stod ikke til at redde; men resten gik fri for branden (Kejnæs).

Det var, da det brændte i Skovby, det er endda noget over 100 år siden; ilden var så svar, at det brændte i ledpæle og abilde, og de kunde ikke få den slukt. Men så fik de skikket efter en mand, men jeg ved ikke, hvor han kom fra, og han red rundt om byen, og så red han, alt hvad han kunde, ud efter Nöhrrs have (sådan hed det markstykke ikke dengang, for løkken har navn efter en Nöhr, som senere har ejet den), og så fulgte ilden efter ham der ud og blev dagsat i et træ. Når det falder, så brænder Skovby igen (Viby).

Når det blev sådant Guds vejr, at de var bange for, at vandet det skulde blive højt og gå over, så var de ude og red for vandet (de red langs stranden). Og det er ikke længere siden, end at en endnu levende mand på omtr. 70 år (eller måske hans broder) har været med til at ride for vandet (Viby).

I Ullerup sogn i Sundeved var der et gammelt slot, der hed Brodborg. Dær blev jorden for mange herrens tider siden udstykket: men man mente, det var gået uretfærdigt til ved udstykkningen. Lange tider efter kunde de høre landmåleren; der var sådan en raslen med kæder og gjaffen af hunde (Kejnæs).

Der var en mand, der havde gjort uret med et „ødebol“. Men da han så var død, så sad han oppe i lugen og grinede efter dem, da de kørte med kisten til kirken. Men det vidste de jo ikke af. Da de så kom hjem fra kirke, sagde konen: „Ja nu er vi jo kommen hjem alle, undtagen sølle far, han skal nu ligge der oven“. Men så om aftenen, så kom han jo og rumsterede. Så blev han nedmanet oppe i Vibeholm. — Siden var det, engang de unge havde været til dans, da var der nogen, der af kådhed fik lyst til at rokke ved pælen der var slået igennem ham. Så hørte de, at det råbte der nede fra: ryk hart! Så rendte de (Viby).

På Sa·bjærg skal der være en hovedløs præst begravet (Kejnæs). På Kalvehavevej her ovre ved Mindebjærg går der noget hovedløst; men om det er en hovedløs hund eller hovedløs kalv, det ved jeg ikke (Viby).

I Hørup var der en gammel heks, der tog skikkelse af en hare. Den hare var folk noget bange for. De kunde kun skyde den med en sølvknap (Kejnæs).

Det fortælles om en skolemester, Johan von Hego, i Lysabild sogn, at han kunde hekse. Engang var der bygget en mølle, og der blev holdt rejsegilde; men skolemesteren vilde de ikke have med, over det, at han kunde hekse. De skulde nu sætte arme i „hvirvelen“ (akselen), men de kunde ikke på nogen måde få dem i, skönt de arbejdede med det et par dage. Midt under det hele kom skolemesteren forbi og truede dem med stokken og sagde: „I skal nok komme til at tøve“. Enden blev, at de måtte bede ham med til rejsegildet, og så snart han kom, gik armene i hvirvelen (Kejnæs).

I gammel tid satte man noget af aftenmaden ud i stalden til „de små“, Nisserne (Tandslet). I Hørup brugte de i et bol hvær aften at sætte grød med smør i ud til Nissen. For at drille dækkede pigen engang smørret til med grød. Da nu Nis ikke fandt smørret som sædvanlig, blev han så gal, at han gik hen og

vred halsen om på en ko. Han var imidlertid sulten og gav sig i lag med den bare grød; men da han kom lidt ned i den, opdagede han smørret. Og hvad han så fik at gøre, var at tage koen på nakken og så løbe ad Skåne i Sverrig. Dær vidste han der var en ko mage til den han havde vredet halsen om på. Den bragte han så tilbage og salte den i den dræbte kos sted. Ingen anede noget om det, før de næste dag havde køerne ude i gården for at vande dem. Da kunde koen fra Skåne, der jo ikke var kendt på stedet, ikke finde ind igen. De jagede ad den, men den vilde ikke finde ind endda. Da stak Nis hovedet fræm af loftslugen og råbte, at de skulde tage den ved hornene og lede den ind, for den var kommen fra Skåne i nat. (Kejnæs).

OMKVÆDS-RYTMEN

AF

THOMAS LAUB

Man tør vist nok vove den påstand, at enhver dansk med boglig dannelse og sans for rytme er istand til at lave om ikke gode, så dog tålelige „kæmpevisc-vers“; i den grad er denne versform gået os alle over i blodet. Og man tør også nok gå ud fra, at der så nogenlunde er enighed mellem størsteparten af de lærde — måske ikke om den teoretiske begrundelse af visernes verslære — men ganske sikkert om selve de metriske kendsgerninger: således ser versene i folkevisen ud, de og de former er mulige, de og de former strider mod stilen o. s. v. Men, løjerlig nok, dette kendskab og denne erkendelse gælder kun én side af visernes vers, ganske vist den hvis omfang er størst, den fortællende del, men der er dog en anden side som ikke er mindre væsentlig: omkvædet; hvilke former er her mulige? hvilke strider mod stilen? ja her gælder det vist, at det dannede lægfolks opfattelse er så løs og svævende som vel muligt. Og de lærde? har de nogen opfattelse, så har de ialfald ikke udtalt den.

Jeg véd kun ét sted, hvor der er sagt noget om omkvæds-rytmen. Det er i Steenstrups „Vore Folkeviser“ S. 75: „Omkvædet er paa ingen Maade urytmisk, men dets Rythme er en anden end Visens, og det kan i det Hele have de forskjelligste Former.“ At omkvædets rytme er en anden end visens, skal næppe tages for strængt efter bogstaven; den rytmiske bevægelse, versfødernes gang og art, må nødvendigvis være den samme bægge steder, ellers bliver der ingen sammenhæng. Er versemålet i den fortællende del jambisk-anapæstisk med koriambiske ændringer, så må det samme være tilfældet med omkvædet¹. Og andet mener forfatteren ikke. Tilbage bliver så: samtidig med at omkvædet har samme rytme som den øvrige del af visen, d. v. s. samme slags versfodder, er det ikke som den bundet til en bestemt længde af verslinjerne, til et bestemt antal fodder, til bestemte udgange, efter omstændighederne mandlige eller kvindelige. „Det kan i det Hele have de forskjelligste Former,“ d. v. s.: når det holder sig inden for den nævnte begrænsning, er det i det hele

¹ Muligvis er der dog flere tre- og firestavelses fodder i omkvædet: musikken kan vistnok bære flere stavelser i den lyriske del af visen end i den fortællende del.

frit, ikke bundet af nogen lov. — Og dette turde vel være den almindelige mening.

Herimod er det at mit øre gør indsigelse. Ved at arbejde med melodierne — og det er vel ikke den dårligste vej at komme til visernes versform på — har omkvæds-rytmerne sunget sig sådan i mit øre, at jeg måtte høre efter deres tale; med stigende styrke har de raabt til mig: Jo, vi har en lov, en bestemt begrænset lov, som tåler visse udvidelser, men ikke tåler noget brud. Denne lov har sin grund i vor natur, i musikens natur, — vi kan nu engang ikke skille os ud fra musikken — og kun ved at lyde loven får vi stil og skønhed.

Jeg skal nu fremstille denne lov og dens følger; men lægmand som jeg er, ønsker jeg min fremstilling betragtet som en henstilling til overvejelse, en opfordring til besvarelse af dem som „kan bedre“. Og her tænker jeg særlig på dr. E. v. d. Recke.

I sin næsten latterlige simpelhed lyder loven således: Normale er omkvæd med et ulige antal taktslag (et, tre, fem) og kvindelig udgang, — jeg bruger med vilje ordet „taktslag“; det siger så dejlig tydeligt hvad det skal, kan ikke misforstås. Omkvæd af denne art er i en så overvældende majoritet, at enhver som gør en optælling vil forbaves. — Ved en ganske naturlig og ligefrem udvidelse kommer vi så til omkvæd med et lige antal taktslag (to, fire, seks) og mandlig udgang. Af dem er der ikke få, dog langt fra så mange som af de forrige. På grund af den særlige klangfarve de ved udvidelsen har fået, egner de sig kun til brug under visse forhold; man vil her som så ofte undres over, hvor fint de gamles øre har været.

Resten er abnorme. Dog skal vi i det følgende se, at ikke få omkvæd kun ved tidernes ugunst er kommet over i denne klasse, og at vi endnu har midler til at vinde dem tilbage som normale. Nogle få af de abnorme kan forresten under ganske bestemte forhold få lov til at passere som undtagelser. Tilbage bliver så et lille antal afgjort dårlige omkvæd. Hvorfor skulde der ikke være dårlige omkvæd, da der dog er dårlige viser? Og endda flere dårlige viser.

Her et par eksempler, rigtige mønsteromkvæd, hvad ethvert udviklet øre vist vil erkende:

Første jeg rider gennem Flensborg by,
— med råde — (1 taktslag, kvindelig udgang)
Kristoffer fører mit banner i sky.
— Konning Valdemar lover dem både. (3 taktsl., kv. udg.)

Vi var så mange søskende små,
— under lide — (1 taktsl., kv. udg.)
så årlig faldt os fader frå.
— Der dagen han dages og duggen driver så vide. (5, kv.)

Kongen råder for borgen
og så for alle land,

og så for mangelen rasker helt
med dragen sværd i hånd.
— Men kongen råder for borgen. (3 kv.)

De lod sadle heste
og rede hendes karm;
der de kom på heden
der blæser saa stærk en storm.
— De lægte en leg, og legen var alt ud af vrede (5 kv.)

Den herre sat sig i fjederham,
— Jeg vover mit liv — (2 mandlig)
så fløj han over til jomfruens land.
— Jeg vover mit liv for en jomfru. (3 kv. med overgang til 4 m.)

Palle Tygesøn med på gulvet sprang,
— den velbon svend -- (2 m.)
forgyldne sporer i jorden klang.
— For de fynske fruer hannem efter tråd. (4 m.)

Den første dyst de sammen red,
— I være vel bon — (2 m.)
hr. Laves hest den gik i knæ.
— „Stat op“, sagde Jon. — (2 m.)
I binder op hjælm af røden guld | og følger hr. Jon.
(6 m. = 4 m. + 2 m.)

Der er, som sagt, en jævn overgang mellem omkvæd med ulige taktslag og kvindeligt udgang, og omkvæd med lige taktslag og mandligt udgang. Lad os se på følgende: Kongen råder for borgen, — Udi Ringsted hviler dronning Dagmar, — Jeg vover mit liv for en jomfru, — De må så vel i Danmark. Samtidig med at øret hele tiden føler sig tilfreds med rytmen, som det uforandret kalder 3 kv., mærkes der dog en tiltagende forstærkelse af sidste stavelse, fra afgjort tonløs i „borgen“ til meget vægtig i „Danmark“. Det fjærde omkvæd skiller sig i grunden slet ikke fra et omkvæd som: Så vide ganger der sagn af —, som man stærkt fristes til at kalde 4 m. (sagn af).¹ Putter man så ovenikøbet et e ind for „mark“, sådan som der står i flere af opskrifterne: De må så vel i Danemark —, er forvandlingen fuldbdyrdet; rytmen er nu den selvsamme som i: Men ridder Stj han må sig ej —, d. v. s. afgjort 4 m.

Mellem 5 kv. og 6 m. findes tilsvarende overgangsformer: De fruer kund' aldrig gæmme så riger en fange, — Hvi vilde I mig forråde, hin stolte fru Magnild, — Den ene han vinder den anden alle de dyr af (dyr af). — Også ved 1 kv. findes spor af samme stigning: Under lide, — Op på Gulland, — Udi løndom. Men den modsatte gang vil måske her vise sagen nok så tydeligt: Hvi må hun ej, — Så fryde-

¹ I sang vil den sidste stavelse jo her få et nyt taktslag.

fuld, — Så frydelig, — Om sommeren, alle 2 m., men med stadig svagere tryk på sidste stavelse, så at sidste form næsten føles som 1 kv., — man kunde sige med daktylisk udgang: (— —).

Hvor jævnt de to former end glider over i hinanden, er der dog en stor klangforskel mellem dem. Omkvædene 2, 4, 6 m. har ikke de andres fyldige bredde og ro, men de kan ved deres knappe, sluttede, fremadstræbende energi til tider få et præg af hårdhed og vildhed, til andre tider — og måske tiere — et præg af munter kækhed (Jeg **vover** mit liv —, de ovennævnte omkvæd til viserne om Palle Tygesøn og hr. Jon). — Som en arv, der peger på deres oprindelse fra de „kvinde-
lige“ omkvæd, har de beholdt en tilbøjelighed til at betone næstsidste taktslag stærkere end sidste: For de fynske fruer hannem efter tråd, — Men ridder Sti han må sig ej, o. s. v. Selv hvor de betonedede ord tilsyneladende har lige stor vægt, f. eks. i: Jeg **vover** mit liv —, Og følger hr. Jon —, vil sangen og udførelsen altid give det første af dem overvægten (**vover**, følger). I reglen går det godt; en enkelt gang falder det noget uheldigt ud, som ved: I være vel bon —, hvor „vel“ som efter meningen skulde have den stærkeste vægt, får den svageste, og „være“ som burde være det allerletteste ord, musikalsk bliver det allertungeste. Det er imidlertid af den slags fejl som glider øret forbi i den, i det hele, usædvanlig elegant formede strofe.

Hvad er nu grunden til, at kun de to arter omkvæd kan regnes for normale? En ren musikalsk. Omkvædene danner jo musik-afslutningen på visen, — jeg taler her kun om hovedomkvædet og kommer først senere til mellemomkvædet, som står en del friere. Enhver simpel og ukunstlet melodi, — det er en velkendt lov — danner sin slutning over den såkaldte gode takttid, d. v. s. over et af de ulige taktslag; det betyder ikke, at melodiens sidste tone absolut skal falde på dette sted, — det kan være tilfældet, men mindst lige så tidt sker det ikke. Meningen er kun, at melodiens sidste hovedaccent falder her, så kan der forresten følge en eller flere efterhængte toner. Tænk på den slutningsmåde som den klassiske musik særlig foretrækker, hvor det gælder om melodisk bredde. Et udpræget eksempel ses i E-durs andanten af Beethovens klaversonate op. 2 nr. 3. Her falder den næstsidste meget vægtige tone på det ulige taktslag, og derefter følger en langt svagere slutningstone på lige taktslag. Denne form svarer jo nøjagtig til de ovenomtalte 1, 3, 5 kv. — Ogsaa ved denne slutningsmåde får vi ved deling af tonerne former der svarer til 2, 4, 6 m. Se f. eks. slutningen på temaet i Mozarts A-durs klaversonate, den der begynder med variationerne. Prøv her at lægge ord under de 4 sidste takter, lad os sige flg. linjer af „Hjemve“: Går I over hviden strand — til mit elskte fødeland. Vi får så en betoningsmåde på slutningen der nøjagtig svarer til: Ridder Sti han må sig ej —, et hovedtryk på 3dje taktslag og et svagere tryk på 4de.

Eller, lad os se paa Weyses morgensange, (jeg fremhæver i de flg. eksempler kun de gode takttider, de ulige slag): Nu ringer alle kløkker mod sky, — det kimer i fjærne riger; — hver søndag morgen højt

på ny — stor glæde mod himlen stiger. Og: I østen stiger solen op, — den spreder guld på sky, — går over hav og hjærgetop, — går over land og by. I den første falder musik-slutningerne i 2den og 4de linje på 3dje taktslag med efterhængte slutningstoner; i den anden de samme to steder men lige paa slaget uden efterhængte toner. I „Guds ske tak og lov“ falder musik-slutningerne i 3dje og 5te linje på samme måde som i „Nu ringer“, men med fordoblede nodeverdier, hvilket gør slutningen bredere uden at ændre de rytmiske forhold. Liseså i „Lysets engel“, hvor der kun er én slutning, på sidste linje. — Oplysende, om end nærmest som advarende eksempel er „Nu vågne alle Guds fugle små“; musikkens gode takttider falder her i sidste linje på følgende måde: de tak-ke for livet og lyset med fløjttende tunge. Selvfølgelig er rytmen ikke ment sådan, der er underforstået en rytmisk forskydning: to taktslag på „takker“, en tredelt gruppe med slag på „livet“, „lyset“ og „fløjttende“ og tilsidst god takttid på „tunge“. Den slags forskydninger kan forekomme i udviklet kunstmusik og der have deres berettigelse, men barnlig-folkelige er de jo ikke, og børn synger da også ufravigelig sidste linje galt, hvis de ikke netop har fået det rigtige tærpet ind i skolen. „Galt“ sunget bliver linjen nænlige rytmisk „rigtig“ i folkelig forstand; uden dvælen på „takke“ får vi den normale form, 5 kv.: de takke for livet og lyset med fløjttende tunge.

Ved disse undersøgelser må man naturligvis ikke holde sig til ordene alene, men må lytte til ordene, sådan som de falder på melodierne. Og jeg rader læsere der ikke er sikre på deres øre til at slå takt ved alle eksemplerne, ikke kapelmester-takt $\frac{6}{8}$, $\frac{2}{4}$ o. s. v., men metrisk skanderings-takt: et hørligt nedslag på den gode takttid og et svagere opslag på den lette.

Her ligger det nær at spørge: vi har ovenfor set, at der udmærket godt lader sig danne slutninger på selve den gode takttid, sådan at melodien slutningstone falder paa slaget; — Går over land og by — hvorfor skal da omkvædene 1, 3, 5 m., der jo har denne slutningsmåde, være abnorme? Strængt taget har viserne selv givet svaret ved at lade disse omkvæd i den grad være i minoritet, at de afgjort derved erklæres for undtagelser. Men selv om man ikke er forpligtet til at give bevis for kendsgerninger, kunde man jo nok have lyst til at se hvad der ligger til grund for disse kendsgerninger. Man kunde så tænke sig flere mer eller mindre tilfredsstillende forklaringer. At grunden skulde ligge i vanskeligheden ved at finde udprægede og udtryksfulde slutningsord med mandlig udgang, d. v. s. énstavelses-ord, slår ikke til. Vi har jo udmærkede omkvæd 2, 4, 6 m., der alle har den slags udgange; og i den fortællende del er rimene overvejende mandlige. — Eller skulde grunden være denne? De fleste slutningslinjer i viserne på 4 linjer er 3 m.; hvis nu et omkvæd 3 m. gang efter gang fulgte ovenpå disse linjer, vilde det lyde ensformigt og trættende. Ja ganske vist, man ser det af flg. vers: Så hug han ud hans højre øje. — drak ud hans hjærteblod, — enddog fløj han til jomfruens bur, — for viljen den var god, — så fløj han over den rin. — Men grunden slår alligevel ikke til. Viserne på to linjer er

aldrig 3 m., så her kunde et omkvæd af denne form ikke støde. Og omkvæd 1 m. og 5 m. måtte kunne bruges overalt, da ingen fortællende verslinje har denne form.

Jeg tror ikke, at grunden ligger i det musik-arkitektoniske; det er vist et rent æstetisk følelses-hensyn som her gør sig gældende. Man kan ikke undgå at lægge mærke til den modsætning der tidt er mellem æmne og udtryksmåde i viserne. Hvor vildt, strængt og hårdt indholdet end kan være, — versform, rytme, ordklang, melodi er altid jævne, milde og bølgende — med et ord: danske. Det er denne modsætning der giver de tragiske viser det præg af vemod, de muntre det præg af ynde, som enhver dansk kendes ved. Og til dette præg svarer i virkeligheden bedst de brede rolige slutninger 1, 3, 5 kv.; derfor er de valgt med forkærlighed. Prøv kun at læse hele DgF. 33 igennem, først med omkvædet: Så fløj han over den rin —, og derefter med kvindelig udgang, sådan som det staar i de fleste opskrifter: Så fløj han over den „ryme“. Hvad der tilfredsstiller et dansk øre bedst, kan vist ikke være tvivlsomt.

Men nu mælder der sig et andet spørgsmål: når omkvædene 1, 3, 5 kv. kan glide over i 2, 4, 6 m. uden at rytmen lider derved, kunde man så ikke gå et skridt videre til 2, 4, 6 kv.? Det første opnåedes ved tilføjelse af en betonet stavelse, det andet kunde nås ved at tilføje en tonløs; man skulde synes, at det var en langt mindre forskel. Men øret svarer nej. Ved den sidste tilføjelse vilde rytmen miste sin støtte, få overbalance og ikke finde hvile, før den fik et nyt taktslag at holde sig til. Prøv at slå takt til flg. vers, — temmelig hurtigt, da man så bedst føler hvad jeg mener: En silkeskjorte så hvid og fin, — den bløgte min moder ved måneskin, — men dansen går så let gennem lunden, Bum! — Ikke sandt, får man ikke det slag jeg her har antydnet, føler øret sig på den ubehageligste måde narret for hvad der tilkommer det. Og særlig føles manglen, fordi de to foregående linjer falder så tydeligt, med de stærke betoner i netop der, hvor de skal falde. Populært bøder man ikke sjældent paa den slags fejl ved at udvide sidste ord melodisk og lade et nyt taktslag falde på sidste tonløse stavelse; rytmen bliver dog ikke bedre derved: Men dansen går så let gennem lunden, — snarere værre. Tager man derimod den form for omkvædet som findes i enkelte opskrifter, kommer vi igen på fast grund: Jeg ikke tør, jeg ikke må, — imorgen skal mit bryllup stå, — men dansen går så let igennem lunden. Men så er vi også kommen over til et omkvæd 5 kv., med dets musikalsk og logisk lige tilfredsstillende betoner.

Hermed stemmer godt, hvad Recke siger om dette vers, det „overfuldstændige dimeter“, i „Dansk Verslære“ S. 43. „Det omhandlede Vers er det, som af alle Dimetre besidder den ringeste Skjønhed; det danner aldrig rigtig organiske Forbindelser, idet det altid efterfølges af en ubestemmelig Pause; Rytmen har noget Haardt og Tvungent.“ Det er jo tydeligt, at R. herved tænker på det samme som jeg: et brud på den jævne takt, der kræver støtte og ikke får det. Ganske vist taler han nærmest om regelmæssige jambiske vers, men hans anklage kommer alligevel til at gælde med dobbelt vægt ved disse omkvæd, fordi de

danner strofens slutning, hvor man aller dårligst kan tåle den ubestemmelige pause, særlig da hele resten af strofen ellers har aldeles faste pauseforhold; tilmed er jo visen ikke et „læsevers“ som de eksempler han anfører, der langt bedre tåler ubestemtheden end en vise der synges.

De gode omkvæd danner én sammenhængende kæde. Vi har allerede set, at de hører sammen i tre grupper, to og to: 1 kv. sammen med sin udvidelse 2 m., 3 kv. sammen med 4 m., og 5 kv. med 6 m.; ved nærmere eftersyn vil det vise sig, at de første i hver ny gruppe fremkommer ved sammenlægning af den sidste i forrige med 1 kv.: 3 kv. = 2 m. + 1 kv.; 5 kv. = 4 m. + 1 kv. Se således¹: Jeg **v**over mit **h**v + for en **j**omfru, og: De **l**egte en **l**eg, og **l**egen var **a**lt + **u**daf **v**rede. Naturligvis er sammenføjningen ikke altid så synlig som her, i almindelighed spænder et ord over revnen: **K**ongen **r**å-der for **b**orgen, -- De fruer kund' aldrig **g**æmme så **r**i-ger en **f**ange.

Til syvende og sidst er det den klare og simple taktinddeling som overalt ligger bag ved omkvædene; den sunde sans for takt har skabt skønheden i deres rytmer, som det i det hele er den, der bærer alle folkevisens versformer. Da denne sunde sans gik tabt ved reformations-tiden (eller før), gik det tilbage med dansk verskunst; da den igen brød helt igennem med Ochlenzlager, — efter tilløbene hos Brorson og Ewald² -- fornyedes dansk verskunst. Morsomt er det at se, hvordan genklang af omkvæds-rytmen skaber endogså ret kunstige men dog klare former i den nyere digtning. Ingemann har, som bekendt, en tilbøjelighed til at bruge „den femfodede Anapæst som Slutningslinie i en Strophe, hvis tre første Linier er Dimetre“ (Recke „Dansk Verslære“ S. 57). Han har sikkert ved at lytte til folkevisen fået klangen i øret: Storken sidder på **b**ondens **t**ag, — han **s**er over **m**ark og **e**nge; — det **b**liver så **d**ejlig en **f**orårs**d**ag, — nu **k**ommer den **f**avre **t**id, jeg **v**ented så **l**ænge. — Det er den brede afslutnings-rytme fra et omkvæd 5 kv., han bruger for at udtrykke en dvælen i den lyse rolige stemning. Weyse har i sin melodi endydermere forstærket indtrykket ved at fordoble taktværdierne i sidste ord.

Vi går nu over til de enkelte omkvæd. Men først må jeg gøre opmærksom på, at et omkvæd tidt ved læsning kan opfattes på mere end én måde. Se flg. dobbeltomkvæd: Så træde vil vi — hr. Laves amer. Hedder det: Så **t**ræde vil vi? eller: Så **t**ræde vil **v**i? Eller — hvad vi siden skal se, der er grund til at antage — med melodisk udvidelse: så **t**ræ-de vil **v**i? Har man i et sådant tilfælde en nogenlunde velbevaret melodi, klares **s**agen med lethed; eller finder man i opskriftene forskellige former af det samme omkvæd, kan man også undertiden derved hjælpes til svaret. Er det derimod umuligt ad disse veje at komme på det rene med rytmen, må man have lov til at lade de for-

¹ Jeg fremhæver fra nu af igen begge taktfider, både de tunge og de lette. ² Særlig den første har et fint øre, der i en dårlig tid kan skabe yndefulde og naturlige former.

mer der er i flertal være de afgørende. Kan et omkvæd lige let læses som 4 kv. og som 5 kv., er sandsynligheden for, at det er bleven sunget som 5 kv., d. v. s. i den rytme, som er musikalsk tilfredsstillende og derfor den normale.

Først omkvædene med 1 taktslag. — 1 m. forekommer overhovedet ikke. Ganske vist har DgF. 126 F. — vel at mærke ikke som hovedomkvæd: Ved råd —, men det er kun en uheldig (ny jysk) form af det velkendte: Med råde (eller: Ved råde).

I kv. er som hovedomkvæd sjældnere end man skulde tro. Grunden er denne: det dannes ufravigeligt af en præposition og et substantiv: med råde, i skove, under lide o. s. v., og det er jo næsten en umulighed af to sådanne ord at frembringe et rammende udtryk for den samlede stemning i en vise. Det egner sig derfor bedst til mellemomkvæd, hvor det kun gælder om en lettere antydning af stemningen. Som hovedomkvæd findes det flg. steder: DgF. 198: Med æren —, 275: Alt ved åren —, 277 K.: Udi Sverig —, 472 A: Af Jylland —. Man har alle stederne en fornemmelse af, at det vejer for lidt, skönt man rent musikalsk ikke kan gøre indvendinger mod det.

Omkvædene 2 m. har også deres egenlige plads som mellemomkvæd, men de har jo langt rigere sammensætnings-muligheder end de forrige, og der findes derfor en del flere af dem som hovedomkvæd, deriblandt ikke få virkningsfulde, ja endogså flotte. DgF. 10 D: Det klager jeg —, 76 (de nyere opskrifter): Så frydelig (eller: Så frydefuld). —, 83: Hvi må hun ej —, 115: De kommer ej end —, 124: I rør vel til —, 141: I rider ej —, 150: Kender I Alf — (sikken en kraft!), 197: Selv fryder jeg mig —, 296: I danser vel —, 311: I hvor langt som I vil — (et udmærket omkvæd, særlig ved stroferne 7—9 og 14—18: skönt visen langtfra hører til de bedste, tror jeg at den kunde gøre sig glimrende netop ved omkvædets hjælp), 324: I torn og i blom — (de to andre opskrifter har det samme omkvæd med rytmen 3 kv.), 368: Og rid du ej did —, 416: Om sommeren —, 421: Og det var jet —, 428 D.: Nu fryder jeg mig — (de andre opskr. 3 kv.), 449: De skildes ej ad —, 461: Hin skønne amur — (det gør mig ondt at det virkelig er det stygge franske ord „amour“ som menes; det ses af rimet i første omkvæd: rider i mit bur; her kan altså ikke tænkes på „amer“, vel-lugtende planter, se f. eks.: Hr. Laves amer), 473: Og i så vel — (G har: Altså i væne — men at det er galt ses af ny jysk: A véd så vel — og af melodien hos Nyerup og Rahbek, 5te bind s. LXXX der har samme rytme som alle de andre opskrifter: — — —).

Af den næste gruppe, de abnorme 2 kv., gives der tilsyneladende endnu flere omkvæd, men de fleste kan, som sagt, vindes tilbage som normale. En ret almindelig form har vi i: To høviske ridder. Her er det slet ikke nødvendigt at sige: To høviske ridder — med god takttid på „høvisk“ og let på „ridder“, hvorved det første ord får meget stærk overvægt over det andet, og omkvædet kommer til at lyde jappet og af-snuppet. Breder man melodien paa det første ord, noget som med let-hed lader sig gøre i musik — får vi lige stærkt tryk på bægge ord:

To hø-viske ridder d.v.s. — — — — —, en form der logisk og musikalsk er lige tilfredsstillende. Vi vil nu se på de enkelte omkvæd. DgF. 1: Så vinder man sværken —; mel. hos Kristensen, I s. 35, har et omkvæd 3 kv., hvilket tyder på, at man kan have sunget: Så vinder mand sværken —; jeg henstiller her og på lignende steder i det flg. til sprogkyndige at afgøre, om det sprogligt lader sig gøre. — 14: Min skønneste jomfruer — er aldeles ikke nødvendigt, langt rimeligere er: Min skønneste jomfruer — altså 3 kv.; vi har jo gang efter gang denne betoning på ordet „jomfru“, både i rim og andetsteds.¹ — 18: Se dig ud, Svend Vonved (eller Normand) —; denne form findes i de to dårligst bevarede melodier, de to bedste har: Se dig ud, Svend Vonved —, 3 kv. (se Berggreen nr. 2, også 3 kv. i H. Rungs optegnelser). — 45: Men linden hun løves — kan synges: Men linden o. s. v. 3 kv. (se To høviske ridder). — 65: der er ingen grund til: Og de legte over volden; De legte over volden, 3 kv., svarer til den nyere optegnelse B. med mel. hos Berggreen 24: Så vælde de ord over volde. — 68 B.: næppe: Og hun bor under skoven — snarere: Og hun bor under skoven — eller bedre: Og hun bor under skoven — bægge 3 kv. (DgF. 193: Hun bor under skoven i så grønne — er afgjort 3 kv., ligeså det samme omkvæd i Rungs opt.). — 72 D. og E: Han henter sin jomfrue — skal vel være: Han henter sin jomfrue, 3 kv. — 87: I rømmer af lande —, 431 N. har det kraftigere og langt bedre: I rømmer af land — 2 m. — 183 D.: Under disse grønne — kan jo med lethed siges som 3 k, med tryk på alle tre ord. — Ved 185 har vi et af de sjældne tilfælde, hvor en genial anvendelse kan gøre et brud på reglen ikke blot tåleligt, men i høj grad virkningsfuldt: Udi brynjer alle — lyder som et krigsråb, et trompetstød, der sætter flugt i handlingen; det giver et sæt i én, hvergang tredje taktslag udebliver, men så tager visen påny fart, — det er som i den mest spændende roman; skade at første omkvæd svækker virkningen, gid man kunde udelade det! — 186: Så årlig om sommer — kan næmt siges: Så årlig om sommer —, hvis det da egentlig ikke skulde være: Så årlig om en sommer —, i bægge tilfælde 3 kv.² — 189: Hun tråd så herlig — og 217: Hr. Laves amer — omtaler jeg siden ved mellemomkvædene. — 209: Ikke: Hun sveg ham i søvne — men som melodien (Nyerup V s. L) viser: Hun sveg hannem i søvne —, 3 kv. — 226: ikke som ved D. og E.: Foroven de borge — men som i de andre opskrifter: Foroven ved de borge — 3 kv. — 252 G: To høviske ridder — er omtalt. — 266: selvfølgelig ikke: Lad fare bort angst — (som man kunde tro efter mel. hos Nyerup), men med den eneste rimelige betoning: Lad fare bort angst — 3 kv.; en af opskrifterne har til overflod: Lad fare vores angst —, så kan der da ikke være tvivl. — 289 G: Imens vi turde — har ganske sikkert den abnorme form 2 kv., men hele visen er i grunden abnorm; det er ligesom den ikke kunde blive enig med sig selv om rytmen; i nogle vers har den det almindelige

¹ En optegnelse af H. Rung efter en Færings sang har dette omkvæd netop således. ² B og sidste vers af A har: om sommeren —, omkvædet kunde så regnes for 4 m.

versemål, i andre et fuldstændig fremmed; se vers 1 og de to sidste, der er helt „islandske“. — 319: ikke: I **sover** under lide — men som det ses af B., der har „op under“: I **sover** under lide (eller **op** under) — 3 kv: — 322: Min **rige** hr. **Holger** — kunde være med udvidelse: Min **ri-ge** hr. **Holger** — eller bedre: Min **rige** **herr** **Holger** — bække 3 kv. — 356 A: så **kommer** det blide —; B. har: Så **kommer** der bliden **sommer** —; skal bække synges på samme melodi, må „kommer“ i A. udvides melodisk; altså bliver de bække 3 kv. — 445: ikke: Imen **søen** **ror** under —, de andre opskrifter har for „ror“ — „grover“, „graver“, „drager“. „råver“ o. s. v., altså: Imen **søen** **drager** under — 3 kv.; til overflod har B.: Men **søen** er under de **ærlig**.

Omkvædene i næste gruppe, 3 m., er jo strængt taget ikke abnorme, men dog ikke i helt god stil. Tilsyneladende er der ikke så få, men de fleste kan „reddes“. DgF. 9: Den **lindorm** han **tog**'en af —; det er ligefrem pudsigt at se, hvordan opskrifterne gör sig umage for at man ikke skal sige omkvædet i denne form; de har: Den „**linde-orm**“ hun **tog** ham af —, Den „**linde-orum**“ —, Den „**line-orme**“, —, Den **lede** **lindorm** — o. s. v.; er det ikke, som om de sagde: læs endelig 4 m. og ikke 3 m.; resultatet bliver altså: Den **lind-orm** han **tog**' en af —; sammenlign nu første og sidste form med hinanden, 3 m. med 4 m., se hvor udmærket den sidste betoner i modsætning til den første: 3 m. har sidste stavelse i „**lindorm**“ afsnuppet, men 4 m. har stærkt tryk på „**lind**“, svagere men dog føleligt tryk på „**orm**“; 3 m. har stærkere tryk på „**af**“ end på „**tog**“, 4 m. stærkest på „**tog**“, som sig hør og bør, — meningen er jo dog, at kong Didrik tog livet af lindormen, ikke at lindormen tog løven af, — fotograferede den. — 24: Der **hun** bær priset for **dem** — og 82: Der **huen** legtes for **dem** — står næppe til at redde; man tør vist ikke lægge trykket sådan som vi nutidsmennesker kunde fristes til: for **dem** —, i så fald fik vi 3 kv.; men prøv at læse, eller rettere sige, hele „Ribold og Guldborg“ i Reckes eller Olriks fornyelse med omkvædet 3 m., og se så hvor tørt det hele falder; og læs den så bagefter med dens andet omkvæd: For **du** var mig **lovet** i min **ungdom** (eller hvad det nu hedder) 3 kv. —, kan man så være i tvivl om, hvad der lyder kønnest? eller hvad der har mest dansk folkeviseklang? Jeg taler her, som overalt, ikke om, hvilke ord der er de rigtigste eller oprindeligste, det gælder kun rytmen. Der var også den udvej at brede ordet „**huen**“ melodisk, så at vi fik 4 m., — det at alle de 7 gamle opskrifter har „**huen** **hun**“, kunde jo tyde herpå: Der **hu-en** hun legdes for **dem** —, det falder musikalsk mindre tørt, og logisk rimeligere i betoningen. — 33: Så **fløj** han **over** den **rin** — eller bedre 3 kv.: „**ryme**“ („**rynnen**“, „**rynne**“, „**rien** adt“) — er omtalt. — 41: Jeg bryder **aldrig** min **tro** —, nogle tilsvarende omkvæd er 4 m.: Den jeg **lover** **tro** min — (54, 239 G., 252 a.). — 46: den vel kendte men ikke vel bevarede mel. hos Berggreen 19 b giver den slette betoning: Siden jeg hende **først** så —; en anden, 19 d, den endnu dårligere: Siden jeg hende **først** så —; men en opskrift i DgF IV s. 830 har: Siden der jeg **alt** hende **først** så —, hvilket sammenholdt med mel. hos Kr. I 69:

Siden jeg den aldrig mer så —, giver den eneste gode betoning: Siden jeg hende først så —, altså 4 m. — 70: Du lad din ord vel —; de mange opskrifter og de mange mel. hos Berggr. og hos Kr. giver mange forskellige rytmiske former, men de bedste er og bliver DgF' A og B: Og lader du din ord vel — eller: Du lade dine ord vel — 4 m. — 125: For I ser løven springer ud — eller: For I ser løven springer ud; det rigtige omkvæd er vel nok B's: Så vide som løven udspringer — 3 kv. — 130 A: næppe: Selv lader hun sig vel —, snarere: Selv lader hun sig vel — 4 m.; skrivemåden „selleff“ tyder også derpå. — 130 B: Så forlader hun sin tvang — falder meget dårligt; kunde være: Så forlader hun sin tvang — 2 m.; eller snarere: Så forlader hun sin tvang — 4 m. — 131: Om sommeren der nu gror —, kan vel ikke reddes. — 147: Med dem så vare de — ligeså. — 162: Hertugen ud af Bern —; da „Bern“ her betyder Bajern, må det være et tostavelles-ord: Beern eller Berne, altså 3 kv. — 179: kun sidste vers har: Så måtte hun over den sø —, det rigtige er vel som i første vers: Så ville de ikke over den sø — 4 m. — 183 C: ikke: I lyder på favr ord —, „favr“ burde jo have stærkere tryk end „ord“, og da dette omkvæd svarer til A's: I lyder ikke på de råd end — 4 m., og til det norske: I lyder på jomfruens sorger —, må der vist læses: I ly-der på favr ord —, — — — —, 4 m. — 187: Ville de fruer med mig. — 190: næppe: De legte en leg end —, men med god betoning: De leg-te en leg end. — 218: Og nu da længes mig — skrækkelig tørt og stemningsløst, læs de første vers af A. — 233: Og vi er jomfruens mænd — lyder derimod mærkværdig kraftigt og udtryksfuldt sammen med de fortællende vers. — 237 BCD: næppe: Der havde hun agt på —, snarere: Der havde hun agt på —, eller som D: Det havde hun iagt af — bække 4 m. — 247: ikke: Selvtinget haver hun ham —, men selvfølgelig som B: hannem —, altså 3 kv. — 249: Så førte han hende med sig —, kunde være: Så før-te han hende med sig, som falder bedre og passer med, at BCDEF har 3 kv. med overgang til 4 m. — 297: næppe: End er dagen oplyst —, snarere: End er dagen oplyst — 4 m. eller overgangsform mellem 3 kv. og 4 m., hvilket passer med, at de fleste opskrifter peger i retning af et omkvæd: Vil ingen dag oplyse — 3 kv. — 300: Hin unge hr. Mattis — afgjort 3 m., da det svarer til første omkvæd: Med ære og med pris. — 339: Ikke: Af Danmark så vare de — men med rigtig betoning 4 m: Af Danmark så vare de. — 357 A: Hun holdt ingen vel tro — næppe 3 m., snarere: Hun holdt ingen vel tro — 4 m. — 378: For hun var idel skøn. — 382: ikke: En jomfru af kejserens land —, men som flere melodier hos Kr. viser: En jomfru af kejserens land — 387 omtaler jeg senere ved mellemomkvædene. — 397 ikke: I dans vilde hun ej gå —, men efter Kr. I 280 tydeligt: I dans vild' hun ej gå — 4 m. — 400: der er ingen grund til at „redde“ omkvædet: Selv ganges hun hannem ej af —, skönt det let kunde göres (ej af), da hele versmålet er abnormt. — 409: Meden jeg tror og ej end — 3 m., eller bedre: Meden jeg tror og ej end 4 m.; kunde forresten læses på omtrent lige så mange måder som der er ord. — 422: mel. hos Kr. II 19 har: Grønnevold og

han rider jenn' — altså 3 m., men da kun på jydsk; almindelig dansk „ene“ giver 3 kv. — 443: I dansen så træde vi — kunde være 4 m.: I dan-sen så træde vi —; C. har 3 kv.: I dansen monne de træde. — 457 ikke: I bider aller~~k~~æreste min — men: aller~~k~~æreste —, hvilket ses af, at A i flere af versene kar: I bider os aller~~k~~æreste min — altså 4 m.

Gruppen 3 kv. er den talrigste af dem alle. En nøjagtig optælling er en umulighed, da der jo altid kan være tvivl om, hvor de „usikre“ skal anbringes, men man tør vist regne, at der mindst er 200 hovedomkvæd af denne rytme. Derefter kommer 5 kv. med over 100, med de usikre måske omkring 150; så kommer 4 m. med godt 50. Ingen af de andre grupper når så højt, flest har gruppen 2 m., omkring en snes. Det viser sig altså tydeligt, at 3 kv. og 5 kv. er hovedformerne for slutningsomkvædet, ligesom 1 kv. og 2 m. sammen med 3 m. og kv.) er det for mellemomkvædet. I alt findes der i det hidtil udkomne af DgF. omkring 500 slutningsomkvæd¹; de hæfter der mangler skal næppe kunne omstøde hvad jeg har sagt. DgF. 3: Kongens sønner af Danmark —, 4: Hun fælded så modige tåre —, og: Stolt Signelil og hendes brødre —, 6: I lyder oppå rådet — 8: Men kongen råder for borgen —, 11: Men skoven stander al ud i blomster — (ligeså i 437 B), 20 B: I vinder ret aldrig så væn en — (de andre opskrifter 5 kv.), 21: De må så vel i Danmark — (også i 41), 22: I meden jeg rider selv ene —, 23: I meden han rider mod hende —, 25: Vel an, vel over at ride —, 26 B: Nu sejler Grimmer af landet — (A har 4 m.), 28 (skiftende omkvæd, men overalt 3 kv.): Være jeg så vis, sagde Ranild —, 30: Holger Danske (han) vandt sejr af Burmand —, 32: De stunder ind til Danmark — (også i 261), 34: Råder I vel de runer (eller Styrer I så vel o. s. v.), 37 G: Hveim træder duggen mod jorden (se 239 H. og I.: Selv træder hun duggen af jorden —, og 265), 39: Mig tykkes, det er tungt at ride —, 40 A: Med runer skulde man gilje — og B: Så liflig legte han for sin jomfru — (den kendte mel. har mindre godt: Så liflig legte han for sin jomfru — også 3 kv.), 42: For hun haver fremmet hendes vilje —, 43: De henter det guld på Grönland —, 44: Hr Hylleland henter sin jomfru —, 47 A: Hvad hjælper det, vi kvider —, 54 B: Så råde Gud, når vi findes —, 55: Ene da vinder man dyren —, 56 C og D: Så vinder den svænd sin jomfru —, 58: Som guldets bar under høve — (efter Olrik), 59: Den rose vilde han love —, 60: Men raven flyver om aften —, 61: Så favrlig ganger os den sommer —, 64: Men vi bær fryden i Danmark —, 66: Imod så blid en sommer —, 68 C: Jeg vover mit liv for en jomfru —, 74: Det dages op under liden —, 76 A: Jomfruer, I giver os orlov —, og B: Hvi tvinger I mig så årlig — 80: Så vel da forganges vor angst — (se også 242 sidste vers, første vers har 4 m.: Så vel da ganges angst mig af —, fremdeles 327: Så vel forganges den sorrig —), 82 C: De danske rider gennem Norge — (P. har „Sjælland“ for „Norge“), de fleste nyere opskrifter

¹ Jeg medregner selvfølgelig ikke omkvæd som „Trimmelim“ eller „O Mangelus“ og lign. Heller ikke de moderne od rørende: Gud unde os himmerig alle —, med flere.

af 82 har: For det var mig tånet i min ungdom — ell. lign., 84 B: Det volder I, min rose — (A. 5 kv.), — 84 I: De danske fruer i dansen —, 88: For en alt med de vænest — (For en med de aller-vænest), 89 B: Mig lyster udi lunden at ride —, H: Nu frydes jeg i mit hjærte —, 90: For hun har trolovet den rige —, 121: Kong Valdemar lover dem både —, 122: Så lader I bederdansen —, 123: Min jomfru er alt i så liden —, 126: De fruer bær lønlige kvide — — — — (se side 97), 128 D: Nu længes mig efter så væn en —, F: Kirsten lille kan dølgje for de runer — (eller: Kirstenlil), 130 E: Så var jeg glader vorden —, 135: I (Udi) Ringsted hviler dronning Dagmar —, 137: Det hjælper så lidet at kvide — (eller: ej længer — se 47), 138: Nu ligger de helleder vejen — (E. og F. udvidet til 4 kv., I. til 5 kv. — begge dele er vist kommen ved en fejltagelse, fra indledningsverset), 140: Du ro dig ved din åre —, 142: Så sår er min hånd af den brynje —, 145 F: Nu stander landet i våde —, K: Og vi er dreven (ud) af Danmark —, 146: De tyde vel, hveden de er kommen — (De tyde hvoraf de er kommen —, eller: Fra England ere vi kommen), B: Og for de vide om verden —, 155: De kender min skjold så vide — (Stevstammen aldeles normal: Jeg tør ikke om lysen dag udride, — Jeg hær for så stolt en jomfru både sorg og kvide, — De kender min skjold så vide — d.v.s. 5 kv., 5 kv. og 3 kv.), — 158: De rider (farer) så fri gennem Jylland —, 159: Fordi (da) ligger svenden udi boltten —, 161: I dalen der kommer vi (han) aldrig —, 171 C: Så vog-de den ædelig hr. Åge —, 180 E: Da kunde jeg kende min jomfru — (D. fejlagtig 4 kv.) — K: I bier os under linden —, 183 B: Se folen før liget over hede —, 186 G: Så vel da ganges der dansen — (side 81: Men han ligger spændt udi højen —), 188: Jeg lider til min jomfrues nåde — (se 336), 193: Hun bor under skoven i så grønne —, 194: Så listelig på jorden —, 202: Her er to jomfruer inde — (Stevstammen: Her holder uden for vor gård — de ærlige mænd, — her er to jomfruer inde, — de vunde dem ej end, — d.v.s. 4 m., 2 m., 3 kv. og 2 m. — alt normalt), — 203 B: Mig længer i allen tide — 205: Hun bier hannem i så årlig — (flere former, alle 3 kv.), — 206: Der min fole render gennem skoven —, 208: De legte vå vel, om de torde —, 210: Jeg sover ikke når jeg længes —, 211 B: I sørger ej nær som mig længer —, 212: Så råd du dig en anden —, 213: I löndom (så) vejed hun hannem —, 214: Med favre ord at gilje —, 215: Lader mig sove i armen —, 217: Hun loved ham alene —, 222: Til jomfruens bur at ride —, 223: Og de lever dem alt med æren — (De leved tilsammen i fryden —), 224 I: Så fælder han løden for hannem — (389 G og 480), 225 A: Alt om hun vilde hannem nåde —, og E: Om I vil svenden trolove —, 231: Alt om en sommerens morgen — (257), 235: De væne jomfruer både —, 237 A: For liljer og udskårne klæder —, 239: Der de Vender træde til de borge — 245: For de danske møer havde vunden —, 249 C: Op under så grøn en lide — (402), 259: Så fuld vel måtte hun sørge — (og flere lignende), 263 E: For hun har stor sorrig og kvide —, 264: Det røde guld der de droge —, 265 B: Men sorgen den

tvinger så såre —, 267 E: I en særk sover hun så lønlig —, 268 D: Selv vinder han hende med ære —, og E: End sørger hun den Hlje —, 272 B: Da jeg var ung og (så) liden —, 273: Både vinter og sommersens tide —, 276: Der stander en borg så herlig — (og flere lignende), 277: Han rider så sørgende siden —, og: Han bær stor sorrig for hende —, og: For nu gror elskovens urter —, og: Fordi sørger hun alt så lønlig — (eller hedre: Ti sørger hun alt så lønlig —), 281: Så vel måtte bolde hr. Nilus —, 282: For elskoven fanger man sorgen —, 293: Udi loftet der sover stalt Ellen — (kun Vedel har: Eline), 295: I dag så lader han livet —, 299: Hr. Erland rider i Sverig —, 302: Det klagede de ædelig fruer —, 303: Ti sørger hun så lønlig — (to andre opskr. 5 kv.), 305: Mig tykkes det er tungt at leve —, 307: Nu stander al verden i fryden —, 320: For de fruer lod han livet —, 326: Der legte de dyre dreunge —, 328: I giver os volden over skoven —, 330: Der de ikke ride måtte —, 333: En ridder imod sin jomfru —, 337: Så såre da sørger stalt Ellen — (Så ynkkelig græder fru Inger), 338: De legte med ædelig elskov — (også 365), og: Vi sover kun lidt når vi længes, og: I silke drager de roser —, 340: I vente mig sent eller aldrig —, 342: I lyder ikke på de uråd — (overgang mellem 3 kv. og 4 m., 183 er rent 4 m.: I lyder ikke på de råd end —, 6 rent 3 kv.: I lyder oppå råden —), og: De legtes så vel med de runer —, 344: Ved åren det lømer under skoven —, 345: Udi loftet der sover den hertug —, 355: Og nu da ganges (eller: kommer) bliden —, 357 D: Af elskov fanger man sorgen — (se også 464), 359: Så råde vi hannem Iver —, 360 E: Og selv bar hun sorgen —, 361: I blinder jer hår før I rider —, 366: Mig længes alt af mit hjærte —, 367: Og monne nu min sorrig forlises — (se 352 mellemkvæd: Min sorrig måtte mig forlies —), 372 E: Imen min frow hun danser —, 373: Inat sover jeg enc —, 375 C og 376: Men søen (hun) tager så mangel —, 377: (Men) jeg næmmer aldrig goden danske —, 378: De hviles under Øland — (eller opunder), og: Men, sommeren, du est en dåre —, 381 C: Sviige vild' han den jomfru —, 387: Så måtte min sorrig bortgange —, 388: Så råder de Samssønner — eller: Så råder de Samsønner —, 389: Den stund mig vindes livet — (og andre lignende former), 393: Sin jomfru forglemmer han aldrig —, 396: Det ganges mig aldrig af hue —, 398: Jeg bedes af eder orlov — (Stevstammen: Jeg bedes af eder orlov — I ærlige mænd — og dansen vil vi røre — det dages ikke end — Jeg bedes af eder orlov —, 3 kv., 2 m., 3 kv., 2 m., 3 kv.), 401: Hun kan al min sorrig forvende —, 406: Det klager de ærlige fruer —, 407: Det glæder sig mangel stolt jomfru —, 412: Den rose og ædelig blomme — (i 146 mellemkvæd), 414: Hendes liv tåler (haver) ingen angst —, 415: Så fri rider svenden i sadlen —, 418: Og nu rider han til hende — (Så rider han bort med hende), 428: End fryder jeg mig daglig — (flere former), 429: Sorrig bær hun for vinter —, 430: alle omkvæd 3 kv., B bedst: Nu løves skovsal med æren — de fleste andre har: skovsalen, 431 E: Der sover en ridder alene —, 440: Men svenden forglemmer hun aldrig —, 448: I fører vort skjold

i så herlig — 461 B: Mens jeg sover ene — (at betoningen er rigtig, ses af 1ste vers), og D: Så vel imod sommerens tide —, 464 D: Så tvinger de hende for uret —, 465: Så herlig danser han Hågen —, 466: Kender I Iver hr. Jonsön — (se 421 L), 468: Mig lyster i lunden at ride —, 470: Jomfru, I giver os troen —, 472: Selv tvinger hannem den elskov —, 475: Hun vender sig så ofte — (B. og C. 4 m.: Hun vender sig så ofte om —, Ti lykken hun vender sig ofte om), 477: Jomfru, I lader al lege — (mel. hos Kr. 1, s. 298: Jomfruer, I lader af at længes), 478: De ædelig der de udride — (479: De ærlige sønner og de rige —, er vel det samme omkv. som det forrige).

Omkvæd 4 m. — 26 A: Der sejler og Grimmer hr. Eriksön — (B. har 3 kv.), 37: Eja, hvad Sorrigen du est tung —, de nyere opskrifter har: Eja, hvor sorgen er tung —, mel. hos Rahbek V, s. LXXVIII viser denne betoning, (se også 286 C), 40 E: Min hjærtens allerkest hvorfor sørger I så —, 54: Den jeg lover tro min — (se 239 G.), 68 A: Og der kund' ingen kende mig — (263: For jeg tænkte, der var Jøgen skulde kende mig —), 75: Og hendes lige den véd jeg ej — (D: Og hendes liv det vinder vel —), 91: Så vide da ganger der sagn af —, 117: Men ridder Stif han må sig ej —, 144: Al Danmark råder hende ej bod — (D: Der alle Danmark råder hannem af), 173: Men ørnen bygger i felden ud —, 176: Så drak de det bryllup på Eriksholm —, 183: I lyder ikke på de råd end —, 199: Det er så favrt om sommeren — (også 263 og 274), 219: U-tak så havde han —, 241: Måtte den Jomfru følge mig —, 249 B: Min sorrig gåes mig let af —, 252: Hun loved hannem tro sin — (se 54), 278: Træder I bedre, om I vil — (måske: Træder op, bedere, om I vil —), 298: Selv var hun stolt udi sin hu — (eller 3 kv.: Selv var hun stolt udi sinde —, eller: udi hue —), 308: så sejler de med Svanelille Eriksön —, 309: Så vel tykkes svenden om jomfruen —, 314: I ride nu til linden med —, 317: Det love alle de Sönderbo —, 332: Hr. Nilus og hr. Tidemand —, 335: For de fynske fruer hannem efter tråd —, 349: (Og) den frue hun ganges mig sent af —, 351: Så vinder han ædelig fruer (alt) med guld — („alt“ mangler ved de fleste vers), 357 B: Hun bor alt under den skov så grøn —, 370: Den blide sommer er kommen nu — eller: Den kolde vinter, som kommer nu —, 381: De legte med jomfruen om sommeren —, 409 D: Og nu haver sorrigen tvunget mig —, 410: Fruer, I lover, I hviler jer —, 416 B: Den elskov ganges hende ej af — (417 har flere lignende former), 425: (Men) glæder hun sig, da fryder jeg mig —, 442: Jeg gider ikke levet, så længes mig —, 447: Det var stor sorg, de skildes der ad —, 454: Min gode ven, forglem ikke mig —, 456: Der (Det) min frue hun må sig vel —.

Åf de omkvæd der tilsyneladende har formen 4 kv. kan adskillige „reddes“. — DgF. 2: Så listelig da render han Gråmand under Sivard —; ja mon? melodien (se bl. a. Berggr. 3) synes nærmest at pege på et to gange gentaget 3 kv.: Så listelig da render — han Gråmand under Sivard; naturligst vilde måske 5 kv. være: Så listelig render han Gråmand under Sivard — eller; Gråmand under Sivard. — 27 B: Det

vandt han rigen Rimbolt ene —; mel. hos Weyse og en af Rungs optegnelser har: Der vandt han ri-ge^t o. s. v., hvilket tyder på 5 kv.: Det vandt han rigen Rimbolt alene —, hvad igen passer med omkvædet i A: Fordi rider han så frlt hin unge hr. Rambolt. — 35: ikke: Måtte jeg en med de væneste fange —, men som det ses af B. og af 56: Måtte jeg en med de allervæneste fange — 5 kv. — 47: Men Dansen den går så let gennem lunden —; en mel. hos Kr. (I s. 47) har: Imcns dansen går så let igennem lunden —; en opskrift i DgF. II s. 663 har: Lad dansen gå så le så let i lunden —, begge altså 5 kv. — 50: ikke: Det er så favrt i Trondhjem at hvile —, men som alle melodier har: Det er så favrt i Trond-hjem at hvile — 5 kv. — 52: Kun B. har: De vildeste dyr og dyren i skoven —, de andre har: De vildeste dyr og dyrene udaf skoven — 5 kv. — 84: Kun H. (Syv) har: De rider så varlig gennem lunden —, F. og G. har: I rider så varlig igennem lunden med hende —, 5 kv. — 120: Ikke: Så herlig og så vel der de trådte — men 5 kv.: vel der de — hvilket ses af 119: Så ærlig og så vel og der de trådte. — 128: Der al vor sorrig vel fordrives —, de fleste steder står: alle, og et par steder står: vores; det tyder på 5 kv.: Der alle vores sorrig vel fordrives —, hvilket passer med 195: Der al vor sorrig måtte vel fordrives. — 131: Hun er (sig) med æren og dyden oprunden —, kunde ligeså godt være 5 kv.: Hun er sig med æren og gyden oprunden —, 132: Der sejler hr. Strange imod dronning Dagmar —, eller bedre 5 kv.: Så sejler han junker Strange mod jomfru Dagmar —, 145: Min ædelig herre hin unge hr. Marsti — dette omkvæd hører sammen med en række andre, der, sungne med melodisk udvidelse på en af stavelserne, med lethed kan gøres normale 5 kv., — på samme måde som det ovennævnte: Trondhjem — i de fleste tilfælde til gavn for en naturlig betoning. Altså: Min ædelig herre hin unge hr. Marsti —, 153: I bede for den som kro-nen skal bære —, 171 B: I venter hr. Åge aldrig til Sverig —, 196: For rider Lave Stf-søn med harpen —, 200: Der sover så herlig en jomfru forinden —, 314: Mens kongen han rider selv til den stævne —. Kun Vedel og en nyere optegnelse har 4 kv. i 152: De røvere de hvile for norden under skoven —; A, B og C har 3 kv.: De hviler for norden under skoven —. 180: Selv vinder han jomfruen med stor ære —, B. har 5 kv.: Selv vinder han den jomfru med stor ære —, C. har 3 kv.; Selv vinder han jomfru med ære. — 182: omkvædene vakler mellem 4 kv.: Imedens hr. Karl og han rider fredløs — og 3 kv.: Medens hr. Karl rider fredløs —. 191 og 224: Den sorrig kommer alt udaf elskoven — og: Deres tale hun var alt om elskoven — er i virkeligheden 3 kv. med daktylisk endelse, og de gør derfor ikke noget abnormt indtryk, (de fleste opskrifter i 224 har til overflod en kvindelig udgang: Min tvang hun er af elskov —). 192: ikke: Hvor finder man væner og end sin jomfru — men 5 kv.: end sin jomfrue. — 200: ikke: Og Stf bider i vor enge med uret —, men 5 kv.: Og Stf (han) bider i vor enge med uret. — 227: ikke: I lever og eders liv med de jomfruer —, men 5 kv.: med de jomfruer. — 244: ikke: Man skuld' ære de jomfruer i dansen —, næppe 3 kv.: Man

skuld' ære o. s. v. —, snarest 5 kv.: Mand skuld' ære de jomfruer i dansen. — 246: ikke: Det var for så høvisk en rosenblomme —, men: Det var for så h. — 5 kv. — 260: ikke: Den sorrig volder I, min herre — men 5 kv., som de andre opskrifter har: Den sorrig haver I mig voldet, herre. — 269: at det skal hedde: Der sover hin liden Gertrud så lønlig — (altså 5 kv. og ikke 4 kv.: Gertrud) ses af B: Nu sover hun liden Gertrud hos hr. Børre. — 289: ikke: I hvor to seller (og) der de findes — men med B og F: I hvor to seller de findes — 3 kv. — 290 og 291: Dronning Ellen så lærer hun sønner sine —, og: Fru Ellen hun kan råden' sige —, men bægge viser har tillige omkvæd 5 kv.: Fru Ellenskær hun kunde vel råden' sige — o. s. v. — 301: Han vandt den mø, han fik hende aldrig —, mel. (Kr. II s. 358) har den dårlige betoning: han fik hend' aldrig —, det kan måske være: han fik hende aldrig —, d. v. s. 5 kv. — 309: Så vel tykkes svenden om jomfruen — i virkeligheden 3 kv. med daktylisk endelse. — 310: Hun råded det ikke med frænder sine —, eller 4 m.: For hun spurgte ikke sine frænder ad. — 312 E: Hr. Gøde han taler med liden Hille —, en mængde forskellige former, de bedste: Imeden hr. Gøde han tavler med liden Hille — 5 kv., eller: med stolten Hillelil — 6 m. — 345: Nu er den væneste lilje vunden —, bedre i B: Nu er I den væneste lilje vunden 5 kv. — 362: De legte med herre Karl og sin tavle — eller bedre 3 kv.: De legte med hertugens tavle. — 364: I lader ikke vor dans falde —, bedre i b 3 kv.: I lader ikke fordansen falde —, og i c: I lader vores dans ikke falde. — 391: kan læses 3 kv., 4 kv. og 5 kv.: Jeg skal ride ud imod så væn en — passer med B: Så var mig lovet at ride mod så væn en —, men flottest er: jeg skal ride ud imod så væn en. — 393: kun C er 4 kv.: Sin jomfru forglemmer svenden aldrig —, A er 3 kv.: Sin jomfru forglemmer han aldrig —, B 5 kv.: Sin fæstemø forglemmer svenden aldrig. — 409 C: For den der mig haver voldet den glæde —, kan ved udvidelse blive 5 kv.: vol-det. — 409 F-K: kunde måske være 5 kv.: Hr. Karl ligger lig imedens jeg sover alene. — 413: ikke: Ti sørger hun for hannem så lønlig —, men ved udvidelse: han-nem, 5 kv., hvilket ses af D: han-nem alt så lønlig — og F: i så lønlig. — 432: kun A og G er 4 kv.: I bider mig under tjælden min skønnest — alle de andre 5 kv.: min allerskønnest. — 436: at omkvædet ikke er 4 kv.: Det er så høvisk en jomfru mig tvinger — men 5 kv.: Jomfru —, ses af B: Det er så skøn en jomfru der mig tvinger. — 452: ikke 4 kv.: Så favrlig da ligger der vejen under liden — hvilket ses af C, F og G: vejen op under liden — 5 kv. — 471 B: Fordi troloved Tristram Isold —, C derimod 3 kv.: Nu lover Tristram Isold — men om den vise har normalt omkvæd eller ej er såmæn temmelig ligegyldigt.

Gruppen 5 m. er meget fåtallig. 10 B: Og han bar guld og amer å sin hånd. — 79: Så haver hun lagt hans hjærte udi tvang —, C har: i stor tvange — altså 5 kv. — 92: ikke: Død rider hr. Morten af Fugelsang — men efter mel. (Kr. I 66 og XI 360) 6 m.: Død rider hr. Mor-ten af Fugelsang. — 133: kun hos Vedel: Den frøken kom af ædle

Bøhmerland —, A har: De sejled af ædeligste Bejerland — 4 m. — 134: Rid til jomfruens bur, sællen min. — 204: Mit hjærte ligger bunden langt hårder' end i jærn — kan lige så godt være 4 m.: Mit hjærte ligger bunden o. s. v. — 255: De blomster de er falden som der var på — eller 4 m.: De blomster (de) er falden o. s. v. — 268: Og vinder I mig med runer, I får mig ej —, eller med bedre betoning i sang: med ru-ner — altså 6 m. — 304: Alt sørger hun for hjærte-kære sin. — 334: ikke: Så havde hun ventet sig en ædeling — men 4 m. (eller 3 kv. daktylisk): Så havde hun ventet sig en ædeling. — 342 B: I lyder på råd, I lyder ikke a råd — A 3 kv.: I lyder ikke på de uråd. — 343: I hvor man finder den aller væneste — (eller 4 kv. daktylisk), et dårligt omkvæd til en dårlig vise. — 358: Hr. Bendiks haver så liden en fæstemø —, hvis man i sang udvidede li-den, vilde fæstemø få en god betoning (6 m.); nu er den dårlig: fæstemø. — 363 A: Vel er den svend, der jomfruen vel undt' — skal vel sagtens være (se de andre opskrifter) 5 kv.: Sæl er den svend der jomfruen vel under. — 390: I binder op hjælm af guld, I følger hr. Jon — alle nyere optegnelser¹ har: røde guld, eller: rødeste guld —, det tyder på 6 m.; betoningen har vistnok været: I binder op hjælmen af guld, I følger hr. Jon —, hvilket jo uægtelig falder langt bedre. — 408: næppe: Møden de roser og de liljer de gror vel — men som de andre opskrifter har 4 m.: Men de roser o. s. v. — 419: ikke: Selv rider han i sin brynje, den er så trang —, men enten som A 5 kv.: tunge — eller bedst: Selv rider o. s. v., altså 6 m. — 469: Selv svared han hr. Karl, Kongens søn — eller med udeladelse af „hr.“, sådan som det står de fleste steder, 4 m.: Selv svared han Karl Kongens søn.

Vi kommer nu igen på fast grund, til de talrige omkvæd 5 kv. DgF. 7: Det donner under raske hovmænd, der de udride — (kun Vedel og F. har det dårlige 6 kv.: Det donner under ros o. s. v.). 10: Det klager den svend der fangen ligger på heden —, og: De legte en leg og legen var alt udaf vrøde — (se også 325), 12: Men nu gælder ørnen i Bedelund i så årlig —, 16: Vel op før dag, vi kommer vel over den hede — (se også 402), 17: Men striden den stander for norden under Jutland — (B. 3 kv.: Nu stander striden under Jutland —), 19: Men nu driver uren på hviden sand for norden —, 20: Hvad heller I vinder mig eller end så væn en — (B. 3 kv. og H. 6 m.), 29: Vi gæster hin stollen Signild opunder liden — (forskellige former), 32: Før' I vor unge dronning ind til Danmark —, 36: I lyder derpå, hvor vi kan dansen fremføre —, 37: Men Malfred hun græder udi lunden, udi løftet der hun sørger — (se også 278), 40: Liden Kirsten om I vil følge en svend igennem Jylland —, 41 B: Der de finge fryden i havet (ud) der sejler de Normænd —, 49: Så rask da rider de ædeling udi deres brynje —, 51: Der skinner sol som guld hin røde udi Trondhjem —, 62: Jeg ved vel hvor den jomfru er der mig bider —, 63: Så render han rank alt under skønne jomfruer — (næppe daktylisk: jomfruer), 69: Men hvem skal føre vore runer, om vi dem ikke selv må — (danner overgang til 6 m.),

¹ Se også mel. hos Geijer og Afzelius III s. 194.

71: Hr. Nilus med sine svende de træder vel **amer** --, 83 C: Sorgen er **tung**, hvem hende **ene** skal bære --, 84: Det **volder** mig den **ene** som jeg haver **agt** på --, 89: Favre **ord** fryder så mangt et **hjærte** --, 116: Kongen af Sverigs **krone** han **lader** det **hævne** -- (Vedel har et dårligt 4 kv.), 127: Så **let** da **ganges** der **dansen** **efter** **åren** -- (B og C: Så **let** da **ganger** der **dansen** -- 3 kv.), 131: Den **sommer** **og** den **eng** så **vel** kunne **sammen** --, 136 C: Ti fører de ridder deres **skjolde**, det **græder** så **mangen** --, 138 L: De **brød** den **kloster** **over** de **jomfruer** --, 143: **Lever** han **Tule** **Vognsøn**, og **det** skal **hævnes** (et pragtfuldt omkvæd) --, 144: Mit **skønne** unge **liv**, det **ganges** mig **aldrig** af **huen** -- (se også 375 og 471 der de fleste steder har: Det **skønneste** **liv** --, altså er betoningen: **skønne** unge **liv** -- rigtig, sammenlign: Det **donner** under **raske** --), 145: Men **fruen** **sidder** i **Sælland**, så **mangt** der **hun** **sørger** --, 154: For **usåt** **sag** så **blev** de **herrer** **undlivet** --, 157: Men **børen** **blæser** dem **vesten** **ind** for **Danmark** --, 163: Hr. Iver **bryder** den **stærke** **bølge** for **Gulland** --, 164: De **Påskesønner** **forbygger** **alle** **borrig** --, 166: Der **kom** **aldrig** så **rig** en **jomfru** til **Danmark** --, 167: Så **glad** **rider** **Erik** **Styge** **imod** sin **Jomfru** -- (eller: Så **glad** **rider** **Erik** **Styge** o. s. v.), 168: Han **rider** så **gladelig** **igennem** **Roskild** med sin **jomfru** -- (B har en bedre form der står meget nær ved 167), 169: De **danske** **hovmænd** deres **liv** er **alt** **forløret** -- (se 175), 171: De **skånske** **herrer** de **vandt** den **sej** med **ære** --, 172: Fordi **vunde** de **Sverig** med **stor** **ære** -- (eller: Fordi **vunde** de **danske** **Sverig** med **æren**), 177: Det **donner** under **os**, de **herrer** til **kongen** **udrider** -- er vel kun et citat efter DgF. 7, men viser tydeligt, at 5 kv. er det rette), 178: Jeg **siger** dig **Falkvor**, at **du** skal **landen** **rømme** --, 181: De **algrevens** **sønner** af **Lolland** de **bedes** om **freden** --, 188: Nu **står** **al** min **glæde** i min **jomfrues** **vælde** --, 206: Der **min** **fole** **render** **igennem** **skove** --, 210 B: Allerkæreste **min**, jeg **kan** dig **ret** **aldrig** **forglemme** --, 211: I **sørger** **ikke** **nær** **alt** som **mig** **længes** -- (B. 3 kv.), 220: **Vel** er **den** som **aldrig** **kommer** i **våde** --, 221: **Alt** for **den** **svend** der **jomfruen** **havde** **troløvet** --, 228: **Under** den **lind** og **der** skal **I** mig **bide** --, 229: Om **dagen** han **forglemmer** hende **ingensinde** --, 234: Der **springer** **ud** **løven** i så **grønne** -- (således siger melodien (Kr. I 121), også 5 kv. men kønnere vilde flg. være: Der **springer** **ud** --), 238 og 267: Forinden den **fryd** så **leve** de **sammen** **både** --, 240: **Træder** **ærlige** **riddere** med **stor** **ære** -- (betoningen „med stor“ er her og på en mængde tilsvarende steder aldeles utvivlsom), 250: en mængde former, den bedste passer med mel. (Kr. XI s. 363): Nu **længes** den **herre** af **landet** **hjem** til sin **kærest** --, 252 B: I **hier** os **væne** **viv**, **igennem** den **sommer** --, 256: **Jomfruer** og **møer**, hvi **vækker** I **os** af **sønnen** --, 262: **Stor** **sorg** **bær** han i **huen** så **tung** for **hende** --, 267 F: For de **liden** **fugle** de **sørger**, for **vinter** han vil **komme** --, 270: **Hvor** **længe** vil **I**, min **herre**, **ud** at **ride** --, 272: Men **sorgen** **fælder** **mangen** **stolt** **jomfru** i sin **fejrst** --, 277: Der **danser** **både** **jomfruer** og **møer** på **grøn**nen -- (282 har: på **grøn**nen **vold** -- (altså 6 m.), 279: Nu **sørger** den som **sig** **havde** **agtet** **glæde** --, 280: **Hente** vil han sin **rose** og sin **allerkærest** -- (den bedste

af en mængde former), 285: Der ingen mand skulde (af) min sorrig vide —, 287: For hun haver snakket med svenden ud af Sverig —, 288: Der dagen han dages og duggen den driver så vide —, 313: Krist skille min aller^kærest ved sin angest — og: Der er så få der vil tro, der jeg bær sorrig —, 316: Hr. Åges svende de rider vild gennem skoven —, 329: Så brænder deres gode gods på Ryland —, 338 B: Siden så hører vi vægteren råbe i lunden — (459: Siden jeg hørte vægten under Limfjord —), 346: Så er mig lovet at ride til min jomfru —, 348: Hun skiller hannem ved livet, sig selver ved æren —, 350: Hvi vild' I mig så forråde, hin stolte fru Magnild —, 352: Med æren turde hun hannem ikke bie —, 360: Den herre har lovet sin' svende i lunden at ride — og: Da vilde jeg det jeg var under mulden —, 381 G skal være: Hvor langt vil I hr. Hagens sønner udride —, 383: De fruer kund' aldrig gemme så riger en fange —, 384: Mit håb står til Gud, min sorrig får vel god ende — (en anden form i 385), 394: Idag tager svenden orlov udaf sin herre — (mel. Kr. I 104 har 3 kv. med meget dårlig betoning: Alt udidag tager svend orlov —), 395: I ser vel, hvor mig længes til min jomfru —, 399: I ror fra land, I taler med så væn en —, 405: Der jeg havde agt min aller^kærest at finde —, 411: Min ganger bær mig så listelig til hove —, 420: Jeg klager min vande for min aller^kærest —, 433: Ret ingen sorg så vidste hun aldrig af hjærtet —, 434: Med ret tålmodighed bærer hun al sin angest —, 444: Den ridder beder den jomfru aldrig kvide —, 460: Nu ligger alle de årer ude for borde —, 462: Æren hun er det fejreste træ i skoven —, 467: Vel op, roser, om I vil Paris følge —, 474: I sadler min hest, idag rider jeg til hove —, 476: I vinder op sejl af silke, I sejler i sunden —.

I tilslutning til omkvædene 5 kv. følger nu de få 6 m. DgF. 67: Drømt haver mig om jomfruer alle nat —, 73: Op under den lind der vågner aller^kæresten min — (eller våg^{ner} alkæreslen min), 77: I roser udlagt, forgylden er grenen med al sin blad —, 112: Den ene han vinder den anden alle de dyr af —, 207: Flere ud i lunden end jeg kan sige eder alle af —, 230: Man finder ikke en blandt tyve der man tør lide på —, 251: Og ikke i denne (her) måned kommer hr. Vorm hjem —, 353: I fremmed land der sødes mangel stolt ædeling —, 354: Fordi træder Ebbe Skammelsön så mangel sti vild — (melodien er skyld i, at man ikke kan komme uden om den mindre heldige betoning på de to sidste ord), 371: Hr. Magnus (han) tager stalten Inger lille under skoven (alt) med vold —, 438: Der stander en lind i grønne lund så sørgelig —, 455: Nogle opskrifter har 6 m.: Med min jomfru vilde jeg leve så gladelig —, eller: Men min jomfru vil jeg love så gladelig —, andre 5 kv.: Med min jomfru vil jeg leve så gerne —, andre 4 m.: Hun vilde sig leve så gladelig —, (der er jo mulighed for, at de alle er 4 m.: Med min Jomfru vil jeg leve så gladelig —).

Tilbage står en rest af omkvæd, der gennemgående er for lange til at kaldes gode. De bedste er de af dem der lader sig dele tværsøver, så at de danner et slags dobbeltomkvæd, f. eks. DgF. 7: der stander en

borg, hedder Berne¹ (3 kv.) han bor derpå konning Didrik (3 kv.) — ikke få af dem kan „reddes“. 53 kan læses som 5 kv.: Der er så mangt udi min hu, der man skuld' ej vide —, 83 B ligeså: Og den lever aldrig til jeg vil forklage min sorrig — se F og G der er afgjort 5 kv. 85 kan deles: Det volder min egen rose (3 kv.) mit hjærte haver ej ro (3 m.). 86: I lader eder' mindes, I sover så gærne i skønne fruer deres arm — 7 m. (B H og L er 5 kv.). 118 må kunne rettes til 5 kv.: I drager eders gyldte sporer over de veje —. 126 B kan deles: Når andre jomfruer de sover (3 kv.), jeg sover ikke om aften (3 kv.). — 126 F ligeså: Så favrlig ganger de piber (3 kv.) imellem Roskild og Ribe (3 kv.) —, i G findes det samme omkvæd delt mellem hoved- og mellemomkvæd. 148: Alligevel jeg er udlagt, uddreven fra venner og frænder mine — 8 kv.! — en god form i G: Enddøg jeg er udlagt af venner og frænder mine — 5 kv. 149: Nu haver Rane levet den tid, som eder er spåt for langen — 4 m. + 3 kv. 151: Fordi klæder Alf både stejle og hjul så højt for Øresund — 7 m. eller 4 m. + 3 m.; minder i klangen om omkv. til Ebbe Skammelsön. 160: Hun sørger mer for hin unge Hans Frost, i boltten ligger i-spændt — 4 m. + 4 m. 165: For oven de grønne enge (3 kv.) for sønden ligger ved å (3 m.). 201: Der stander en (liden) lind i grevens gård så herlig — 6 kv., men hvis „liden“ stryges som i A får vi det almindeligt forekommende: der stander en lind — (se 438) og tillige normal form, 5 kv. 203: Der glæder sig alle de, glædes må, foruden den, sorgen er timet i sin øske — hæsligt, trods det normale i hvert led: 4 m. + 5 kv. 236 kan ved hjælp af mel. (Geijer 60 og 58) blive normal 6 m.: Stolt var hun Gundelil, hr. Bondes viv, de vandt hend' ej end —. 248 har ved et enkelt vers: Nu sørger fruén for den, som fangen ligger på heden — hvis visen er sunget på samme mel. som 10 (— det klager den svend som fangen ligger på heden —), må omkv. læses: Nu sørger hun for den o. s. v. (se sidste vers), altså 5 kv. 225 har flere lange omkvæd, der vakler mellem: For den er idelig i min hu, der vundet haver med æren — 4 m. + 3 kv., og: For den er idelig i min hu, der lever med æren — 6 kv. 232 har en mængde lange former, den rigtige er vel: For hun kom mø fra Dansen — 3 kv. 286 har en række slemt forvanskede omkvæd, men på bunden ligger sikkert formen 5 kv.: Far nu vel i lunden og under Grönskove — eller könnere: Så sagte gror linden op under grønne skove —. 292 må vist være 6 m.: Der holder en landehøvding og lyder derpå —. 314 D: Jeg holder af den der mig tør bide og gøre fuldgod en aften — men B. har 5 kv. For den der mig turde bide alt om en aften —. 315: Oluf hin væne — med sine svende — de monne så sørgelig kvide — er ikke et omkvæd i en folkevisen; visen er i det hele rædsom, læs vers 21. — Det lange omkvæd i 318 A viser sig i B at være 5 kv.: Jeg måtte ikke fred for Sverigs konning nyde —. 331 vistnok: De herrer ligger slagen på volden (og) i så såre — 5 kv. 347 måske 5 kv.: Mått' jeg ikke have ro at sove hos eder hr. Magnus —. 372 kan være 5 kv.: Jomfruer, I lönner os så vel, for eder så vil vi

¹ Flertallet af opskrifter har „Berne“, se også tillæget i 4de bind af DgF.

unde —, eller: Fruer, lønner I mig vel, jeg beder (eder) i så gjerne —. 374 måske: End lever ædelig bøndersønner iblandt de hovmænd — 5 kv. (passer med C.). 426 kan forkortes: Men skoven stander alt i urter og udi blomster — (5 kv.). 431 er sikkert også 5 kv.: I fryder eder både tid- og stund min (aller)kærest —. 437: Det er stor sorrig at skille dem ad (4 m.), som gjerne tilsammen vil være (3 kv.), se også 458 —. 439: (Imens) jomfruen slynger guld, imens vi rider — med udeladelse af første ord 5 kv. 453 A b har den rette form, 5 kv.: Det er så høvisk en ridder, den jomfru trolovet. — 463 vel sagtens: Du var dig vel for lønlig tale, om du vil vorde mtn 6 m.

Mellemomkvædene slipper vi lettere over. Det siger sig selv, at i en vise med to omkvæd må det første veje mindre end det andet, end hovedomkvædet. Deraf følger, at de lange omkvæd ikke duer til mellemomkvæd; og det viser sig da også, at der slet ikke forekommer omkvæd med 5 eller 6 taktslag. Omkvædet i 68 B bør selvfølgelig ikke læses som 5 kv.: Nu lyster mig at lege med den lilje —, men 3 kv.: Nu lyster mig at lege med den lilje —.

Smukkeste er de korte omkvæd, 1 kv. og 2 m. Af den første slags forekommer der ikke særlig mange; grunden hertil er, som før sagt, at de altid dannes ved sammensætning af en præposition og et substantiv. Deres tal forøges dog ikke lidt derved, at de samme omkvæd bruges i flere viser; således findes „Under lide“ mindst i 6 viser: DgF. 39, 62, 288, 333, 381, 457. — Omkvædene 2 m. er den talrigste af alle grupperne. En særlig smuk form har her de mellemomkvæd, der ligesom forudgriber hovedomkvædet: Mig tykkes det tungt — mig tykkes det er tungt at ride —, Op under den lind — op under den lind der våger allerkæresten min —, Jeg vover mit liv — jeg vover mit liv for en jomfru —.

Af de normale 3 kv. gives der også temmelig mange. En særlig betegnende og smuk form er den rimede, hvor bægge omkvæd er lige lange: Den havfru danser på tilje — for hun har fremmet hendes vilje —, I sadlen ville vi ride — de fruere bær lønlige kvide —. Rim findes forresten også af og til ved ulige lange omkvæd.

De strængt taget ikke helt abnorme men — som hovedomkvæd — hårde 3 m. forekommer temmelig tidt som mellemomkvæd. Her falder næmlich anken mod dem bort: de skal jo ikke danne slutning. Sammen med den forrige gruppe, 3 kv., og næst efter 2 m., når de højest i tal. Deres præg er muntert og kraftigt, og de gør tidt en ypperlig virkning: Hr. Iver og hr. Esbern Snare — skoven står herlig og grøn — de drikke mjød i Middelfar — den sommer og den eng så vel kunne sammen.

Også omkvædene 2 kv. og 4 kv. kan frikendes, hvor de står som mellemomkvæd. Anklagen mod dem lød jo på, at de efter sig kræver et nyt taktslag, hvad de ikke kunde få i slutningen af en vise. I midten af visen er der derimod ikke noget i vejen: taktslaget kommer straks efter, i næste verselinje. De kan have et ret elegant, svævende præg: Hr. Svend han sejler i havet frem — I danser herlig — han hørte stolt Luselil, i bjærget sang — I lyder derpaa, hvor vi kan dansen fremføre. De er forresten meget fåtallige; af 2 kv. findes ikke en halv

snes, af 4 kv. kun to. De sidste føles allerede som for lange. De længste, der kan tillades, er vistnok 4 m., som heller ikke er meget talrige.

Hvad der blev sagt før ved hovedomkvædene, gælder også her: abnorme former kan under visse omstændigheder, rent undtagelsesvis, gøre god virkning. Ingen kan nægte at flg. vers lyder flot: Hr. Lovmand rider sig under ø — danser I vel, mit skønne unge liv — han fæsted stolt Inger så væn en mø — hun måtte vel vorde min —. Og dog er første omkvæd vægtigere end sidste, der tilmed har den mindre heldige form 3 m. -- Der er også et ret mærkeligt sammenspil mellem omkvædene i flg. vers: Der hun kom til Tures ø -- forglem ikke mig — der gik en dans med fruer og mør — hun tråd så herlig --. (Mel. hos Rung viser at betoningen er rigtig.) Rytmen, der jo unægtelig falder lidt afsnuppet, passer nok så godt til den kaade vise DgF. 217, der sikkert er sunget på samme mel.: Hr. Jens han var en mand så trøst — så træ-de vil vi — han løfte sin søster i sengen først -- hr. Laves amer —.

Men hvad er slige kuriositeter og flotheder ved siden af den rette stils rene og rolige former? Se de vers, jeg anførte i begyndelsen af denne afhandling, og se følgende:

Der stod så høvisk en jomfru
for herre Jennus seng;
hun bød hannem guld og gave
og dertil sølvfade fem.

-- Den rose vilde han love. —

Kejserens datter af Romme.
hun er en rosenblomme.

Så render han rank alt under skønne jomfruer. --

Kirsten steg til ganger grå,
— I sadlen ville vi ride
hun red med Hågen i Kongens gård.
— De fruer bær lønlige kvide. —

Om dagen er jeg fra bordet hødt,
--- Mig længer i så —
om natten er jeg af sengen stødt.
— Mig længer i alle tide. --

Den midsommers-nat er stakket og blid,
-- ved strande --
mig lyster gerne at ride did.

— Vel er den, der aldrig kommer i vânde. —

Skønnere rytmeklang findes ikke i noget andet sprog.

KULTUR OG FOLKEMINDER

HELTEDIGTNINGENS UDSPRING.

Andreas Heusler, Geschichtliches und mythisches in der germanischen heldensage. (Sitzungsberichte der kgl. preussischen akademie der wissenschaften, 1909, XXXVII.)

Will. W. Laurence, Some disputed questions in Beowulf-criticism. (Publications of the Modern Language Association, XXIV.)

Det vilde have glædet den afdøde Svend Grundtvig, om han kunde have læst et nylig udkommet arbejde, der i sin første linje nævner hans navn og som helt igennem indskærper det der for ham stod som det afgørende punkt: heltedigtningen er poesi og kan ikke forstås uden ud fra dette synspunkt; de to skær hvorpå forståelsen af den altfor ofte er strandet, er den mytiske tydnings Skylla og den historiske tydnings Karybdis.

Andr. Heusler har en egen stilling i helteforskningen, ikke blot som største kender af den samlede gotiske heltedigtning, men tillige i særlig grad som denne forsknings samvittighed: den der uophørlig spørger, om de nye eller de gængse teorier svarer til foreliggende kendsgerninger.

Hvad han her vender sig skarpt imod, er den læresætning som i et par menneskealdre har været herskende hos de fleste tyske forskere, at heltedigtningen opstår ved en sammensmæltning af to elementer, myte og historie.

Dengang Wilh. Grimm og siden Svend Grundtvig fremsatte sætningen, at heltedigtningen var poesi, stod man i virkeligheden på bar bund med hensyn til faktisk viden om dens oprindelse; nu er ved mange forskeres flid vundet en forståelse af en mængde heltesagns udviklingsbane og af de historiske elementer i dem. For de fleste forskere har resultatet været: se hvor stort det historiske element er! Heuslers slutning ud fra hele det gennemforskede stof er denne: se hvor lille det historiske element er! Ikke blot er der mangfoldige sagn, hvor vi ikke kan påvise det historiske element; men — hvad der vejer langt tungere — dær hvor vi kan påvise det, falder den historiske virkelighed så fjernt fra hvad der er det væsenlige i digtningen. Man finder navne på hövdinge og kongeaetter, folkeslag og steder, under særlig gunstige omstændigheder et betegnende træk som gislerne hos Attila eller Hunnernes hornbuer; men af handlingen kun de yderst vage omrids, egenlig kun

partistillingen; den egenlige handlingskæde falder udenfor historien. Ermanriks Gotevælde faldt ved foreningen af en mægtig verdenshistorisk begivenhed (Hunnervandringen) og en personlig handling (hans selvmord); men ingen af dem kommer til anvendelse i digtningen, han falder for privat søsterhævn. „Deri har Grimm og Grundtvig ret: handlingen i et gotisk heltesagn forklares ikke ud af historien. Ikke af den grund at vi kender så lidt til den tids historie; heller ikke fordi sagnene er mangelfuldt overleverede; men netop fordi de gotiske heltesagn efter deres æmneforråd og tankekres var uhistoriske, var ude af stand til at gengive historien“. Heltekvadet er altid den personlige handlingskæde; dens bærende tanker af rent personlig art: frændskab, tjænerforhold, ære. Hvor lidt den nationale følelse griber ind ser man tydeligst deraf, at i Ingjaldsagnet kunde stillingen vendes om: Ingjald kunde fra Danernes dødsfjende göres til Danernes konge. Den gotiske heltedigtning står her i en dybtgående modsætning til de fleste andre heltedigtninger, allermest til den middelalderlige franske, der bæres af religiøs og national følelse.

I hovedsagen er denne opfattelse ubetinget rigtig. Men det forekommer mig at han med unødvendig skarphed har frakendt heltedigtningen samfundsfølelser; men herom håber jeg at få talt mere ved en anden lejlighed.

Fra denne begrænsning af det historiske stof vender Heusler sig til heltesagnets mytiske indhold. Det er givet, at heltedigtningen indeholder mytiske træk, lige så vel som den indeholder historiske; den kender dværge og jætter, drager og dødninger, trolddom og dobbeltsjæl, — men derfra er der et uhyre spring til teorien om at heltedigtningen er skabt af historie + myte. Det er ganske vilkårligt at påstå, at den enkelte oplevelse eller endog hele heltens levedsløb rummer en allegorisk tydning, at f. eks. Beovulfs natlige kamp med Grendel „betyder“ at havets ødelæggelser standses ved inddigning. Så længe man gik ud fra gudemytten som den eneste oprindelige digtning, var der i alt fald rimelighed i at opfatte den som det for heltesagnet til grund liggende; men nu da næppe nok nogen sammenlignende forsker af folkedigtning vil opstille denne sætning. — da man langt snarere vil betragte æventyragtige fortællinger som dem der tidligst har været fyldig udviklede, — mangler der endogså grundlaget for en sådan teori.

Holder vi os til det faktiske i vor helteverden, har den intet at opvise, der tyder på heltesagnets udspring af det mytiske. Mange heltedigtninger uden mytiske træk står jævnsides med andre som har dem, uden at de derfor har en yngre eller ringere plads i helteverdenen; og omvendt kan vi kildemæssig iagttage indførelsen eller væksten af overnaturlige træk, alt som digtningen lever ned i tiden. (Vikingetidens æventyrsagaer er endog langt rigere på mytiske træk end den egenlige heltedigtning er).

I stedet for den Prokrustesseng (historie + myte), hvori man har villet tvinge heltesagnet ind, opstiller Heusler en firfoldig kilde af langt vagere art: historien, privatlivet, digterens egen fantasi og det nedarvede

fortællestof. Og han slutter med den nøgterne bekendelse: vi véd intet om hvorledes den förste — nu forlængst tabte — gotiske heltedigtning blev til; den vi kender peger hen mod et langt mere sammensat udspring end nogen tidligere teori har villet indrømme. —

Samtidig med Heuslers arbejde fremkom en undersøgelse med beslægtet stræben, af prof. Will. W. Laurence i New-York. Men den adskiller sig fra den ved at forfølge et enkelt spørgsmål, det mytiske i Beovulf-skikkelsen, og ved at arbejde sig frem ikke blot gennem hele kildestoffet, men også gennem hele bunken af forfattermeninger både de mere og de mindre velgrundede; ti de amerikanske lærde har jo tilegnet sig Tyskernes grundige kendskab til videnskabelig literatur, og de udnytter den til så objektivt som muligt at klare et spørgsmåls status.

Det har længe været gængs teori, at de mytiske partier i Beovulf-digtningen egenlig ikke tilhører den historiske kæmpe af dette navn, men en ældre stamfader (Skjoldung-stamfader) Beov; og at denne egenlig er en gudeskikkelse. Medens nogle yngre forskere har vendt sig tvivlende mod dette sidste led, hugger Laurence roden bort under det ved det at vende sig mod det förste. Af den række stednavne, hvori det forekommer, kan man ikke slutte sig til en mytisk Beov-skikkelse, mindst af alt deraf at en *Beowan hamu* forekommer nær ved et *grendles mere*; ti vi véd intet om at dette sidste sigter til den pøl hvor trolden Grendel boede, det kan også betyde — afløbspølen. Endnu usikrere er sammenhængen mellem Beovulfs troldekampe og Bødvar Bjarkes kamp mod bjørn (eller „finngalkn“). I virkeligheden er banen fri for en ny teori, hvis den bedre kan forklare Beovulf-skikkelsens opkomst. Og den ny teori der opstilles er: det er digtning; heltesagnet vil altid forstörre sin helt ud over menneskeligt mål, Roland blæser så det høres milevidt, og solen standser på sin vej for at give lys til hævnens for hans død; og nedarvet myte- eller æventyrstof hjælper til. Vi véd ikke hvad Grendel-kampen fra först af var; måske sejr over et vilddyr! Men i hvert fald: digtningen som den foreligger er ikke myte. Endnu skarpere end Heusler ender da Laurence i den sætning: heltedigtningens udspring er ikke myte + historie, men er först og fremmest den digteriske frembringelse.

Jeg skal ikke her komme ind på det særlige spørgsmål om Beovulfs mytiske optrin og om stamfaderskikkelserne; mine udtalelser herom vil meget snart foreligge i Danmarks Heltedigtning II, i slutningen af stamfader-afsnittet. Her skal jeg kun fremhæve, hvor det större almen spørgsmål nu står. Et tidligere slægtled af forskere spurgte altid först: er her myte? Nu må det förste spørgsmål lyde: hvor langt kan forklaringen nå, når vi siger: digt?

Vi må dog vogte os for altfor hurtigt at overføre det moderne begreb om digt og digter på heltesagnet. De eksisterende sagnformer viser, at man vel kan tildigte bipersoner eller udmale optrin, men at den væsentlige handling (ofte i höjst bestemte træk) består gennem tiden. Selv om heltesagnet „personlige handling“ ser bort fra meget af den virkelige historie, knytter den sig bevislig nær til samtids eller den nærmeste efter-tids sagnagtige overlevering; overhovedet må vi tro, at en tidlig men-

neskehed havde langt lettere ved at få øje på en personlig handling (virkelig eller tildigtet) end på den folkehistoriske sammenhæng.

Jeg har tidligere været tilbøjelig til at tilskrive den digterske grundidé et vist mål af selvstændig skabende kraft. Så vidt jeg kan se, er der al grund til at være forsigtig på dette punkt. Jeg har tænkt mig sagnet om Skjold og lignende former som skabt — uvilkårlig — ud af bevidstheden om hvordan helteættens stamfader bør være, og at mytiske forestillinger kun var et tilfældigt islæt. Jeg må indrømme, at dette ikke forklarer alle de herhen hørende træk, og at virkelig en „myte“ har afgivet sit stof og til en vis grad sit navn til heltesagnet. Jeg har troet at vikingesagaen om Frode (i Saksen 2. bog) lod sig forklare alene ud af trangen til at lægge bedrifter omkring en dunkel stamfaderskikkelse. Mit videre arbejde med spørgsmålet har tvunget mig til at indrømme, at en virkelig viking af dette navn er smeltet sammen med den guldmalende stamfader. Her og på mangfoldige andre punkter drives jeg ikke til at se den poetiske idé som umiddelbart skabende, men kun som den der former og indefra fylder et overleveret sagnstof.

De store forskere, der først grundlagde opfattelsen af heltesagnene som digterske helheder, dannede ud fra bevidstheden om deres bærende idéer, — viser på dette punkt i alt fald antydning af en modsætning. Wilh. Grimm betragter mest umiddelbart den poetiske idé som sagnets kilde. For Svend Grundtvig er sagnets poetiske idé ikke slet og ret løsningen af spørgsmålet om sagnets tilblivelse; den er tillige den port vi skal igennem for overhovedet at komme i kast med de mytiske og historiske elementer i digtningen. Den digterske forståelse er nok så meget metode som den er teori. Dette sidste standpunkt tror jeg det er godt at holde fast ved.

A. O.

HELGENDYRKELSEN I DANMARK.

Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11. Aarhundredes Midte til Reformationen. Kbh. 1909, Hagerup.

Ellen Jørgensens Doktorafhandling har afljulpet et Savn, der ofte er følt af Dyrkere af dansk Kirke- og Kulturhistorie. Vi har her faaet et Værk, der uden at brede sig paa enkelte Omraader giver en Oversigt over de vigtigste Sider af Helgentro og Helgendyrkelse, saadan som den formede sig herhjemme; men langt større bliver Værkets Betydning, naar det som her er sammenarbejdet — med grundmuret Videnskabelighed og uhyre Flid — af det skrevne og trykte Materiale, der foreligger. Næsten alle Omraader indenfor Emnet har Forfatteren behandlet kort og klart i de 135 Sider, Afhandlingen fylder; ja der er endogsaa blevet Plads til en Omtale af Skærsild og Aflad, „fordi Tanken om de Pinsler, der ventede efter Døden, var den vulkanske Grund, paa hvilken hine Tiders Mennesker byggede“. Derimod savnes der en udførligere Fremstilling af to Punkter, der direkte har grebet dybt ind i Middelalderens Helgentro: Relikvier og Mirakler.

I de sidste Aarhundreder inden Reformationen, da maaske Halvdelen af de danske Kirker kunde rose sig af at besidde Levninger af hellige Mænd og Kvinder, gik Helgendyrkelsen ofte over til at blive en Dyrkelse af de Relikvier, Kirkerne gemte. Jeg skal nævne et Eksempel herpaa fra Holmstrup i Skippinge Herred, hvor man opbevarede en af St. Sørens Tæer¹. Paa Reformationstiden ofrede man her „Gæs, Lam og Høns efter gammel Misbrug og tilbad Billeder“. Her er Dyrkelsen af St. Søren sikkert gaaet over til at blive en Dyrkelse af Helgenlevningerne; vi faar dette udtrykkelig bevidnet af Peder Palladius, naar han taler om at „besøge den døde Søfren i Holmstrup“. Men det, der bevirkede, at man tillagde Helgenbenene stadig større og større Hellighed, var de Mirakler, der knyttes til Relikvierne, og Holmstrup Kirke skylder netop St. Sørens Undergørelser sin Tilblivelse; ifølge en Indskrift i Koret var den bygget „Sto. Severino, hoc in loco divis miraculis ad opem mortalium divinitus concursanti“.

Ellen Jørgensens Afhandling har som sagt ladet Relikvierne og Jertegnene ligge og omhandler særlig Helgendyrkelsen, saaledes som den kendes fra den kirkelige Litteratur. I denne Retning foreligger der jo ogsaa det rigeste Materiale; og ved stadig at bygge paa skrevne Kilder, for Størstedelen fra Samtiden, har hun Lejlighed til en sikker Behandling af Stoffet. Men det rummer den Fare, at man vanskelig kan skelne den ægte danske Helgendyrkelse fra den indførte. Og ofte savner man en Fremstilling af, hvorledes ikke Kirken men Folket dyrkede en Helgen. Det skal villig indrømmes, at en saadan Undersøgelse vilde være „vanskelig og føre os vidt omkring“; men alene det store Stof, der henligger fra Tiden efter Reformationen, vilde dog give saa mange Oplysninger, at det undertiden burde være mere udnyttet. Men alt i alt er Stoffet fundet frem fra de forskellige Steder i stor Rigdom. Jeg skal derfor med Afhandlingen som Udgangspunkt give et Overblik over Helgendyrkelsen herhjemme.

De fleste Helgener er indvandrede; men efter Aarhundreders Forløb var flere af dem ikke længere fremmede. Folketroen gjorde dem nationale og henlagde Skuepladsen for deres Gerninger til kendte Egne. St. Severinus fra Bordeaux blev til St. Søren, en Bondesøn fra Ry; St. Laurentius fik Trolden Finn til at bygge Domkirken i Lund; og St. Georg kæmpede med Dragen i Svendborg²; Roskildes St. Lucius fordrev (dog kun ved sine Relikvier) „Trolden i Bælt“³. Men ellers omformedes sjældent Legenderne i Danmark; Skikkelserne var i Forvejen saa faststøbte, at de ikke lod sig forandre. Kun en enkelt Helgen er der, som Folkets Tro og Sagn dannelse stadig har tumlet med: Hellig Kong Olaf, hvis Navn og Dyrkelse hurtigt bredte sig over det ganske Norden. Næppe nogen anden Helgen er dyrket saa meget af Folket som han. Af Kilder, hvis Oprindelse mere er folkelig end kirkelig, havde han her i Danmark flere end nogen anden

¹ Fra Holbæk Amt 1909, S. 37 ff. ² Wulff, Nøgle til Almanaken, S. 38.

³ Aarb. f. nord. Oldk. 1874.

Helgen, og de Eventyr, der knyttedes til hans Navn, er tydelig nok ikke indførte¹.

Hellig Olaf kom fra Nord; men de fleste Helgener kom fra Syd, og kun faa fra Vest. Fra Tyskland kom vel de første, sammen med Kristendomsforkynderne og de Præster, der fra Hamborg og Bremen sendtes til Danmark. Dyrkelsen af Bremerhelgenen St. Vilhadus er saaledes næppe naaet ud over Jyllands Grænser, hvor flere Kirker er viet ham, medens Øerne og Skaane næppe har nogen. Men efter Bruddet med Bremerkirken hentedes Helgenerne længere borte fra, og de Helgener, hvem Altrene i Lund viedes, peger mod Köln. Men samtidig spores en betydelig Paavirkning fra England. Den Forbindelse, der under Svend Tjageskæg og hans Efterfølgere eksisterede mellem Danmark og England, var ikke blot politisk, men ogsaa kirkelig. Munke indkaldtes, og ikke faa Biskopper var Englændere. Og samtidig kommer engelske Helgener til Danmark. Botulf og Osvald, Egvin og Thomas af Canterbury, samt fremfor alle St. Alban, hvis Relikvier Knud den Hellige selv havde hentet herover. I to Aarhundreder holdt denne Paavirkning sig; men Navneskikken viser, at engelske Helgener aldrig blev yndede af Folket i Danmark. Dette blev derimod flere af dem, der fra eller over Pavestaden kom hertil. Den almindelige Brug af Navne som Lars og Clemens vidner om den Rolle, disse Helgener spillede for Folket. Andre, som Nicolaus og Georg, er sikkert vandret direkte fra Palæstina og Byzanz, de fulgtes med de Relikvier og Fortællinger, hjemvendte Korsfarere medførte. Henimod Slutningen af Middelalderen faar vi paany en Paavirkning fra Tyskland; og de der indførte disse ny Helgener, var Hanscaterne. Ved en enkelt af dem skal vi her dvæle: „St. Giertrud skal Helkere bestille“ hedder det paa Reformationstiden i Samtalen mellem Peder Smed og Asser Bonde. Og paa Rejsen til det hinsides var det hende, der førte Sjælene den første Nat; Kirkegaardene, de dodes jordiske Herberg, viedes derfor hende. Men fra den himmelske Rejse overførtes Tanken snart til de jordiske, og Gertrud blev saa Helgeninde for dem, der her i Livet var paa Vandrang. Købmænd og andre rejsende Folk gav sig under hendes Beskyttelse, og næsten alle hendes Kirker i Danmark laa i Søkøbstæderne. Men de fattige og syge Rejsende maatte i endnu højere Grad trænge til hendes Hjælp, og Gæstehjem og Hospitaler var derfor ofte St. Gertrudshuse.

Fra alle Lande og til alle Tider kom Helgenerne dragende; men vi havde ogsaa her hjemme Mænd, der havde Plads i Helgenkalenderen, og hvem Folket dyrkede. En Undersøgelse vil dog vise, at en fælles-dansk folkelig Helgen har vi aldrig haft. En folkelig Dyrkelse af Knud Konge og Knud Hertug — de eneste, der med Rette kan kaldes fælles-danske Helgener — lader sig ikke spore. Gennemlæser man middelalderlige Jordebøger og Tingsvidner, træffer man i Jylland kun yderst sjælden Personnavnet Knud, medens det i de østlige Landskaber forekommer noget hyppigere; og en stedlig Tradition eksisterer kun et enkelt Sted, og dér tilmed halvt udvisket². Hvor lidet skarpt de to Skikkelser staaar mejslede, ser vi

¹ L. Daae, Norges Helgener, S. 52f. ² Næmlig i Vissenbjerg, hvor Knud den Hellige (eller Knud den Store) skal have hvilet sig paa en Sten. Jeg foretog

ogsaa deraf, at vi ofte har Vanskelighed ved at afgøre, om en Kirke eller et Gilde var viet den ene eller den anden af dem. Men til Gengæld kan der nævnes en hel Række af stedlige Helgener, hvis Ry kun i ringe Grad er naaet ud over den enkelte Egn, men som dér er dyrkede med den Inderlighed, som kun den stedlige Tradition kan give: i Slagelseegnen Hellig Anders, hvis underfulde Færd fra Palæstina til Hvilehøj dybt har grebet Sindene, og hvem Slagelseboerne desuden stod i Taknemmelighedsforhold til, da han havde skaffet dem deres Bymark ved sit Ridt paa det ni Nætter gamle Føl, medens Kongen var i Badstuen. I Ty æredes til de seneste Tider St. Thøger, der byggede den første Kirke i Vestervig, og hvem Kirker og Kilder i Omegnen var viede. Ved Køge dyrkedes den hellige Margrethe, ved Viborg Keld; ja Rækken vilde blive lang, hvis de alle skulde nævnes, selv om man ikke medtog dem, hvis Navn var knyttet til et enkelt Sogn.

Henimod Middelalderens Slutning var Indvandringen af de almindelig tilbødte Helgener væsenlig afsluttet. Kilderne flyder nu rigeligere, og man kan derfor bedst for denne Tid faa et Overblik over hele Helgendyrkelsen og de enkelte Grupper af Helgener. Dette har Ellen Jørgensen gjort i tredje Afsnit af Afhandlingen, og de enkelte Grupper er her ordnede efter deres Rang indenfor „homerige herskab“. Grupperne er mange og omfattende, saa de vil ikke her kunne gennemgaaes, men en enkelt Helgen skal dog omtales. Højt over alle stod Jomfru Maria, Guds Moder. To Stemninger gaar gennem Tilbedelsen af hende: Juleglæden og Langfredags-sorgen. Snart mindedes man Jesu Fødsel og tænkte paa hendes Moder-glæde. Og Mariaskikkelsen kom da til at staa dobbelt forherliget.

„Som solen for andhræ smoo stierner er,
sligh er then iomfru bodhæ fern oc ner
blandh fruer oc iomfruer allæ.“

Men oftere vendte Tanken sig til hendes Modersmerte. Paa Kalkmalerier rundt om ser man hende staaende ved Korset. Og det, at hun havde haft rent menneskelige Glæder og Sorger, gjorde det let at henvende sig til hende med det daglige Livs Sorger og Bekymringer. Hos hende kunde man vente at finde Medlidenhed; thi hun var „alle faderløs oc moderløs børns moder, alle sorige-fuld menniske housualer, alle vildfarende vegeleder“. Hver Aften ringede Kirkeklokkerne, og saa var det Skik 3 Gange at bede Ave Maria, en Skik, der stammer fra det 14de Aarhundrede, og som trængte igennem i den Grad, at Aftenringningen stundom endnu kaldes „at ringe til Ave“.

Men ikke blot ved daglige Bønner ærede man Jomfru Maria. Hver Dag var viet til sin Helgen, men flere Dage havde Navn og Fest til Guds Moders Ære. Den første var Kyndelmisse, Vor Frue Kirkegang. Paa den Dag mindedes man i Ritualet Christi Fremstilling i Templet, og samme Dag gik man i Procession med de indviede Vokslys; og snart lod den folkelige Tolkning Processionen være et Minde om Josefs og Marias Van-i-Somner en Undersøgelse i Haraldstedegnen, men kun et enkelt Sted sporede jeg en Tradition, og dér var Navnet glemt.

dring med Jesus. Til Marie Bebudelsesdag (25de Marts) var der ingen Folkeskik knyttet¹; men den 15de August, helliget Marie Himmelfart, viedes Urter. Flere andre Dage var viet „al Verdens Frue“, men naar undtages Vor Frue Fødselsdag er de yngre og af mindre Betydning.

Til Jomfru Maria henvendte man sig med alle sine Sorger. Ellers havde de enkelte Helgener hver sit Omraade at virke paa: „De andre haffue hver gierning sin“, siges der om dem i „Peder Smid og Atzer Bonde“ og ofte skulde der kun lidt til at bestemme en Helgens Gjerning. For det meste stod Helgenernes Virksomhed i Forbindelse med et eller andet Punkt i deres Historie, men een Virksomhed kunde trække andre med sig. Et Eksempel herpaa har vi i Dyrikelsen af St. Barbara². Hendes hedenske Fader spærrede hende inde i et Taarn, og med dette affbildes hun ofte. Derfor blev hun Helgeninde for dem, der byggede Taarne: Murere og Tømrere. Klokker hænger i Taarne; dette er vel Grunden til, at vi paa mange Kirkeklokker finder hendes Navn, og at Klokkestøbere gav sig under hendes Beskyttelse. Klokker og Kanoner støbtes af samme Metal; dette forklarer tildels, at ogsaa Artilleriet var helliget hende. Da hendes Fader havde ladet hende henrette, blev han dræbt af Lynet, derfor paakaldtes hun mod Tordenvejr. I en Legende fortælles det, at hun holdt en Mand i Live, til han fik Alterens Sakramente; derfor bad man hende om at skaffe en god Død med Anger og Skriftemaal.

Ofte er det Helgenens Navn og Virksomhed, der staar i Forbindelse med hinanden. St. Valentin værner mod den „faldende Syge“ (Epilepsi), og St. Blasius blev ved Lydforbindelsen med „blæse“ en Helgen for Møllere; af samme Grund undgik Søfolk at nævne hans Navn ombord³. Men ikke sjældnere end Helgennavnet var det Helgendagen, der bestemte Virksomheden: St. Gertrud var Helgeninde for Gartnerne⁴, og Grunden er næppe nogen anden end den, at paa den Tid af Aaret, da hendes Dag falder, skulde Havearbejdet begynde. Lucia vedblev at være Jomfru og led Martyrdøden, fordi hun ikke vilde gifte sig med en Hedning, men dog henvendte de giftelystne Piger sig til hende for at faa at vide, hvem deres Brudgom skulde blive.

Lucia, du blide, — skal fly mig at vide,
hvis Dug jeg skal brede, — hvis Seng jeg skal rede,
hvis Navn jeg skal bære, — hvis Kærest jeg skal være.

Saaledes lød Bønnen paa St. Lucie Dag (13de Dec.); men paa Hellig 3 Kongers Aften spurgte man i næsten de samme Ord om Fremtiden⁵. Grunden til en saadan Tilbedelse skal ikke søges i Helgenhistorien, men derimod i den Omstændighed, at saavel Lucie som Hellig 3 Kongers Dag falder tæt ved Nytaar, den Tid, da Fremtiden ved overjordiske Midler kunde aabenbares.

Hvert Menneske havde sin Værnehelgen, og i de fleste Tilfælde fik

¹ Her maa dog nævnes en Sædvanne, der var knyttet til Dagen: Hvidkaalen skulde saas Vor Frue Dag i Fasten. Meddelt mig fra Vestsjælland af Hr. Forfatter Thorkild Gravlund. ² Dansk Tidsskrift 1901, S. 799. ³ Smst., S. 861.

⁴ Smst., S. 870. ⁵ Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger, S. 149f.

det den allerede' i Daaben. Langt de fleste Personnavne, som brugtes i den senere Middelalder, var Helgennavne, og Tanken har utvivlsomt været den, at naar man opkaldte et Barn efter en Helgen, vilde han tage det under sin særlige Beskyttelse. Stundom er vel Børnene blevet opkaldt efter deres Fødsels- eller Daabsdags Helgen; men mange andre Forhold saavel af stedlig Art som med Hensyn til Stand o. lign. har sikkert gjort sig gældende. Indgaaende Undersøgelser over vore middelalderlige Personnavne vilde rimeligvis her give mange interessante Oplysninger.

Hver Dag, hvert Menneske havde sin Helgen. Alene dette viser, hvor dybt Middelalderens Tro hang sammen med Helgendyrkelsen. Men en saadan Kultus, i Aarhundreder baaret frem af den mægtige Kirke og af Folkets Higen efter personlige Hjælper ei Nøden, standses ikke pludselig. Reformatorerne aabnede en heftig Kamp mod dette „papistiske Afguderi“; men hvad hjalp det altsammen? Ellen Jørgensen har skildret Helgendyrkelsen i Middelalderen, men ikke mindre interessant vilde det være at skildre dens Historie efter Reformationen. Endnu træffer man Levninger af Helgendyrkelsen, og er meget end Skikke, hvortil ingen bestemt Tro knytter sig, saa vidner dog andet om, at man Aarhundreder efter Reformationen ikke har glemt Fædrenes Tillid til Helgenerne.

I et Tillæg til Afhandlingen gives der en Liste over Kirker og Klostre, der var viede til Helgener. Skønt der er nedlagt et stort Arbejde deri, er ikke alle kommet med, og da det vil være af Betydning at faa Listen saa fuldstændig som muligt, skal der her gøres nogle Tiltøjelser. (Ved Angivelsen af Kilderne er brugt følgende Forkortelser: Trap 3: Trap, Danmark 3dje Udgave; Kh. S. 3: Kirkehistoriske Samlinger; Rönb. 3: Collectio Rönbeckiana i Universitetsbiblioteket i Lund. „B. Olsen“ og „V. Bang“ betegner henholdsvis Museumsdirektør Bernhard Olsens og Pastor Vilhelm Bangs haandskrevne Samlinger.)

Andreas. — Svogerslev? Sømme H. (Kh. S. 3 V 405). — Veflinge? Skovby H. (Trap III 496). — Tøndering, Harre H. (Trap IV 626). — Janderup, Vester-Horne H. (B. Olsen).

Anna. — Lyby, Frosta H. (Rönb.). — Hoieröd, Frosta H. (Rönb.). — Veberöd, Färs H. (Rönb.). — Löfvestad, Färs H. (Rönb.). — Löderup, Ingelstad H. (Rönb.). — Hörup, Ingelstad H. (Rönb.). — Brønshøj, Sokkelunds H. (B. Olsen); Anna, Maria og Johannes. — Gudhjem, Bornholms Øster-H. (Trap III 87). — Stubbekøbing (Trap III 164). — Horndrup, Vends H. (Trap III 517). — Føns, Vends H., 1478 (Trap III 527). — S. Bork, N. Horne H. (V. Bang). — Aabenraa? (Kh. S. 2 V 741).

Bartholomæus. — Høje-Taastrup, Smørum H. (Tavle i Kirken).

Birgitta. — Spjulstrup, Ingelstad H. (Rönb.). — Sludstrup, Slagelse H. (V. Bang).

Canutus. — Lønborg, N. Horne H. (Trap V 639).

Catharina. — Svinninge? Tudse H. (Kh. S. II 13). — Bjerre, V. Flakkebjerg H. (Both, Danmark I 174). — Vejstrup, Gudme H. (Kh. S. 3 II 602); eller Michael (V. Bang).

- Christoforus.** — Saxtorp, Harjagers H. (B. Olsen).
- Clemens.** — Dronninglund, Dronninglund H. (Trap IV 116). — Møgel-tønder, Lo H. (B. Olsen).
- Dionysius.** — N. Aaby, Vends H. (Kh. S. 2 VI 746). — Ejning, Ginding H. (Trap V 541). — Klakring, Bjerger H. (Pont. D. Atlas IV 146); Dionysius og Rasmus.
- Dorothea.** — Thorrekov? (Rönb., jfr. E. Jørgensen S. 47). — Grønholt, Lynge-Kronborg H. (B. Olsen): Dorothea og Petrus.
- Ebbe.** — Vridsted, Fjends H. (Trap IV 662).
- Ericus.** — Kallchave, Baarse H. (V. Bang).
- Gagius.** — Vilbjerg? Hammerum H.; Kirken tidligere kaldt „St. Gaigs Hoved“ (D. Saml. 2 IV 31).
- Georgius.** — Felestad? Rønneberg H. (Rönb.). — Söreköpinge, Luggede H. (Rönb.). — Brøndbyvester, Smørum H. (Trap II 284). — St. Jørgens-bjerg, Sømme H.; Kirken tidligere viet St. Clemens (Trap II 311). — Haraldsted, Ringsted H. (V. Bang). — Korup? Odense H. (Trap III 405). — Ørsted, Baag H. (Trap² IV 152). — Kollerup, Vester-Han-H. (B. Olsen). — Husum (B. Olsen). — Aastrup, Haderslev H. (Trap, Slesvig 52).
- Gertrudis.** — Lund (B. Olsen). — Skanör (B. Olsen): Gertrud og Olaf. — Valinge, Luggede H. (Rönb.). — Eljaröd, Albo H. (Rönb.). — Rörm, Albo H. (Rönb.). — Gjettrup, Refs H. (V. Bang). — Ving, Ulvborg H. (Dania II 41).
- Gregorius.** — Skibby, Horns H. (V. Bang).
- Helena.** — Fladjé, Bara H. (Rönb.). — Särslöf, Bara H. (Rönb.). — Fjelje, Torna H. (Rönb.). — Vomb, Färs H.; eller Hedvig (Rönb.).
- Helvetius.** — Brandstad, Färs H. (Rönb.).
- Jacobus.** — Maaløv, Smørum H. (Trap II 302).
- Johannes Baptistes.** — Ørslev, V. Flakkebjerg H. (Both, Danmark I 173; Kh. S. 4 IV 436). — Ubberud? Odense H. (Altertavle).
- Johannes Baptistes** eller **Johannes Evangelistes.** — Gödelöf, Bara H. (Rönb.). — Vemmerløf, Jerrestad H. (Rönb.). — Slaglille, Alsted H. (Portalsten: Trap II 627). — Aa Kirke, Bornholms Sønder II. (Trap III 55).
- Laurentius.** — Hörby, Frosta H. (Rönb.). — Svensköp, Gärs H. (Rönb.). — Halmstad, Luggede H. (Sjöborg II 116): Laurentius og Maria. — Herslev, Sømme H. (V. Bang). — Draaby? Horns H. (Trap II 164). — Merløse? Merløse H. (M. Petersen, Kalkmalerier 105). — Herlev? Sokkelunds H. (Kh. S. II 488). — Fjelsted, Vends H. (Trap III 516). — Stenstrup, Sunds H. (Kh. S. 3 II 601). — Kværndrup, Sunds H. (smst.). — Gudme? Gudme H. (smst.). — Skyum, Hassing H. (V. Bang; B. Olsen). — Helborg? Refs H. (B. Olsen). — Jegindø, Refs H. (V. Bang). — Beder? Ning H. (D. Saml. 2 VI 154). — Viborg (Trap IV 577). — Farsing, Sønderhald H. (V. Bang). — Stadil, Hing H. (Trap V 609).
- Lucius.** — Holbæk, den gamle Kirke (Trap II 373).
- Marcus.** — Harslev, Skovby H. (Trap III 494).

- Margaretha.** — Brösarp, Albo H. (Rönb.). — Torup, Strø H. (Hist. Kildeskrifter 2 II 47).
- Maria.** — Hedeskoga, Herrestad H. (Rönb.). — Brönnestad, V. Gönge H. (Rönb.). — Rörrum, Frosta H. (Rönb.). — Halmstad (Rönb.). — Säby, Rönnebergs H. (B. Olsen). — Tibirke, Lyng-Kronborg H. (V. Bang): Maria og alle Helgener. — Gyrringe, Alsted H. (Løffler, Sorø Akademis Landsbykirker 28). — Flinterup, Alsted H. (smst.). — Boeslunde, V. Flakkebjerg H. (Kh. S. 4 IV 439). — Elmelunde, Møenbo H. (V. Bang). — Arsing, Laalands S. Herred (Trap III 173). — Taagerup, Fuglse H. (Kh. S. 3 VI 485). — Paarup, Odense H., 1339 (Trap III 403). — Brylle? Odense H. (Jakob Madsens Visitatsbog 41); eller Georg (V. Bang). — Dalum, Odense H. (V. Bang). — Asperup, Vends H. (Trap III 512). — Ørslev, Vends H. (Trap III 528). — Tamdrup? Baag H. (Uldall, Kirkeklokker 173). — Haverslev, Øster-Han-H. (Præsteindberetninger fra 1638 i Aalborg Bispearkiv). — Lyngaa, Sabro H. (Trap V 124). — Tunø, Ning H. (Trap V 156). — Frøring, Hjelmslev H. (Trap V 180). — Aale, Vrads H. (Trap V 236). — Ejdrup, Aars H. (Billede: B. Olsen). — Sindbjerg, Nørvang H. (V. Bang). — Husum, den gl. Kirke (Trap, Slesvig 224).
- Martinus.** — Harlöse, Frosta H. (Rönb.). — Krarup, Salling H. (Kh. S. 3 II 602). — Ørum, Galten H. (Trap IV 902).
- Mauritius.** — Vinding, Ulvborg H. (J. Saml. VII 163).
- Michael.** — Gördelöf, Bara H. (Rönb.). — Rø, Bornholms Nørre H., den gl. Kirke (H. J. Holm, Bornholms ældgamle Kirker 8). — Hjadstrup, Lunde H. (Trap III 468). — Brenderup, Vends H. (Kh. S. 3 II 602). — Vorning, Sønderlyng H. (V. Bang). — Sinding, Hammerum H. (Trap V 559). — Rybjerg? Viborg Nørre H. (Kh. S. II 477); eller Nicolaus (Trap IV 622).
- Nicolaus.** — Rödinge, Färs H. (Brunius). — Espö, Wemmenhøgs H. (Rönb.). — Skårby, Ljunits H. (Rönb.). — Mørkøv, Tudse H. (B. Olsen). — Vigersted? Ringsted H. (Kh. S. II 95). — Tjæreby, V. Flakkebjerg H. (Kh. S. 4 IV 44). — Fæmø, Fuglse H. (Trap III 232). — Krogsbølle, Skam H. (Trap III 474). — Uggerslev, Skam H. (Kh. S. 3 II 602). — Ore, Skovby H. (Trap III 487). — Brahetrolleborg, Salling H. (Trap III 669). — Ryslinge, Gudme H. (Kh. S. 3 II 602). — Assens (smst.). — Hundstrup, Salling H. (smst.). — Allesø, Lunde H. (smst.). — Bejstrup, Øster-Han-H. (Præsteindberetningerne fra 1638 i Aalborg Bispearkiv). — Vrejlev, Børglum H. (Trap IV 129). — S. Vissing, Tyrring H. (Trap V 215). — Lundø, Fjends H. (Trap IV 649). — Borris, Fjends H. (Trap IV 655). — Ove, Hindsted H. (Trap IV 492). — Støvring, Støvring H. (Trap IV 894). — Jernved, Gjording H. (Trap V 815). — Ø.-Snede, Nørvang H. (Trap V 362). — Ødsted, Jerlev H. (Trap V 404). — Sebber, Slet H., den nedbrudte Kirke (B. Olsen).
- Olavus.** — Bjellerup, Torna H. (Rönb.). — Väsby, Luggede H. (Rönb.). — Visseltøfte, V. Gönge H. (Rönb.). — Vallensbæk, Smørum H. (Folke-

kalender for Danmark 1871, 122). — Øster Egesborg, Baarse H. (Pont. D. Atl. V 365).

Omnès sancti. — Nyker, Bornholm V. H. (Trap III 63).

Paulus. — Sengeløse, Smørum H. (Aarb. for nord. Oldk. 1895, 168).

Paulus et Petrus. — Saksøbing (Trap III 134). — Hejls, N. Tyrstrup H. (Trap V 441).

Petrus. — Børringe, Vemmenhøgs H. (Rönb.). — Tryde, Ingelstad H. (Rönb.). — Hvitaby, Albo H. (Rönb.). — Gullarp? Onsjö H. (Rönb.). — Malmö (B. Olsen). — Kirkerup? Sømme H. (M. Petersen, Kalkmalerier, 82). — Vejby, Holbo H. (V. Bang). — Rerslev, Vends H. (Trap III 513). Strellev, N. Horne H. (J. Saml. VIII 297).

Simon et Judas. — Egaa, Ø. Lisbjerg H. (Trap IV 1022).

Sophia. — Ilstorp, Färs H. (Rönb.).

Ægidius. — S. Åsum, Färs H.; ell. Gertrudis. (Rönb.).

De 4 Evangelister. — Hørdum, Hassing H. (Pont. D. Atl. V 465).

Skønt jeg ikke nægter, at der i Listen kan have indsneget sig upaalidelige Opgivelser, har jeg dog ment at burde medtage hele mit Materiale; ti her, hvor det ifølge Sagens Natur kun kan blive ringe, bør alt medtages. Hvor jeg har kunnet kontrollere det, har Opgivelserne vist sig nøjagtige, og hvis Dele af Listen senere skal benyttes ved mere indgaaende Studier, kan Kilderne jo prøves nøjere. *Thomas B. Bang.*

NORDISK ÅNDSLIV.

Vilh. Grönbech, Lykkemand og niding. Vor folkeæt i oldtiden, første bog. Kbh. 1909. V. Pio.

Der er i de sidste par år udkommet to bøger, der søger at være sammenfattende fremstillinger af det nordiske åndsliv i sin helhed. En lille af Axel Olrik¹, en stor af Vilh. Grönbech. Den lille bog tegner billeder af livets og litteraturens forskellige områder for derfra at lade lyset stråle ind mod folkets inderste væsen og vise både dets anlæg og dets gradvise udfoldelse. Den store bog går den modsatte vej; den lader alle enkelte kildeområder bag sig for straks at fordybe sig i grundtankekerne hos vor gotiske folkeæt ved dens indtræden i historien.

Materialet hertil finder Grönbech i første række i de islandske ættesagaer, ud fra det synspunkt at vi her finder den rene arv af den tankemåde, som har præget hele ætten et eller flere tusend år tilbage i tiden. Billedet udfyldes fra spredte historiske eksempler, undertiden fra gude- og heltesagn, fra lovene og i særlig grad fra selve sprogets udtryksmåde og tankegang.

Forf.s udgangspunkt er det, at vore fjærne forfædres tankemåde i

¹ A. Olrik, Nordisk åndsliv i vikingetid og tidlig middelalder. Kbh. 1907 Gyldendal (særtryk af Verdenskulturen). — Nordisches geistesleben in heidnischen und frühchristlicher zeit. Übertragen von W. Ranisch. (Streitberg, Germanische bibliothek, I: V: I) Heidelberg 1908 Carl Winter's universitätsbuchhandlung.

den grad afviger fra nutidens, at vi kun ved et højst omfattende arbejde kan sætte os ind i den. Hans første iagttagelse er den sælsomme rolle som hævnens spiller i oldtiden; han slutter derfra til styrken i slægtens sammenhold. Han finder udtrykket derfor i ordet „fred“, ikke blot det negative vi nu forstår derved, men også samfølelse, sammenhold, venskab. Brud på ættékresen føles af den enkelte som brud på hans „ære“, og den kræver „hævn“ for at genoprejses; „Germanernes ekstase gennemleves i hævnens øjeblik“. Lovordningen går ud fra, at hævn er nødvendig til ærens oprejsning („da er det vel om det bliver hævn“, siger Gulatingsloven i et åbenhjærtigt øjeblik); under uhyre vanskeligheder arbejder den stigende samfundsfølelse på at hæve begreber som skyld, straf, retfærdighed til virkelig gyldighed. Men „æren“ gælder ikke blot det virkelige tab; spotteordet betragtes som en skade, noget ondt lagt på eller ind i personen; og kun hævn kan skaffe oprejsningen. „Niding“ er den der ikke kan holde over sin ære ved selvstændighed eller hævn; men han er ikke blot niding selv; han berører også slægten dens ære, om han ikke ved udstødelse, fredløshed, udsondres fra den. „Fredløsheden er i sit inderste væsen en sygdom og identisk med æreløshed. Den tilstand kalder Nordboerne for nidingskab, og derved forstår de opløsning af den indre egenskab som på én gang gör individet til mand og til frænde.“ „At være niding vil sige at have mistet sin menneskelighed.“

Forf. udformer nærmere sin tanke om „æren“ og dens forskellige art. Af hövdingen kræves der en større ære end den almindelige; „høj byrd og ædel karakter er ensbetydende“. Ti hövdingen har „lykke“, den forening af selvtilidd, visdom og snarrådighed, som gör at man villig følger ham og hjælper med til hans sejr.

„Åndslivet har sit centrum i den snævre kres. Derfra udvælder kraften til at leve. Men dette jordsfødte liv har tillige en ubændig trang til udfoldelse og assimilation, som virker med i hver en rørelse af „æren“, og som gör at det åndelige liv aldrig kan udtømmes i en enkelt institution. Den samme magt, som gör Germaneren til frænde, hindrer ham i at blive ensidig ætmand og intet derudover.“ —

Grönbechs skrift er et værk, der ikke nøjes med at sammenstille kendsgerninger. Han smyger bag om alle kilder, ind i det sjæleliv hvor livssynet fødes; og hvor andre ser en omvæltning, ser han dette livssyns gennembrud: det er oldtidens vidundertro på hövdingen og hans lykke der hæver Olaf den hellige fra nederlaget på Stiklestad til guddomsglansen over Trondhjem.

For os bliver det da et højst væsentligt spørgsmål: hvor meget kan vi tro det, som kilderne i stille timer har åbenbart deres forsker?

Det er klart, at han har en egen fortrolighed med oldtidslivet og i særlig grad med den islandske ættesaga. Hver gang han belyser en ny side af sagen, kommer eksemplerne ligesom springende og mælder sig. Mægtig virker hans første stykke om hævn, fordi han i Håvard Isfirding griber oldtidens syn levendegjort i en skikkelse der hæver sig ud over det sædvanlige virkelighedsmål: gubben der er mere affældig for hver gang

han har tigget om bod for sønnens død, og er jublende glad da han har øvet hævn. Der er et fint øre for kildernes tale, dog ikke lige fint overalt; kun yderst sjælden — som i den udførlige skildring af Balders død — spiller han et ganske falsk register, fordi han har overset at Balder er Balder og ikke er en gud af samme kaliber som enhver anden.

Forf. ejer den ævne til at fordybe sig i æmnet, der til tider får en til at glemme, at han savner adskilligt af den for videnskaben nødvendige kritik. Hans kendskab til litteratur er stor, hans fortrolighed med forskningens resultater og dens almene synspunkter langt mere begrænset. Men mest savner man en lille dråbe personlig ironi overfor æmnet. Hvor gribende kan han ikke udmale Egil Skallegrímsson som „vikingetidens mest typiske repræsentant for frændekærligheden“, uden at der kommer det mindste blink i øjet af minde om hvorledes han kivedes med sin far, øvede voldsomhed mod sin bror og i griskhed sveg sin søn for den ventede pengearv; ikke heller at det vældige kvad om livets tomhed efter frænders tab er digtet midt iblandt hans børn uden at han skænker dem en eneste tanke. Er det for resten ikke mærkeligt: forfatteren af det lille „Nordisk andsliv“ opfatter Egil som individualitetens store gennembrud, og forfatteren af det store anser ham for frændekærlighedens typiske repræsentant; der må øjensynlig være noget usikkert ved de regler hvorefter sådanne typer opstilles.

Der mangler blik for det forholdsvise i hvert historisk fænomen; han får disse stærke ævner frem ved at gøre udvalg af kildestoffet, og det samme billede vilde ingenlunde vise sig om man tog det samlede stof, det er med andre ord en konstrueret urtid, mere end det er en historisk kendsgerning. Og man savner yderligere antydning af, hvor vidt det hele er almen menneskeligt på et vist trin (Vald. Vedels bekendte standpunkt i „Helteliv“) og hvor det for denne folkeet særlige begynder.

Den eneste gang der anvendes en målestok udenfor, er da Goteætten erklæres for et i sit anlæg upoetisk folkefærd i sammenligning med Kelterne. Tankekonstruktionen, hvori dette fremsættes psykologisk, er overordenlig fin og elegant; men man får uvilkårlig en trang til at spørge: hvordan forholder det sig med kendsgerningerne? var det narreri, der drev mange af de mest forstående digterske naturer til at beundre denne oldlitteratur? Og efterlader den mængde glimrende citater, som selve forf.s bog indeholder, den erindring at oldtiden manglede den digterske ævne. Hvad om vi skiftede sol og vind lidt mere lige, og sagde at Kelterne havde en lyrisk fylde, og at Nordboerne havde en ævne til at bygge handling, karakter og ordskifte, som de andres mere udsvømmende ævner ikke kunde hantle op med?

Forfatterens hele grundsyn samler sig i hævn. „Livet kendes på sin ekstase ... en ekstase hvor mennesker går ud over sig selv uden at miste fodfæste i tiden, en henrykkelse hvori de gennemlever det højeste og det dybeste — deres højeste og dybeste — som i en kraftfølelse, så at de står en stund i nydelsen af styrkens voksen, og derpå stormer videre, stærkere og modigere. På denne livsfyldte henrykkelse skal livet kendes. I den åbenbarer kulturen sit væsen og sin værdi. ... Germa-

nernes ekstase gennemleves i hævnens øjeblik. Derfor bliver vi, så fjærnt vi end står dem, atter og atter grebne af ærefrygt for disse kæmpende mennesker. Hævnens gör dem store, fordi den udvikler alle muligheder i dem — ikke blot nogle blodtørstige egenskaber. Den spænder deres ydeevne, næsten ud over dens mål, får dem til at føle sig stærkere og modigere. — Hævnens løfter dem op og forklarer dem.“

Enhver der kender endog blot lidt til nordisk oldlitteratur, vil vide hvor rammende disse ord er om Nordboernes udfoldelse af deres inderste væsen; rammende — ikke blot for hævnøjeblikket men også for kæmpen der ser sin død i møde. Og man vil let gøre den opdagelse, at tyngdepunktet ikke ligger i hævnøjeblikket men i dødsstunden. Går man helte-digtningen igennem — den er det nøjagtigste spejlbillede af livs-idealene —, viser sig hævnerstunden så forbavsende sjælden som det store øjeblik i heltens liv; men dødsstunden er sikker nok. Jeg har i Danm. helte-digtning fulgt et enkelt af disse motiver (hirdmændene der følger deres herre i døden) i sin historiske udbredelse; men der er nok af andre. Man finder jo under en uendelighed af former den tanke, at i dødsstunden skal indholdet af menneskets liv stå prøve. Deraf Hagbards jubel på galgebakken og Ragnars sang i ormegården. Går man til Islændingesagaerne, der er så meget klarere afbildning af virkelighed, kan man gøre akkurat den samme iagttagelse. Nialssaga er ganske vist fuld af hævnhandlinger, men op over dem alle rager indebrændingen, hvor hver af personerne giver sit grundvæsen i næsten forklaret skikkelse. Egilssaga kender hævnens ekstase ved en biperson (Kveldulf), men lader os ikke i nogen tvivl om at Egils store øjeblik var det, da han var i sin fjendes hånd og kun ved udfoldelsen af sin ånds og sin viljes magt frelste sit hoved. Det er ellers örkesløst at opregne eksempler; ti der er næppe mange, som er i tvivl om hvad de skal svare på det spørgsmål: hvor er oldtidens mennesker mest på højden af deres væsen? i dødsfaren, oftest i dødsstunden.

Går vi Grönbechs eksempler efter, opdager vi at så overordenlig mange af dem indeholder hævn + dødsstund, o: at de ikke tæller med til afgørelse af dette spørgsmål. Man finder en enkelt overlevering helt bygget over hævn (Håvard Isfirding); men i almindelighed er hævnens et bimotiv, tilhørerne er ikke optagne af, om hævnens opfyldes, men af om hævnens bliver en anledning for helten til at udfolde sin styrke. Valkyrjen kalder ad Helge Hjörvarsön at han skal vågne til stordåd; lejlighedsvis får vi at vide at han begynder med at genvinde sin morfars land. Starkads harmtale til Ingjald begynder i hævn, men munder ud i en meget bredere betragtning af heltekraft og kultur. Selv i de islandske sagaer er spillet om magten ofte nok så spændende som udførelsen af hævnens.

Det er godt at se lidt nøjternt på sagen og spørge, ikke blot hvad man kan føle ud af enkelte digtersk fremstillede scener, men endnu mere: hvad er hovedpunkterne i alle de givne overleveringer? Ti her er et punkt hvor vi kan dømmes om hele opfattelsens berettigelse. Efter Grönbech skal oldfolket være først og fremmest slægtbestemt, ikke indvider; og dertil svarer nøje sætningen om at hævnens er Germanerens

ekstase. Hvis hævnens ikke er den eneste, men har en anden ved siden af sig, ja endog over sig, da er beviset for slægtbestemtheden bristet. Indrømmer man, at ævnen til at fastholde det satte mål indtil og ind i døden er det som Nordboerne satte højest, da er dermed individualiteten sat som det højeste. Og heri er der en så kolossal overvægt indenfor overleveringen fra de fjerneste historiske tider og videre gennem den af folkevandringen fødte heltedigtning indtil den særlig nordiske literatur i alle dens udfoldelser.

Når Grönbech, trods sin fine forståelse for så mange af åndslivets ytringer, har set skævt på denne sag, bunder det i et personligt forhold som han lægger frem straks på de første sider af sin bog. Han tror, at den nordiske oldtid er bundforskellig fra vor tankegang, „vi kan slet ikke få mennesket i tale“; det er ikke som Hellenere, hvis hele tankegang vi kan tale fortrolig med. Vi har al grund til at tro på den personlige sandhed i forf.s erklæring; og vi kunde måske allerede anet noget sådant, når vi ser hvor fjærrn hans ustandselig strømmende, nerve-
dyrende og dybdegrævende stil, med de lidetsigende overskrifter over tankerige afsnit, er fra den nordiske oldtids fastere komposition. Men derfra er et stort spring til at sætningen har almengyldighed. Det slår ikke til at ville forklare så mange digterske ånders samfølelse med oldtiden som blot romantisk nationalisme. Eller — for at tage en mere nøgtern kendsgerning — når en samling nordiske heltesagn (uden nogen som helst historisk oplysning) i den sidste halve snes år er solgt i op mod 1000 eksemplarer om året, så er det næppe fordi man nu til dags har så uhyre vanskeligt ved at komme i forbindelse med oldtidens tankegang.

Men hvordan det så forholder sig med nutidens almindelige forståelse af oldtiden, så har forf. af „Vor folkeæt“ skabt sig en ikke lille fejlkilde ved stadig at stryge skindet mod hårene. En åndshistorisk undersøgelse kræver i første række forståelse, begrænset ved en vis følelse på afstand og ved almindelig kritisk bevidsthed. Selv hvor vort eget grundsyn svigter, ligger fænomenet dog indenfor vor daglige synsvidde. Hvor meget har ikke de halvvoxne drenge af sagatidens æresbegreb, hævnlyst, og tilbøjelighed til at lade individet svinde ind i gruppen? Opererer ikke staterne med et lignende begreb om „ære“ som slægterne en gang har gjort? Og hvor ofte viser ikke livet individer, der lever på andre grundfølelser end det der sædvanlig betegnes som nutidens? — Hvorfor skulde vi da ikke med alle disse midler prøve at komme i den fulde berøring med vort kildestof, fremfor på forhånd at prisgive os modsætningsfølelsen?

Der er da grund til at rette ikke helt små indvendinger mod Grönbechs fremstilling af „Vor folkeæt“. Men det er så langt fra nogen grund til hurtigt at blive færdig med den. Forskeren vil atter og atter vende tilbage til den, for at efterprøve hvad en fintfølelse forskersjæl har afløkket kilderne under sin fordybelse i dem. Og den bredere læsekres vil fængsles ved denne bog, der gör de sider af oldtiden levende, som man var forholdsvis mindst fortrolig med. Alle vil med glæde imødesee fortsættelsen og fuldendelsen af det billede her er udkastet.

A. O.

FRA SPROG OG LITERATUR

ØNAVNE

Det er vist aldrig blevet undersøgt i sammenhæng, hvor mange af vore øer der har navn efter enkelte personer, og hvorledes det hænger sammen med disses ejendom over øerne. Lad mig begynde med at nævne eksempler, til dels støttet til „ølisten“ i kong Valdemars jordebog.

Rersø (Rethæsø) ved Sællands kyst i Storebælt; af mandsnavn Hreidarr.

Eskildsø (Eskilsø) i Roskildefjord; af Eskil.

Dybsø (Dyupsø) ved Sydsælland.

Brandso (Øbransø) i Lillebælt; af Øbrand.

Ramsø (Rumsø!) ved Hindsholm, Fyn; af Ram.

Ramsø, to, vistnok ved Langeland; af Ram.

Vigelso (Wigælsø) ved Nordfyn; af Vigulf.

Als (Alsø) ved Sønderjylland; af Alf?

Barsø (Bars) ud for Barsmark ved Åbenrå.

Hjarnø (Hiarnø) i Horsens fjord; af Hjarne, Hjarrandi.

Samsø (Samsø) i Kattegat; af Sámr.

Mors (Morsø, Mársey) i Limfjorden; af Márr?

Bosjö (Bosø) i Ringsjön i Skåne; af Bose.

Øerne synes at tilhøre et område ved Storebælt, Lillebælt og nærmest omliggende have; en enkelt udløber findes i Limfjorden, en anden findes i Skånes største indsø. Men i det hele ligger øerne så nær, at man allerede deraf kan forstå den fælles navneskik.

Der må have været forhold til stede, som gjorde at enkeltmand kunde tilegne sig øer; og disse forhold kan ikke ligge så særlig langt tilbage i tiden. Personnavnene ligger ret nær ved vort middelalderlige navneforråd, i alt fald ved det middelalderlige og oldtidige nordiske forråd. Opkaldelser med personnavne i ejeform synes overhovedet ikke at strække sig tilbage til de mere fjærne dele af vor oldtid. Men hvordan dette så er, så vidner de om at der til en eller anden tid er sket et landnam, en tilegnelse af disse øer enten i beboet eller ubeboet tilstand.

Spørger vi Valdemars jordebog om øernes ældre vilkår, svarer den os, at endnu på Valdemarernes tid så mangfoldige af dem helt anderledes

ud end nu: dækkede med skove, hjemsteder for hjorte, dåer og stod af vilde heste. Selve det at øerne i så uhyre et omfang er „kongelev“, forudsætter at de har ligget øde; det er almindinger der tilegnes som kronejendom. Derfor er det også kongsgårde, ikke landsbyer, der i ølisten nævnes som deres bebyggelse.

Øerne har selvfølgelig ikke altid ligget ubeboede fra urtiden af indtil middelalderen; på adskillige af dem er der jo gjort betydelige oldtidsfund.

Lad os tage et enkelt eksempel. Rersø er-rig på den yngre stenalderens runddysser, værksteder, og velforarbejdede flintredskaber. Stenalderens sidste trin, gangbygningerne, mangler derimod, såvelsom bronzealderens høje: de findes på landet overfor, på Sælland (Th. Gravlund i DSt. 1907, 26 f). Da historien atter lærer os Rersø at kende, græsser her rå og då, og Valdemarerne har et „hus“, en kongsgård. Når vi videre til Kristian I's tid, er der en befolkning af kronbønder. Landet har haft en bebyggelse, den har trukket sig tilbage, landet er blevet almindig, så „kongelev“, og er lidt om lidt atter blevet opdyrket.

Hvad kan være grunden til befolkningens bortvigen, da kulturen stiger? Mon ikke det, at tiden bliver mere krigersk? en vikingetid begynder, hvor øers og kysters befolkning er truet; den trækker sig tilbage til fjærrere egne, massivere bebyggelse, hvor den er mere i sikkerhed.

Det fortjænte sikkert en arkæologisk undersøgelse, om man på et større antal steder kan følge denne vigen tilbage fra kysten. Jeg skal nævne nogle tilfældige eksempler.

Lollands kyststrækning mod Guldborgsund har i fjærr tid været bygd; derom vidner det tætte bælte af dysser og rundhøje, der strækker sig gennem Frejlev skov, Frejlev mose og til dels videre mod nord. Men i en senere tid er det gået over til et omfattende skovbælte, der for en stor del eksisterer den dag idag; Fuglsang og Priorskov vidner ved deres navne, at først middelalderens adel og gejstlighed har brudt det. Endnu o. 1530, da „Skalkekorset“ blev rejst, nåede skoven nær op mod Frejlev by; og går vi tilbage til en tid før „lev“-byerne eksisterede, må man gå videre til Kettinge for at finde et stednavn af ældgammelt præg.

Eller tag den sydlige kyst af Stævn. Hvor nu kystskovene strækker sig, er der fuldt af oldtidens gravhøje. Indenfor er den egentlige bebyggelse først kommen med „lev“-byerne (Lyderslev, Haynelev): før det var her kun oldtidens helligdomme: Thorhøje, Gevnhøje, men ingen bygd. Indenfor det igen en skovegn (uden gravhøje) med ung bebyggelse (navne på -rup og -tofte).

Et tredje eksempel er Sællands nordkyst ved Gilleleje, hvor en rigdom af høje ses på bakkerne, men de omgivende landsbynavne på -rup (og -holt eller -rød) røber deres sene tilblivelse.

Det kunde sikkert fortjæne undersøgelse, hvor almindelig en sådan vigen tilbage fra stranden har været, og hvad tid vigningen og den senere fremrykning skyldes. For øerne vilde man vanskelig komme uden om, at mange af dem lå øde på den tid da kongen tilegnede sig ret til almindinger.

Men derved er de mange landnamsnavne også forklarede. Hvis

ørerne lå hen, forladte på grund af vikingers hjem søgelser, kunde enkeltmand let tilegne sig dem, til nybygd eller blot til sommergræsning (således som man endnu færger kvæg over til holme). Denne ejendomsret har dog ikke været stærkere, end at det har været muligt for kongen at drage dem ind under „kongelev“.

Disse landnamsøer er i reglen af beskeden størrelse, sjælden udgør de et sogn, hyppigst har de en enkelt (ret anselig) landsby. Deres virkelige bebyggelse synes først at falde i tiden efter at de er blevne kongelev.

En anden sag er det med de to store øer Als og Mors; her må nødvendig foreligge en tilegnelse af bebygget land, — hvis de overhoved er afledte af personnavne; men i denne henseende er navnets første led ikke ret tydeligt (Alf?, Márr??). Det vilde i alt fald ikke være stridende med den senere oldtids sædvaner, at en landstrækning opnævntes efter en høvding; jf. Witheslef (af mandsnavn Viðir) som betegnelse for den sællandske øgruppe. —

Man tænker sig uvilkårlig, at menneskenes tilegnelse af jord sker en gang for alle. Oldfund og navne tyder ikke så lidt på at vi må indstille tanken i modsat retning: et menneskeligt samfund der snart krymper som et stort legeme gör i kulde, snart retter sig ud og rækker længere end før. De spørgsmål, der da særlig bliver at undersøge, er disse: hvor meget og til hvilken tid har vikingetog virket til at trænge bebyggelsen tilbage? og hvorledes hænger det i det hele sammen med de efter enkeltmand benævnte landnam?

A. O.

FRA DE SIDSTE ÅRS SPROGGRANSKNING.

VI.

Tre store ordbogsarbejder er for Danmarks vedkommende i den sidste tid bragt til afslutning.

I 1907 fuldendtes O. KALKARS store Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700) for så vidt, som den kom alfabetet til ende. Det vilde være urigtigt, nu da den er afsluttet, ikke at sige udgiveren tak for det store arbejde, han har udført. Det er let nok at se bogens mangler. Hele planen burde fra først af have været en anden, mindre omfattende i tid, men mere omfattende i stof; det vilde være umuligt for en enkelt mand at skabe en fuldt tilfredsstillende ordbog for hele dette tidsrum, medens en ordbog op til 1550 eller 1600 måske kunde have været gennemført, så at alle sprogets ord var kommet med. Også i enkelthederne er der meget, man kunde ønske anderledes. I den første halvdel var citaterne for stærkt fyldende, men til gengæld er de i den sidste halvdel, for at spare plads, så sammentrængte, at brugen besværes en del deraf. Ordningen efter stamord — som i Rietz's svenske dialektlexikon — er upraktisk; uddragene af Moths ordbog er ikke altid kendelige som uddrag; foreliggende ordsamlinger til enkelte værker er ikke benyttede i fuldt omfang. Og mere kunde sikkert tilføjes. Men den der

har prøvet gang efter gang at vende sig til Kalkar for at få oplysninger, og tit har fået mere, end han kunde vente, vil ikke blive stående ved disse anker, men erkende, at udgiveren og hans medarbejdere har gjort sig fortjente til tak. Det bliver med alle mangler en af de værdifuldeste bøger vi har om dansk sprog, og skulde vi have væntet på den fuldkomne form for en sådan ordbog, kunde vi muligvis have kommet til at vente længe. Det er glædeligt, at udgiveren er i stand til at tage fat på trykningen af et tillægsbind, som vil gøre værket endnu mere værdifuldt.

Den ny udgave af professor V. FAUSBØLLS (eller om man vil V. KRISTIANSENS) Ordbog over Gadesproget og saakaldt daglig Tale, som blev afsluttet 1908, er ikke ubetinget prisværdig. Det skal erkendes, at den har adskilligt godt nyt, men der er ikke nok, og supplementet kan da også ventes fra ialfald en enkelt side. Der er udeladt så meget af første udgaves stof, at forlaget med god grund opfordrer ejere af første udgave til ikke at skille sig af med den. Det er åbenbart for en væsentlig del økonomiske grunde, som burde have kunnet overvindes ved støtte fra et eller andet fond, der har gjort bogen mindre rig, end den kunde og burde have været. Det er betegnende, at medens den gamle udgaves første 200 sider er vokset til 319, er de sidste 200 sider blevet ved at være 200. Selv om man tager hensyn til supplementets 30 sider i første udgave, er forskellen påfaldende. Det må dog indrømmes, at siden i den ny udgave rummer noget mere end i den gamle, men selv om man tager undersøgelsen på en anden måde, ser man en tydelig mindsugning af tilvæksten i slutningen. Endnu henimod s. 200 (s. 156—176 i den ny udg.) svarer 20 sider med 161 artikler til 12 sider med 48 artikler, medens henimod slutningen (s. 478—498) 20 sider med 161 artikler svarer til 22 sider med 87 artikler. Tilvæksten mod slutningen er altså ikke engang halvt så stor som i de første dele. En hovedmangel er det stadig, at talesproget er for lidt benyttet. Selv ord som gadesjover eller trappetøs eller et studenterord som drøvtygger (manuduktør) findes ikke, for blot at nævne nogle ord, jeg tilfældig har søgt uden at finde dem. Men som vor eneste slangordbog er „Kristiansen“ stadig et nødvendigt hjælpemiddel for sprogmand og lærer (og altså bægge udgaver ved siden af hinanden).

Den tredje ordbog, som nu er sluttet, kan man næppe dadle for dens ufuldstændighed. Det er lærer M. C. CHRISTENSENS Real- og Verbal-Psalmekonkordans (Odense 1905—1909). Realkonkordansen kommer ikke sproggranskningen ved, men så meget mere verbal-konkordansen. Det er en næsten fuldstændig fortegnelse over de ord, som bruges i et par af de mest spredte værker på dansk sprog, den såkaldte Konvents-salmebog (med sine tillæg) og Salmebog for Kirke og Hjem. Bægge er jo sprogligt og litterært at betragte som anthologier (dog noget stærkt bearbejdede), og det vi får er altså ikke en enkelt forfatters ordforråd, men snarest den godkendte religiøse digtnings ordforråd. Dette har også sin store sproglige interesse, ligesom det kan give gode bidrag til smagens historie. Bogen rummer omtr. 75.000 salmecitater på sine over 1400 tættrykte sider, og man behøver ikke at lede længe

for at finde mærkelige ting. Et ord som arne kom først ind i salmebogen ved J. Paullis bryllupssalme: Jert hus skal I bygge; hvem tænker vel, at dette ord er så nyt i kirken? Blandt de ord, der er forsvundne i den ny salmebog, kan nævnes åndedræt (5 eks. i Konv.-Sb.), algod (4 i Konv.-Sb.), navneordet bliv (4 i 3 salmer i Konv.-Sb.), og mærkeligt nok bonde (4 i 4 salmer i Konv.-Sb.). Dette sidste kan næsten ikke være tilfældigt. Desuden en god snes, som kun forekom en eller et par gange i Konventssalmebogen — altsammen fra de to første bogstaver. Bogen er ikke skrevet på grund af sproglig interesse, og den rummer meget, som har helt anden hensigt, bl. a. en gennemført henvisning til bibeltekster, der har berøring med vedkommende salmestrofe. Men dens værdi for sproglig interesserede er ingenlunde ringe.

Jeg havde ønsket at kunne afslutte dette stykke med en omtale af første hæfte af VERNER DAHLERUPS danske ordbog. Jeg har haft lejlighed til at se lidt af den, og det var i høj grad tiltalende (sml. hans egen fræmstilling af sine principper DSt. 1907, 65). Men endnu er første hæfte desværre ikke udkommet.

VII.

Studiet af folkemålene har i de sidste år antaget ny og rigere form, og vi ser rundt omkring i Norden, hvorledes man søger frem mod større overblik over stoffet.

Norge bør nævnes først, som det land der først anlagde en stor målestok på folkemålsgranskningen. Dær havde vi i forvejen foruden afhandlinger om enkelte mål AASENS Grammatik og Prøver af Landsmaalet og AMUND B. LARSENS Oversigt over de norske bygdemål, som gav udsyn over helhederne; dertil kom jo også JOHAN STORMS Norsk Lydskrift, som endelig i 1908 blev færdigtrykt (= Norvegia I). Og nu er den gamle målmand HANS ROSS i Kristiania Videnskabs-Selskabs Skrifter 1905 flg. langt inde i en ny fræmstilling af hele „målriget“ og er foreløbig (1908) nået igennem indledningen og de østen- og nordenfjældske mål.

Det er et imponerende stykke arbejde, der her er udført, og efter den fart, det hidtil er gået med, vil det kun vare et par år, inden de 6 vestlandske målgrupper også har fået deres behandling. Ordningen er en lignende som hos Amund B. Larsen. Efter en almindelig indledning kommer en række behandlinger af de enkelte mål i en vis geografisk orden, og sådan at det overlades til læseren selv at finde sammenhængen mellem de enkelte målgrupper; mest vejledning i så henseende giver Larsen, uagtet han ikke på langt nær har så megen plads at brede sig på. Ordningen er i visse punkter forskellig; Ross tager Gudbrandsdalsk sammen med Dølemålene, Larsen sammen med Oplandsmålene; Ross skyder Vestlandsmålene ud til sidst, medens Larsen tager dem ind efter de østenfjældske og før de nordenfjældske — her er Ross'es orden vel at foretrække. Men i det hele byder Ross ikke på store overraskelser, hvad inddelingen af målene angår, det er den store mængde enkeltheder, der har særlig værdi.

Det er tydeligt, at Ross ikke har sin styrke i at lægge til rette eller afrunde sin fræmstilling. De morsomme bemærkninger om klangen og tonefaldet i „Dølemålene og nogle af de andre mål“, som slutter første „bolk“, begynder med et stort A, men der kommer ikke noget B efter. Dette er næsten symbolsk — der er noget tilfældigt mere end ét sted i fræmstillingen.

Den samme mangel på klar fræmstilling og ordning af stoffet træffer vi ved de to kort, der ledsager første „bolk“ (de senere bolke hedder for øvrigt ikke bolke, men betegnes kun ved romertal, og da en af dem underinddeles med ny romertal, får vi betegnelser som XI,II — dette er for øvrigt heller ikke fræmmende for klarheden). Samtidig med, at „kort I“ tydeligt oplyser en række skel, har det et par røde klatter, som ikke får spor af forklaring. Måske står forklaringen s. 22 øverst, men uden at der gives nogen henvisning til kortet. På „kort II“ er grænsen mellem østnorsk og vestnorsk let kendelig, men bundfarvernes betydning står ganske uforklaret. Gult betyder „æ-mål“ ialfald for de to sydligste dele, medens det er ret uklart, om Ross vil henregne også Helgelandsmålene til denne gruppe. Det fræmgår ikke engang med tydelighed af behandlingen i XI, I. Hvorfor Mo-Valle er skilt ud fra de øvrige Vest-Telemål, fræmgår hverken af første bolke eller af den udførlige fræmstilling i II. Men forklaringen kommer måske ved de vestenfjeldske mål, ligesom forklaringen på Målselvns blå farve vist er at finde i XI, III, indledn.

Hvad de enkelte målskildringer angår, synes de for en udlænding virkelig oplysende, uden at jeg tør tro, at de udtømmer stoffet. Det er i alle tilfælde den nærmeste adgang, der endnu er budt, til at få klare begreber om enkeltheder i den mærkelige norske dialektudvikling. De små grammatikker er væsentlig ordnede efter samme plan, så man kan finde sig til rette i dem, når man først har gjort sig fortrolig med denne plan. Og i reglen oplyses målet også ved nogle omhyggeligt lydskrevne prøver på et eller flere mål indenfor gruppen.

Medens jeg erkender Ross'es store kundskab indenfor sit område, og trods indvendinger mod det systematiske ikke kan nægte, at jeg vilde ønske, vi var blot noget nærmere ved lige så god kundskab om de danske mål, må jeg i al sprogvidenskabs navn rette den skarpeste fordommelse mod den brug, han har gjort af LUNDÉLLS over 20 år gamle inddelingsforsøg af de skandinaviske dialekter. En sådan anvendelse af et — desuden delvis forældet — videnskabeligt forsøg er (ganske særligt i 1905) så ondartet, at Videnskabs-Selskabet ikke burde have trykt det pågældende afsnit, hvis Ross ikke selv kunde indse, at det var taktløst.

De norske folkemålsundersøgelser er hidtil væsentlig enkeltmandsarbejder, og man savner endnu en samlet plan i arbejdet. Norge, som har en særlig universitetslærer i landsmål, og det tilmed så kyndig og dygtig en mand som Marius Hægstad, burde gå i spidsen med hensyn til en systematisk undersøgelse, og det er jo muligt, at en sådan også er under udførelse, selv om en udenforstående ikke véd det.

I Finland-Estland er man med O. F. HULTMANS De östsvenska

dialekterna (Finländska bidrag till svensk språk- ock folklifsforskning, H.fors 1894) og de store ordbogsarbejder nået langt fræm mod målet, og arbejdet med enkeltundersøgelser fortsættes stadig.

Sverige har længe haft sin rigdom på enkeltundersøgelser at være stolt af, og en del utrykt stof har også været benyttet i HESSELMANS Sveamålen og NORENS dialektoverblik i Vårt språk, men hvad der her særlig påkalder vor opmærksomhed, er det systematiske undersøgelsesarbejde, som i en årrække har været gjort i enkelte (desværre endnu kun i enkelte) landskaber.

Ældst er undersøgelsen i Uppland, hvor man allerede 1895 foretog en lille forundersøgelse under ledelse af professor AXEL ERDMANN. Fra 1896 fortsattes denne undersøgelse i stor stil med betydelige pengemidler (for 1896 over 3000 kr.) og mange udsendte medarbejdere. Professor LUNDELL udarbejdede en spørgeliste¹; ordsedler og noteringsbøger uddeltes, og arbejdet har allerede sat adskillige frugter. I Uppland II (1907) s. 537—552 har E. KRUUSE, som har været medarbejder i undersøgelsen lige siden 1896, nu givet en skildring af de upplandske folkemåls geografi, og denne og det dertil hørende kort viser, hvor vigtig og indbringende en sådan undersøgelse kan være. Sammenligner man Kruuses fræmstilling med den, ROSS giver af de enkelte målgrupper, kan man glæde sig over den klarhed i linjerne, man her finder. Man føler sig her stående over for en virkelig bearbejdelse, ikke en blot optrykning af mere eller mindre ordnede materialsamlinger. Eksemplerne er noget få (på grund af det indskrænkede rum), men oplysende og vel valgte. Også kortet udmærker sig ved en velgørende klarhed, om end mere for de enkelte liniers end for bundfarvernes vedkommende. En god nyhed i korttegning er her indført, angivelsen af sideretningen ved hjælp af pile, trykte med samme farve som skællinien.

1897 begyndte undersøgelserne i Västergötland under ledelse af nuv. prof. E. LIDÉN og i Skåne under ledelse af prof. AXEL KOCK. I Västergötland har fra 1900 doc. Sv. LAMPA afløst Lidén som leder af undersøgelsen. Også i begge disse landskaber har betydelige pengemidler stået til rådighed, og en prøve på, hvor meget der kan indvindes, har AXEL KOCK givet i Hist. tidsskr. för Skåneland 1904 (se DST. 1906, 153)², og SAMUEL LANDTMANSSON i sine Studier öfver Västgötamålets 1- ock r-ljud (Sv. Landsm. 1905).

I Danmark har vi hidtil væsentlig været stillede som i Norge; undersøgelserne har været drevet af enkeltmænd uden systematisk samarbejde. I almindelighed har staten været villig til at støtte arbejdet med pengemidler, sål. særlig ved udgivelsen af VALDEMAR BENNIKES og mine Kort over de danske folkemål, hvis afslutning nu forhåbentlig ikke kan tage mange år. Men det er under arbejdet med dette værk blevet mig mere og mere klart, at det kun er et — forhåbentlig brugbart — forarbejde, som vil kunne klare hovedlinier og påvise manglerne i vor viden.

¹ Denne har været forbilledet for den danske spørgeliste.

² Endnu ikke tilgængelig i boghandelen er JULIUS SWENNINGS disputats: Utvecklingen av samnordiskt *œ* i sydsvenska mål (Sth. 1909).

Også her trænges der til et samarbejde i langt højere grad, end hidtil har kunnet skabes, og det er da glædeligt, at det første forsøg på en sådan undersøgelse, som „Danmarks Folkeminder“ gennem sit udvalg for folkemål i år har været i stand til at foretage ved velvillig hjælp fra Carlsbergfonden, har vist, at vejen er farbar. Men for dette forsøg har jeg andensteds gjort rede¹.

M. Kr.

DE GAMLE DYRERIM.

De gamle danske Dyrerim udg. for Univ. Jub. d. Samfund af **Johs. Brøndum-Nielsen**. Kbh. 1908 (—09). XXV + 138 sider.

De gamle danske Dyrerim, som Johs. Brøndum-Nielsen har udgivet for Universitetsjubilæets Danske Samfund, er et værdifuldt tillæg til, hvad vi allerede har i trykt form af dansk middelalder-litteratur. Rimene gør indtryk af at være danske af oprindelse, ikke oversatte efter en udenlandsk kilde, om end udenlandske rim af lignende art kan have været forbillede. Sproget er så ægte dansk og ordsproglige talemåder forekommer så ofte i rimene, at der næppe kan være tale om oversættelse. Indholdet er „moraliserende“, for så vidt som hele digtet væsentlig beskæftiger sig med forholdet mellem mand og kvinde, men „moralisk“ vil man næppe kunne kalde adskilligt af dets indhold. Der er ikke så lidt pebersvende-gejlhed i det, og det er et i høj grad utiltalende klosterprodukt som helhed betragtet. Men der er mange udmærkede enkelt-heder deri, og det forøger vor kundskab om middelalderens ordforråd på vigtige punkter, især med hensyn til dagliglivets ord (og skældsord og andre lavtliggende ord). Sådanne udsagnsord som rutte (15⁷), brumle (25⁹) og naske (30⁴) finder man næppe andensteds i middelalderens litteratur. Ord som tavle, indsamplingsbræt i kirker (ordet er velkendt endnu vide i landet) og gadelam forekommer nok første gang her. Et ord som bolig (59¹) ser mig også meget sjældent ud, ligesom retten æggekeg og smørhakken grød, legetøjerne kegler og top (54¹⁸), kis som navn på katten (93⁹) og kofarverne (68⁵). Lavere nede træffer vi endnu flere sjældenheder, som de mange udtryk for sladder: swaller, bympt ok wask (20⁴⁻⁶, sml. Kr. Pedersens vokabular) padhræ og skwadhræ (24¹⁰⁻¹²) og en mængde skældsord o. lign.

Både sprogligt og litterært må digtet da regnes for vigtigt til oplysning om middelalderen. Og det foreligger i en udgave, så god som den vel omtrent kan gives. Optrykket er meget nøjagtigt, med adskillelse mellem de forskellige r- og s-former (hvad jeg egentlig ikke regner for så nødvendigt), angivelse af side- og lineskifte osv. Skilletegnene skyldes udgiveren, og dette er her ikke blot tilgiveligt men nødvendigt, da hdskr. næsten ingen har. Håndskriftbeskrivelsen skal jeg senere vende tilbage til. Det er også lykkedes udgiveren at opspore kilderne til de latinske noter, der ledsager digtet, og som tildels er kilder til digterens visdom.

¹ Fra Dansk Folkemindesamling 1909. Jf. ovenfor s. 149 ff.: „Fra Als“.

Dette har igen sat ham i stand til at læse og rette de langt fra tydelige og fejlfri latinske stykker, og det skal siges til udgiverens ros, at der i selve håndskriftlæsningen ikke findes nogen af de fejl, som man ellers ikke så sjældent træffer hos begyndere (han kunde gjerne have nævnt, at *fram*, 61⁷, er skrevet *fra3*, da *3* for *m* i danske ord er en stor sjældenhed). Også noterne er rige på gode bemærkninger, men lidt for knappe (bwer 'bøjer sig for' Indl. 46, burde have været forklaret; fornen *noghel*, 2²³, 16¹³, er så mærkelig, at den ikke burde forbigås i tavshed, og en del mere). På enkelte punkter har jeg en anden mening end udgiveren, og jeg skal nævne nogle sådanne for dærefter at gå over til to mere principielle punkter.

Med hensyn til læsningen af håndskriftet kan jeg, uden adgang til dette, selvfølgelig kun have lidet at sige. Det vigtigste er, at jeg ikke tror på formen *brutzgommæ*, Indledn. 178; hvad udg. har læst som *tz* er efter min opfattelse nogle forskrevne træk, som måske snarest er at opfatte som et *g*. 73⁹ har jeg skrevet *emdrecht* (ikke *omdrecht*), men jeg stoler ikke på min afskrift i dette tilfælde; jeg er tilbøjelig til at forsvare Brandts *bodhe*, Indledn.⁹⁰, således forekom det også mig ved gentaget eftersyn at stå. Men dette er lapperi, og ud over *brutzgommæ* har jeg ikke noget alvorligt at indvende mod teksten.

Forklaringen søger udg. undertiden længere borte, end nødvendigt er. Når *biérne* (23¹¹) siger: vi slås ihjel i honningkage, er det bogstaveligt sandt, ti den gamle måde at udvinde honning på var jo at dræbe bierne i stadet ved svovlrøg og dærefter koge voksagerne ud; her er ingen grund til at søge en lærd forklaring. Ordet *riighet* 7¹⁶ og *rigghedæ* 68⁷ får sikkert sin forklaring på det sidste sted, hvor det forekommer sammen med to betegnelser for aftegn på køer: *blis* og *drage* (sml. Feilb. I, 198b⁴⁸) og selv lettest forstås som en tredje: *rygget* (Feilb. III, 104b²³).

Det ligger også nær at opfatte *lwgeskurw* (31¹¹) som *skurv* i luggen (håret); og *patz* (77¹³, sml. s. 132) som *pas-korset*, der bares om i kirken. Muligvis vil udgiveren selv nu også i *abeel* (37⁶) snarere se den endnu levende jyske benævnelse af gråpoppelen, *populus albescens*, end *abild*, især da verset vist kræver tryk på sidste stavelse.

Nogle steder vil jeg foreslå en rettelser, hvor udg. ingen har foreslået, eller en anden end den foreslåede. Indl. 91–93 mener jeg, at både versformen og meningen kræver, at det andet (ikke det første) *fawer* ombyttes med *fommer*. 1¹⁴ *ywerætēs* ser jo underligt ud, men i håndskr., hvor *er*-tegnet står over *w*, og *w* altså umiddelbart foran *-ætēs*, er forglemmelsen af det andet *w* næsten selvfølgelig. 48¹ må *ellenæ* nødvendigvis rettes til *elleuæ*; og 62 overskr. ligger det snublende nær at rette *fyædhær hønæ* til *tyædhær hønæ*. Dærimod tror jeg ikke, at *sædhær* (64¹², sml. s. 129) er forskrevet, men dette fører os over til det første af de principielle spørgsmål, som udgaven giver anledning til at drøfte.

Formen *sædhær* er nemlig ikke nogen ligegyldig skrivefejl, men en ofte forekommende fast skrivemåde i skånske håndskrifter fra den senere

middelalder; den burde derfor have været medtaget ved behandlingen af håndskriftets sprogform (s. IV fg.). Og det er udg.s bestemmelse af denne, som jeg først vil gøre nogle videregående bemærkninger til.

Der er ingen tvivl om, at hdskr.s sprogform hører til samme gruppe som Lucidarius, P. Låle, Rimkrøn, og især Mandeville, som også Brøndum-Nielsen selv nævner. Denne håndskriftgruppe særtegnes af en del ejendommeligheder i sprog og retskrivning, og disse sidste viser, at de må være udgåede fra samme skriverskole, medens sprog ejendommelighederne, for så vidt de følges ad, viser noget om skriversnes hjemsted. Her bliver altså at skelne mellem disse ret forskellige ting, og dette har udg. ikke gjort. Ligeledes må det fastholdes, at da håndskriftet, som udg. viser, må være afskrift, kan der være ejendommeligheder, som skyldes skriveren, og andre, som skyldes forskriften. Når således „fra“ i alm. skrives fran, men den eneste gang det forekommer i rim: fraa (18¹²), så ligger det nær at se afskriverens form i den første, grundskriftets i den sidste. Heller ikke her har udg. skelnet, hvad der har gjort hans bemærkninger s. IV flg. noget uklare. Og endelig må der bestemt skelnes mellem, hvad der er almindeligt i dansk tale (og derfor kan forekomme sporadisk i skrift uafhængigt af skriverens hjemsted), og hvad der er dialektbegrænset. Formen hwikken for „hvilken“, der synes at spille en så stor rolle ved bestemmelsen af Næstved-håndskriftets dialekt, er en sådan almen-dansk form, og jeg tvivler om, at *l* er levende bevaret i nogen dansk eller sydsvensk dialekt. Den må altså fuldstændig lades ude af betragtning, når det gælder dialektbestemmelse. Som almindelig regel kan man sige, at de mindst iøjnefaldende ejendommeligheder (især hvis de er iøjnefaldende) er de bedste kendetegn på skriverens egen tale. Når således ord, som almindeligvis skrives forkortede, en enkelt gang skrives helt ud, da møder vi vist den „egne sprogform“, og derfor er en sådan form som thøm (Indl.²⁰³) mere værd til bestemmelse af skriverens sprog end alle de forkortede skrivemåder, som udg. har opløst til thēm (at ordet rimer på giøm, vedkommer forfatteren og ikke skriveren).

På grund af det iøjnefaldende ved formerne er jeg ikke tilbøjelig til at lægge megen vægt på *o* eller *a* foran *nd* og *ng*, og megen lærdom kan man ikke få ud af en skrivemåde som longh hals ok langhe been (10¹). Det kan være at skriveren i sin skoletid har lært at skrive *a*, men selv har *o*, eller omvendt, eller at forskriften har et, han selv (eller skolen) noget andet. Da disse ord næsten altid rimer indbyrdes, kan man ikke engang få noget at vide om forfatteren, selv ikke rimet hondh ∼ landh (47¹⁵⁻¹⁷ og 72¹⁻³) giver virkelig besked, da rim som løkkæ ∼ ikcæ (47⁵⁻⁶) og hiærthæ ∼ bortæ (34^{13 15}) viser, at digteren kan nøjes med halvrím. Dærimod er der en del andre ejendommeligheder, som må stamme fra skolen. Hertil regner jeg ikke brugen af *ff* = *F*, som er almindelig i alle senere middelalderhåndskrifter; men den næsten systematiske brug af *i* (ii) for *y* og *y* for *i*, som Næstved-hdskr. har fælles med Lucid.-hdskr. og hdskr. B af Harpestræng, kan kun være en skolekonfusion, da intet ellers i disse håndskrifter tyder på

Molbo-påvirkning. Hertil vil jeg også regne brugen af *t* for *th* eller *d* i pronominalle ord, som også knytter disse håndskrifter sammen.

Vi går nu over til virkelig sproglige ejendommeligheder, som er mere eller mindre stedbundne og derfor kan give oplysninger om skriverens hjemsted. Overgangen *e* > *ø* foran *st* i *møste* og *brøsther* er midtøstjysk og østdansk, overgangen *e* > *ø* foran *m* i *nømmæ* og *sømmæ* (14⁹) ødansk og vist østlesvigsk. Overgangen *e* > *o* mellem *to* *v*-lyd¹ kender jeg ikke fra noget nulevende mål, men den kan meget vel have eksisteret; *e* for mere eller mindre ventet *i* vil kun *i* få tilfælde være karakteristisk (dog viser Mandevilles *met* og *hvet* bestemt bort fra Fyn). Formen *oræ* (*vorde*) er formodentlig almen-ødansk, men ordet lever nu næppe udenfor Sæll.-Falster. Ved behandlingen af *gh* er det meste almen-dansk, kun overgangen til *w* efter *ø* < oldda. *du* og og sent oldda. *y* < *iū* efter supradental (videre udviklet *yw* > *ū*) viser bestemt hen til Sælland. Jeg må nemlig fastholde min Ark. XXV, 142 flg. fræmsatte opfattelse af forholdet mod Brøndum-Nielsens, og skal bl. a. nævne, at efter *fortune-ø* (*pløyæ* 40⁴) bliver *gh* > *i* uden hensyn til, om der kommer vokal efter, og at det er meget tvivlsomt, om man kan antage virkelig vokal efter **gh* i *øwen sywghe* (34¹). Ligeledes mener jeg stadig, at sæll. *ū* i *blw* (30¹², 58⁹, 69¹⁸; blii 6⁵ må være „blid“), *blw* *hedh* (41⁴, Mand. *bluelssæ* s. 71, 75), *drw* (60¹⁸, Mand. *æddru* s. 85) og *flwæ* er opstået af **y̅w* (se Kort over de d. folkem. § 47). Behandlingen af oldda. *k* og *p* efter selvlyd er alm. ødansk og de mange enkelte ejendommeligheder, udg. anfører, er enten lidet lokale (som assimilationerne) eller giver ialfald ingen nærmere bestemmelse, end den allerede fundne, at sproget må være sællandsk og er meget nær beslægtet med sproget i Mandeville, Lucidarius og andre skrifter fra samme skole.

Udgiveren antager det for afgjort, at Dyred. er skrevet med samme hånd som Mandev., men her må jeg dog gøre indsigelse. I Mandev. og Krøn., som sikkert er skrevne med samme hånd, findes, som udg. rigtig bemærker (XI⁴), nogle meget mærkelige ejendommeligheder, som ikke genfindes i Dyred., og de af ham nævnte (Danmarich, Skiælind 3: Sjælland, magæ, kudæ 3: mangæ, kundæ) kunde øges med flere. Mand.-Krøn. har normalt *waræ*, meget sjældent *wæræ*, Dyred. normalt *wære*, kun få gange *ware*; Mand.-Krøn. *møs*, Dyred. *mws* (flertal). Fra Mand.-Krøn. skiller Dyredigtet sig imidlertid endnu skarpere ved ikke at gennemføre reglen: endelsens selvlyd skrives *æ* i udlyd, *e* foran medlyd. Hvor det drejer sig om at afgøre, hvorvidt det er samme skriver, må en sådan skrivervane være af den største vægt. Den afgør efter min mening sagen, især da den støttes af de andre små afvigelser.

Ser vi på forskellene mellem Mand. og Krøn., vil vi mellem dem ingen skrivervaner finde; de er alle iøjnefaldende ting, som Mand.s håndformer af bestemte navneord (sjældne i Krøn. og Dyred.) og hus-

¹ Udg. karakteriserer alt for utydeligt betingelserne for lydovergangene. Det er kun mellem *to* *v*-lyd, ikke „efter *v*“, at *o* skrives for *e*. På samme måde bør de ord, som *i rim* synes at have *ø* for *e* (undtagen de ovenfor nævnte) henføres til gruppen: *e* efter *v*, *veliæ*, *veen*, *velth* (51¹), *vedh* (53¹⁵) (jfr. *swøn*).

frue (Krøn. og Dyred. høstrø, høstru), eller Krøn.s skånske bestemt-former (ten bonnens, ten høyyen), eller Krøn. og Dyred. nøghel, som ikke kendes i Mand. Mand.s magæ, kudæ (og ligeså løluæ: Dyred. folie) hører vist også til de ting, der går tilbage til forskriften. Men der bliver nok tilbage, som viser, at vi har to skrivere, og forskellene tyder på, at Mand.-Krøn. er skrevet af en mand fra Sydøerne, men hvis sprog er blevet „forsællandsket“ i høj grad.

Kan dette da nu bringes i overensstemmelse med udgiverens påstand om, at Mand., Krøn. og Dyred. er skrevne med samme hånd? Nej, selvfølgelig, men denne påstand er efter min mening også falsk (skönt den s. 11¹ tillægges mig). Her kommer vi til det andet principielle punkt: håndskriftbeskrivelsen, som ikke når til bunds i spørgsmålet om håndskriftets oprindelige udseende, skönt dette spørgsmål kan afgøres næsten med fuldkommen sikkerhed, og her er af den største betydning for undersøgelsen af skriverspørgsmålet.

Jeg skal straks frænstille, hvorledes hdskr. fra først af har været, uden foreløbig at føre noget bevis. Det bestod af:

I. Ti pergamentsblade, indeholdende kalendarium og sundhedsrad; kalenderen er beregnet efter 1420, helgenlisten viser nærmest hen til Roskilde stift.

II. 1. papirslæg, opr. på 6 bladpar, sign. fra a til f, men de to sidste blade erstattede af to ubeskrevne blade uden vandmærke. Dette lægs 9 første blade og forsiden af bl. 10 indeholder en sagnkrønike. Bl. 10 bagsiden er ubeskrevet og bl. 11—12 som ovenfor omtalt bortskårne.

2. papirslæg, 6 bladpar, sign. som foreg., Mandev. bl. 3 flg., foran er indsat de to senere skrevne blade på andet papir.

3. papirslæg, 6 bladpar, sign. som foreg., Mandev. fortsættelse.

4.—5. læg, ganske som foreg.

Hele II er skrevet på papir med vandmærke: i skjoldet et malteserkors, dærover et kløverbblad. De to foran 2. læg indsatte blade har vandmærke: en nar med narrehue.

III. 6. papirslæg, 6 bladpar, som er blevet forbyttede under skrivningen, men rigtigt paginerede; sign. 1—G; Mandev. (udg.) s. 120¹⁷ flg.

7.—8. papirslæg, hver 6 bladpar, sign. a—f, Mandev. fortsætt.

9. papirslæg, noget uklart, sign. a—?, Mandev. slutn. (jælt 7 blade).

10.—12. papirslæg, usign., 6 bladpar hver (dog det sidste blad af 12 borte og erstattet med et hvidt blad af samme papir som de to første blade af Mandeville). Disse tre læg indeholder hele dyrediget.

Hele III er skrevet på papir med vandmærke: et oksehoved med en stjerne over.

Nu er I og papirslæggene 1 og 10—12 indbundne for sig (Sth. K. 46) og papirslæggene 2—9 for sig (Sth. K. 31) i et par glatte pergamentsbind, og denne omfordeling er åbenbart foretaget 1534, da de to bortskårne blade af 1. papirslæg, som indeholdt beg. af Mandev., blev erstattede med et par nyskrevne på samme papirsort, som man brugte til at støtte indbindingen af 12. læg med. Vandmærkerne viser os tydeligt, hvilken orden læggene oprindeligt har haft.

I er åbenbart skrevet af en anden mand end det følgende; hans retskrivning er meget bedre og har ingen sællandske ejendommeligheder. Læg 1—9 (3: Krøn. og Mandev.) er skrevne med én og samme skrift og omtrent i ét træk (måske har der været en afbrydelse foran læg 6, da det ny papir skulde tages i brug; den afvigende signering kan tyde på noget sådant). Men med læg 10 begynder efter min mening en ny hånd, som synes mig at være den samme, der har rubriceret den foregående del af håndskriftet. Dærpå tyder også, at rubricator, som Brøndum-Nielsen har bemærket, anbringer mindelser fra Dyredigtet som liniefyld i Krøn. At han dærimod er en anden end skriveren af Krøn.-Mand., fræmgår foruden af de omtalte sproglige forskelle og afvigende skrivervaner også af den forskellige indstregning (Brøndum-Nielsen, udg. s. II) og mangelen på signering af de tre Dyredigt-læg, og efter mit skøn også af selve skriften.

Det eneste, der kan være tvivl om, er om pergamentsbladene egentlig hører til denne bog. Det er meget muligt, at de slet intet har med resten at gøre og først ved indbindingen 1534 er blevet anbragt i det tyndeste af de to bind for at bevares. Papirslæggene har dærimod sikkert fra første begyndelse udgjort én bog, skrevet af to hænder, men samtidig eller så godt som samtidig, i Næstved gråbrødrekloster, *krøniken* og Mandeville inden udgangen af 1459, Dyredigtet sikkert i dette eller de nærmest følgende år.

Skönt jeg således har haft nogle bemærkninger at gøre til udgiverens indledning og noter, vil jeg påny fræmhæve, at der er så meget fortrinligt ved udgaven, og som begynderarbejde betragtet lover det godt ved den omhu for og indtrængen i stoffet, som den på alle punkter vidner om.

Marius Kristensen.

„VEL FØDT ER VEL EN TRØST“.

Det bekendte Vers: „Vel født er vel en Trøst“ tillægges jo almindelig Ambr. Stub, efter at Barfod fandt en mundtlig Tradition derom paa Fyen, en Tradition, som skal gaa tilbage til en Deltager i det Selskab, hvor Impromptuet blev til.

Jeg finder Tanken tidligere udtalt paa Dansk, om end ikke saa pikant udtrykt som af Stub. Da Baron Jens Juell, Niels Juells Broder, 1686 ægtede Baron Gyldenkrønes Enke, f. Vind, skrev P. Syv i sit Bryllupsdigt (Hielmstjerne 4° 3755):

Nu alle gode Ting (som siges) ere lreude |
Et trej er altid best | det er et tegn at kjende .
Til ald Fuldkommenhed: Først VEL at være Fød
Dernest VEL GIVT og sidst er VEL at være DØD.

O. Andrup.

ET GAMMELDANSK DIGT-FRAGMENT

Som det ældste eksempel på danske knittelvers gælder 12 til dels ulæselige linjer (Sjælens kæremål mod kroppen), som med en hånd fra 14. årh.s midte er skrevne på den oprindelig blanke forside i et håndskrift af Skånske lov (AM. 41, 4to). Ellers foreligger knittelvers kun i håndskrifter fra 15. årh. eller senere og, selv om nogle af disse tekster kan føres tilbage til 14. årh., hovedsagelig i værker fra middelalderens slutning. Da tillige dansk middelalders digtning, bortset fra folkeviserne, kun har efterladt sig sparsomme vidnesbyrd, kan formentlig efterfølgende fragment af et ellers ukendt digt i knittelvers fra tiden omkring 1400 have nogen interesse.

Det pågældende brudstykke er et lille skindblad (14 × 9,8 cm.), der afleveredes fra Rigsarkivet til den Arnemagnæanske samling 1893 som et tillæg til de allerede tidligere modtagne, under AM. 1056, 4to beskrevne fragmenter, som til forskellig tid var fremdragne fra regnskabsomslag og lign., men indkom så sent, at det først nåede at beskrives i „Tillæg og rettelser“ (Katalog II, s. 763), hvor det har fået titlen Den kvindelige kyskheds pris. Bladet er skrevet med en tydelig og fast frakturhånd fra c. 1400, men skriften er afbleget og navnlig på bagsiden så slidt og sværtet, at den på mange steder er næsten ulæselig. Ved tydingen, hvortil jeg flere gange er vendt tilbage, har jeg i sin tid haft god hjælp af nu afdøde bibliotekar C. Weeke, som med held læste flere vanskelige steder. Versalerne er ret jævnlig fremhævede ved rød gennemstrygning, også mindre begyndelsesbogstaver er nogle gange forsynede med rød prik. Forskellige rettelser viser, at teksten er en afskrift.

Det lille stykke, i alt 40 linjer, gives her i bogstavret aftryk, med kursiverede forkortelser og anvendelse af skarpe klammer til antydning af kun til dels læselige bogstaver. Prik over *i* er tilsat, derimod gengives *l* uforandret; håndskriftets interpunktion er bevaret. Teksten er af delt efter verslinjer, men håndskriftets linjedeling betegnet ved lodret streg. I de tilføjede noter gives de nødvendige oplysninger om tekstgengivelsen og membranens tilstand. Derimod har jeg desværre intet at meddele om digtets oprindelse eller beskaffenhed, ud over hvad der fremgår af det bevarede brudstykke, hvis indhold er af moraliserende art, om det end ikke nødvendigvis må henføres til religiøs digtning. Dets poetiske værd synes at have været meget ringe, fremstillingen er ubehjælpssom og ordvalget ensformigt.

flindæ¹ thær tholict feer.

signæt wæræ | war hærræ thæn thilikt gøt af leer |

Tho thlykkæ mek a minæ finnæ².

guth | hawær ey skapæt æm got eet crea turæ fim³ quinnæ.

5 For at man maa | hænnæ æy uthæn wæræ.

ok hun ma | vthæn man wæl waræ.

¹ Alle bogstaver synes sikre; er muligvis sidste del af et ord. ² eller finnæ? ³ Fejlskrift for fun?

- Nv mærkær | alkuns creaturæ
 vm nakæt ær skapæt. æftær sin naturæ.
 æm faghær em got | sum hæle¹ quinnæ.
 10 om hun hawær with | oc sinnæ.
 ok thær til [wil?]² gømæ sîn æræ |
 Tha maa hun wæl crunæ bæræ.
 Hvilkæ een frughæ thær draghær cronæ
 thæn skal man allæ hethæ oc scoonæ |
 15 Ok wil hun crunæ hethærlic gætæ.
 tha | hawær hun harlæ digh³ at fætæ.
 vndær | cronæ skal man sinnæ
 mildheth tykt | ok sauræ sinnæ.
 Renlifnæth ok færræ læthæ.
 20 hwær thæn cronæ ær til || mathæ⁴.
 Oc hwær war hærræ thæn nathæ giwær.
 wæl ær hænnæ⁵ at | hun liuæ[r].
 Nv hyggæ oc actæ | æ[t]æ iungfrug[h].
 ok halthæt minnæ[et] i. thin hugh.
 25 Mæthæn guth | [g]wær thik [t]ælik lykkæ.
 gær thæt han | æy forthykkæ.
 Thær han | ..[æ?] thik th[il]ik? giorth.
 awak at th | [g]orthæ⁶ til forth.
 [N]w⁷ | wilæ how[æt] crunæ me[r]æ.
 30 [h]y⁸ skullæ [th] æy wæræ [f]ler[æ].
 Foræ [at?] | [th]e skullæ thrifollighe⁹ wæræ.
 thri | skullæ [th]e a theæ howæt bæræ |
 Thæn fôrstæ skal [b]æræ en ræt iungfrughæ
 thær ikkæ hawær æ[n]gæn i. hughæ.
 35 oc [væf]lik liuær¹⁰ sifit liuæ.
 wil siik | tel gutz thænæftæ gfuæ.
 Hun skal | [f]in wact. for vndæ sifitæ.
 thær mæn | hwær dagh ofnæ hittæ.
 Ok e hæft | opæ iungfruæ æræ.
 40 fôr at ænnigh —

Meddelt af Kr. Kälund.

¹ Rettet fra ætlæ ved underprikning af t og tilføjelse af et over første bogstav skrevet h. ² Næsten ulæseligt. ³ Over h ses et tegn, som nærmest ligner et interlineart i, muligvis også kan opfattes som det sædvanlige forkortelsestegn for ær, men måske snarest er en til skaffet af h hørende snirkel; digh = dygd?

⁴ Med dette ord begynder bagsiden. ⁵ Rettet fra ænnæ ved et over 1ste bogstav skrevet h med nedvisningstegn. ⁶ De to første bogstaver er dækkede af det i nyere tid (c. 1700?) skrevne tal 16. ⁷ Ordet har lidt ved en i nyere tid anbragt blækstreg. ⁸ Ordet er fordunklet ved samme blækstreg som foran omtalt. ⁹ Efter thr ses et nedvisningstegn, som henviser til et i marginen skrevet i; hele ordet står meget svagt, og de følgende bogstaver skimtes næppe. ¹⁰ Efter liu henviser et nedvisningstegn til et i marginen stående tegn, sandsynligvis abbreviaturen for ær.

DEN TAPRE LANDSOLDAT

Til den Vedtegning, som Frøken Falbe-Hansen i sidste Hefte af Danske Studier har gjort til min Studie over „Dengang jeg drog afsted —“, maa jeg bemærke følgende:

1) Fabers Manuskript i den Collinske Autografsamling er i Virkeligheden en Afskrift, foretagen af Forfatteren paa Samlerens Opfordring; den maa, hvor Faber ikke udtrykkelig hævder dens Forrang, vige for Skillingsstrykket i Autoritet. Derfor har jeg trykt „stoler“, ikke „stole“.

2) Ikke alene Skillingsstrykket, men ogsaa Fabers Afskrift har „dem“, ikke „den vi stoler paa“. Jeg har paany efterset Manuskriptet, og der er ingen Tvivl om den Ting. Flertal med Betydning af Ental er almindeligt, hvor der af det enkelte Faktum uddrages en almindelig Erfaring: jeg anmoder *en Ven* om et Laan af en Krone, og han nægter mig det; jeg siger da: „Det er sørgeligt, naar *Ens Venner* ikke engang tør betro En en Krone“.

Hans Brix.

Til ovenstaaende maa jeg have Lov at føje følgende:

1) Skillingsstrykket kan maaske have større Autoritet, naar der spørges om „Landsoldatens“ ældste Form; men spørges der om dens endelige Form, den, Forfatteren vilde, at hans Digt skulde bevares i, maa hans eget, senere Haandskrift bære Prisen. Han maa jo enten have nedskrevet Sangen, saaledes som han sang den for sig selv, eller han har afskrevet den efter Trykket, og da er hans Afvigelser Rettelser, som maa respekteres.

2) Dr. Brix har ganske Ret i, at Talefiguren *flere for een* er almindelig; den var det dog næppe hos et Par gamle Bønderfolk i 1848, og den Bitterhed, der i dette Fald ligger deri, synes mig at støde an mod Sangens Helhedsstemning. I Fabers Haandskrift staar der efter min og fleres Mening den — jeg mener selvfølgelig ogsaa, at der ikke er Tvivl om den Ting, ellers havde jeg ikke skrevet det.

Der fotograferes saa meget i vor Tid; kunde ikke Fabers Hdskr. af *Landsoldaten* fortjene at mangfoldiggøres? Saa kunde ogsaa flere danne sig en Mening.

I. F.-H.

LITERÆRT STRØGODS

Et lille Bidrag til A. S. Ørstedes Karakteristik er den Bekendtgørelse, ved hvilken han i Adresseavisen for 10. Feb. 1818 Nr. 34 meddelte sin første Hustrus Død:

Det har behaget den urandsagelige Viisdom den 9de d. M., at hjemkalde min ædle og trofaste Hustrue, Sophie Wilhelmine Bertha, født Oehlenschläger, i hendes Alders 36 og vort Ægteskabs 16de Aar. Enhver, der kjendte hendes rene himmelske Sjel, vil skjænke hendes Minde en

veemodsfuld Taare, og ingen, der har nogen Godhed for mig, vil uden Deeltagelse tænke paa den Tomhed og bitter Kummer, som et saadant Savn efterlader.

Kjøbenhavn, den 10de Februar 1818.

Anders Sandøe Ørsted.

Meddelt af *H. Trier*.

Av, Sjakker. Da jeg i 70'erne gik i Fredericia Skole, var et yndet Udbrud: *Av, Sjakker!* det brugtes omtrent, som naar Drengene her i Sorø siger *Ta-ak* (med langt *a* og faldende Tone) = den var værre o. l. For nogen Tid siden dukkede ved en Tankeforbindelse (Blichers: *Æ Bindstouw*) den Tanke op i mig, at det sikkert er det franske: *oh sacre* [o. *sakr*] ...! (en afbrudt *Ed*) der er indført af de mange fransk-reformerte og har beriget vort Edsforraad¹. („Morsomt“ at Eder saaledes straks opfattes af fremmede; ja, det er et à propos til Blicher; Englænderne hed i Beg. af 19. Aarh. *les Godam* [gødam]. Jeg havde en Grandonkel, der var med i det danske Kontingent 1814. Formodentlig stammer fra ham den Oplysning, som jeg har faaet af en Onkel, at de danske i Frankrig kaldtes: *les fangal* [fanga¹]).

Alfred Glahn.

¹ Jeg kan huske, at jeg som Dreng har spekuleret over, hvad det kunde have med „at sjakkre“ at gøre.